

130.804

STEVO JOVANOVIĆ

PRILAGOĐAVANJE
OBUKE RATU

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

AMERICAN LIBRARY

1901

NEW YORK

THE
AMERICAN LIBRARY
OF
THE
AMERICAN LIBRARY ASSOCIATION
INCORPORATED
NEW YORK

AMERICAN LIBRARY

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA PEDESET TREĆA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik GOJKO NIKOLIŠ, general-pukovnik RAJKO TANASKOVIĆ, general-pukovnik VASO JOVANOVIĆ, general-pukovnik u penziji ZDENKO ULEPIĆ, general-pukovnik u penziji BLAŽO JANKOVIĆ, general-potpukovnik ĐOKO IVANOVIĆ, general-potpukovnik BOŠKO ĐURIČKOVIĆ, general-potpukovnik NENAD DRAKULIĆ, general-potpukovnik DIMITRIJE PISKOVIĆ, general-major VELJKO MILADINOVIĆ, pešadijski pukovnik RAŠKO POPOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

CENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA

INV. BR.

130804

STEVO JOVANOVIĆ

pukovnik

**PRILAGOĐAVANJE
OBUKE RATU**

CENTRALNA
VOJNA
BIBLIOTEKA

BEOGRAD
1967.

UVOD

Savremenoj vojnoj obuci postavljaju se veoma brojni i složeni vaspitno-obrazovni problemi i zadaci. Oni proizlaze iz karaktera savremenog rata i povećanih potreba vojnog obrazovanja i vaspitanja. Jedan od fundamentalnih problema je prilagođavanje obuke ratnoj stvarnosti i ratnim zahtevima. Njegova suština je u približavanju mirnodopske obuke ratnoj stvarnosti, ratnoj praksi i borbenim situacijama. No, ovde se ne radi samo o ostvarivanju u procesu obuke ratne klime, borbenog realizma, o pasivnom navikavanju učesnika obuke na ratni ambijent, već i o podizanju njenog sadržajnog i didaktičko-metodičkog kvaliteta na nivo koji zahteva savremeni rat. Mirnodopska „ratna atmosfera“, „nastavni rat“, „ratna klima“, ostvareni u procesu obuke nisu, dakle, krajnji cilj već sredstvo za formiranje potrebnih vojničkih kvaliteta pojedinaca i jedinica. Stoga se prilagođenost obuke ratu može smatrati njenim bitnim kvalitetom kako u pogledu sadržaja i načina izvođenja, tako i u pogledu moralno-psihološkog i fizičkog kvalifikovanja i osposobljavanja ljudstva za rat. Obuka je adaptirana ratu ako učesnici aktivnim psihičkim i fizičkim angažovanjem u njoj usvajaju savremena taktičko-tehnička znanja, veštine i navike, stiču fizičke sposobnosti i moralno-borbene kvalitete koje zahteva savremeni rat. To znači da ukoliko je obuka više prilagođena ratu, utoliko je efikasnija, funkcionalnija i predstavlja adekvatnu sredinu i sredstvo za vojno-stručno, moralno-psihološko, motivaciono i fizičko kvali-

fikovanje njenih učesnika za rat. Stepen adaptivnosti je, u stvari, pokazatelj kvaliteta obuke, merilo njenog sadržajnog i didaktičko-metodičkog standarda. Otuda je osnovni kriterij za ocenu kvaliteta vojne obuke u tome koliko ona odgovara zahtevima, potrebama i fizionomiji rata i koliko se približava ratnoj stvarnosti.

No, odmah treba reći da to približavanje može biti samo do izvesnog stepena. Obuka može da bude samo delimično reprodukcija prošle ili anticipacija buduće ratne stvarnosti. Uzrok ovoga je u tome da na putu realizacije prilagođavanja obuke ratu stoje brojni i složeni didaktičko-metodički problemi uslovljeni njenom specifičnošću, brzim progresom naoružanja, zaostajanjem teorije ratne veštine iza ratne prakse, teškoćama u uspostavljanju celishodnog odnosa između teorijskog i praktičnog dela obuke, lokacijom, ekonomskim faktorom, unutrašnjim protivurečnostima i motivisanošću vojnika za učenje, nedovoljnom pedagoškom spremom izvođača obuke i dr.

Osnovna specifičnost vojne obuke je u tome što se u njoj ne mogu učesnici stavljati u potpuno realne ratne i borbene situacije, ne mogu vršiti funkcije i delovati onako kako bi to bilo u sukobu nepomirljivih protivnika koji ulažu sve materijalne, moralne, intelektualne i druge napore da nanesu jedan drugom poraz. U tome je jedan od osnovnih i specifičnih didaktičkih problema vojne obuke, odnosno, nastave, u poređenju sa ma kojom drugom. Kod drugih profesija nastava se obično izjednačuje sa stvarnom funkcijom ili delatnošću za koju se pripremaju oni koji se obučavaju. Inženjer, na primer, planira, praktično konstruiše ili gradi u toku nastavnog procesa kao i u životnoj praksi. Lekar, tehničar i drugi stavljaju se, ili mogu da se stave, takođe u toku nastave u „životne“, stvarne uloge i situacije. Svi se oni, dakle, u manjoj ili većoj meri, postavljaju u potpuno realne uslove i životne uloge i na takav način osposobljavaju za određeno zanimanje i konkretnu praktičnu delatnost. U školama zanatskog tipa to još više dolazi do izražaja. Jedinstvo teorije i prakse u ovim okolnostima potpuno je ostvarljivo.

Istina, može se s pravom primetiti da nijedna škola ne može u potpunosti osposobiti čoveka za praktično

obavljanje profesionalne delatnosti. Život uvek postavlja sve nove i nove zadatke i probleme čijem se rešavanju ljudi uče u praksi, dopunskim školovanjem i obučavanjem. Škola daje samo osnovne principe, načela i smer-nice, a uporedo s tim i nužna praktična profesionalna znanja.

Međutim, kada je reč o vojnoj obuci, pogotovo nje-nom stručnom, borbenom delu, onoj strani koja samo u ratnoj praksi dolazi do pune primene, stvar stoji pot-puno drukčije. Pred njom se postavljaju daleko teži problemi i prepreke nego pred ma koju drugu obuku. Borba je, pre svega, stvar praktične akcije. Za takvo de-lovanje čovek se najbolje i najefikasnije osposobljava učešćem u samoj borbi i rešavanjem stvarnih problema koje nameće ratna situacija. No takve situacije u toku obuke nije moguće potpuno ostvariti iz razumljivih, objek-tivnih razloga, jer nedostaje pravi neprijatelj i njegovo oružje. „Na obuci“, kako kaže G. Bazanov, „vojnici ne vidi razrušene i spaljene gradove, ne sluša jauk ranje-nika, ne vidi sve ono što karakteriše ratište“.¹⁾

Zbog svega toga vojnici posle obuke stupa u rat, po-gotovo u savremenim uslovima, samo sa približnim pred-stavama i pojmovima o njemu i oružanoj borbi. Stvarnu predstavu o ratu mogu da imaju samo oni koji su učestvo-vali u njemu, koji su doživeli sve opasnosti, teškoće i iskušenja koja on donosi, a takvih je relativno malo u svakoj mirnodopskoj armiji i to samo u redovima sta-rešina. Pa i takve predstave samo donekle mogu odgova-rati slici i fizionomiji eventualnog rata koji bi po mnogo čemu bio drukčiji od prošlih. Ukoliko vojničke mase o borbi imaju netačnu i iskrivljenu sliku, to im može samo smetati u ratu. Stoga se danas i naglašava da „uklanjanje lažnih predstava o borbi iz vojnिकove glave treba da bude jedan od glavnih ciljeva obuke“.²⁾

Međutim, bilo bi veoma pogrešno ako bi se iz iznetog izveo zaključak da obuka ne sadrži elemente koji ospo-

¹⁾ A. Г. Базанов, Педагогика, Военное издательство, Москва, 1961, стр. 154.

²⁾ S. L. A. Maršal: Ljudi protiv vatre, Vojno delo, Beograd 1951, str. 28.

sobljavaju vojnike i starešine za uspešno snalaženje i rešavanje problema u ratu. Kada tako ne bi bilo obuka ne bi imala svoj „raison d'être“.

No i pored svih objektivnih ograničenja, vojna obuka, ako je materijalno-tehnički obezbeđena, didaktički pravilno organizovana i izvođena, može vojniku da stvori mogućnosti da nauči dosta od onoga što zahteva rat, da ga osposobi da se snađe u kvalitativno novom ambijentu u specifičnim i najtežim uslovima ljudske egzistencije i delatnosti.

Kad je reč o taktičkom delu vojne obuke, karakteristično je i to da je program i sadržaj svake teme tu znatno teže precizirati nego u drugim nastavnim oblastima. Tu nastavnik mora da improvizuje i dočarava ratnu situaciju. Ako je, na primer, planom i programom obuke predviđeno da se neka jedinica obuči u izvođenju napada, moguće je programom precizirati šta sve treba uraditi i kako obuka u detaljima treba da izgleda. To, uostalom, ne bi bilo ni korisno, jer bi vodilo u šablon, što protivu-reči suštini savremene obuke, odnosno pripremi za oružanu borbu. Na nastavniku je da na bazi poznavanja osnovnih načela taktike, operativne veštine i strategije, a polazeći od opštih uslova savremenog rata, konkretnih prilika i uslova za izvođenje obuke, sam odredi sadržaj i formu realizacije teme koju obrađuje. On to ostvaruje samostalnom kombinacijom tehnike, ljudi, vremena, prostora i „neprijatelja“, stvarajući tako „ratni ambijent“ gde će većina elemenata dejstvovati kao u ratu, izuzev borbenih sredstava i protivnika, koji će se najčešće imitirati, a naročito kada su u pitanju NBH sredstva. Od sposobnosti nastavnika da to kompenzira drugim sredstvima, pravilno organizuje i izvede nastavu, zavisiće u velikoj meri stepen njene prilagođenosti stvarnoj borbi.

No, vojnom obukom i vaspitanjem treba, pored ostalog, razviti i specifične moralno-borbene i psihološke kvalitete ličnosti i osposobiti vojnike za izvanredno teška psihološka i fizička opterećenja, slična onima u ratu. Zato je prilagođavanje obuke uslovima i potrebama rata i ovde neophodno. Međutim, postavlja se problem kako u obuci dočarati ratnu opasnost koja je stalno prisutna i domi-

nantna u ratu. U mirnodopskoj obuci ona može da bude samo izuzetna i retka pojava. Upravo princip bezbednosti, odnosno očuvanja života i zdravlja učesnika u obuci jedan je od osnovnih zahteva u periodu mira. Zbog toga sva moralno-psihološka opterećenja koja u ratu znatno utiču na ponašanje vojnika, primenu stečenih znanja, pa i na sticanje novih znanja, navika i veština u celini, u mirnodopskoj obuci ne mogu doći do izražaja. Iz ovoga proizilazi kvalitativna razlika između uslova za obuku u miru i rata.

Tempo razvoja borbene tehnike veoma komplikuje problem adaptacije obuke ratu. Borba za usavršavanje postojećih i pronalaženje novih ratnih sredstava (ratne tehnike i naoružanja), vodi se u savremenim uslovima sa izvanrednom upornošću i uz angažovanje ogromnog ljudskog potencijala, naučnih krugova i materijalnih sredstava. Sve se to odražava, u manjem ili većem stepenu, na organizaciju oružanih snaga, način vođenja borbe i pripreme za rat. Uporedo sa revolucionarnim promenama u naoružanju i drugim ratnim sredstvima, u fizionomiju savremenog rata unose se sve noviji elementi. To nameće potrebu stalnog usaglašavanja organizacije jedinica i metoda vođenja oružane borbe sa nivoom razvoja i karakteristikama savremene ratne tehnike. Sve to zahteva analogne promene i u sistemu vojne obuke i vaspitanja. Ali i pored težnje da obuka sledi revolucionarne skokove ratne tehnike i ratnu problematiku u celini, a pre svega, promene u formama i načinu oružane borbe, to je veoma teško u potpunosti postići. U vojnoj nauci i tehnici je izvršena i neprekidno se vrši revolucija kakvu dosad nije poznavala vojna istorija. Prevrat koji je izvršen uvođenjem vatrenog oružja, skoro je beznačajan prema promenama koje su nastale posle uvođenja nuklearnog oružja. Pored toga, treba naglasiti i to da su te promene došle za nečuveno kratko vreme. Dok je za prelaz od hladnog na vatreno oružje bilo potrebno nekoliko vekova, prelaz na nuklearno oružje došao je za nepune dve decenije, a s tim i revolucionarne promene u vojnoj veštini i obuci. Time su stvoreni novi problemi i prepreke za približavanje obuke ratnim uslovima.

Nova ratna sredstva, u prvom redu nuklearna, ograničavaju prevazilaženje razlike između načina obučavanja ljudstva i savremene ratne prakse.

Zbog svojih specifičnih svojstava, nuklearna ratna sredstva se ne mogu koristiti u obuci u tolikoj meri da bi vojničke mase osetile posledice i efekte njihovih dejstava, i doživele, bar u mikro-razmerama, atmosferu nuklearnog rata. U prošlosti je svaka novina u naoružanju najpre dovodila do promena u taktici, u načinu borbe najnižih jedinica i organizaciji oružanih snaga. Promene su, dakle, unošene od nižih ka višim jedinicama, sa područja taktike ka strategiji. U savremenim uslovima primena nuklearnih borbenih sredstava išla je potpuno suprotnim pravcem. Promene su prvo nastale u oblasti strategije, a tek onda i postepeno se prenosile na područje taktike. Ovo, svakako, predstavlja poteškoću za obučavanje trupa i prilagođavanje obuke uslovima nuklearnog rata. Istina, i ako u ograničenim razmerama, vrše se probe i raznovrsne vežbe svim vrstama nuklearnog oružja, uz i bez prisustva jedinica (radi provere njegovog dejstva na čoveka, materijalna sredstva i opremu, njegovog delovanja na zaklonjene i nezaklonjene žive ciljeve, radi provere adekvatnosti organizacijske strukture i formacije jedinica potrebama savremenog rata itd.), ali sve je to neznatno u poređenju sa onim što bi bilo u samom ratu. Ograničenje korišćenja nuklearnih sredstava u obuci postoji i kod onih armija koje ga imaju dovoljno. Pored toga, nedostatak ostalih tehničkih sredstava i naoružanja predstavlja takođe veliku poteškoću u prilagođavanju obuke uslovima rata, iako se ovaj nedostatak može u velikoj meri nadoknaditi primenom sredstava imitacije, simulacije i sl. „U vreme mira tehnika se razvija relativno brže nego taktika. U ratu obrnuto, taktika napreduje džinovskim koracima u odnosu na naoružanje.“³⁾ Zaostajanje taktike iza ratne tehnike predstavlja značajan problem obuke u savremenim uslovima.

Kroz proces obuke vojnik se, u stvari, teorijski upoznaje sa ratom. Ta teorijska uopštavanja nisu beznačajna.

³⁾ Z. O. Mikše: Taktika atomskog rata, Vojno delo, Beograd, 1957, str. 31.

Ona imaju važnu ulogu u unapređivanju obuke i razvijanju konkretne prakse.

Svaki rat je praktična provera valjanosti obuke koja se zasniva na ratnim i mirnodopskim iskustvima, na onome što je pokazalo najbolje rezultate. Tako savremena vojna obuka koristi iskustva iz drugog svetskog rata, a delimično i ranijih. Proučavaju se i naučno analiziraju borbena dejstva sopstvene, savezničkih i protivničkih armija, uopštava se, kritički ocenjuje i osvetljava ratno iskustvo. Sve je to od velikog značaja za usavršavanje obuke u sadržajnom i didaktičkom smislu.

Međutim, osnovna objektivna teškoća i nedostatak u ovome je neprekidno zaostajanje teorije ratne veštine iza prakse, što uslovljava zaostajanje procesa obuke iza potreba i zahteva rata. „Vojna teorija najvećim delom polazi od iskustva prošlih ratova, uopštavanja metoda i oblika vođenja borbe u njima, uzroka pobeda i poraza, delovanja i načina ispoljavanja svih faktora rata i dr. Iz toga je rezultiralo da su se armije obučavale više onome kako se ratovalo nego kako će se ratovati. Poznato je da je osnovna slabost armija u prošlosti bila u tome što su obučavane samo na iskustvima prošlih ratova.“⁴⁾ Takve tendencije u obuci bile su donekle objektivno uslovljene i u prošlosti, pa i danas.

Teorijski se nikada nije u pojedinosti moglo sagledati i predvideti, i pored svestranih analiza svih poznatih faktora koji mogu da deluju u novom ratu, kako će se odvijati borbena dejstva i koji sve oblici i načini borbe mogu doći do izražaja, itd. Karakteristično je za vojnu teoriju i vojno-naučnu misao da se njihovi rezultati čuvaju u državnim okvirima, te dostignuća na ovom polju sporije postaju univerzalna svojina nego iz drugih grana nauke. Naučnotehnička otkrića čuvaju se kao vojna tajna. Sve to utiče na zaostajanje vojne teorije od ratne prakse.

Međutim, s druge strane bilo bi pogrešno tvrditi da vojno-naučna misao toliko zaostaje iza ratne prakse da nije u stanju da predvidi osnovne konture i elemente budućeg načina ratovanja. Naprotiv, vojna misao može da

⁴⁾ А. О. Баранов, Военная техника и морально-боевые качества воина, Военное издательство, Москва — 1961, стр. 36.

ide i ispred dosadašnjeg iskustva i prakse i da uspešno osvetljava osnovne probleme budućeg rata.

Izostajanje vojne teorije iza ratne prakse nije posledica samo delovanja opšte zakonitosti, izostajanja promena u svesti ljudi iza promena u objektivnoj stvarnosti, nego, velikim delom i slabosti subjektivnog karaktera. Poznato je, na primer, da su ratne doktrine, teorija ratne veštine, strategija i taktika oružane borbe nekih evropskih armija pre drugog svetskog rata, pa uporedo s tim i obuka oružanih snaga, daleko zaostajale iza potreba novog rata, ne zato što nije bilo uslova da se sagledaju, osvetle i u osnovnim crtama predvide fizionomija i karakteristike budućeg svetskog rata koji je bio na pomolu, već zbog nesposobnosti i inertnosti vojnog komandovanja da sagleda novo. U obuci i pripremi oružanih snaga za rat dominirala su iskustva iz prvog svetskog rata, zasnovana na pozicijskom načinu ratovanja. Nije se, dakle, shvatila suština materijalno-tehničkih promena nastalih između dva svetska rata, naročito u oblasti naoružanja, koja je zahtevala kvalitetne promene u načinu ratovanja i obuci trupa. Ali, u načelu, osnovni uzrok zaostajanja teorije jeste u objektivnim faktorima i zakonitostima gnoseološkog karaktera.

Predstava budućeg rata stvara se: prvo, na osnovu analize elemenata bližeg i daljeg ratnog iskustva; drugo, na osnovu stepena razvitka naoružanja i ratnih sredstava i, treće, na osnovu elemenata novog, zasnovanih na naučnotehničkoj analizi savremenog kretanja društva i razvoja ratne tehnike. Pri ovome moraju se uzeti u obzir i socijalno-politički i ideološki faktori koji će uticati na karakter budućeg rata, njegovu fizionomiju i forme vođenja borbe. Ako se ma koji od elemenata novog opšteg rata apsolutizuje ili favorizuje, zanemarujući ostale, može doći do pogrešnog zaključivanja o njegovoj fizionomiji, a time i do nepravilnog usmeravanja praktičnog rada na obučavanju i vaspitavanju oružanih snaga za rat. Može se, dakle, reći da uspeh u prilagođavanju obuke budućem ratu u najvećoj meri zavisi od toga kakav je u njoj odnos između iskustva prošlih ratova, savremene ratne tehnike

i vojne veštine i onoga što predstavlja potencijalnu mogućnost, odnosno budućnost.

U pripremi armije za budući rat nemoguće je apstrahovati i potpuno zanemariti iskustva iz prošlog, pa i delimično ranijih ratova. Ma koliko se savremeni rat kvalitativno razlikovao od prethodnih, nemoguće je steći predstavu o njemu i razumeti ga bez jasnih pojmova o ranijim ratovima, njihovoj sadržini i karakteristikama, načinu izvođenja borbenih dejstava itd. Isto tako koliko god se savremeni rat razlikovao od prethodnih po borbenim sredstvima i naoružanju, metodama i načinu borbe, on nužno mora sadržati i pojedine elemente načina borbe iz prošlih ratova. Ovo je, pored ostalog, uslovljeno i time što će u novom ratu neizbežno doći do primene, pored nuklearne, i konvencionalne ratne tehnike i naoružanja. Takođe će biti velike sličnosti u sastavu i kvalitetu ljudi, što na svoj način utiče na oblike borbenih dejstava. Sve to upućuje na zaključak da su ratna iskustva, ukoliko odgovaraju zahtevima savremenog rata, neophodan i značajan faktor u pripremi armije za rat i da moraju naći mesta u vojnoj obuci. Ali se postavlja pitanje: kako odrediti koja će iskustva važiti i za budućnost i koliko im mesta treba dati u okviru pripreme armije za rat. Svakako, ako bi se ratnim iskustvima dao veći značaj i mesto u obuci i vaspitanju nego što zaslužuju, to bi moglo predstavljati ozbiljnu prepreku i kočnicu u prilagođavanju, aktuelizaciji, osavremenjavanju obuke i njenom prilagođavanju uslovima i zahtevima modernog rata. Ovde je potrebno ukazati da se ratno iskustvo kroz obuku kao po inerciji nameće i prenosi sa starije generacije koja je učestvovala u ratu, na mlađu koja u njemu nije bila. Starešine iz rata tu imaju značajnu ulogu. Tradicije i iskustva ponekad se čvrsto i uporno održavaju u svesti tih ljudi, čak se idealiziraju i apsolutiziraju, što objektivno sputava i ograničava usvajanje novog i odbacivanje zastarelog ratnog iskustva. To sve negativno deluje na proces osavremenjavanja vojne obuke. Stoga se borba protiv upornog čuvanja ratnog iskustva koje ne odgovara novim uslovima može smatrati kao put za brže usvajanje novog, kao doprinos podizanju kvaliteta obuke.

Prema tome, da bi obuka bila što približnija uslovima novog rata mora, pre svega, polaziti od novog, a od starog uzimati samo ono što odgovara savremenim ratnim potrebama i uslovima. Ali istovremeno sa zasnivanjem na onome što je danas savremeno, aktuelno i poznato na području vojne nauke i veštine ratovanja, i što sačinjava njenu osnovu, ona mora sadržavati i elemente budućeg, odnosno mora se zasnivati na predviđanjima najverovatnijeg načina ratovanja, vojnonaučnim i tehničkim dostignućima.

Dakle, za pravilno rešavanje problema prilagodavanja obuke uslovima savremenog rata moraju se uzimati u obzir sva tri vremenska trajanja: prošlost, sadašnjost i budućnost, pri čemu će težište rada biti na poslednja dva. Savremeno naoružanje, pre svega nuklearno, zahteva potpuno novu taktiku, strategiju i organizaciju oružanih snaga. Taktika iz II svetskog rata, izuzimajući partizansku, neminovno bi vodila porazu. Novo oružje je došlo u oštru protivrečnost sa starim metodama borbe. Savladivanje ove protivrečnosti, podešavanjem ratne veštine i sistema obuke karakteristikama takvog oružja, osnovni je preduslov savremenosti obuke.

Međutim, pored onoga što sačinjava opšti fond vojnonaučne misli i teorije ratne veštine, postoji, i nužno je da postoji vojnoteorijska misao i teorija rata i ratne veštine posebno svake države. Pored elemenata opšteg, ova misao razrađuje, tretira i sadrži i sve ono što je specifično za koncepciju vođenja rata i ratnu veštinu dotične zemlje. Iz toga implicitno rezultiraju sadržaji, principi i metodi vojne obuke.

Zaostajanje na području nacionalne vojnoteorijske misli za potrebama savremene ratne prakse, predstavljalo bi najozbiljniju kočnicu i osavremenjavanju obuke i konkretnom osposobljavanju oružanih snaga i narodnih masa za budući rat. Vojnoteorijska misao, može se slobodno reći, nikad u prošlosti nije imala veći značaj nego danas. Ovo proizilazi otuda što putevi i tokovi kojima bi se kretao novi opšti rat, pa i rat pojedinih zemalja koje bi u njemu učestvovala, nisu trasirani i utvrđeni. Ostalo je još mnogo pitanja na koja treba odgovoriti, a ukoliko

vreme dalje odmiče iskrsava ih sve više. Posledice zaostajanja obuke, pa i priprema oružanih snaga za rešavanje zadataka u novom ratu mogu biti neuporedivo teže nego dosada. „Ako su ranije greške i nedorađenosti u vojnoj obuci, u vojnoj veštini mogle da se ispravljaju u toku rata, danas je to potpuno nemoguće. Nove metode borbe moraju biti razrađene, osvojene i uključene u praksu jedinica još pre početka vojnih dejstava.“⁵⁾ Obučavanje u toku samog nuklearnog rata bilo bi veoma skupo. Neobučene jedinice izložene dejstvu nuklearnog oružja trpele bi ogromne gubitke i poraze. Zato oružane snage eventualno novi rat moraju dočekati savršeno obučene. Vojnoteorijska misao ponikla na vlastitom tlu, odražavajući opšte i nacionalne zakonitosti rata, mora osvetljavati puteve stvaranja i izgrađivanja adekvatne ratne veštine i obuke. „Dinamici i razvoju oružja mora da odgovara dinamizam, stvaralaštvo i vojnoteorijske misli, bez čega bi vojna veština neizbežno zaostajala i ne bi mogla da obezbedi rešavanje zadataka koji pred njom stoje.“⁶⁾

Borba se vodi, kao što je poznato, na zemljištu, ili, tačnije rečeno, u tri prirodne sredine: na kopnu, moru i u vazduhu, a perspektiva je da se vodi i u kosmosu. Sve to upućuje na značaj praktične strane obuke, na potrebu praktičnog rada i vežbanja u svim navedenim sredinama, svim klimatskim i meteorološkim uslovima u kojima se inače vodi rat. Samo se tako obuka može prilagoditi ratnim uslovima i ratnoj praksi. Otuda se imperativno zahteva da vojnik što manje vremena provodi u kasarni ili učionici, a što više na terenu, što manje da izučava vojnu teoriju, a što više praktičnu veštinu ratovanja. Međutim, sve složeniji karakter rata i oružane borbe, sve šire angažovanje i učešće naučnih disciplina u oblasti vojne problematike i rata, zatim sve masovnija primena najkomplikovanijih tehničkih i borbenih sredstava u savremenom ratu — dovode sve više do unošenja obimnog materijala teorijskog karaktera u sve programe vojne obuke, kako onog za starešine tako i za vojnike. Pored toga, nužnost intenzivnijeg i dužeg rada na ideološkom

⁵⁾ Красная звезда, 1. II 1964.

⁶⁾ Ibidem.

izgrađivanju ljudi, izučavanju sve složenijih udžbenika i pravila vojne obuke, takođe doprinose razvijanju teorijske obuke, odnosno rada sa vojnikom u zatvorenim prostorijama na račun rada na zemljištu. Može se reći da se stalno pojačava tendencija razvoja teorijskog dela obuke na račun praktičnog i lociranja nastave u učionici, kabinetu i na poligonu umesto na zemljištu. Istina, teorija je neophodna kada predstavlja uopštenu praksu vojne veštine i doprinosi razumevanju i dubljem shvatanju kako rata kao društvenog fenomena, tako i svega onog što je nužno za razvijanje i unapređivanje procesa obuke. Pri ovome se takođe mora poći od činjenice da primena naj-složenijih mašina, aparata i instrumenata u ratu nameće potrebu dubljeg poznavanja matematike, fizike, hemije, elektronike, automatike i dr. Na današnjem stepenu ratne prakse nije dovoljno da vojnici i starešine poznaju samo manipulativnu stranu tehnike, naoružanja i borbenih sredstava uopšte, već i principe njihovog rada, zakonitosti na kojima oni počivaju, uzročno-posledične veze u njihovom funkcionisanju, uslove uspešnog korišćenja itd. Sve to neminovno dovodi do unošenja teorijskih znanja u vojnu obuku, pa time nameće potrebu obuke u učionici. Dakle, tendencija dominiranja teorije postala je opšta pojava u savremenoj vojnoj obuci. To je posledica, pored onoga o čemu je bilo reći, razvitka vojne nauke i tehnike i revolucionarnih promena koje iz toga nastaju. Treba naglasiti da se teorijski deo obuke ne može izbeći ma koliko se težilo izvođenju obuke na zemljištu. U savremenim uslovima obuka u učionici je neophodna ne samo u periodu mira nego i u toku samog rata. Kroz nju se stiču određena znanja nužna za razumevanje složenih problema koje postavlja ratna praksa. Upravo teorijski i praktični deo obuke, odnosno rad u učionici — kabinetu, neodvojivo je povezan sa praktičnim radom na zemljištu. Oni se uzajamno prožimaju i delom uslovljavaju.

Ipak tendencija prenošenja težišta obuke sa terena u učionicu nije uvek pozitivna i u skladu sa zahtevima savremene oružane borbe. Sudbina rata i danas, kao i u prošlosti, rešavaće se uglavnom na bojištu, a ne u kabinetu.

Postojeće protivurečnosti u odnosu teorija-praksa i učionica-zemljište mogu da budu rešene ne jednostavnim eliminisanjem onog dela obuke koji ima čisto školski karakter, nego, pre svega, racionalizacijom nastavnog procesa, usavršavanjem nastavnog metoda, i oblika i dosledno adekvatnim lociranjem obuke prema prirodi nastavnih sadržaja. To je osnovni put da se skрати nastavno vreme potrebno za savlađivanje teorijske obuke, njegovo svođenje na racionalnu meru i izvođenje obuke u sredini analogno ratnim uslovima.

U savremenim uslovima, kada je reč o kopnenoj vojsci, lokacija ili mesto (teren) za izvođenje borbene obuke predstavlja specifičan problem koji se negativno odražava na njeno prilagođavanje ratu. Način borbe u velikoj meri je uslovljen prirodom zemljišta, geografskim, topografskim i drugim karakteristikama. Kada su ratovi vođeni na veoma ograničenom prostoru i sa primitivnim naoružanjem nije bilo problema u iznalaženju prostora za obuku. Ali prerastanjem rata u svetske razmere i njegovo vođenje na velikim prostranstvima i u svim topografskim i geografskim područjima, najraznovrsnijim uslovima rejljefa, uz angažovanje ogromnih ljudskih masa i tehnike javio se problem prostora za obuku trupa angažovanih za izvođenje većih vežbi, manevara i sl. Vojnika treba obučiti da se bori na najraznovrsnijem terenu: u ravnici, na brdovitom i planinskom zemljištu, u šumi, tesnacu itd. Pored toga, i razvoj naoružanja i borbene tehnike, povećanje njihovog razornog dejstva itd. zahteva sve šira i raznovrsnija prostranstva za njegovo korišćenje u procesu obuke. Već danas, na primer, isprobavanje nekih raketno-nuklearnih oruđa nije moguće osim u granicama najvećih država. Prema tome, obezbeđivanje pogodnih terena za izvođenje obuke predstavlja jednu od prepreka za njeno prilagođavanje uslovima rata. Ovo se ispoljava čak i u taktičkim, a ne samo u operativno-strategijskim razmerama. Problem je u tom smislu danas i u tome kako prebaciti jedinice koje su locirane, na primer, u ravničastim terenima u brdovite i obratno, da bi se mogle obučiti onim oblicima borbe koji proističu iz prirode zemljišta. Ovo pitanje je značajnije ne samo zato što će se savremeni

rat voditi na velikim prostranstvima i na svakom zemljištu, već i zbog njegovog izrazito manevarskog karaktera, gde će iste jedinice često biti u situaciji da vode borbu na topografski i geografski veoma raznovrsnom zemljištu.

Oružana borba se, u stvari, vodi i u prirodnim i u veštačkim sredinama. Kopnena vojska ratuje u naseljenim mestima i izvan njih, vodi borbu na svakom mestu. Analogno tome nužno je da i jedinice budu obučavane za borbu na raznovrsnom terenu, i naseljenim mestima. Bez toga se ne može govoriti o uspešnom približavanju obuke ratnim situacijama.

Ekonomski faktor je često jedna od prepreka za približavanje obuke uslovima i zahtevima rata. Na vežbama i manevrima većeg obima stvaraju se borbene situacije koje su najpribližnije stvarnom ratu. Ali su takve vežbe — u kojima su angažovane veće jedinice i značajnija materijalna tehnička sredstva — skupe. Zato je njihovo praktično izvođenje veoma ograničeno, a time i oblik obuke u kojoj se jedinice i pojedinci najefikasnije mogu pripremiti za sve ono što može doneti novi rat. Zbog takvih ekonomskih mogućnosti obuka se ponekad ne izvodi sa jedinicama u ratnom sastavu i sa ratnim formacijama. Iz istih razloga teži se skraćivanju vojnog roka, iako obuka postaje sve složenija i komplikovanija. Svakako da bi obuka bila približnija ratu da duže traje, jer se time stvaraju veće mogućnosti za sticanje potpunijih znanja, navika i veština i njihovo učvršćivanje i usavršavanje praktičnim izvođenjem radnji i primenom borbenih sredstava u organizovanim i raznovrsnim vidovima obuke. Međutim, ekonomski faktor, pored ostalog, ograničava vreme, a to opet ide na štetu približavanja obuke ratu i ponašanju ljudi u ratu.

Vreme kao faktor u ratu na kvalitativno nov način dolazi do izražaja u savremenim uslovima. U pojedinoj borbi brzina dejstva ne meri se više danima i mesecima, kao što je bilo u prošlim ratovima, već satima, minutima, a ponekad i sekundima. Bobena dejstva odvijaće se neuporedivo brže nego ikada ranije. Zato tempo radnji na obuci treba da odgovara tempu savremenih borbenih dejstava. Da bi jedinice i pojedinci mogli brzo reagovati u

ratu nužno je da do majstorstva ovladaju tehnikom, da poseduju formirane posebne borbene navike, psihičke i fizičke sposobnosti i da do maksimuma poznaju vojnu nauku i veštinu u domenu svojih dužnosti i zadataka. No, da bi se ovo moglo postići neophodno je najintenzivnije i najracionalnije koristiti vreme predviđeno za obuku. To znači da bitka za vreme odlučuje ne samo u ratu nego i u obuci. Ta bitka se može dobiti i obuka podići na onaj stepen koji odgovara potrebama rata, pre svega, dobrom organizacijom i primenom odgovarajućih savremenih vojnodidaktičkih i opštih pedagoških i psiholoških tekovina u domenu vojne obuke i vaspitanja.

Takođe, nije dovoljno da obuka bude samosadržajno i formalno saobražena opštim zahtevima modernog rata. Potrebno je ići dalje od toga — ona mora velikim delom da se bazira i prilagođava konkretnom protivniku. „U periodu pripreme, u vreme mira, treba teorijski i praktično podesiti sopstvene borbene pripreme metodama obuke i taktici protivnika... Naoružanje, organizacija i taktička doktrina protivnika treba da budu nerazdvojni deo obuke sopstvene vojske.“⁷⁾ Samo pod tim uslovima može se govoriti o njenoj uspešnoj prilagođenosti. Međutim, za ovo je potrebno poznavati i sistem borbene obuke, a time i mogući način borbe, taktiku, operativnu veštinu i strategijske koncepcije verovatnog protivnika. Ovo zato jer način i sadržaj borbene obuke svake armije u velikoj meri pokazuju kako će ona voditi borbu u eventualnom ratu. Stoga je istina da se neprijatelj najuspešnije pobeđuje ako se dobro poznaje.

I pored toga što se u periodu mira često sa dosta sigurnosti može predvideti najverovatniji budući protivnik, postoje objektivne teškoće da se u obuci uzimaju u obzir metode i oblici borbe koje on može koristiti u ratu. Taktika i druge grane ratne veštine se menjaju. One nisu samo funkcija materijalne baze i odnosa naoružanja i ljudi. Način borbe, pa i način obuke zavise, pored ostalog, i od niza specifičnosti svake zemlje, od sposobnosti

⁷⁾ А. В. Барабанщиков, Педагогические основы обучения советских воинов, Военное издательство — Москва — 1962, стр. 84.

i vrednosti svesnog, subjektivnog faktora, od starešina koje obučavaju tu armiju. Posmatrano sa tog stanovišta, postoje široke mogućnosti u raznovrsnosti metoda i oblika obuke i njihovog prilagođavanja najraznovrsnijim borbennim uslovima i situacijama. Otuda isti objektivni uslovi ne dovode do istog načina i rezultata obuke i iste ratne veštine. Stoga, kada se radi o prilagođavanju obuke ratu protiv konkretnog protivnika nije dovoljno polaziti samo od najopštijih načela vođenja rata koja rezultiraju iz opštih materijalno-tehničkih i drugih uslova, već i od specifičnosti koje se ispoljavaju u obuci pa i u načinu borbe svake konkretne armije. Naravno, samo u stvarnom sukobu mogu ove osobenosti da dođu do punog izražaja. U tome i jeste objektivna poteškoća prilagođavanja obuke ratu protiv konkretnog protivnika.

Uslove u kojima se vodi rat stvara i suprotna strana. Prema tome, obuka se mora prilagoditi i tim uslovima, polazeći od analize budućih ratnih elemenata neprijatelja: vrednosti i broja ljudi, kvaliteta i količine naoružanja i borbene tehnike, opšte koncepcije vođenja rata i ratne veštine u celini, načina obuke, materijalno-tehničkih mogućnosti i dr. Pored toga, obuka se mora rukovoditi i zasnivati na vlastitoj materijalnoj i moralnoj osnovi, kao i svim subjektivnim činiocima od kojih zavisi uspeh oružane borbe protiv najverovatnijih protivnika.

Prilagođavanje obuke uslovima rata predstavlja takođe dijalektički proces. To se manifestuje u borbi suprotnosti unutar učesnika obuke, i između njih, s jedne, i sredine koja ih okružuje, s druge strane. Naime, da bi obuka bila što više bliska ratnim uslovima i ratnom načinu delovanja i ponašanja vojnika, nužno je da se učesnici u njoj tako uživljavaju kao da stvarno ratuju. Kad se to kaže ne misli se samo na stvaralačku uobrazilju, maštu i dočaravanje moralno-psihološke ratne klime i fizionomije rata, nego i na ponašanje i delovanje koji odgovaraju tako zamišljenoj ratnoj stvarnosti i procesu obuke. Da bi se vojnik mogao na obuci tako ponašati on mora biti ne samo fizički nego, pre svega, psihički veoma aktivan i neprekidno budan. Sve je to za njega ozbiljan napor i psihičko opterećenje. Stoga on prvo mora savladati unutra-

šnji otpor koji deluje u suprotnom pravcu od onoga što se od njega zahteva na taktičkoj vežbi, borbenoj obuci, manevru, maršu i slično. Taj otpor dolazi otuda što vojnik teško potiskuje iz svesti misao da se na obuci radi o nečemu što samo delimično sadrži elemente oružane borbe, da nepridržavanje normi ratnog ponašanja i delovanja na obuci ne povlači opasne i neprijatne posledice i sl. Podsticanje vojnika da savladava ovakve i slične unutrašnje protivurečnosti i prepreke mora da bude stalna briga starešina kroz vaspitanje, kontrolu njihovog držanja na obuci, načine obavljanja zadataka i dr. To je važan podsticaj za prilagođavanje obuke ratnoj stvarnosti. Ne treba pri tom zaboraviti da je to sve daleko teže postići u miru nego u ratu. Naučiti vojnika da koristi zemljište i da se po njemu kreće kao da dejstvuje neprijatelj, da kopa robove i utvrđuje zaklone kao da predstoji napad ili odbrana, dejstvo neprijateljske artiljerije, nuklearni udar, da se maskira kao da ga posmatra protivnička strana i slično — nije lako postići, iako to na prvi pogled izgleda obično. Uspesi u ovom smislu biće utoliko veći ukoliko učesnici u obuci, vojnici i starešine, svesno i istrajno, ulažu napore da mobilišu svoju volju i prevaziđu postojeće unutrašnje protivurečnosti koje ih sputavaju da se na obuci ponašaju kao da su u borbi.

Druga protivrečnost — spoljašnjeg karaktera, postoji između stalne brige i staranja za što udobniji život vojnika i potrebe za što većim psihičkim i fizičkim naporima i lišavanjima da bi se obuka tako što više približila ratu. Poznato je, na primer, da u toku borbe vojnik mora često da trpi glad, žeđ, umor, hroničnu neispavanost i slično. U mirnodopskim uslovima ne samo da ovo ne dolazi do izražaja ni na višednevnim manevrima nego se nastoji da ljudstvo i u najtežim uslovima obuke dobije najkvalitetniju hranu. Ovo, kao i mnoge druge suprotnosti, koje utiču na proces prilagođavanja obuke ratnim uslovima, nije jednostavno rešiti. Međutim, to ne znači da traženje i izučavanje najcelishodnijeg načina rešenja ovog problema nije potrebno i značajno. Naprotiv, takvo rešenje na svoj način traže i nalaze sve armije. Neke podižu glas protiv preteranog konfora i navikavanja vojnika na naj-

povoljnije uslove života u toku služenja roka u armiji, druge opet stvaraju veštačke uslove da bi se utvrdila granica izdržljivosti ljudi u gladovanju, izolovanom životu od naselja, dodiru s ljudima i slično.

Jedino ispravno rešenje navedenih suprotnosti je da se maksimalno zahteva od ljudi u obuci, ali i maksimalno brine o njihovim potrebama. Zapostavljanje ili apsolutizovanje jedne ili druge od navedenih suprotnosti dovelo bi do devijacije u procesu obuke. Briga i staranje o svim potrebama vojnika, bez napora u obuci i suprotno ovome, maksimalni naponi u obuci bez brige i staranja o njihovim potrebama, vode istom rezultatu — neuspehu u obuci i vaspitanju.

Pri ovome treba naglasiti da se dobro organizovanim zajedničkim vežbama, manevrima i uopšte obukom može stvoriti takva situacija iz koje se može videti koliko je ljudstvo spremno da podnese lišavanja, kako se u takvim uslovima drži i reaguje. Sve ovo može dosta da doprinese realnoj pripremi vojnika za rat i njihovom adaptiranju ratnoj stvarnosti. No, ovde je potrebno još istaći da ta adaptacija ne znači pasivno prilagođavanje ratnoj stvarnosti. Naje dovoljno samo naviknuti vojnike na napore, lišavanja, strah i psihičku napregnutost, na razaranje i strpljivo podnošenje svih ratnih nedaća. Traži se mnogo više od toga. Potrebno je da se kroz obuku vojnik i starešina osposobe za akciju, za delovanje, za snalaženje u svim prilikama, za stručno i nepokolebljivo izvršavanje zadataka.

Ali ukoliko je obuka složenija utoliko je njeno prilagođavanje borbi komplikovanije. Kada je u ratu odlučivala fizička snaga, zamah mačem, kopljem i udar buzdovanom, nije bio problem približiti obuku oružanoj borbi. Ali i na ovom stupnju razvitka ratna veština nije stihijno postizana. I tada je bilo boljih i lošijih vojskovođa i starešina, onih koji su postizali manje ili veće uspehe u vođenju rata.

Obuka se ne može uspešno prilagoditi i približiti ratnoj, borbenoj situaciji ako vojnik ne učestvuje u njoj sa voljom. Zato se pred organizatore i izvođače obuke postavljaju ozbiljni problemi. Na obuci, kao što je poznato,

nedostaju osnovni motivi koji utiču na ponašanje i držanje ljudi u ratu, kao što su: opasnost i osećanje straha izazvani stvarnim dejstvom oružja.

Poznato je da se ljudi u samom ratu vrlo brzo obučavaju i ponašaju kako to nameće gruba ratna stvarnost i opasnost po ličnu egzistenciju. Sa velikim interesom i spremnošću prihvata se odmah sve ono što povećava bezbednost i pomaže uspešnijem suprotstavljanju protivniku. Svakako, potreba za celishodnim ponašanjem u borbi nameće se sama po sebi. Uslovi sredine i ratne situacije u najvećoj meri pomažu obučavanju ljudi uopšte, pa i u ratu. Ali u mirnodopskoj obuci stvar stoji sasvim drukčije. I pored postojanja svesti o potrebi približavanja obuke uslovima rata, nedostatak navedenih faktora deluje suprotno i otežava proces adaptacije obuke ratnoj stvarnosti. Vojniku i starešini ne preti opasnost po život ako pravilno vrše svoju dužnost. Borbena obuka u miru retko može da bude opasna. Pored toga, kroz proces vaspitanja u armiji, a i pre dolaska u nju, vojnik se moralno-psihološki priprema i za rat i protiv rata. Ta protivurečnost slabi uverenje kod učesnika obuke da može doći do primene ovih znanja, veština i navika koje stiže u toku služenja vojnog roka. Ovi faktori ne podstrekavaju ljude i pored insistiranja da se u obuci užive u stvarnu ratnu situaciju. Prema tome, prilagođavanje obuke ratu u velikoj meri će zavisi od toga koliko su otklonjene navedene prepreke i vojnik ubeden da treba da se ponaša i deluje na obuci kao u ratu.

Prilagođavanje obuke ratnoj praksi ne zavisi samo od delovanja objektivnih faktora. Rešavanje tog problema u velikoj meri je determinisano i subjektivnim faktorima, stručnim, organizatorskim i pedagoškim, a pre svega didaktičkim znanjima i sposobnostima izvođača obuke. Na današnjem stepenu razvitka vojne nauke, tehnike i ratne veštine, ne može biti govora o postizanju maksimalnih rezultata u obuci i vaspitanju vojnika, bez solidne opšte i vojnopedagoške, didaktičko-metodičke i psihološke kulture starešinskog kadra. Još manji uspesi se mogu očekivati u podizanju kvaliteta obuke na nivo koji odgovara potrebama i uslovima savremenog rata, bez pedagoški

kvalifikovanih izvođača. Na ovu činjenicu ukazuju danas mnogi vojni pisci, teoretičari i praktičari. Kod nekih armija se, kao što je slučaj sa SSSR, vojna pedagogija svrstava u red značajnih vojnih nauka i ističe njena uloga u pripremi oružanih snaga za rat. U vojnopedagoškoj oblasti vrše se danas sve šira naučna istraživanja i uopštavanja iskustava, naročito u razvijenim armijama.

Međutim, činjenica je da vojnopedagoška teorija, a time i praksa, zaostaje za savremenim potrebama obuke. To zaostajanje nije malo. Razlog ovoj pojavi je u tome što je pedagoškoj pripremi vojnih starešina u prošlosti poklanjano veoma malo pažnje. To se naročito odnosi na vreme od početka ovog veka. Ali i kasnije, sve do drugog svetskog rata, pedagoško-psihološko obrazovanje starešina veoma je zapostavljano i stavljeno u drugi plan. Razlog ovome je relativno zaostajanje pedagoških nauka uopšte, a uz to i jednostavnost vojne obuke, sve do perioda tehnizacije armije i komplikovanja problema obuke. Pedagoško-didaktičko rutinerstvo prenošeno je sa nastavnika na slušaoce, sa starijih starešina i generacija na mlade, skoro stihijno. Kao da se nije osećala potreba za apliciranjem naučno-pedagoških tekovina na području vojne obuke i za uopštavanjem didaktičke prakse generalisanjem pozitivnih iskustava sa tog područja.

U savremenim uslovima pedagoško-didaktička rutina i intuicija, bez naučnih znanja iz ove oblasti, ne može obezbediti podizanje obuke na savremeni nivo. No i pored očigledne pravilnosti takvog zaključka, vojnopedagoška teorija i praksa, pedagoško osposobljavanje starešina još uvek zaostaju za potrebama obuke. To objektivno predstavlja jednu od prepreka za osavremenjavanje vojne nastave. Posledice ovakve pojave postaju mnogo veće i teže nego ikada u prošlosti, jer je vojna obuka sve sadržajnije, složenija i teža, a predviđeno vreme za obučavanje i vaspitanje vojnika svakim danom je relativno sve kraće. Rešavanje te protivurečnosti moguće je samo unapređivanjem sistema obuke, organizacije i načina njenog izvođenja. Jedan od bitnih uslova za realizovanje ovog zahteva je podizanje pedagoške kulture izvođača obuke i opštih uslova potrebnih za njeno uspešno izvođenje.

Realizacija prilagođavanja obuke ratu pretpostavlja stoga stalna istraživanja u domenu vojnopedagoške teorije i prakse, i neprestano usavršavanje sistema vojne obuke i vaspitanja. Iznalaženje što uspešnijih i adekvatnijih organizacionih oblika, principa, metoda i sredstava prilagođavanja obuke ratu, ujedno je najefikasniji i osnovni put za podizanje njenog kvaliteta obuke na nivo zahteva savremenog rata. To znači da je problem adaptacije obuke ratnim uslovima osnovna i bitna karika u lancu nastavnih problema. Za nju se mora uhvatiti pedagoška teorija i praksa, i svaki izvođač obuke, da bi se moglo računati na potpun obrazovno-vaspitni uspeh. U tome jeste osnovni značaj proučavanja adaptivnih problema obuke.

Međutim, rezultati rada u ovoj oblasti još uvek dosta zaostaju za stvarnim potrebama. Ni u nas ni u svetu ne postoje obimnije naučne studije i naučnoistraživački radovi iz te oblasti. Iako se u praksi obuke u svim armijama uporno teži stvaranju nastavnih situacija maksimalno bliskih ambijentu budućeg rata, i stavljanju učesnika obuke u uslove koji omogućavaju formiranje ličnosti savremenog vojnika i jedinice, pedagoško-didaktička obrada načina takvog rada i načina izvođenja obuke u takvim uslovima, i postignuti rezultati, u stalnom su zaostajanju za aktuelnom praksom. To se može reći i za praksu u našoj armiji. U stvari, sve ono što bitno karakteriše način približavanja rešavanju adaptivnih problema obuke u savremenim razvijenim armijama karakteristično je i za našu.

Polazeći od toga, osnovna namera ovog rada je: 1. da se odredi suština problema prilagođavanja obuke ratu, 2. da se istorijski osvetli način njegovog rešavanja u pojedinih fazama razvoja armije, 3. sagledavanje složenosti savremenog rata, (u taktičkom, moralno-psihološkom, motivacionom i fizičkom pogledu), specifičnosti moderne borbene tehnike i posledice njene primene na obuku i rešavanje problema adaptacije, i 4. da se na osnovu naučne analize ovih pitanja osvetle i pokažu didaktičko-metodičke smernice i putevi za efikasnije rešavanje problema adaptacije u procesu obuke.

Glava I

ISTORIJSKI PRESEK PRILAGODAVANJA OBUKE RATU

Obučavanje ljudi za rat staro je koliko i sam rat i armija. Razvitkom proizvodnih snaga, nastankom privatne svojine nad sredstvima za proizvodnju, i oruđa za rad, podelom društva na antagonističke klase i pojavom države, rat i armija postaju stalni pratioci društva i jedno od sredstava za nasilno rešavanje socijalnih, ekonomskih i političkih protivrečnosti između klasa, naroda i države. Država, rat i armija nastali su, dakle, u istim društveno-ekonomskim uslovima i na istom stepenu društvenog razvitka. Oni su nastali kao nužna potreba i posledica protivrečnosti klasnog društva. U onom periodu ljudske istorije kada nije bilo privatnog vlasništva na sredstvima za proizvodnju, eksploatacije čoveka od strane čoveka, klasa i klasne borbe, nije bilo društveno-ekonomskih potreba i uslova za postojanje rata i posebnih oružanih odreda za njegovo vođenje. Istina, i u prvobitnom društvu dolazilo je često do oružanih sukoba između rodova i plemena, i to veoma žestokih i uništavajućih. Ali, takva borba nije sa društveno-ekonomskog i političkog stanovišta imala tipična obeležja rata, jer za to nije bilo uslova. Usled nerazvijenosti proizvodnih snaga, slabe produktivnosti rada i nepostojanja viška proizvoda, pobeda u oružanim sukobima u prvobitnoj zajednici nije mogla dovesti do prisvajanja viška vrednosti (jer, u stvari, tada nije ni postojao), pa ni do eksploatacije i porobljavanja jednog plemena od strane drugog. Po rečima Engelsa, prvobitna

plemena su predstavljala „samoodbrambenu oružanu organizaciju“ sveg stanovništva namenjenu za zaštitu od spoljnog neprijatelja. „U uslovima nepostojanja klasa i eksploatacije čoveka od strane čoveka takva samoodbrambena oružana organizacija nije mogla biti ni sredstvo ugnjetavanja unutar rodovskog društva, ni sredstvo porobljavanja drugih plemena“. ⁸⁾ Stoga „ratovi u klasnom društvu nisu prosto produženje oružanih sukoba iz doba prvobitne zajednice, već kvalitativno nova istorijska pojava“. ⁹⁾ Polazeći od svega navedenog, istorija vojnog vaspitanja, odnosno istorija organizovane pripreme i obučavanja armije za rat i problem prilagođavanja obuke njegovoj fizionomiji datiraju od podele društva na klase i nastanka države, armije i rata.

Svaka vladajuća klasa u istoriji imala je svoje oružane odrede, armije, koji su joj služili za očuvanje klasnih pozicija i za realizovanje svoje unutrašnje i spoljne politike. Razvitkom proizvodnih snaga društva, promenama u društveno-ekonomskim odnosima, porastom materijalno-tehničke baze društva i sredstava za vođenje oružane borbe, neprestano se menjala fizionomija rata i oružanih snaga. Uporedo s tim, u sve oštrijoj formi se postavlja problem pripreme armije i narodnih masa za vođenje rata. Ali, ipak, na svakom stepenu društvenog razvitka, prema konkretnim socijalno-ekonomskim, tehničkim i drugim uslovima primenjivane su i odgovarajuće metode i sredstva vojnog vaspitanja i prilagođavanja obuke konkretnom ratu. Progresivnim menjanjem faktora koji određuju fizionomiju rata (stepen društveno-ekonomskog razvitka i kvalitet društvenih odnosa, ljudski faktor, ratna tehnika i veština, stepen opšte kulture društva i dr.) menjao se i sistem vojne obuke i vršeno je njeno prilagođavanje uslovima vođenja rata na datom stepenu društvenog razvitka. U obučavanju armije i pripremi ljudi za rat uvek se polazilo sa stanovišta ratnih uslova i potreba. Težilo se da obuka bude što približnija ratu, da se ljud-

⁸⁾ История военного искусства (u redakciji П. А. Ротмистрова). Военное издательство, Москва 1963, стр. 20.

⁹⁾ Ilija Kosanović: Istorijski materijalizam, Sarajevo, 1960. str. 422.

stvo u što većoj meri adekvatno kvalifikuje za ratne funkcije. Ali, realizacija ovakvog nastojanja i intencija bivali su sve teži ukoliko je rat postajao komplikovaniji, razorniji i većih dimenzija. Istina, istorijski razvitak ni u ovom pogledu nije išao neprekidno uzlaznom linijom. On se ponekada kretao, kao i na području drugih društvenih pojava, cik-cak, sa padovima i dizanjem, nekad sporije a nekad brže, ali u celini gledano, progresivnim povećanjem uništavajuće i rušilačke snage oružja i borbene tehnike, zbog toga je adaptacija obuke zahtevima i uslovima rata postajala sve složenija i teža.

No istorija vojnog vaspitanja ubedljivo svedoči da su svi narodi pridavali izvanredan značaj pripremi armije i stanovništva za rat. Vojno vaspitanje je neprekidno sačinjavalo jednu od značajnih komponenti društvenog vaspitanja. U nekim prilikama ono je imalo čak i dominantnu ulogu u društvu. Upravo sa pojavom vaspitanja uopšte, nalaze se vidni tragovi vojnog vaspitanja i pripremanja omladine i odraslih za oružanu borbu. Tako još u prvobitnoj zajednici, u epohi varvarstva, sa početkom vaspitanja uopšte, prema Leturnou „odrasli su učili decu i omladinu gađanju lukom i strelom, rukovanju kamenom sekirom“ itd.¹⁰⁾ Sredstva za rad bila su istovremeno i sredstva za borbu, radno i vojno vaspitanje su sačinjavali jedinstvenu celinu. Sa antagonizmom i borbom između plemena (naročito između stočarskih i onih koja su se bavila zemljoradnjom) nastala je, kako kaže Medinski, i „potreba za pojavom začetka vojnog vaspitanja“.¹¹⁾ U ovom periodu obučavana je omladina borenju, trčanju, podnošenju teškoća, gađanju lukom i strelom, bacanju koplja, džilita (kratko koplje) i jahanju. Mladići su takođe obučavani da napadaju neprijatelja iznenada, iz zasede. U nekim plemenima i devojke su obučavane rukovanju oružjem, jahanju i dr.

Koliki je značaj pridavan vojnom vaspitanju u prvobitnoj zajednici vidi se i po tome što mlade ljude nisu priznavali u mnogim plemenima za vojnike pre nego što

¹⁰⁾ Citirano po E. H. Мединский, История педагогики, Москва 1947. стр. 11.

¹¹⁾ Мединский Е. H., История педагогики, Москва 1947.

polože veoma težak ispit vojne prirode. Posle dugog učenja i treniranja izdržljivosti, umešnosti u rukovanju oružjem i dr. polagali su ispit pred starešinama plemena.

Za vojno vaspitanje u prvobitnoj zajednici karakteristično je i to da je bilo podjednako obavezno za sve odrasle članove zajednice i da je pleme kao celina vršilo funkciju oružane organizacije. Još na ovom, najprimitivnijem stupnju društvenog razvitka, vojno vaspitanje i obrazovanje je usmeravano na sticanje znanja potrebnih za vođenje oružane borbe. Uporedo sa vojnim obrazovanjem razvijeni su i borbeni kvaliteti ljudi. Insistiralo se, dakle, kako na sticanju vojnih znanja, veština i nauka tako i na razvijanju fizičkih sposobnosti, izdržljivosti, hrabrosti, odvažnosti i inicijativnosti.

1. — PRILAGOĐENOST OBUKE RATU U ROBOVLASNIČKOJ VOJSCI

U robovlasničkom društvu, nastankom vojske i ratova, vojno vaspitanje i obuka dobijaju sve šire razmere. Pored obučavanja građana za rat u okviru vojnih organizacija, ovim problemom se bave i druge vaspitne institucije i organizacije. Česti, a ponekad i veoma dugi ratovi upućivali su pojedine antičke narode na neprekidne pripreme za rat i vojno obučavanje, ne samo armije nego često i sveg stanovništva sposobnog za nošenje oružja.

a) *Egipatska armija*

Egipćani su prvi narod koji je imao organizovanu armiju obučavanu i uvežbavanu za vreme mira. Od 6. dinastije faraona, tj. od četvrtog milenijuma pre naše ere nalaze se podaci o egipatskoj armiji čiju su osnovu sačinjavale jedinice obučene i uvežbane rukovanju oružjem i vođenju rata još za vreme mira. Svaka provincija u slučaju rata bila je dužna da uputi faraonu kontingent najbolje obučanih, disciplinovanih i hrabrih vojnika. Obuka se sastojala u dugim gimnastičkim vežbama, hrvanju, veštini rukovanja oružjem, gađanju iz pračke, bacanju

koplja, opsedanju gradova i razbijanju njihovih zidova, rukovanju lukom, sekirom, buzdovanom u držanju i ponašanju pri napadu i odbrani i dr. Vojnici su vežbali nagi da bi instruktori mogli kontrolisati koliko su im mišići napregnuti u toku vežbanja.

Prema rečima Šasena, stari Egipćani su prevazišli u pogledu gimnastičkih vežbi sve ono što se u tome praktikuje u savremenoj vojsci. Oni su uporno insistirali na razvijanju fizičke snage, izdržljivosti, okretnosti i gipkosti tela vojnika da bi mogli snažno udariti i vešto rukovati svojim oružjem u borbi. Smatrali su da bez toga niko ne može postati dobar ratnik.

Posle gimnastičkih i drugih vežbi vojnici su uvežbavani marševanju. Oni su sa oružjem, opremom, hranom i vodom za više dana, u grupama i pod rukovodstvom instruktora marševali u strogom redu, vojničkim korakom. Za vreme marša vodilo se računa ne samo o razvijanju izdržljivosti nego i o držanju tela, nogu itd.

Egipatska vojska je marševala, kako kaže Pulen, slično pruskoj. Ujednačenost redova, takt koraka, a naročito način podizanja nogu sa stopalima isturenim napred i jednovremeni udar više redova, spontano podsećaju na mehanički i automatski pruski korak.

Egipatski vojnici su ne samo za vreme mira nego i u toku samog rata stalnim vežbanjem osposobljavani za teške marševe „po suncu koje prži i po vrelom pustinjском pesku“. Etape marša su bile duge i zamorne. Na završetku marša praktikovano je izvođenje vežbi sa oružjem da bi se proverilo koliko su jedinice sposobne za borbu i posle dugih i napornih marševa. Gađanju strelom pridavan je poseban značaj. Da bi se tome bolje obučili, svakom vojniku je pomagao u toku obuke instruktor. On je vojnika, stojeći pozadi njega, obučavao nišanjenju i gađanju. Postupak je bio sličan onome kako se danas obučavaju vojnici gađanju iz pešadijskog oružja. Što se tiče obuke na drugom oružju (strela, koplje, topuz, mač) organizovana je borba između pojedinaca i grupa i to prvo istim oružjem, zatim različitim. Takva borba po svemu je bila veoma bliska stvarnoj borbi u ratu. Posle gimnastičkih vežbi koje su bile veoma brojne, raznovrsne i složene

individualne obuke u korišćenju i upotrebi oružja, vežbi i napornih marševa jedinica, izvođene su velike zajedničke vežbe i manevri više jedinica. One su umnogome ličile stvarnoj borbi.

Uporedo sa obučenošću i fizičkom izdržljivošću, Egipćani su razvijali i moralno-borbene kvalitete vojnika. Naročita pažnja je poklanjana jačanju discipline. Prema izvršiocima prekršaja preduzimane su veoma stroge mere, fizičke i moralne kazne. Za nepridržavanje naredbi i nezavršenje zadataka i dužnosti vojnici su često batinani. Ako starešina ne bi imao batinu pri ruci, udarao bi vojnika pesnicom u lice i po telu. Za dezerterstvo uvek je sledila smrtna kazna. Pored toga, pribegavalo se kažnjavanju porodice dezertera, razaranju kuće i sl. Ako se za nekoga saznalo da odaje vojne tajne neprijatelju, kazna je bila — čupanje jezika.

Sudeći po načinu stručne i moralno-psihološke pripreme vojnika za rat, može se reći da su Egipćani sa dosta uspeha prilagođavali obuku uslovima tadašnjeg načina ratovanja, iako su pojedine metode i sredstva bili nehumani.

b) *Indijska armija*

Posle Egipta, najstariji pisani podaci postoje o indijskoj armiji. Indijska vojska je bila kastinska. Po sistemu obuke i vaspitanja bila je približno na nivou ostalih armija svoga vremena. Ipak, za nju je karakteristično da se po unutrašnjoj snazi i otpornosti, kao i merama za jačanje i održavanje discipline, znatno razlikovala od ostalih armija. U ovoj armiji nisu primenjivane surove mere kažnjavanja, slične onima koje su primenjivane, na primer, u egipatskoj vojsci. Isto tako po nekim etičkim momentima, vaspitanje indijske vojske predstavlja izuzetak za svoje doba. Tako, na primer, vojnicima je zabranjivano da u ratu upotrebljavaju zupčaste i otrovne strele, da ubijaju neprijateljske vojnike koji su nesposobni za borbu, kao i one koji nemaju oružja, oklopa, ako se nađu na spavanju ili beže, mole za milost ili slično. Po obučnosti i vojnoj organizaciji indijska vojska je zaostajala

u mnogo čemu iza armija svoga vremena. Razlog tome je možda u činjenici što ova vojska nije pripremana za osvajanje tuđih zemalja i teritorija.

c) *Kineska vojska*

Vojska stare Kine bila je brojnija od ostalih. Tako je u VI—V veku pre naše ere dostizala 40.000—50.000 ljudi. Komandne dužnosti su zauzimali robovlasnici. Naoružana je bila slično ostalim razvijenim armijama svoga vremena: lukom, strelom, kopljem, mačem, bodežom, štitom, dugim gvozdanim kukama, buzdovanom obloženim gvožđem i bojnim dvokolicama. Obučavana je rukovanju i upotrebi oružja, načinu izvođenja borbenih dejstava itd. U tom pogledu bilo je kod kineske vojske izvesnih specifičnosti. Tako, na primer, da bi se vojnici izvežbali u gađanju strelom u trku sa konja, kopan je rov dug oko 100 m kojim je trčao konj bez komande jahača. Time je omogućeno da jahač slobodno izbacuje strelu na određeni cilj. Da bi jačali mišićnu snagu vojnika izvođena su vežbanja u hrvanju, borenju, mačevanju, bacanju koplja i slično.

U svome delu „Veština ratovanja“, prvi vojni teoretičar, ne samo u Kini nego i u svetu Sun Cu Vu uopštio je ratna iskustva armija svoga doba, a pre svega kineske armije. Ova rasprava svedoči o visokom nivou ratne veštine stare Kine i razvijenosti vojne obuke. Mnoge misli Sun Cu Vua iz ove oblasti sve do danas su sačuvale aktuelnost i vrednost. On, na primer, savetuje da se ne vodi računa samo o vojnoj teoriji nego da se istovremeno i „svaka pogodna okolnost za praktičan rad iskoristi preko i iznad običnih pravila... Nepoznavanje načela o prilagodavanju akcije prilikama“, kaže on, „vodi vojsku u nesreću“.¹²⁾ Da bi se izvojevala pobeda nad protivnikom, Sun Cu Vu preporučuje da vojsku treba učiti da podnosi napore, jer „Teškoće manevra se sastoje u tome da za bačen put bude najbliži i da tegobe pretvorimo u preimućstvo po nas“. On podvlači da ljude treba vaspitavati

¹²⁾ Sun Cu Vu, *Veština ratovanja*, Beograd, 1951, str. 11.

da ne potcenjuju neprijatelja, „jer potcenjivanje može da dovede do poraza“.¹³⁾ Sa vojnicima takođe treba u prvom redu postupati čovečno. Za uspeh u borbi, po Sun Cu Vuu, izvanredan značaj ima moralna čvrstina vojske. „Pobediće onaj“, kaže on, „čija je vojska prožeta jednim duhom u svim redovima svojim“.¹⁴⁾ Moralna čvrstina se može, po rečima Sun Cu Vua, postići čovečnim i roditeljskim odnosom prema potčinjenima. Stoga sa vojnicima treba u prvom redu postupati čovečno. „Smatrajte vaše vojnike kao vašu decu“, piše ovaj drevni vojni teoretičar, „i oni će vas pratiti kud god ih budete vodili. Pazite ih kao svoje sopstvene ljubljene sinove i oni će biti uz vas do smrti“.¹⁵⁾

Ali, uporedo sa humanim postupanjem prema vojnicima „potrebno je takođe da se nad njima primenjuje i gvozdена disciplina. To je jedan od sigurnih puteva ka pobedi“.¹⁶⁾ „Pobediće onaj na čijoj su strani oficiri i vojnici bolje obučeni... u čijoj je vojsci veća doslednost u nagrađivanju i primeni kazni“.¹⁷⁾

Vojna misao ovog kineskog pisca svedoči ne samo da je vojna veština u njegovo vreme u Kini bila veoma razvijena nego i da je isto tako način obuke i vaspitanja vojske odgovarao uslovima i načinu vođenja rata. Pravilno ocenjivanje uloge obučenosti, moralne snage i unutrašnje kohezije vojske, realistički odnos i stav prema protivniku to ubedljivo potvrđuje.

d) Grčka armija

„Prva temeljno organizovana vojska“ — pisao je Engels — „o kojoj imamo obilne i sigurne podatke, bila je grčka vojska. Može se reći da sa njom počinje istorija taktike a naročito taktike pešadije“.¹⁸⁾ U Grčkoj, vojno vaspitanje je ulazilo u program vaspitanja svakog građana

¹³⁾ Ibidem, str. 69.

¹⁴⁾ Ibidem, str. 47.

¹⁵⁾ Ibidem, str. 74.

¹⁶⁾ Ibidem, str. 71.

¹⁷⁾ Ibidem, str. 38.

¹⁸⁾ Engels: Izabrana vojna dela, Beograd, 1954, str. 23.

nina. Slobodni građani su bili dužni da brane domovinu od spoljnih i unutrašnjih neprijatelja. Ali, pored dosta zajedničkih osobina, sistem građanskog vaspitanja uopšte, pa i vojnog bio je različit u Sparti i Atini.

e) Sparta

U Sparti, vaspitanje je bilo u rukama države i prožeto vojničkim duhom. Osnovni sadržaj, metode i sredstva vaspitanja i obučavanja Spartanaca bili su usmereni na formiranje vojničkih kvaliteta građana. Ovo je nametala socijalno-ekonomska i politička situacija spartanske države. U Sparti je, u stvari, „dominirala vojnogimnastička obuka“. ¹⁹⁾ Strogi sistem vaspitanja i čvrsta disciplina sačinjavali su bitnu karakteristiku i osnovne crte vaspitanja Spartanaca. Fizičko vaspitanje počinjalo je od najmlađih dana. Od 7. godine deca su odvajana od porodice i živela zajedno sa mladićima i formiranim ljudima, hranili se s njima i na isti način živela u kasarni gde su provodila život, napuštajući je vrlo retko samo radi viđenja sa porodicom.

Sve do zrelosti deca su izolovana od roditelja i svakog njihovog vaspitnog uticaja. Država, otadžbina bila je iznad svega. Mladi Spartanci su vaspitavani da svoje lične interese i interese porodice potčine zajedničkim, državnim interesima. Osećanje patriotizma dominiralo je u vaspitnom uticaju. Smatrano je da telo i duša svakog građanina pripadaju državi i da ih ona stoga može menjati na najpogodniji način da bi od njih izvukla što više koristi.

Raznovrsne i mnogobrojne gimnastičke vežbe koje su sa omladinom izvođene činile su sastavni deo vojnog vaspitanja. „Predavana im je gimnastika zato što je telo ljudi sačinjavalo oružje grada, koje stoga treba u najvećoj mogućoj meri da bude jako i podesno za takvu upotrebu“. ²⁰⁾ Vežbe su bile teške i veoma komplikovane, jer

¹⁹⁾ Tihomir Prodanović, Problem određivanja pojma nastavnih metoda i njihove klasifikacije, Bograd, 1956, str. 23.

²⁰⁾ Marcel Poullin, L'Education et la discipline militaires chez les inciens, Paris, 1883, str. 47—48.

su čvrstina i elastičnost smatrane najvažnijim osobinama spartanskog vojnika. Za sve vreme školovanja omladina je podvrgavana veoma strogoj disciplini sračunatoj da se istovremeno podigne bezuslovna poslušnost, fizička snaga, živahnost, izdržljivost, strpljenje. Omladina je takođe navikavana da maršuje bosa, da prelazi jaruge, da se penje i spušta po strmim padinama, da bez roptanja podnosi najteže fizičke bolove i u svakoj prilici da ispolji najveću hrabrost, smelost i istrajnost; da se uzdrži, kada je to potrebno, od svih manifestacija negativnih osećanja i pokaže apsolutnu hladnokrvnost i mirnoću. Mladići su bičevani pred hramom boginje Artemide da bi se učili izdržljivosti i trpljenju. Udarci su bili tako snažni da su slabiji i neotporniji pod njima često izdisali, ali ipak nisu tražili milost ili pokazivali znake bola. Ovakvim vaspitanjem pripreman je grčki vojnik da u slučaju zarobljavanja ne oda tajne domovine. Tako vaspitan vojnik, „čak i kad ga neprijatelji budu mučili sa istim će strpljenjem“ — kaže grčki istoričar Lukijan — podnositi udarac biča i takmičiće se sa onim koji ga bičuje ko će prvi da se zamori.“²¹⁾ Omladina je navikavana da podnosi hladnoću i vrućinu noseći veoma lako i isto odelo u svim godišnjim dobima, da izdržava glad, žeđ i sl. Spavalo se obično na trsci koju su omladinci morali čupati golim rukama bez ikakvog alata. „Ljudi ovako vaspitani“, piše na jednom mestu Ksenofon, „lakše su podnosili glad u ratu, duže vreme su mogli da žive o jednom i to veoma skromnom obroku i da budu zadovoljni sa najprostijim jelima“.

Često su dečaci i mladići deljeni u dva tabora približno iste jačine i vežbali se borbi jedni protiv drugih. Takva borba je vođena veoma surovo. Putnik Pauzanius o tim borbama kaže: „U dane borbe mladići podeljeni na dva tabora dolazili bi na zakazano mesto i na dati znak ustremili se jedni na druge, udarali se pesnicama, nogama, ujedali svom snagom i pokušavali da jedni drugima isteraju oči. Borili su se do krajnjih granica, čas jedan protiv jednog, čas grupa protiv grupe itd. Svaka od grupa

²¹⁾ Г. Е. Жураковский, Очерки по истории афинской педагогики, Москва, 1940, стр. 15.

je ulagala sve snage i napore da pobjedi i potisne drugu, gurajući je u vodu koja je bila pozadi borilišta“.²²⁾ Omladina je obučavana i vojnoj tehnici. Uvežbavana je rukovanju ofanzivnim (kratko i dugačko koplje) i defanzivnim oružjem (štit, šlem). Završni deo obuke se sastojao u izvođenju individualnih radnji, a zatim zajedničkih marševa, strojevitih i drugih vežbi; osposobljavani su takođe za brzo zauzimanje borbenog rasporeda itd. Pored toga, mladići su upućeni na „krvave noćne borbe“ protiv robova, poznate pod nazivom „kriptije“. Grupe mladića bi opkoljavale pojedine delove grada i ubijale sve robove koji bi se zatekli na ulici. To je bila svojevrsna priprema za oružanu borbu i sredstvo zastrašivanja robova. Pevanjem himni, vojničkih pesama i veličanjem heroja razvijana je hrabrost i izdržljivost u borbi. Po disciplini, izdržljivosti, obučenosti i patriotizmu spartanski vojnik je jedno vreme bio na izvanrednoj visini. Bio je uspešno pripremljen za sve ratne napore, lišavanja i opasnosti u borbi.

Najzad i mnoge igre koje su doprinosile razvijanju harmoničnih pokreta dopunjavale su složeni sistem spartanskog vojnog vaspitanja. Lov, zato što je doprinosio razvijanju hrabrosti, čvrstine i snalažljivosti vojnika, bio je jedina dozvoljena razonoda. Instruktori snabdeveni štapom bili su zaduženi da bdiju nad vaspitanjem omladine. Kažnjavali su one koji pokažu mekušstvo i nespretnost u vežbama. Sve vežbe su izvodili skoro ili potpuno nagi. Svaki vid borbe mnogo je cenjen u Sparti. Tako su se vaspitavali i obučavali ne samo omladinci nego i odrasli. U čitavoj Grčkoj sportske borbe su bile redovna praksa.

²²⁾ Nešto slično piše Ksenofon o vežbanju persijske vojske. On kaže: „Momke ćete starešina je za navalu poredao s dvije strane, jedne protiv drugih. Svi su imali oklop i štit u lijevoj ruci, a u desnoj je polovici dao debele toljage, a drugima je zapovijedio da će morati uzimati grumenje i bacati. Kad se ovako spremni postave, dade im znak za boj. Na to počnu svi bacati grumenje pogađajući gdje koje u oklop i šlem, a gdje koje i u bedro i goljenicu. No kad bi došlo do šaka, tad oni s batinama udri koga po bedru, koga po rukama, koga po koljenu, a koji bi se sagibao za grumenjem, njega i po vratu i po leđima“. Ksenofon: Izabrani spisi, Deo prvi, Zagreb, 1888, str. 58.

Svaki grad je imao specijalno mesto (pelestra) podešeno za sportske borbe. Olimpijski turniri su bili najpoznatiji u ovome i doprinosili su razvijanju fizičke snage, izdržljivosti i smelosti Spartanaca. Sistem obuke i vaspitanja spartanskog slobodnog građanina, gledano iz aspekta prilagođavanja obuke ondašnjim uslovima vođenja rata, bio je veoma efikasan, ali isto tako preterano grub i nehuman.

f) *Atina*

Atinjani, mada daleko manje, i na drugi način od Spartanaca, brinuli su se o vaspitanju građana za odbranu zemlje. Međutim, vojno vaspitanje se ovde bitno razlikovalo od spartanskog. Dok je spartansko vaspitanje bilo pretežno vojnofizičkog karaktera, a time i jednostavno, u Atini se težilo svestranom razvitku ličnosti i građanina i vojnika. Ideal grčkog vaspitanja — harmonijsko spajanje lepote i dobrote (kalokagatija) najizrazitije je zastupljen u atinskom vaspitanju. U Atini je podjednako poklanjana pažnja kako telesnom tako i umnom i estetskom vaspitanju. Po završetku škole gramatista i škole gitarista dečaci su u 13. godini odlazili u pelestu (škola borenja) gde su se do 15. godine bavili gimnastikom, učili se rvanju, trčanju, skakanju, bacanju diska, koplja i plivanju. Mlađici od 18 do 20. godine prevođeni su u efebe i polagali zakletvu na vernost državnim zakonima, pokoravanju vlasti, zaklinjali se da će se smelo boriti za domovinu. Zakletva je, pored ostaloga, sadržavala i ovo: „Kunem se da posle moje smrti neću ostaviti domovinu poniženu, već snažniju i moćniju“. Efebi su razvijali svoje telo petobojem (trčanjem, skakanjem, rvanjem, bacanjem diska i bacanjem koplja). Na kraju gimnastičkih vežbi oni su prekaljivani u vojnoj službi, učili se da grade vojna utvrđenja, rukuju vojnim mašinama, vršenju garnizone službe, obučavali se izvođenju vojnih vežbi, rukovanju oružjem i dr.

Sistem atinskog vaspitanja u celini pa i vojnog, dosta reljefno je prikazan u Platonovim delima. Platon se bavio ovim problemom zato što je vojsci pridavao značajnu

ulogu u sklopu države. Po njmu, državu sačinjavaju tri društvena sloja: filozofi koji kao najmudriji treba da upravljaju državom, vojnici koji treba da čuvaju državu i trgovci, zanatlije i zemljoradnici koji državu treba da snabdevaju materijalnim potrebama. Platon je u pogledu fizičkog vaspitanja preporučivao umereni način života, razvijanje izdržljivosti, navikavanje na podnošenje vrućine, hladnoće; zatim igre, plesove, rvanje, bacanje diska, koplja, vežbanje u gađanju lukom, jahanje, logorske vežbe itd.

Žene i devojke su po Platonu dužne da znaju sve to. „Devojke treba da uče sve igre i načine borenja.“²³⁾ „Žene treba da idu u rat i sa sobom vode decu, kako bi ona blagovremeno naučila i videla ono što će im trebati kada odrastu.“²⁴⁾

Koliko je Platon široko gledao na vojno vaspitanje i obrazovanje vidi se i po tome što je smatrao da za vojničko obrazovanje i praktičan vojnički rad treba poznavati aritmetiku, geometriju i astronomiju. „Aritmetika je neophodna vojniku“ — kaže Platon — radi stroja, geometrija je „korisna pri pravljenju logora, pri zauzimanju mesta, koncentraciji vojske i za sva druga vojna postrojenja, kako za vreme same bitke, tako i u toku marša“.

I pored toga što su postojale razlike u sistemu vojnog vaspitanja između Spartanaca i Atinjana krajnji rezultati bili su skoro isti. I spartanska i atinska falanga ispoljavale su visoke stručne i moralno-borbene kvalitete na bojištu. Čvrsta organizacija, patriotski duh, uvežbanost i stroga disciplina obezbeđivali su unutrašnju koheziju i udarnu snagu grčke vojske. Ali, opadanjem moći grčkih država (naročito za vreme peloponeskih ratova) i slabljenjem robovlasničkog uređenja opada istovremeno snaga i kvalitet grčke vojske i nivo prilagođenosti obuke uslovima i potrebama rata. Bogati robovlasnici nisu bili zainteresovani da služe vojsku i stoga su iznalazili načina da svoju obavezu u odbrani domovine prenesu na drugog. Novčanim sredstvima potkupljivani su najamnici koji su kao vojnici zamenjivali robovlasnike i sve više popunjavali redove

²³⁾ Platon, Država, II, str. 460—461.

²⁴⁾ Н. К. Гончаров, Основи педагогики, Москва, 1947. стр. 43.

grčke vojske. Posledica ovoga bio je prelazak sa milicijske na najamničku vojsku, koja je po svojim stručnim i moralno-borbenim kvalitetima bila daleko ispod milicijske. Milicijske armije, sastavljene od robovlasnika i drugih slobodnih građana, borile su se za svoje klasne interese i iz patriotskih pobuda. Međutim, najamnici su se borili ne iz patriotskih pobuda već iz straha od kazne i za lični materijalni interes. Ovakva vojska i tadašnje grčko robovlasničko društvo koje je razjedinjeno unutrašnjim socijalnim protivurečnostima,²⁵⁾ klasnom borbom, ustancima i pobunama, nisu mogli odoleti napadima dobro obučanih, disciplinovanih i moralno čvrstih rimskih legija koje su sredinom II veka naše ere (146. god) definitivno porazile grčku vojsku i pokorile državu.

g) *Obuka rimske vojske*

Novu etapu u razvitku robovlasničke armije predstavlja rimska armija. U početku je i ona bila milicijskog tipa kao i grčka. Rukovodeću ulogu u njoj imala je bogata građanska klasa robovlasnika. Svaki rimski građanin od 15 do 45 godina bio je obavezan da služi vojni rok, ako prethodno nije učestvovao kao pešak u 20 ili kao konjanik u 10 ratnih pohoda. „Obuka vojnika“ — piše Engels — „bila je veoma strogo sračunata na to da se razvija njegova telesna snaga u svim pravcima koji se mogu zamisliti“.²⁶⁾ Vojno vaspitanje u Rimu ne samo da nije zaostajalo iza grčkog nego ga je u mnogo čemu i prevazišlo. Istina, Rimljani, gledajući sa praktičnog stanovišta na vaspitanje, nisu pridavali značaj gimnastici i fizičkoj kulturi koliko Grci. Međutim, fizičkoj izdržljivosti i osposobljavanju za najteže ratne napore u samoj vojsci, Rimljani

²⁵⁾ Imajući u vidu grčko društvo Platon je pisao: „U svakom gradu ma koliko on bio mali, vazda postoje dva grada: jedan je grad sirotinje, drugi — grad bogataša. Gde god postoji sirotinja i bogatstvo tu se vazda bore dva tabora: tabor sirotinje i tabor bogataša“. (A. B. Mišulina: Istorija starog veka, Beograd, 1946. godine, str. 79).

²⁶⁾ F. Engels, Izabrana vojna dela, Beograd, 1953., str. 30.

nisu posvećivali manje brige nego Grci. Čak se može reći da su ih u nečemu u tome prevazilazili. Kod njih je kult vojnika i vojnog vaspitanja dugo održavan. „Rim, rođen iz rata i za rat, bio je donekle, pravi i neprekidni vojni logor. Novi stanovnici čije su sposobnosti i aspiracije težile pobjedi i dominaciji uvek su po karakteru i po temperamentu bili narod-vojnici, kako za vreme mira tako i za vreme rata.“²⁷⁾ Politički život i sve institucije Rima bile su prožete militarizmom. Organizacija države i vojna organizacija uzajamno su se dopunjavale. Duh vojne discipline bio je podignut na visinu pravog kulta.

Porodica je bila prva škola u kojoj je rimska omladina vaspitavana u vojničkom duhu. Slično vojsci, gde su građani obavezni da se pokoravaju volji starešine, u porodici su se svi (žene, deca i robovi) morali pokoravati suverenoj volji svoga gospodara — oca porodice. Dok je otac živ, sin nije značio u porodici skoro ništa. On je, u stvari, bio objekat koga je otac mogao otuđiti, prodati, pa i po svojoj volji oženiti, razvesti i odvojiti od dece. Kao građanin, Rimljanin se morao pokoravati zakonima i magistratu grada, kao vojničar morao je bezuslovno izvršavati vojne obaveze i naređenja starešina, a u porodici zahtevne njenog starešine. „Biti poslušan svuda, pokoravati se uvek, takva je bila uloga rimskog građanina, takav je bio njegov zadatak, takav je bio njegov život.“²⁸⁾ Dok su majke vaspitavale kćeri, sinovi su bili pod uticajem očeva i od njih se učili ratnoj veštini, rukovanju oružjem, trčanju, borbi, igrama koje su bile imitacija borbe i rata. Otac je takođe vodio sina u lov da bi mu razvijao fizičku snagu i hrabrost, vodio ga i na glavne skupove i u forum da bi formirao njegov karakter. Kanton je, na primer, učio svog sina gimnastičkim vežbama, borenju, plivanju, mačevanju i jahanju, da podnosi hladnoću i vrućinu i umor svake vrste. Uporedo sa razvijanjem fizičkih sposobnosti starao se da se njegov sin i intelektualno razvija. Držao mu je lekcije iz gramatike, aritmetike, geometrije, astronomije,

²⁷⁾ Marsel Poullin, *L'Education et la discipline militaires chez les inciens*, Paris, 1883, str. 71.

²⁸⁾ *Ibidem*, str. 76.

retorike, filozofije i muzike. U Rimu su, dakle, deca dobijala u porodici osnovno, opšte i vojno obrazovanje.

Omladina je u vojničkom duhu vaspitavana i preko mnogobrojnih državnih svečanosti i praznika u kojima je aktivno učestvovala. Tako, na primer, za vreme „praznika pobjede“ naoružani omladinci su marševali zajedno sa vojskom i kao pešaci i konjanici učestvovali u ratničkim borbama i u svemu postupali kao vojnici. Vojno vaspitanje stečeno pre stupanja u armiju sačinjavalo je sastavni deo vaspitanja rimskog vojnika i omogućavalo je da se lakše adaptira na uslove armijskog života.

Rimska armija je za dugo bila milicijskog tipa. Po obučenosti i borbenoj spremnosti bila je dovoljno sposobna da izvrši svoju unutrašnju i spoljašnju funkciju sve do napada na rimsku državu najamničkih profesionalnih armija. Ali, za borbu protiv takvih armija koje su bile mnogo uvežbanije i obučenije od milicijske trebalo je stvarati novu, organizovaniju i uvežbaniju armiju. To je bio osnovni razlog da se pojavi rimska profesionalna najamnička armija. Neposredan povod za to bio je napad Hanihalove najamničke profesionalne armije na rimsku državu i porazi koje je rimska milicijska vojska pretrpela u borbi protiv kartaginske vojske za vreme drugog punskog rata (218—201. pre n. e.). Pored toga, bili su saznali i unutrašnji društveno-ekonomski i politički uslovi za prelazak sa milicijske na stajaću najamničku armiju. Rim je u to vreme raspolagao dovoljnim materijalnim bogatstvom, stečenim eksploatacijom robova i trgovinom, za izdržavanje najamničke vojske.

Za armiju su birani fizički najспособniji i moralno čvrsti slobodni građani. „Radnici“ — kaže Vegecije — koji obrađuju gvožđe, kolari, mesari, lovci divljih zveri dostojni su da budu primljeni u vojsku“.²⁹⁾ Za sve regrute je uveden isti program obuke. Gimnastičke vežbe su činile osnovu vojne obuke. Cilj je bio da se što više razviju fizičke sposobnosti i izdržljivost vojnika. U tu svrhu praktikovano je trčanje sa preskakanjem prepreka, vežbanje u bacanju koplja, forsirani marševi i to sve sa potpunom

²⁹⁾ Vegecije, Rasprava o vojnoj veštini, Beograd, 1954, str. 15.

ratnom spremom. Marševanje je izvođeno različitim korakom (običnim — 5, a brzim — 6 km na sat i gimnastičkim). Marševalo se po najrazličitijem terenu, uz preskakanje prepreka, savlađivanje uspona, jaruga i sl. Dužina dnevnog marša je iznosila i do 36 km. U toku marša vojnici su navikavani na održavanje marševskog reda i nošenje velikog tereta na ramenima.³⁰⁾

Igre su takođe sačinjavale deo fizičkog vaspitanja rimskog vojnika. Izvođene su, sa i bez oružja. U vezi sa ovim Vegecije kaže: „Specijalni su učitelji obučavali legionare igrama sa oružjem i oni koji su ih naučili, razlikovali su se od ostalih u borbi po gipkosti i okretnosti“.³¹⁾

Obuci u plivanju je pridavan poseban značaj. Vojnici su se vežbali da preplivaju Tibar, najpre bez oružja, a potom sa oružjem. Na kraju obuke organizovana su takmičenja u brzini preplivavanja ove reke. Posle telesnih vežbi vojnici su obučavani rukovanju oružjem (mačem, pilumom i dr.). Mačevanje je posebno smatrano kao značajna vojna veština. Stoga je vežbanju u ovoj disciplini poklanjana velika pažnja. Legionarima su „stavljali u ruke vrbove poplate, zaokrugljene u obliku štita, koje su bile dva puta teže od običnog štita, a umesto mača davali su im štap, takođe duplo teži no što je pravi mač. Tako opremljene vežbali su ih od jutra do mraka na figurama i lutkama“.³²⁾ Vojnici su se odnosili prema lutkama na kojima su uvežbavani kao da su one pravi protivnici, izvodeći pri tom sve pokrete kao u stvarnoj borbi. Duplo teža vrbova poplata nego štit kao i drveni mač od pravog, korišćeni su na obuci da bi vojnici kada bude potrebno, „pravo, mnogo lakše oružje, osetili rasterećenje od velike težine i tako ušli u borbu hitri i sa poverenjem“.³³⁾ To je bio put da se postigne okretnost, snalažljivost, elastičnost i izdržljivost. — Po rečima Engelsa, u rimskoj vojsci je bio „još

³⁰⁾ Pored oružja i odeće, rimski vojnik je za vreme ratnih pohoda nosio hrane za 15 dana, sataru, testeru, ašov, 3—12 kolaca i više raznog posuda. Težina sve opreme je iznosila oko 30 kg.

³¹⁾ Vegecije, Rasprava o vojnoj veštini, Beograd, 1954, str. 19.

³²⁾ Ibidem, str. 19.

³³⁾ Ibidem, str. 19.

celishodniji sistem obuke svakog pojedinog vojnika nego što je bio spartanski“.³⁴⁾

Jedinice su izvodile vežbe svaka na posebno određenom mestu, na Marsovom polju, pod nadzorom vojnog tribuna. Prilikom vežbanja vladala je velika strogost. Za najmanju grešku i nemarnost u izvođenju obuke primenjivane su veoma stroge mere i to, u toku, i neposredno posle završetka obuke. Vojnici koji nisu pokazivali dovoljno uspeha u savlađivanju obuke, za izvesno vreme su dobijali za hranu ječam umesto pšenice i to u smanjenoj količini. Legionar je morao pokazati pred svojim starešinama „da je u stanju da odgovori svim zahtevima vojničkog života“.³⁵⁾

U jahanju, vojnici su obučavani prvo pomoću drvenih konja. Na njima su obučavani uzjahivanju, sjahivanju, prvo bez oružja, a potom sa oružjem, sa golim mačem ili kopljem u ruci. Kasnije su obučavani na pravim konjima u izvođenju svih borbenih radnji. Obuka je izvođena ne samo sa pojedincima nego i sa jedinicama. Manipule, kohorte, pa i legije kao najveće jedinice pripremane su za sve taktičke vidove borbenih dejstava i vrste borbenih rasporeda, odnosno radnji (marševanje, borba protiv konjice, izgrađivanje i utvrđivanje logora itd.). „Rimska vojska daje nam najsavršeniji sistem pešadijske taktike koja je pronađena u ono vreme kad upotreba baruta još nije bila poznata.“³⁶⁾

Na kraju obuke, od pešadije i konjice obično su formirane po dve legije koje su suprotstavljene jedna drugoj. Svaka od njih je postupala kao da ima pred sobom pravog protivnika, simulirala faze borbe itd.³⁷⁾ Ovakve vežbe su po svemu bile veoma bliske ratnoj stvarnosti. Iz svega onoga što je sadržavala obuka legionara, jasno se može uočiti da je ona do najvećeg stepena bila prilagođena ratnim uslovima i da su i pojedinci i jedinice za to praktično

³⁴⁾ F. Engels, Izabrana vojna dela, Beograd, 1953. str. 31.

³⁵⁾ Vegecije, Rasprava o vojnoj veštini, Beograd, 1954. str. 20.

³⁶⁾ F. Engels, Izabrana vojna dela, Beograd, 1954. str. 31.

³⁷⁾ Vojnici su navikavani da pred napad na protivnika uzvikuju zastrašujuće ratne uzvike, krikove (Baritus) koji podižu borbenost sopstvene vojske, a plaše protivničku.

osposobljavani. „Oni nisu čekali rat da bi naučili rukovanje oružjem; oni nisu spavali za vreme mira. Iako rođeni sa oružjem koje je sačinjavalo deo njihovih udova, nikada nisu prestajali sa vežbanjem. Njihove vojničke igre bile su prava borbena praksa. Svakog dana, svaki vojnik je isprobavao svoju snagu i hrabrost. Stoga bitke nisu za njega predstavljale ništa novo i teško. Naviknuti da paze na red u stroju, nikada među njima nije bilo nereda, strah nikad nije pomutio njihov duh, a umor iscrpao njihovu snagu. Bili su sigurni u pobedu, jer su bili sigurni da neće naići na neprijatelja koji im je ravan. Moglo bi se reći, bez bojazni da ćemo se prevariti, da su njihove vežbe bile borbe bez prolivanja krvi, a oružane borbe krvave vežbe.“³⁸⁾

Iako u ovakvoj oceni prilagođenosti obuke rimske vojske uslovima rata ima preterivanja, ona se ipak može prihvatiti kao dosta realna. Način izvođenja obuke u rimskoj vojsci obezbeđivao je ne samo sticanje solidnih znanja, veština i navika, nego istovremeno i razvijanje izvanrednih ratničkih vrlina vojnika. Upravo, obuka je smatrana kao osnovno sredstvo za razvijanje discipline, izdržljivosti, hrabrosti i smelosti. Polazilo se od toga da samo potpuno obučeni i fizički snažni borci mogu ispuniti neustrašivost u borbi i pobediti. „Vojničko znanje“ — kaže Vegecije — povećava hrabrost kod boraca, jer niko se ne plaši da izvrši ono što dobro poznaje. U ratnim opasnostima šaka izvežbanih ljudi drži pobedu u svojim rukama, dok je neuka i nevešta masa izložena uvek opasnostima da bude isečena na komade... Kada se obučeni regruti nađu u borbi protiv bilo kojih neprijatelja, to za njega neće predstavljati strah, već zadovoljstvo.“³⁹⁾ Iako se sa pojedinim postavkama Vegecije ne bismo mogli složiti (kao, na primer, da se „niko ne plaši da izvrši ono što dobro poznaje“), ipak su njegovi stavovi o značaju obučenosti za pobedu u ratu u osnovi pravilni i istovre-

³⁸⁾ Marcel Poullin, *L'Education et la discipline militaires chez les inciens*, Pariz, 1883, str. 98.

³⁹⁾ Vegecije, *Rasprava o vojnoj veštini*, Beograd 1954, str. 11—14.

meno svedoče koliki je značaj pridavan obuci u rimskoj vojsci.

Ali ne samo izvanrednom obučenošću i ratnom veštinom, nego isto tako i gvozdenom disciplinom i patriotskim žarom i hrabrošću odlikovala se vojska rimske države sve do početka njenog opadanja za vreme carstva (30. g. pre n. e. — 476. god. naše ere). Vojnik je vaspitavan da se bez pogovora povinjava državnim zakonima i narednjima vojnih starešina. Do kog stepena je bila disciplinovana rimska vojska svedoče o tome ove reči Scipiona Afrikanca, izgovorene pred napad njegove vojske na Kartaginu: „Od svih ljudi koji ovde vežbaju nema ni jednog koji se na moje narednje ne bi popeo na ovu kulu i bacio glavačke dole.“ Nepridržavanje vojnih zakona i naredbi kažnjavano je najstrože.⁴⁰⁾ Vojnik je bio disciplinovan i poslušan ne samo zato što je bio dužan da poštuje i izvršava obaveze predviđene zakonima nego i iz religioznih pobuda. On je vaspitavan da bude odgovoran za svoje postupke i greške i pred starešinama i pred bogovima. Starešine su imale neograničenu vlast nad svojim potčinjenim. Ako je vojnik napravio neki delikt odmah je stavljen u zatvor, isleđivan i posle utvrđene krivice u prisustvu njegove jedinice izričana mu je presuda. Kazne su bile oštre. Za delikte, kao što su: pobuna, nepokoravanje, dezerterstvo, fizički napad na starešinu i prodaja oružja izričana je smrtna kazna. Ako su prestupe vršile jedinice praktikovano je decimiranje. Kazne za prestupe u miru bile su blaže nego u ratu. Tako, mirnodopski dezerteri su deportovani, a u ratu su redovno streljani. Rimski vojnici su bili zakonski obavezni da u borbi budu hrabri. U procesu obuke vaspitavani su da njihov život pripada samo otadžbini, da su u borbi obavezni ispoljavati smelost kada treba braniti čast i interese domovine. Stupanjem u vojsku vojnik je polagao zakletvu u kojoj je, pored ostalog, stajalo i ovo: „Strah

⁴⁰⁾ Kako se gledalo na kršenje naredbi starijih, vidi se iz ovog primera: Konzul Manlius Torkvatus izdao je naredbu kojom je zabranjivana pojedinačna borba protiv neprijatelja. Njegov sin izazvan od neprijateljskog konjanika prihvatio je borbu i ubio protivnika. Manlius je prvo odlikovao sina vencem za pokazanu hrabrost, a zatim je naredio da se pogubi u njegovom prisustvu zato što je prekršio njegovu naredbu.

me nikada neće navesti da napustim moju zastavu i da pobeđem. Borbeni poredak ću napustiti samo kada treba da podignem ispušteno koplje, da spasim građanina i da udarim neprijatelja.“ Kukavičluk je smatran najvećom sramotom i nespojiv sa vojničkim pozivom. Po rimskim zakonima plašljivost je kvalifikovana kao zločin. Stoga su prema strašljivcima primenjivane najstrože kazne. Ako je jedinica ispoljila strah i zbog toga pretrpela neuspeh u borbi podvrgavana je desetkovanju. Pojedinci, plašljivci i oni koji su svojim lošim držanjem podsticali druge na izbegavanje borbe bili su takođe streljani. Za kukavičluk su, u stvari, izricane najraznovrsnije i istovremeno najteže fizičke i moralne kazne.⁴¹⁾ Za teže prestupe, starešine i vojnike su kažnjavali degradacijom i oduzimanjem oružja. Ovakvo kažnjavanje izvođeno je u vidu pravog ceremonijala. Na sredini logora i u prisustvu čitave vojske, na reči starešine koji izriče kaznu: „Građanine položite oružje i udaljite se“ — okrivljenom se skida oružje, oduzima uniforma i posle toga proteruje iz logora, bez prava da se ikada u njega vrati. Za krađu su isto tako izricane veoma stroge kazne. Pored ostalih, primenjivane su novčane i telesne kazne.

Sve kažnjavanje je imalo za cilj da se učvrsti slepa i безусловna poslušnost u vojsci i obezbedi izvršavanje najtežih zadataka. Ukoliko je stanje u rimskoj državi bilo sve teže i trulije i vojska regrutovana iz redova beskućnika i deklasiranih društvenih slojeva, vrbovanjem najamnika, utoliko je sve više opadao njen moral i disciplina, pa su i represivne mere zbog toga bivale sve češće, oštrije, grublje i nehumanije.

Međutim, nisu korišćene samo prinudne mere i sredstva za jačanje discipline i razvijanje borbenog morala rimskog vojnika. Za ovo su korišćena i stimulatívna vaspitna sredstva i metode, i to veoma vešto i efikasno. Kao što su strogo kažnjavani oni koji nisu izvršavali vojničke dužnosti i obaveze i kaljali vojničku čast, isto tako su

⁴¹⁾ U lakšim slučajevima plašljivcima su izricane blaže kazne. Među njima je bilo i veoma bizarnih. Tako, na primer, plašljivcima bi otvarali venu na ruci i puštali da isteče određena količina krvi. Sve je to rađeno u prisustvu jedinica. Krv je uzimana, kako se objašnjava, zato što je smatrano da pripada otadžbini, a ne pojedincu.

nagrađivani oni koji su se isticali u izvršavanju vojničkih zadataka u miru i u ratu. „Ni kod jednog drugog naroda vojničke nagrade nisu bile tako jednostavne a istovremeno imale tako ogroman značaj kao kod Rimljana.“⁴²⁾ Nagrade za isticanje na obuci i u borbi davane su u vidu novca, raznih poklona, dopunskih obroka hrane i sl. Najviše je praktikovano davanje ordena.⁴³⁾ U vidu odlikovanja specijalno je poklanjano počasno oružje, a kasnije zlatni lanac koji je visio o vratu odlikovanog, srebrna narukvica i slično. Venac je smatran kao najveće priznanje. Nosilac ga je čuvao do kraja života, a posle smrti stavljan je na njegovu humku. Dobijan je samo za izvanredne ratne zasluge.

Pohvale su takođe služile kao forma priznanja za isticanje i stimulans za zalaganje u radu i borbi. Sve nagrade i pohvale su praćene svečanostima u okviru vojske i građanstva. Na takav način postizan je veoma veliki vaspitni efekat. Oni koji su dobijali počasna odlikovanja i vence uživali su moralne i materijalne privilegije u vojsci i društvu.

Sve ovo upućuje na zaključak da su Rimljani ne samo u pogledu obučenosti nego i u moralnom pogledu sa izvanrednim uspehom pripremali vojsku za rat. Razloge ovome treba tražiti pre svega u tome što su Rimljani morali ulagati velike napore da bi pripremali svoju vojsku za osvajanje i pokoravanje drugih naroda i očuvanje imperije. Najviši stepen razvitka rimska armija je dostigla za vreme Avgusta (od 30. g. pre n. e. do 14. g. n. e.). Posle njegove vladavine „počinje proces varvarizacije i provincijalizacije“ rimske vojske. Pokoravanjem drugih naroda i proširenjem državnih granica nastala je potreba za povećanjem armije da bi se te nove teritorije i pokoreni narodi održali pod vlašću rimske države. Stoga dolazi do obrazovanja pomoćnih trupa od provincijskog stanovništva, odnosno varvara koji su bili na nižem kul-

⁴²⁾ Marcel Poullin, *L'Education et la discipline militaires chez les inciens*, Pariz, 1833, str. 133.

⁴³⁾ Makar da je nagrada bila jednostavna i obična kao, na primer, venac hrastovih grančica, busenja ili da je to ratni plen — bio je cenjen i uvažavan ne samo u vojsci nego i kod stanovništva.

turnom stupnju. Ovim je oslabljen sastav rimske vojske, što se negativno odrazilo na njenu obučenost, naoružanje i moralno-borbene kvalitete. Postepeno je nestajao profesionalni sistem obuke kojim je rimski vojnik izgrađivan i učinio ga superiornim nad svim protivnicima sa kojima se susretao na bojištu. Opadanje kvaliteta i snage rimske vojske nastalo je, u suštini, kao odraz i posledica unutrašnjih socijalnih suprotnosti i opadanja ekonomske i političke moći rimskog društva i države. Pored toga, ogromno povećanje imperije pokoravanjem, potlačivanjem i eksploatacijom drugih zemalja — na jednoj strani je dovelo do bogaćenja krupnih robovlasnika, a na drugoj do siromašenja sitnih robovlasničkih slojeva i nesnosnog stanja robova. Socijalne suprotnosti zbog toga dolaze sve više do izražaja u vidu čestih unutrašnjih pobuna, ustanaka robova, što sve dovodi do slabljenja centralne državne vlasti. Oslabljena vojska nije bila u stanju da očuva unutrašnje i spoljne pozicije rimskih robovlasnika i izmeni neminovan tok događaja. Na oslabljenu rimsku imperiju sve većom snagom su napadali varvarski narodi (Huni, Vandali, Vizigoti) i potresali njene temelje. Krajem V veka definitivno je srušena Zapadna Rimska Imperija najezdom varvara i revolucionarnim pokretom robova i kolona.

Sve armije robovlasničkog društva, i pored razlika koje su bile odraz posebnih društveno-ekonomskih, materijalno-tehničkih i kulturnih prilika svake države imale su mnogo zajedničkih osobina u socijalnom sastavu, naoružanju, organizacijskoj strukturi, tehnici, ratnoj veštini i sistemu vaspitanja i obuke. U svom razvitku sve su prolazile put od oružanih odreda i narodne vojske do milicijske i najamničke profesionalne armije. Obuka je počinjala pripremom pojedinaca, zatim vežbanjem jedinica i najzad se prelazilo na ratne vežbe i pohode. Vojsku su sačinjavali prvo pešaci i konjanici. Kasnije, pešadija je deljena na laku, srednju i tešku, a konjica na laku i tešku. Postrojavanje za borbu, pa time i za obuku, kod ranijih robovlasničkih država bilo je različito (kod Asiraca u dve linije, kod Egipćana u tri, kod Kineza u pet delova itd.). Napredak u borbenom poretku predstavlja grčka falanga i rimska legija. Falanga sastavljena od 8 do 24

vrste, disciplinovala je vojnike i predstavljala moćnu udarnu snagu. Legija je slična po formi falangi, ali organizaciono je bila elastičnija (sastavljena od manipula i kohorti) i time sposobnija za vođenje borbe na različitom terenu (a ne samo na ravničastom kao falanga). Stoga je legija predstavljala napredak u organizacionom i taktičkom pogledu u odnosu na falangu.

Naoružanje (bacačko i udarno, ofanzivno i defanzivno) takođe je evoluiralo od perioda najranijih robovlasničkih država do razvijenih (Grčka, Rim), ali ipak u stepenu tog razvitka nije bilo kvalitativnih skokova. Pored individualnog oružja koristilo se i kolektivno (sprave za bacanje i razbijanje zidova, bojne dvokolice i sl.). Osim Kine koja je imala brojniju vojsku, ostale armije robovlasničkih država obično su angažovale u ratu relativno malobrojnu vojsku (8.000—10.000 ljudi). U eposi razvijenih robovlasničkih država upućivano je i 50—80 hiljada vojnika u pojedine kampanje. Najbrojnija je bila rimska vojska za vreme Avgusta (oko 300.000 ljudi). Osnovni vid borbenih dejstava robovlasničkih armija bio je napad. Odbrana je praktikovana ređe i to pri odbrani gradova, iznenadnog napada, radi odbrane od konjice i sl.

Sve navedene osobine robovlasničke vojske određivale su i fizionomiju oružane borbe toga vremena. Rat je predstavljao frontalni sukob linijskih postrojenja ili falangi. Kasnije, kada su borbeni poreci bili rastresitiji, korišćenjem rezerve udar je usmeren ne na ceo front nego na razbijanje borbenog rasporeda protivnika na određenoj tački. Borba je tako sadržavala više elemenata manevra i postajala je sve složenija. Uporedo sa svim ovim komplikovao se i način obuke i njeno prilagođavanje uslovima i zahtevima rata. Fizička snaga vojnika, solidno vladanje oružjem i motivisanost za borbu smatrani su osnovnim uslovima za uspeh u ratu. U tom pogledu je u suštini i usmeravano obučavanje i vaspitavanje robovlasničkih armija.

Usponom i podizanjem robovlasničkog društva jačala je i snaga njegove vojne organizacije. Robovlasničke države, a osobito Egipat, Kina, Grčka i Rim podigle su do visokog stepena ratnu veštinu i uporedo s tim i sistem

obuke i vaspitanja vojske. Ove države su dale istaknute pisce i vojne teoretičare (Kina — Sun Cu Vua, Grčka — Ksenofona, Rim — Poliba i Vegecija), koji su uopštili ratna iskustva i sistem obuke armije svoga vremena i time doprineli razvoju vojne misli. U njihovim radovima su razrađena važna pitanja vojne istorije, taktike, forme vođenja borbe, pitanje vaspitanja i obuke kao i pripreme i upotrebe vojske u ratu. Mnoge njihove misli i ideje su ne samo od istorijskog nego i od aktuelno-teorijskog i praktičnog značaja.

Robovlasničko društvo je stvorilo visoku kulturu, koja je izvršila ogroman uticaj na celokupni dalji razvitak čovečanstva. Robovski sistem se ipak pokazao kao kočnica daljeg društveno-ekonomskog i kulturnog razvitka društva. Rob nije bio zainteresovan da poveća proizvodnju, jer je radio za interese drugog. Robovski način proizvodnje objektivno je kočio razvitak proizvodnih snaga, primenu novih oruđa i tehnike u obradi zemlje itd. Sve je to dovelo do opadanja ekonomske moći, političke i vojne snage robovlasničkih država. Robovlasnički društveni sistem morao je ustupiti mesto feudalno-kmetskom. Propašću robovlasničkog društva propala je i njegova vojska.

2.— PRILAGOĐENOST OBUKE RATU U FEUDALNOJ VOJSCI

Na ruševinama robovlasničkog društvenog uređenja poniklo je feudalno društvo. Feudalni društveni odnosi u Evropi nastali su i tamo gde ranije nije bilo robovlasničkog društvenog uređenja. Feudalizam označava nazadovanje u društvenom razvitku uopšte pa i u vojnoj organizaciji i ratnoj veštini. „Ceo srednji vek“ — piše Engels — „bio je besplodan za razvitak taktike kao i za svaku drugu nauku“.⁴⁴⁾ Međutim, iako po društvenim odnosima i klasnoj strukturi epoha feudalizma čini celinu, ipak postoje socijalno-ekonomske, materijalno-tehničke i kulturne, pa i vojne razlike između pojedinih perioda njegovog razvitka i postojanja. Vojna veština, sadržaj i način vođenja rata, sastav, organizacija, naoružanje i način obuke vojske

⁴⁴⁾ F. Engels, Izabrana vojna dela, Beograd, 1954, str. 38.

menjao se u pojedinim periodima razvitka feudalnog društva.⁴⁵⁾

U prvom periodu — *periodu nastajanja feudalnih društvenih odnosa* (VI—XI vek) tamo gde prethodno nije bilo robovlasničkih društvenih odnosa, uporedo sa najamničkom vojskom (Franci, Germani, Sloveni) postojala je narodna vojska sastavljena od pešadije i konjice. Uspostavljanjem feudalnih društvenih odnosa, uporedo sa narodnom vojskom pojavljuju se posebni naoružani konjički odredi plemenskih vođa (knezova) koji su predstavljali klicu nove feudalne armije. Kada su krajem ovog perioda feudalizma slobodni seljaci postali kmetovi, nastali krupni feudalni posedi sa feudalcima i obrazovana centralna vlast krupnih feudalnih država, nestalo je narodne vojske — stvorene su oružane snage kraljeva i krupnih feudalaca, odnosno zemljoposjednika. Kraljevi su dodeljivali zemlju velikašima uz obavezu da na njihov poziv, kad god je potrebno, stupe u rat. U ovom periodu, usled nerazvijenosti proizvodnih snaga, slabog naoružanja (koplje, mač, topuz, sekira, nož), kulturne zaostalosti društva — sistem obuke i vaspitanja vojske nije pokazao skoro nikakav napredak u odnosu na kvalitet obuke robovlasničke armije. Čak je u pojedinim feudalnim državama vidno zaostajao. Vojno vaspitanje i obrazovanje u početnom periodu uspostavljanja feudalnih društvenih odnosa u suštini se nisu razlikovali od vaspitanja i obrazovanja u robovlasničkoj vojsci. U ovom periodu centralna vlast države bila je još dovoljno jaka i sposobna da održi u pokornosti sve vazale. To je doprinelo da se očuva jedinstveno komandovanje vojskom i da se centralizovano angažuje u ratovima koji su u to vreme vođeni za ujedinjavanje raznih plemena pod jednu državnu vlast.

U drugom periodu feudalizma (XII—XV veka) dolazi do bržeg porasta proizvodnih snaga, feudalni gradovi narastaju i postaju centri industrijske proizvodnje i zanatstva. Ovo je doprinelo i razvitku feudalnih gazdinstava, ekonomskom i političkom jačanju krupnih feudalaca (kne-

⁴⁵⁾ Feudalizam se obično deli na tri perioda: nastajanje feudalnih odnosa (VI—XI vek), razvijenog feudalizma (XII—XV vek) i raspadanja feudalizma (XVI vek — prva polovina XVII veka).

zova) na štetu centralne državne vlasti. Moćni feudali raspolagali su i sopstvenom vojskom, oružanim odredima i nisu više potpuno zavisili od kralja i centralne vlasti. Vojska je regrutovana samo od vladajuće klase — feudalnog plemstva (riteri). Društveno-ekonomski i politički odnosi dobijaju u ovo vreme potpuno feudalni karakter. Ekonomska i politička razdrobljenost država doveli su i do vojne rascepanosti i promena u organizaciji, izgradnji i popuni armija. Organizacija vojske odgovarala je hijerarhijskoj organizaciji feudalne vlasti. Kralj je imao svoju stalnu vojsku i bio istovremeno na čelu sve vojske u državi. Isto tako svaki krupni feudalac je imao svoju vojsku, a takođe i njegovi vazali.⁴⁶⁾ Umesto pešadije, konjica u ovom periodu postaje osnovni rod vojske koji rešava ishod svih borbi. Osnovni vid konjice je bila ritterska konjica. Pešadiju su sačinjavali siromašni slojevi koji nisu mogli imati konja. To su bili seljaci-kmetovi i spahijske sluge. Naoružanje takve pešadije je bilo primitivno. Ona nije imala oklopa ni druge zaštitne opreme. Bila je slabo obučena i bez unutrašnje kohezije, povezanosti i organizacione čvrstine. U borbi opkoljeni i dobro naoružani riteri protiv ovakve pešadije izlazili su bez velikih napora kao pobednici.

Vojska ovog perioda feudalizma bila je, u stvari, malobrojna. Dok je u pojedinim bitkama u prvom periodu feudalizma učestvovalo 40.000—50.000 ljudi s jedne strane, u drugom periodu je učestvovalo samo po nekoliko hiljada, a često samo po nekoliko stotina ritera. Razlog tome je što su ratovi najčešće bili lokalni i vođeni između pojedinih susednih feudalaca. Pod uticajem razvika proizvodnih snaga, a pre svega usavršavanjem načina dobijanja i obrade metala, pojavilo se savršenije oružje (bolje i gipkije sablje, mačevi, savremenija metalna zaštitna sredstva — oklop, pancir itd.). Iako i dalje ostaje kao osnovno oružje konjanika mač i koplje, a u nekim vojskama pored toga i luk (Engleska). U drugoj polovini XV veka javlja se prvi put ručno — vatreno

⁴⁶⁾ Vojska krupnih feudalaca je organizovana u „zastave“ i „pukove“ a vazala u „koplja“. „Koplje“ je brojalo do 10 ljudi (riter, njegove sluge, oružnosci i nekoliko pešaka).

oružje⁴⁷⁾, ali je zbog glomaznosti, velike težine, sporosti punjenja itd., bilo neposredno i nepraktično. Za njegovo usavršavanje bilo je potrebno dugo vremena. Zbog sporog usavršavanja, vatreno oružje nije bitnije uticalo na organizaciju vojske i način vođenja rata skoro punih 200 godina.

U celini uzeto, sastav, naoružanje, organizacija i način vođenja borbe feudalne vojske ovog perioda zaostajali su iza armija epohe robovlasništva. To isto se može reći i za sistem vojnog vaspitanja i obuke. Opadanje i nazadovanje društva uticalo je na svoj način i na vojnu organizaciju. Sistem vaspitanja i obrazovanja često je bio protivrečan sa suštinom i zadacima vojske. Hrišćanska ideologija koja je u ovom periodu dominirala u društvu, negirala je vrednost fizičke komponente ličnosti i fizičkog vaspitanja. To je išlo u raskorak sa potrebama vojnog vaspitanja. Ali, s obzirom da je fizička snaga za ratnika uvek bila neophodna, i u feudalnoj vojsci je na određen način kultivisana. Pošto su vojsku sačinjavali feudalci, oni su i dobijali vojno vaspitanje i obrazovanje i u sklopu toga i fizičku kulturu kao i ostale neophodne kvalitete za rat. Sinovi feudalaca vaspitavani su od sedme godine na dvoru višeg feudalca. Izučavali su do 14. godine sedam viteških vrlina (septem artes probitatis): jahanje, plivanje, rukovanje kopljem, borbu mačem, lov na divljač, borbu sabljom i sastavljanje i recitovanje stihova. Prvih pet veština služile su za fizičku pripremu, razvijanje okretnosti i veštine borenja. Igrom šaha nastojalo se razviti sposobnost za orijentaciju, snalažljivost, umešnost u pravljenju planova za borbu itd. Sastavljanje stihova i recitovanje služilo je kao sredstvo za razvijanje odanosti i vernosti svome sizerenu, proslavljanje njegovih i sopstvenih vojnih podviga i dr.

Od 14. do 21. godine mladi plemić je postajao štitonoša, pratio seniora u lov, na turnire i usavršavao se u ratnoj veštini. U 21. godini, kad ovlada viteškim veštinama, postaje vitez. „Paževi i štitonoše bili su obavezni

⁴⁷⁾ Top je prvi put uveden u naoružanje evropske vojske u prvoj polovini XIV veka.

da usvoje osnovna načela ljubavi, rata i religije.“⁴⁸⁾ Jedan od oblika vaspitanja bili su turniri. Moralno vaspitanje je ispunjavano duhom religioznosti, viteške časti i samosavlađivanja. Vitezovi, konjanici i pešaci obučavani su rukovanju oružjem, borenju na konju i to na turnirima i individualnim vežbanjima. Pošto nije postojalo nikakve kolektivne obuke (jer u feudalnoj vojsci ovog perioda nije postojalo organizaciono čvrstih i funkcionalno kompaktnih jedinica), priprema za rat skoro isključivo se svodila na individualno obučavanje konjanika i pešaka. Ovo je odgovaralo tadašnjem načinu oružane borbe koji se, u stvari, svodio na seriju duela teško oklopljenih vitezova i njihovih konja. Pešaci slično konjanicima, uvežbavani su za pojedinačnu borbu kopljem, sa štitom ili bez njega, da gađaju strelom, zadaju udarce mačem i sekirom i drugo.

Kod slovenskih naroda pešadija je bila brojnija od konjice. Oni su svoju vojsku obučavali za borbu u šumama i močvarama, za savlađivanje vodenih prepreka, pravljenje zaseda, prepada, za izviđanje itd. U toku naseljavanja u današnje krajeve, Južni Sloveni su formirali svoju vojsku, u početku samo pešadiju, a kasnije i konjicu, pretežno od vlastele. Pored obuke u rukovanju kopljem, mačem, buzdovanom, topuzom, lukom i strelom pridaje se veliki značaj i obuci u jahanju. U doba Nemanjića, a i kasnije, vlastelin je još kao dečak morao da nauči jahanje, plivanje, mačevanje, bacanje koplja i buzdovana i gađanje strelom. U selima, najmanje jedanput godišnje vršena su sakupljanja radi vežbanja oružjem i takmičenja. U doba cara Dušana viteške igre na konjima bile su veoma rasprostranjene. U XV veku organizuju se stalna mesta za konjske trke na kojima se ocenjuje brzina konja i sposobnost preskakanja prepreka, kao i uvežbavanje u gađanju meta kopljem u trku.

U *periodu raspadanja feudalizma* (XVI veku — prva polovina XVII veka), pod uticajem sve snažnijeg razvitka proizvodnih snaga i pojavom kapitalističkih društvenih odnosa stvaraju se socijalno-ekonomski uslovi za likvidaciju feudalne politike, ekonomske i vojne razdrob-

⁴⁸⁾ Е. Н. Мединский. История педагогики, Москва 1947, стр. 49.

ljenosti i stvaranje centralizovanih država i armija. Na putu razvitka kapitalističkih društvenih odnosa i porasta proizvodnih snaga stajala je kao osnovna prepreka feudalna politička i ekonomska rascepanost država. Za ukiđanje takvog stanja najviše su bili zainteresovani gradovi zato što je feudalna rasparčanost sputavala razvoj trgovine, zanatstva i kapitalističkih društvenih odnosa. Kraljevi i sitno plemstvo, da bi učvrstili centralnu vlast i svoje pozicije, takođe su bili zainteresovani za likvidaciju krupnih feudalaca i feudalne razdrobljenosti države. Rezultat delovanja svih navedenih faktora je nastanak centralizovanih država, odnosno apsolutističkih monarhija krajem XVI veka. U borbi za postizanje ovog cilja kraljevska vlast se nije mogla osloniti na nedisciplinovanu vojsku feudalaca, zato je početkom XV veka počela stvarati svoju sopstvenu najamničku vojsku. Umesto vojske, kraljevi su od svojih potčinjenih feudalaca tražili i ubirali novac koji im je, pored ostalog, služio kao sredstvo za održavanje svoje sopstvene najamničke vojske. Razvitkom kapitalističkih društvenih odnosa i raspadanjem, odnosno propadanjem zanatstva i sitnog plemstva, pauperizacijom i eksproprijacijom seljaštva pojavili su se tzv. „slobodni“ ljudi koji su predstavljali izvor popune najamničkih armija. Već krajem XV veka najamnici su činili osnovni sastav feudalnih armija. Ali u to vreme armije nisu imale stalan karakter, sem u relativno malom broju, već su formirane samo za vreme rata, jer centralna vlast još nije bila dovoljno finansijski jaka za održavanje većih stajaćih armija. Ove armije su sačinjavali, po pravilu, deklasirani elementi raznih nacionalnosti koji su služili za novac. Stoga je u njima vladala nedisciplina, odsustvo borbivosti, patriotskog duha i osećanje vojničke dužnosti. Dešavalo se da čak u toku same borbe najamnici u grupama prelaze na stranu neprijatelja. Disciplinacija se mogla održavati samo strogim fizičkim kaznama i grubom prinudom. Ovakav tip najamničke vojske postojao je, uglavnom, u zapadnim evropskim zemljama, dok je u istočnim (Rusija) proces stvaranja centralizovane armije i njena popuna tekao relativno drukčije, jer su i društveno-ekonomske prilike bile nešto drukčije od onih na Zapadu (niži stepen

ekonomskog razvitka). Ali i pored razlika, suština armija ovog vremena bila je u svim zemljama približno ista.

Razvitak proizvodnih snaga, pojava manufakture, dalje usavršavanje načina dobijanja i obrade metala kao i pronalaženje bezdimnog baruta, doprineli su usavršavanju vatrenog naoružanja (puške i artiljerije). Krajem XVI veka sve razvijenije evropske armije su naoružane artiljerijom i ručnim vatrenim oružjem. Ovo je dovelo do promene sastava i organizacije vojske (podela na čete, bataljone, pukove i brigade). Usavršeno vatreno oružje koje je probijalo svaki oklop ratnika, učinilo je kraj ritterskoj vojsci. Dok su u prvom i drugom periodu feudalizma postojala dva roda vojske — pešadija i konjica — u trećem se rađa i treći rod — artiljerija. Uporedo sa ovim, umesto konjice, pešadija čini osnovni sastav vojske. Naoružana vatrenim oružjem, pešadija potiskuje konjicu koja nije mogla egzistirati na bojištu pod masovnim dejstvom vatrenog oružja. „Razvoj ratne veštine, sve veći značaj pešadije i vatrenog oružja“ — piše Engels — „uništili su vojnički značaj teške konjice, a time su i njihovi zamkovi prestali biti neosvojivi. Isto kao i mirnodopske zanatlije, tako je i ritere napredak industrije učinio izlišnim.“⁴⁹⁾

Sve nastale progresivne promene u sastavu, organizaciji i naoružanju vojske, u periodu u kome je reč, uslovile su složeniju ratnu veštinu i komplikovaniji način vođenja oružane borbe. U ovom pogledu sve značajniji uticaj je vršilo vatreno oružje, iako je zadugo (oko dva veka) bilo primitivno, sporo evoluiralo i potiskivalo hladno oružje iz naoružanja vojske. Uporedo sa ovim, obuka je postajala sve značajnija, a istovremeno i složenija. Usklađivanje dejstva rodova i obezbeđivanje efikasnosti oružja i pozitivno držanje ljudi u procesu borbe već nije bilo moguće postići bez solidnog obučavanja i uvežbavanja pojedinaca i jedinica. Iz centralizovanog i relativno složenog karaktera armije proizlazio je zahtev za jednoobraznošću obuke i vaspitanja, čega ranije nije bilo, niti je moglo biti. Iz ove potrebe nastala su i prva pravila obuke koja su uopštavala ratna iskustva i propisivala sadržaj i način obučavanja trupa. Tako se javljaju kvalitativne

⁴⁹⁾ F. Engels, Nemački seljački rat, Beograd, 1953, str. 27.

novine u oblasti vojnog dela u poređenju sa prethodnim periodima feudalizma. Sve je ovo nastalo kao odraz i posledica opštih društvenih, ekonomskih i političkih promena i kretanja u svetu.

Revolucionarne promene i skokovi na polju nauke, umetnosti i kulture u doba humanizma i renesanse imali su odraza i u domenu vojne nauke, veštine i vaspitanja. U ovom smislu veliki uticaj vrše vojnoteorijski radovi starih grčkih i rimskih vojnih pisaca koji su prevedeni na evropske jezike. U pogledu organizacije, vaspitanja i obuke vojske koriste se antička iskustva. U ovom periodu pojavljuju se i vojni teoretičari, među kojima najistaknutije mesto zauzima Nikola Makijaveli (1469—1527). U svom delu „O vojnoj veštini“ — i pored pogrešnih stavova izraženih u nastojanju da se mehanički prenesu vojna iskustva starih naroda, potcenjivanju uloge vatrenog oružja i nesagledavanju perspektive njegovog razvitka i buduće uloge, dao je niz novih progresivnih vojnih misli koje su bile značajne u svoje vreme, a neke su sačuvalе vrednost i aktuelnost i za savremene uslove. Prema Makijaveliju, armija mora imati pogodnu organizacionu strukturu, biti dobro naoružana, obučena i disciplinovana da bi mogla uspešno voditi borbu i pobeđivati. On je pridavao veliki značaj moralno-borbenim kvalitetima vojnika, ističući da se ljudi retko rađaju hrabri, da se hrabrost izgrađuje obukom i da ne može biti dobrog vojnika bez gvozdene discipline, strogog pridržavanja vojničkih pravila i bespogovornog izvršavanja naređenja starešina. Preporučivao je da se ne otpočinje sa borbom pre nego što se vojnik uveri u mogućnost pobeđe, stekne samopouzdanje i ubeđenje da je nadmoćniji i jači od neprijatelja.

Progresivne vojne ideje i misli Makijavelija nisu mogle biti potpuno realizovane u feudalnoj najamničkoj armiji, jer za to nisu postojali objektivni uslovi. Ali su ipak vršile pozitivan uticaj na njen sistem obuke i način pripreme za rat.

Sve složeniji sastav, naoružanje i taktika feudalne armije postavljali su pred obuku sve teže zadatke. Ovo utoliko više što su tadašnje najamničke armije većim delom formirane neposredno pred sam početak rata. Pove-

ćanje učešća vatrenog oružja u naoružanju i potreba za organizovanjem sadejstva u toku borbe između sva tri roda vojske (pešadije, konjice, artiljerije) nametali su potrebu za temeljitijom i svestranijom obukom. Polazeći od ovoga, najamničke armije, a naročito njihov stalni deo, uvežbavane su postrojavanjima, zauzimanju borbenog rasporeda, rukovanju vatrenim i hladnim oružjem, načinu borbe na konju i korišćenju artiljerije. Međutim, postići potpunu uvežbanost i obučenost jedinica bilo je moguće tek uvođenjem stajaćih najamničkih armija (sredinom XVII veka). Pod uticajem procesa promena u društveno-ekonomskim odnosima izazvanim buržoaskim revolucijama (u Holandiji 1568—1609. i u Engleskoj 1642—1649) i daljim razvitkom kapitalističkih društvenih odnosa u prelaznom periodu od feudalizma ka kapitalizmu (sredina XVII veka do XVIII veka) stvoreni su ekonomski, politički i socijalni uslovi i nastala nužna potreba za stvaranjem stajaćih najamničkih armija. Brži razvitak industrije i trgovine i sve veći porast materijalno-tehničke baze društva omogućili su, s jedne strane, bolje naoružanje i opremu vojske, i, s druge, stvorena je materijalno-financijska baza za izdržavanje stajaćih armija. Propadanje sitnog i srednjeg plemstva, seljaštva i zanatlija, daljim razvitkom kapitalističkih društvenih odnosa, stvoreni su ljudski izvori za popunu stajaćih armija, jer su ovi društveni slojevi bili ekonomski prinuđeni da se opredele za vojnu profesiju. Tako su u to vreme feudalno-apsolutističke države i mlada buržoazija na Zapadu raspolagali dovoljnim materijalnim sredstvima i ljudskim rezervama za stvaranje savremenijih i sposobnijih armija od prethodnih. Takve armije su im bile potrebne za osvajanje tuđih teritorija, pre svega kolonija i obezbeđivanje morskih puteva i slobodne trgovine. To je imperativno namećao sve brži razvitak kapitalizma. Stajaće armije su i po sastavu i po organizacionoj strukturi složenije od prethodnih. Pored postojeća tri roda vojske (pešadija, artiljerija, konjica), javlja se i četvrti — inžinjerija. Ovaj novi rod je bio potreban za praćenje artiljerije, osvajanje utvrđenih mesta i dr. U organizacionom pogledu armija se dalje razvija, formiraju se sve vrste jedinica u okviru

rodova i službi počevši od osnovnih (vod, četa), pa zaključno sa divizijama, korpusima i dr.

Sa progresivnim promenama u naoružanju, sastavu, organizaciji i formaciji armije, kao i u načinu (taktici) vođenja borbe postavljali su se sve složeniji zadaci pred obuku i njeno prilagođavanje uslovima i zahtevima rata. Linijski borbeni poredak i linijska taktika koji su od početka XVII pa do kraja XVIII veka gospodarili u armijama i na bojištu zahtevali su novu i savršeniju obučenost trupa. Samo do maksimuma uvežbane jedinice u jednovremenom izvršavanju borbenih radnji, pokreta, upotrebi oružja, otvaranju plotunske vatre, brzom prestrojavanju, pred i u toku bitke, mogle su računati na pozitivan ishod borbe i pobedu. To se moglo postići samo istrajnom i dugom obukom i uvežbavanjem. Cilj vaspitanja i obuke bio je da se pored apsolutne uvežbanosti postigne i безусловna poslušnost i skoro automatsko izvršavanje borbenih radnji i komandi starešina. Kod linijskog borbenog poretka svaki vojnik i jedinica imali su svoje tačno određeno, fiksirano, mesto u stroju, pravac kretanja, određen način dejstva, tako da su samo izvršavali komande i postupali po šablonu bez ikakve mogućnosti, a i potrebe, za ispoljavanjem samostalnosti i inicijative. Obukom je pripreman vojnik da u borbi, u sudaru sa neprijateljem, mora pobediti ili poginuti. Ovakav sistem vaspitanja i obuke bio je objektivno uslovljen karakterom feudalnog društva, kvalitetom naoružanja, linijskim borbenim rasporedom i osobinama ljudskog faktora. Tadašnje oružje je moglo postići efekat samo u linijskom rasporedu i primenom linijske taktike, i to, pre svega, otvaranjem plotunske vatre. Pored toga, vojničke mase regrutovane od deklasiranih i propalih društvenih slojeva, i prinuđene ekonomski da služe vojsku i ratuju za novac — jedino u zbijenim linijskim postrojenjima i do maksimuma izvežbane da deluju kao mehanizam, zatim prinudnim merama i pod neposrednom kontrolom starešina, mogle su se naterati da izvršavaju borbene zadatke. „Vojnici takve armije bili su moralno nesigurni i zato su bežali iz svojih redova čak i za vreme bitke. U ovakvoj vojsci disciplina se mogla održati samo pomoću

žestokog muštranja i telesnih kazni.⁵⁰⁾ Uzor vaspitanja i obuke u ovom duhu bila je pruska armija Fridriha II (1740—1786). U ovoj vojsci, sastavljenoj od plaćenika, prevarom ili silom nateranih u vojsku, dezertera iz drugih armija, raznih zarobljenika a delom i od kmetova, vladala je izvanredna strogost i surova disciplina. Fridrih je učio starešine da postupaju prema vojnicima tako strogo da se više plaše njihovih batina nego neprijateljskog metka. „Što se tiče vojnika“ — piše Mering o pruskoj vojsci — „on treba da se plaši više svojih oficira nego opasnosti kojoj ga izlažemo. U takvim uslovima dobra volja ne može da pokreće običnog čoveka; ovo može da učini samo strah.“⁵¹⁾ Vojnici su kažnjavani fizički za svaku grešku u izvođenju strojevih i drugih radnji. Nepouzdana vojnički materijal mogao se naviknuti na poslušnost i izvršavanje zadataka u miru i ratu samo čvrstom disciplinom. „Glavni cilj je bio da se vojska preobrazi u instrument jedinstvenog duha i volje“ ... „da se ličnosti stope u njihovim pukovima.“⁵²⁾ Pruski sistem vaspitanja i obuke, od vrha do dna, počivao je na mehaničkom potčinjavanju i izvršavanju komandi starijeg. Cilj je bio da se stvore „duhovno mehanizovane trupe“.⁵³⁾ Ni od oficira ni od vojnika nije zahtevano nikakvo razmišljanje i inicijativno snalaženje. „Od oficira do poslednjeg redova“ — naređivao je Fridrih II — „niko nije obavezan da razmišlja, već samo da izvršava ono što se naređuje.“⁵⁴⁾ Ali ne samo vojno nego i vaspitanje uopšte u pruskim školama karakterisalo se formalizmom, krutošću i kasarnskim duhom protiv čega je odlučnu borbu vodio poznati pedagog Disterveg. „Njegova glavna briga je posvećena tome da se iz škola ukloni formalistički nastavni duh, kasarnski karakter pruskih

⁵⁰⁾ V. Solovjev, Postanak i suština rata i armije, Beograd, 1946, str. 41. (Izdanje Uprave za MPV).

⁵¹⁾ Mering, Ogledi iz istorije ratne veštine, Beograd, 1955, str. 265—266.

⁵²⁾ E. Erl, Tvorci moderne strategije, Beograd, 1952, str. 67.

⁵³⁾ Ibidem, str. 65.

⁵⁴⁾ Строчков А. А., История военного искусства, Москва 1955, стр. 520—521.

škola.⁵⁵⁾ Ovo, pored ostaloga, govori da je vojno vaspitanje činilo integralni deo društvenog vaspitanja i u Pruskoj, iako su njenu armiju dobrim delom popunjavali stranci.

Fridrih II je pridavao izvanredan značaj obuci trupa i to mehaničkoj uvežbanosti. Linijski raspored i linijska taktika imperativno su nametali zahtev za jedinstvo i sinhronizovano delovanje na bojištu ne samo pojedinih jedinica nego čak i čitave vojske. To se moglo postići, kao što je već rečeno, samo beskrajnim vežbama. Vršeno je istovremeno uvežbavanje pokreta i upotreba oružja, što je trebalo da obezbedi kontinuiran tok borbenih radnji bez ikakvog zastoja, da jedinica deluje kao jedan čovek, odnosno kao mašina, automatski, bez angažovanja svesnih radnji, mehanički i bez mogućnosti variranja. Obuka je neprekidno izvođena ne samo u doba mira nego i u toku samog rata, kad god bi se za to pružila prilika. „Dokle god svaki čovek u mirno doba nije unapred uvežban u onome što će morati da izvršava u ratu“, govorio je Fridrih II — „imate samo ljude koji nose ime jednog posla, ne znajući kako da ga obavljaju“.⁵⁶⁾ Sve ovo jasno svedoči koliko se u pruskoj vojsci insistiralo na maksimalnom približavanju obuke uslovima tadašnjeg rata. Pruska armija je stoga u borbi delovala kao precizan mehanizam. U tome je bio osnovni razlog njenih čestih pobeda nad brojnijim ali slabije obučanim armijama ovoga vremena. Nedostajanje moralnih kvaliteta i motivisanosti za borbu kompenzirano je drilom, surovom disciplinom i strogim kaznama. U zapovestima za borbu stajalo je: „Ako vojnik za vreme akcije gleda okolo kao da hoće da beži ili samo stavi nogu izvan linije, podoficir iza njega probošće ga nožem i ubiti na mestu“.⁵⁷⁾

Obuka u drugim armijama ovog vremena nije bila u svemu kao u pruskoj. Tako, na primer, sistem vaspitanja i obuke ruske vojske bio je daleko progresivniji. To je bilo uslovljeno uglavnom time što ruska vojska nije

⁵⁵⁾ Dr Leon Žlebnik, Opšta istorija školstva i pedagoških ideja, Beograd, 1958, str. 119.

⁵⁶⁾ E. Erl, Tvorci moderne strategije, Beograd, 1952, str. 67.

⁵⁷⁾ Ibidem, str. 38.

bila najamnička. Nju su sačinjavali regrutovani seljaci prožeti osećanjem patriotizma i dužnosti prema odbrani domovine. Stoga, dril, slepa poslušnost i surove kazne nisu korišćeni kao osnovno sredstvo i metode vaspitanja. Petar Veliki je učio oficire da „ne gledaju na vojnika kao na slepo oruđe rata, automatizovani mehanizam, nego kao na čoveka zaštitnika domovine“.⁵⁸⁾ Od vojnika je zahtevana bezuslovna poslušnost i disciplinovanost, ali je uporedo s tim razvijano častoljublje, hrabrost, odvažnost i svestan odnos prema vojničkoj dužnosti. Nije zahtevano da vojnik mehanički deluje, već da shvati smisao onoga šta i zašto radi. I ovakav sistem vaspitanja i obuke pokazao je u praksi rata dobre rezultate. Međutim, on je odgovarao ruskim društvenim prilikama i uslovima, kao što je Fridrihov odgovarao pruskom. Stoga bi bilo pogrešno i jedan i drugi sistem vaspitanja ocenjivati kao dobar ili loš ako se ne bi uzimali u obzir objektivni faktori koji su uslovljavali njihove razlike (sastav vojske, ciljevi rata, taktika, naoružanje, društvene prilike). Gledano sa stanovišta konkretnih društvenih prilika, i jedan i drugi bili su celishodni. To je nepobitno potvrdila ratna praksa tog vremena.

U celini gledano, u prelaznom periodu od feudalizma ka kapitalizmu postignut je vidan napredak u načinu obuke armije za rat bez obzira što su ponekad metode obuke (pruski dril) uslovljavale više dresuru nego pravi vaspitno-pedagoški rad. Mnogi pedagoški stavovi i didaktički zahtevi sadržani su u vojnim pravilima i direktivama za obuku. Postojanje ovakvih pisanih dokumenata omogućilo je postizanje jednoobraznosti i podizanje kvaliteta obuke u sadržajnom i didaktičkom pogledu. U ovom periodu, u domenu vojnoteorijske misli i ratne veštine, kao i u drugim naučnim granama, postignut je vidan napredak. Istaknuti vojni teoretičari tog vremena nisu zaobišli probleme obuke. Naprotiv, oni su postavili neke značajne vojnopedagoške i didaktičke zahteve koji su bili od trajnog značaja i praktične koristi za unapređivanje obuke i njeno prilagođavanje fizionomiji i uslovima rata. Tako,

⁵⁸⁾ История военного искусства (u redakciji P. A. Rotmirova), Военное издательство, Москва 1963, стр. 110.

na primer, engleski vojni teoretičar Henrih Lojd (1729—1783) ističe „da armiju treba učiti onome što je neophodno u ratu“.⁵⁹) On je ismejavao pruski način dresiranja vojske, mehaničko izvođenje obuke i uvežbavanje nepotrebnih radnji. Takođe je kritikovao generale koji sastavljaju ratne planove u kabinetima a nemaju nikakve veze sa stvarnošću rata niti ih znaju primeniti u boju.

Sušov u svojim vojnoteorijskim radovima („Nauka pobeđuje“, „Ustanova puka“) daje veoma progresivne i sadržajne vojnoteorijske misli i uputstva za izvođenje obuke. On je takođe istupao protiv zapadnoevropskog, a pre svega pruskog vaspitanja i načina obuke, protiv šablona i „večnih nepromenljivih principa“ u vojnoj veštini. Isticao je „da se teorija mora zasnivati na praksi i da je bez prakse mrtva“.⁶⁰) Suvorov je pledirao za poštovanje ličnosti vojnika i stvaranje taktičkih mogućnosti i uslova u kojima on može ispoljiti samostalnost i inicijativu. Borio se za novu taktiku u kojoj će šablonski kruto i jednoobrazno ponašanje i delovanje vojnika biti zamenjeno manevrom, samostalnim snalaženjem u granicama objektivnih mogućnosti. Fundamentalne vojnodidaktičke misli Suvorova, kao što su: „svaki vojnik je obavezan da shvati svoj manevar“; „učiti vojsku onome što je potrebno za rat“; „teško na obuci — lako u borbi“; „treba pobediti neprijatelja ne brojem nego umešnošću“ sačuvali su i do danas svoju vrednost. Ova načela su predstavljala istovremeno putokaz za prilagođavanje obuke uslovima rata. Ona, u stvari, nemaju samo istorijski nego i aktuelni značaj. Međutim, vojnopedagoške ideje i pogledi Suvorova nisu realizovani i oživotvoreni u praksi vaspitanja ruskog vojnika tog vremena baš zato što su bili napredni, progresivni. Umesto toga probijala su se shvatanja i praksa pruskog načina vaspitanja vojnika jer je to više odgovaralo reakcionarnim pogledima i interesima vladajuće klase feudalaca.

⁵⁹) Милштейн М. А., Слободенко А. К., О буржуазной военной науке. Военное издательство, Москва 1961, стр. 24.

⁶⁰) История военного искусства, Военное издательство, Москва 1963, стр. 24

3. — PRILAGODAVANJE OBUKE RATU OD FRANCUSKE BURŽOASKE REVOLUCIJE ZAKLJUČNO SA DRUGIM SVETSKIM RATOM

a) *Uticaj francuske buržoaske revolucije na prilagodavanje obuke ratu*

Francuska buržoaska revolucija označava revolucio-
narni skok i prelomni istorijski momenat ne samo u obla-
sti društveno-ekonomskih odnosa nego i na području ratne
veštine i vojske. Umesto stare najamničke armije stvorene
vrbovanjem, rađa se u procesu revolucije, i u borbi za
očuvanje njenih tekovina od evropske kontrarevolucije,
kvalitativno nova armija koja je oslobađala seljaštvo i bur-
žoaziju „od feudalnih i cehovskih uzda“. „Seljaci su za
novu armiju davali vojnike, a buržoazija i novac“ (Engels).
To je bila prva nacionalna armija stvorena na osnovu
opšte vojne obaveze (*levée en masse*). Stari monarhistički
i inostrani oficiri zamenjivani su starešinama iz redova
revolucionara blisko vezanih sa širokim vojničkim masama
jedinštvom interesa, patriotizmom i novom, buržoaskom
ideologijom. Neobične vojničke mase i starešine prvu
obuku su sticale na bojištu. Nedostatak obučenosti je kom-
penziran visokim borbenim duhom i privrženošću cilje-
vima revolucije.

Međutim, kvalitativno nov sastav vojske i napredak
u naoružanju (puška sa povijenim kundakom i mušicom)
uslovili su nov način rasporeda trupa na bojištu i novu
taktiku. Analogne promene su izazvane i u načinu obuke
i njenom prilagođavanju novom načinu borbe i uslovima
rata. Stepem razvoja vatrenog oružja (brzina gađanja, do-
met, masovnost tehnike) i ranije je upućivao na raščla-
njen i rastresit raspored jedinica na bojištu i zamenu
linijskih postrojenja i linijske taktike novom taktikom.
Ali, to nije bilo moguće ostvariti i primeniti u onim armi-
jama čije su redove popunjavali najamnici koji su se mo-
gli održati u pokornosti i naterati u borbu samo postro-
javanjem u gustom linijskom rasporedu i linijskom
taktikom. S druge strane, nova armija, slabo ili nikako
obučena, nije mogla izdržati borbu i pobeđivati dobro
izvežbane linijske trupe ako bi primenile u borbi linijski
borbeni raspored i linijsku taktiku. U takvim uslovima

nužno je ponikla, skoro stihijno, nova taktika, nov način borbe i raspored jedinica na bojištu, koje je Napoleon kao talentovani vojnik svesno dalje razvijao. Krupnim linijskim postrojmima najamničke vojske suprotstavljene su elastične, pokretne i za manevar sposobne jedinice u rastresitom borbenom poretku, kombinovanim sa dubokim kolonama. Strelci u rastresitom rasporedu uspešno su koristili za borbu svaku vrstu zemljišta i tako efikasno upotrebljavali vatru svog oružja protiv gusto zbijenih krutih linijskih strojeva feudalne vojske, i istovremeno vešto izbegavali dejstvo plotunske vatre. Kolone su bile pogodan borbeni raspored za probijanje linijskog borbenog poretka i za ostvarivanje sadejstva sa jedinicama u rastresitom rasporedu. One su takođe bile najpogodnija forma rasporeda trupa za iskorišćavanje slabo obučenog ljudstva. Nova vojska i novi način borbe odnosili su pobeđe nad najamničkom vojskom i linijskom taktikom. U takvim uslovima postavljali su se kvalitativno novi zadaci pred vojnu obuku. No obučavanje trupa na nov način i adekvatno izmenjenom načinu borbe bilo je moguće samo pod uslovom kvalitativne izmene ljudskog „materijala“, promenom sastava armije, odnosno zamenom najamničkih armija nacionalnim. Stoga novi način obuke i novi način rata nisu za duže vreme izvojevali apsolutnu pobeđu nad starim, feudalnim, u većini evropskih zemalja. Da bi se najamničke feudalne armije mogle zameniti nacionalnim, i to na bazi opšte vojne obaveze, trebalo je prethodno revolucionarnim putem likvidirati feudalne društvene odnose. Međutim, taj proces je trajao više od pola stoleća.

Nov način ratovanja do koga je došlo u toku i posle francuske buržoaske revolucije bio je mnogo složeniji, ratovi dugotrajniji, sa sve većim brojem angažovanih ljudskih masa i materijalnih sredstava u njemu. Prostor na kome su se vodile borbe takođe je ogromno povećan. Od jedinica se tražila ne samo obučenost u strojevima radnjama, korišćenju plotunske vatre i borenju prsa u prsa bajonetom, što je bilo dovoljno u feudalnoj najamničkoj armiji, nego i izvođenju manevra na širokom bojištu i ostvarivanje sadejstva kako unutar jedinice tako

i između jedinica, rodova, vidova i službi. U skladu s tim tražili su se novi i savršeni borbeni kvaliteti starešina i vojnika. Od jedinica i pojedinaca zahtevani su veća samostalnost dejstva, inicijativa, izdržljivost, hrabrost i svestraniji stručni kvaliteti. Ovo se nije moglo postići starim načinom obuke, dresurom, mehaničkom primenom metoda i sredstava obuke feudalne vojske. Stoga je u francuskoj revolucionarnoj armiji razrađen i uveden kvalitativno nov sistem vaspitanja i obuke usmeren na razvijanje svesnog odnosa boraca prema izvršavanju borbenih zadataka, političke svesti i patriotizma, svestrane inicijative i interesa za vojnu obuku. Iako je skoro neprekidno ratovanje ometalo izvođenje obuke, Napoleon je u bulonjskom i drugim logorima organizovao mesta za obuku na kojima su u tom periodu obučavani svi rodovi vojske. „Napoleon je široko praktikovao sprovođenje zajedničkih vežbi svih rodova vojske na kojima su jedinice obučavane dejstvu u rasutom borbenom rasporedu i u kolonama, taktičkim radnjama: nastupanju, razbijanju taktičkog centra borbenog poretka protivnika, udaru po jednom ili po oba boka, nanošenju koncentričnih udara pešadijom, konjicom i artiljerijom.“⁶¹⁾ Ovo govori da je bio visok stepen prilagođenosti obuke francuske vojske uslovima i načinu ratovanja. Velika pažnja je poklonjena ne samo vojnostručnim nego i moralno-političkim i ideološkim pripremama i motivisanju ljudstva za borbu. „Veliku ulogu u stvaranju disciplinovane i čvrste armije revolucije odigrali su komesari, prvi put u istoriji uvedeni u armiju Konventa. Komesari su jačali, učvršćivali, disciplinovali armiju; kontrolisali rad oficira stare kraljevske armije koje je Konvent morao postaviti na ova ili ona komandna mesta; uzdizali nove komandire i generale od najsposobnijih predstavnika naroda, vaspitavali buduće znamenite vojskovođe.“⁶²⁾ Napoleon je za podizanje borbenog morala trupa znalački koristio revolucionarni entuzijazam i ljubav vojnika prema domovini. Ali, sistem vaspitanja i obuke francuske revolucionarne

⁶¹⁾ История военного искусства, (u redakciji P. A. Rotmistrova), Москва, 1963, стр. 170

⁶²⁾ V. Solovjev, Postanak i suština rata i armije, Beograd, 1947, str. 45 (izd. Uprave za MPV JNA).

armije bitno se izmenio sa njenim pohodom u osvajačke ratove. Postepeno su uvedene metode vaspitanja koje su imale cilj da od vojnika stvaraju dresirane ličnosti motivisane za borbu i za težnjom za slavom i bogatstvom.

Metode obuke i vaspitanja uslovljene novom taktikom, naoružanjem i načinom vođenja rata postepeno su usvajale i ostale evropske zemlje. Ovaj proces je tekao veoma sporo. Iako je napredak u naoružanju, do koga je došlo u drugoj polovini XIX veka, upućivao na izmene u načinu vođenja oružane borbe i pripreme armije za rat, do ovoga nije došlo. Čak se kod nekih armija ispoljila težnja za vraćanjem na preživjele taktičke forme i analogno tome na stari sistem obuke koji je karakterisao feudalnu armiju s kraja XVIII veka. Razlozi za ovo su, pre svega, bili u političkim prilikama koje su tada vladale u Evropi. Gušenje niza revolucionarnih pokreta u nekoliko evropskih zemalja sredinom XIX veka odrazilo se i na vojnom planu u vidu odbacivanja progresivnih elemenata u taktici, nastalih uglavnom posle francuske buržoaske revolucije. Nastalo je, u celini, vraćanje na stare pozicije u oblasti vojnog vaspitanja. U armijama su ponovo praktikovane metode obuke, a naročito vaspitanje, koje su primenjivane u najamničkoj vojsci. Navikavanje vojnika na mehaničku poslušnost, primena „muštranja“ i fizičkih kazni, postali su praksa u većini armija. Ali, ipak, nov način ratovanja do koga je došlo u revolucionarnoj francuskoj armiji odrazio se i na način obuke. Trupe su postepeno obučavane u duhu načela napoleonske taktike i načinu borbe u rastresitom rasporedu i u kombinaciji sa kolonama, korišćenju i savlađivanju raznovrsnog zemljišta, načinu manevrovanja na ratištu i sl. Tako je obuka postepeno prilagođavana novim uslovima i načinu vođenja oružane borbe.

U toku druge polovine XIX veka i početkom XX veka u većini armija nastale su značajne promene u načinu obuke i pripremi vojske za rat. Ali sve brži napredak u naoružanju, što je naročito karakteristično za početak XX veka (uvođenje brzometnih pušaka, savremenije artiljerije, automatskog oružja, novih tehničkih sredstava veze, delimične motorizacije jedinica i dr.) postavljao je

nove i složenije probleme pred obuku u pogledu njenog prilagođavanja zahtevima i uslovima novog načina ratovanja. Od vojnika su, s obzirom na fizionomiju novog rata, tražena sve obimnija znanja, savršenija stručna sprema, veća fizička kondicija i solidniji moralno-borbeni kvaliteti. Stoga se ljudstvo moralo, pored ostaloga, svestrano obučavati i u taktičkom i u tehničkom smislu. Taktičkom obukom vojnik je obučavan za umešno individualno korišćenje zemljišta, cenjenje odstojanja, uočavanje i biranje ciljeva gađanja, izvođenje bojevih gađanja u sadejstvu sa susedima i dr. Tehničkom obukom je osposobljavano da precizno gađa i to u uslovima što približnijim ratnim, da upoznaju taktička i tehnička svojstva naružanja i da ga u borbi majstorski iskoristi. Posle jedinačne, izvođena je borbena obuka jedinica (desetine, voda, čete) u raznim vidovima borbenih dejstava (napad, odbrana, borba u okruženju, forsiranje vodenih prepreka i dr.) na različitom zemljištu i pod svim meteorološkim i klimatskim uslovima. Kao sa pešadijom izvođena je taktička i tehnička obuka i sa drugim rodovima i službama. Taktičke vežbe i manevri većih jedinica, uz učešće svih vidova i rodova vojske u potpunoj ratnoj formaciji, služile su kao najefikasniji način za adaptaciju obuke uslovima rata. Vežbe i manevri su kao vid obuke korišćeni, kao što je poznato, još od sredine XVII veka, ali u drugoj polovini XIX i početkom XX veka bili su sve češća organizaciona forma obuke.

b) Prilagođavanje obuke ratu u srpskoj vojsci

Krajem prošlog veka (1889) u Srbiji je uvedena opšta vojna obaveza i formirana stajaća vojska. Time su u ovoj zemlji udareni temelji za izgradnju moderne vojne organizacije. Za relativno kratko vreme srpska vojska se organizaciono razvila (u svom sastavu je imala pešadiju, artiljeriju, konjicu, inžinjeriju, vezu, sanitet i komoru), opremila i obučila tako da je spremna dočekala ratove u kojima je učestvovala početkom ovog veka. Organizacija, sadržaj i način vaspitanja i obuke bili su u njoj na pri-

bližno istom nivou kao u drugim razvijenim armijama toga vremena. U srpskoj vojsci su sistematski praćena, proučavana i korišćena iskustva inostranih armija (nemačke, austrougarske, francuske, ruske, japanske i dr.), ali nisu mehanički kopirana. Polazilo se od postavke da taktika srpske vojske „ne treba i ne sme biti čista kopija taktike ma čije, pa ma to bile i najbolje strane armije“ ... „i da načini borbe ne mogu biti u svemu i svaćemu kosmopolitski“.⁶³⁾

Obuka je, kako u znanstvenom tako i u moralnom i fizićkom pogledu, sa dosta uspeha prilagođavana fizionomiji tadašnjeg rata. Polazilo se od stava da „sprema vojnika u miru treba da ima kao glavni cilj spremu za rat“⁶⁴⁾ i da se strogo izbegava sve ostalo što ne odgovara tom cilju. Nastojalo se ne samo da vojnik stekne potrebna vojnostručna znanja, već i da se praktićno, moralno i fizićki osposobi za njihovu uspešnu primenu u svim uslovima i situacijama borbe. Realno je predviđanje, s obzirom na pojavu i usavršavanje automatskog oružja, da će u budućem ratu vatra biti mnogo intenzivnija i ubitaćnija nego u ranijim ratovima. Isto tako uočavano je da će u njemu biti potrebno više inicijative, samostalnosti, moralno-psihološke i fizićke izdržljivosti. U skladu s tim u obuku je unošeno sve više realizma, pojedinci i jedinice stavljeni su u uslove slične ratnim.

Obuka je izvođena po rodovima, strukama, pojedinaćno i grupno, planski i sistematski. Obuka vojnika je trajala dve godine. Sadržavala je ove delove: 1. jedinaćnu obuku vojnika bez puške i sa puškom; 2. obuku vojnika za borbu; 3. vaspitanje vojnika za borbu; 4. borbu nožem (bajonetom); 5. pripremu škola za gađanje (nastava gađanja).

Jedinaćna obuka je imala za cilj da se vojnik što pre obući rukovanju puškom, da mu se ojaća i „razvije telo i snaga za uspešno izvođenje obuke iz egzercira i druge grupne obuke“. Trajala je četiri nedelje. Međutim, težište obuke vojnika bilo je na delovima: vaspitanje i obuka vojnika za borbu. Pod obukom vojnika

⁶³⁾ „Ratnik“, avgust 1907, str. 200.

⁶⁴⁾ Ibidem, str. 37.

za borbu podrazumevane su praktične borbene radnje pojedinačno, grupa i jedinica. Vojnici su kao pojedinci obučavani korišćenju zaklona i zemljišnih prepreka u duhu propisa iz nastave gađanja, korišćenju borbenih sredstava i celishodnom kretanju u svim borbenim uslovima, po raznolikom zemljištu i u svim meteorološkim uslovima, pravilnom kretanju u streljačkom stroju i sadejstvu sa ostalim jedinicama. Ova obuka je izvođena „neprestano s pretpostavljenim neprijateljem i čor-mecima, da bi se vojnici navikli na gađanje neprijatelja kad ga vide, a ne da pogađaju naprazno“. Za imitiranje neprijatelja angažovani su „stari“ vojnici pod kontrolom sposobnih podoficira. Vojnika u ulozi protivnika bilo je približno koliko i onih koji se obučavaju „kako bi se neprijatelj bez dangubljenja mogao pojavljivati u raznim pravcima... sa obrazno toku vežbe“.

Pored navedenog, u okviru „obuke vojnika za borbu“, obrađivane su i ove vežbe: raspored streljačkog stroja i vatre u odbrani, kretanje streljačkog stroja i vatre u napadu i, najzad, kretanje streljačkog stroja i vatre u odstupanju. Stalno povezivanje vatre i pojedinih borbenih radnji u ovim vežbama pokazuje tendenciju približavanja obuke ratnoj stvarnosti.

U srpskoj vojsci je smatrano da je obuka regruta u odbrani lakša nego u napadu. Zato su prvo izvođena vežbanja „raspored streljačkog stroja i vatra u odbrani“. U okviru ovoga vojnici su objašnjavani značaj i uloga streljačkog stroja, uloga zemljišta ispred prednjeg kraja za odbranu, raspored neprijatelja, obučavani su u izboru položaja i mesta za gađanje, oceni odstojanja, posedanju položaja za odbranu na nekoliko pravaca, zatim praktičnom izvođenju jedinačne i plotunske vatre u skladu sa uočavanjem i pokretom protivnika, načinu rada u odbrani po meri nastupanja neprijatelja i sl. U procesu čitave obuke o načinu odbrane vojnici su obučavani takođe kako da se uspešno i na različite načine mogu „aktivno i pasivno“ braniti ne samo od napada pešadije i konjice nego i drugih rodova vojske.

Obuka o napadu, odnosno „kretanju streljačkog stroja i vatri u napadu“, obuhvatala je, uglavnom, ove radnje:

jedinica se dovodi na odstojanje nešto preko 1.500 m od neprijateljevog položaja, tu se upoznaje sa osobinama i tokom napada, zatim se u dvovrskom stroju, sa razmaknutim redovima, običnim korakom kreće prema neprijatelju. Na odstojanju oko 500 m jedinica se razvija u streljački stroj i kreće napred, otvarajući plotunsku vatru. Na odstojanju manjem od 1000 m kreće se sve brže, pa i trčecim korakom. Vojnici su se u ovoj fazi nastupanja obučavali i korišćenju zaklona od neprijateljske vatre, načinu otvaranja vatre, oceni odstojanja i dr. Sa poslednjeg položaja u nastupanju otvarana je brza vatra koja je istovremeno služila kao priprema za juriš. Ovakvim izvođenjem napada težilo se da se vojnicima „primerom pokaže ceo tok napada sa izvesnim razmišljanjem o napadu na neprijatelja“.⁶⁵⁾

Uvežbavanjem napada i odbrane vojnici su sticali osnovne pojmove o borbi, usvajali znanja, veštine i navike taktičkog i tehničkog karaktera o osnovnim vidovima borbениh dejstava, načinu izvršavanja komandi, sadejstva u borbi i dr. Savlađivanjem ovog gradiva osposobljavani su za složeniju obuku u sklopu grupa, manjih i većih jedinica. Duže je uvežbavano i češće ponavljano teže i složenije gradivo i radnje. To su one radnje i postupci do kojih se dolazi u procesu borbe u neposrednoj blizini neprijatelja (priprema i izvođenje juriša, priprema za odbijanje juriša, održavanje strojeve discipline i discipline vatre u borbi i dr.).

Posebna pažnja je poklanjana uvežbavanju vojnika za borbu nožem (bajonetom). Ovo je smatrano kao „najvažniji deo obuke za borbu“, jer on „podiže i razvija napadni duh i obezbeđuje i napad i odbranu od neprijatelja koji je manje uvežban u borbi nožem“. Vojnici su zato u toku čitave obuke intenzivno obučavani za borbu nožem (bajonetom): u krugu kasarne, na egzercirištu, na zemljištu u blizini kasarne i prilikom izvođenja juriša na taktičkoj obuci. U ovu svrhu, kao nastavno sredstvo, korišćene su nepokretne mete koje su predstavljale neprijateljske vojnice. Da ne bi došlo do međusobnog ozleđivanja vojnici

⁶⁵⁾ „Ratnik“, jul 1907, str. 63.

su uvežbavani da prilikom juriša drže pušku sa nožem okrenutom nagore, a ne u položenom pravcu prema neprijatelju, kako bi radili u stvarnoj borbi. Naviknuti tako da rade, pojedini srpski vojnici su u prvim borbama protiv Turaka u balkanskom ratu jurišali sa nožem okrenutim nagore. Necelishodna i pogrešna navika stečena u toku obuke nije se mogla lako otkloniti. Ovaj primer sam po sebi dosta kaže šta znači pravilno prilagođavanje obuke ratu, i insistiranje da se na obuci deluje onako kako će se raditi u stvarnoj borbi.

Obuci starešina i vojnika u gađanju pridavan je poseban značaj. Aprila 1908. godine ustanovljena je pešadijska i artiljerijska škola gađanja „čiji je cilj bio da se pešadijski, konjički i inženjerijski oficiri i podoficiri usavrše u gađanju iz pešadijskog oružja, i da steknu pravilan pogled na upotrebu pešadijske i mitraljeske vatre u borbi“. Težište je bilo na praktičnom radu, sticanju veštine u gađanju, i to, u najsloženijim uslovima. Teorijsko objašnjavanje gađanja i obučavanje u „sobi“ i drugim sličnim prostorijama svedeno je na najmanju meru. Nasuprot ovome, primenom bojeve municije, bojevim gađanjima na poligonima, taktičkim vežbama uz prisustvo „neprijatelja“, u dobro organizovanoj i dočaranoj borbenoj situaciji, obuka u gađanju sa dosta uspeha približavana je ratnim uslovima, ratnoj praksi. Nastojalo se da nastava iz ovog predmeta bude „očigledna, sa kratkim i jasnim objašnjenjem, prema shvatanju vojnika“, ... „da se vreme ne zloupotrebljava na opširna objašnjavanja, nego da se što više upotrebi na praktičan rad“, jer znanja bez veština nisu dovoljna za uspešno gađanje ni na strelištu ni u borbi.

Slično pešadiji, obuka je izvođena i u drugim rodovima i strukama vojske. Sa konjicom je izvođena jedinačna, vrstačna i vodna obuka, rad sabljom i jahanje u manježu; zatim strojeva obuka, gimnastika, gađanje i teorijska nastava. Na kraju je izvođena praktična obuka. Inženjerci su obučavani, pored teorijske nastave, i izvođenju minerskih, pontonirskih i drugih radova. Artiljerici su obučavani tehničkom i taktičkom poznavanju artiljerije, vršena su gađanja bojevom municijom i organizovano

je sadejstvo sa pešadijom i konjicom na vežbama i manevrima.

Radi uvežbavanja u organizovanju i ostvarivanju sadejstva, stvaranja borbenih uslova i realnog pripremanja vojnika za rat, u svim jedinicama su izvođene taktičke vežbe, a u okviru većih jedinica (brigada i divizija) izvođeni su manevri. Manevri su naročito često izvođeni uoči balkanskog rata. Tako je 1905. godine organizovan veliki jesenji manevar između šumadijske i timočke divizije, 1908. između dunavske i drinske divizije, a 1910. godine svaka je divizija izvršila odredske manevre i to u zimskom periodu obuke. U manevrima su učestvovali svi rodovi i struke vojske popunjeni ljudstvom, naoružanjem i drugim borbenim sredstvima do ratne formacije.

Jedinice su na manevrima maksimalno delovale kao u borbi. Svaka strana je nastojala da ispoljavanjem superiornosti u znanju, borbenoj veštini, inicijativi, smelosti i odlučnosti nanese što više „gubitaka“ protivniku i izvojuje pobedu. Polazilo se od toga da i na obuci može da se pobedi protivnik, a ne samo u borbi. Stoga je često dolazilo do juriša i „borbe“ prsa u prsa.

Obuka u izviđanju, borbenom osiguranju, stražarskoj službi, izvođenju i obezbeđenju marševanja takođe je izvođena u uslovima sličnim ratu. Na svakoj taktičkoj vežbi i drugim borbenim radnjama imitirano je prisustvo i aktivno delovanje neprijatelja i insistirano na praktičnom radu i postupanju učesnika obuke kao da su u stvarnoj borbi, kao da je prisutan pravi neprijatelj. Posebna pažnja je posvećena razvijanju budnosti i opreznosti u svakoj borbenoj situaciji. U vezi sa ovim Petar Bojović je pisao: „Pri obuci (iz ratne službe) vojnici nikada ne smeju biti sigurni da ih neprijatelj neće iznenaditi, pri najmanjoj njihovoj neopreznosti.“⁶⁶) Sve ovo govori da je obuka vojnika za borbu u velikoj meri bila prilagođena ratnim uslovima i zahtevima toga vremena.

I u pogledu fizičke pripreme i osposobljavanja vojnika za rat obuka je u srpskoj vojsci bila na visokom nivou, adekvatno ratnim zahtevima. Samim tim što su „ve-

⁶⁶) Petar Bojović, Uput za obuku regruta u ratnoj službi, Niš, 1904, str. 9.

žbe za borbu“ izvođene u svim meteorološkim uslovima, danju i noću, na različitom zemljištu itd., ovom obukom je uspešno razvijena fizička snaga i izdržljivost vojnika. No uporedo s tim izvođena je i posebna fizička obuka vojnika koja je imala za cilj stvaranje navika za podnošenje napora, razvijanje mišićne snage i sposobnosti za borbu. Ovu obuku su sačinjavale: „vežbe bez oružja i sa oružjem“, „streljačka gimnastika“, „gimnastika na spravama“ i „bojna gimnastika“ (savlađivanje prirodnih i veštačkih prepreka na zemljištu slično onima na bojištu). Ovakva raznovrsnost fizičke obuke pokazuje da je u pripremi srpske vojske za rat realno sagledavana važnost fizičke pripreme vojnika i da su za ovo primenjivane progresivne metode i sredstva.

Uporedo sa vojnostručnim izgrađivanjem, formiranjem veština, navika, i fizičkih sposobnosti, vojnici su u procesu obuke i moralno-psihološki pripremani za rat. Da bi se potencirala uloga i značaj vaspitne komponente obuke i aktivnije radilo na moralnoj pripremi vojnika za rat, postojao je, kao što je već rečeno, poseban deo programa obuke. Ona je obuhvatala upoznavanje vojnika sa njegovim osnovnim dužnostima i zadacima u ratu i borbi, sa raznim komandama, načinom postupanja sa ranjenim drugovima, i postupanje sa plašljivcima i beguncima u borbi; zatim upoznavanje sa međunarodnim ratnim pravom, držanjem vojnika u slučaju da budu zarobljeni i dr.

„Moralno vaspitanje“ se u suštini svodilo na razvijanje vojničkih vrлина, patriotizma, spremnosti za odbranu otadžbine, negovanje borbenih tradicija, naročito iz prvog i drugog srpskog ustanka, i pobuđivanje težnji za oslobođenje srpskog naroda koji je još robovao pod Turcima. U ovom smislu korišćeni su primeri hrabrosti i požrtvovanja iz ratova za oslobođenje, biografije istaknutih junaka i opisi njihovih podviga, istorija borbe za slobodu, narodne i vojničke borbene pesme i dr. Izdavana je i raznovrsna prikladna literatura za moralno vaspitanje, kao: Vojnička čitanka, Vojničke vrline u primerima, Moralne dužnosti vojnika u borbi, Zlatna knjiga, Čemu vojnika uči naša narodna poezija i dr. Sve ovo govori da je moralnoj pripremi vojnika za rat pridavan poseban značaj i da

je uloga moralnog faktora u srpskoj vojsci pravilno sagledavana. Polazilo se od postavke „da će u budućim ratovima, kao i u prošlim, samo ona vojska moći pobediti, koja moralno stoji visoko i leti u borbu prezirući smrt“, ... „da je bolje da vojska trpi izvesne nedostatke u materijalnoj i znanstvenoj spremi, nego u moralnom faktoru,“ ... da vojsku u svim pravcima treba spremati, „a naročito gajiti vojničko moralno vaspitanje“. ⁶⁷⁾ Stoga se moralnoj pripremi vojnika za rat prilazilo sa široke platforme: razvijala se njihova politička, moralna i patriotska svest, osećanje vojničke dužnosti i odgovornosti, vojničke borbene vrline, hrabrost, odvažnost, čvrsta disciplina i vojnički ponos. Moralna priprema se ostvarivala ne samo realizacijom programa obuke sadržanog u delu „moralna priprema za borbu“ već celokupnom obukom, vojničkim odnosima, uslovima života i rada u vojsci. Vojnici su na borbenoj obuci navikavani „na podnošenje najvećih teškoća (glad, žeđ) i da budu hrabri, energični i sposobni da i život dadu za dobro zemlje“. ⁶⁸⁾

Disciplina je smatrana kao osnovna poluga moralne čvrstine i borbene sposobnosti vojske. Otuda zahtev „da se njome protka i utegne celokupno vojničko vaspitanje, da joj se da i održi karakter moralne osobine“. ⁶⁹⁾ Osnovno načelo u izgrađivanju discipline bilo je da vojnici, u svakoj prilici i bezuslovno, potčinjavaju svoju volju volji starešine“ ... , jer bez toga nije moguće postići čvrstinu vojske i jedinstveno delovanje u borbi. Međutim, disciplina se nije zasnivala na mehaničkom i slepom pokoravanju starešini, već na razvijanju svesti o vojničkim dužnostima, neophodnosti, poslušnosti, tačnom i bezpogovornom izvršavanju naređenja. „Svesnost o svojoj vojničkoj dužnosti i vojnička disciplina utkani su jedna u drugu“ — pisao je Petar Bojović — „kao što je utkana duša u telo“. ⁷⁰⁾ Insistirano je da se disciplina zasniva na poverenju, uzajamnom poštovanju i drugarskoj saradnji između starešina i vojnika, pretpostavljenih i potčinjenih, „jer ništa

⁶⁷⁾ „Ratnik“, 1912, str. 4—5.

⁶⁸⁾ „Ratnik“, 1907, str. 42.

⁶⁹⁾ Petar Bojović, Vaspitanje vojnika, Beograd 1907, str. 25.

⁷⁰⁾ Ibidem, str. 26.

neće štetiti disciplini ako oficiri, podoficiri i vojnici žive kao braća⁷¹⁾ Uporedo sa čvrstom disciplinom razvijana je i inicijativnost i samostalnost u obuci, radu i ponašanju vojnika. Ovo je smatrano kao jedna od bitnih komponenti pripreme vojnika za rat, zato što „trupa ne sme biti mašina, koja ne radi, ako je mašinst ne upravlja, već, na protiv, zajednica bića, u kojoj će svaki pojedinac biti svestan svoje lične vrednosti“ . . . „sposoban da se sam bori“⁷²⁾

Ratna praksa u toku balkanskih i prvog svetskog rata pokazala je ubedljivo da je srpski vojnik svestrano bio solidno pripremljen za teške zadatke koji su mu predstojali.

c) *Obuka crnogorske vojske*

Crnogorska vojska je bila tipična milicijska, organizovana po bratstvima, plemenima i nahijama. Svaki vojni obveznik se sve do početka ovog veka pretežno sam starao o ličnom naoružanju, odevanju i ishrani u ratu. Organizovana obuka narodne vojske je počela 1866. godine. Obuka je izvođena najpre 30 dana godišnje, a kasnije (posle 1881. god.) svega 10 dana. Prva dva bataljona stajaće crnogorske vojske formirana su 1903. godine. Obuka ove vojske trajala je samo 4 meseca, tako da je u toku jedne godine obučavano po tri godišta, odnosno svega 6 bataljona. Tek od 1905. godine pristupa se postepenoj modernizaciji obuke u crnogorskoj vojsci. Tada se formiraju nastavni bataljoni i nastavne baterije sa stalnim kadrom za obuku. Obuka u nastavnim bataljonima prestala je 1906. godine. Međutim, nastavljen je rad na preustrojstvu milicijske vojske u modernu vojsku. Poklanjana je posebna pažnja obuci artiljeraca, koja je do tada bila slaba. U to vreme izašlo je više uputstava o teorijskoj i praktičnoj obuci, materijalnom obezbeđenju i dr. Uvodi se 1906. godine prvo sanitetsko odeljenje.

Međutim, u ovo vreme crnogorska vojska je pre redovne obuke na razne načine pripremana za rat. O tome jedan od srpskih oficira, koji je nastavnik u crnogorskoj

⁷¹⁾ „Ratnik“, 1907, str. 42.

⁷²⁾ Ibidem, str. 43.

vojsci, između ostalog piše: „Regruti učebnog bataljona u Crnoj Gori stupahu u kasarnu da odsluže četvorome-sečni rok jedino zato da bi naučili malo strojeve discipline ili neku puščanu radnju, jer sve ostalo potrebno znanje, zajedno sa moralnim vrlinama donošahu oni sa sela i ognjišta u toj meri da ne nalažasmo za nužno naučiti ih nišanjem ni govoriti im o požrtvovanju. Što je vladao ovakav duh kod tamošnjeg vojnika, to je zahvaljujući isključivo generaciji starijih ljudi oko kojih se mladež kupila da iz usta ovih boraca čuje opis jednog boja, da sasluša drugu priču kako je jednome otac poginuo a drugome se brat ranio u neprijateljskom šancu, kako ovaj pogibe pod barjakom, a onaj uhvati živa Turčina, na koji se način treba koristiti zemljištem, kako treba gađati polagano itd., i kako na kraju krajeva od svega toga nema ništa, ako se najposle ne „zažme“ i ne poleti na juriš“.⁷³⁾

Zadnjih godina pred balkanskim ratovima u crnogorskoj vojsci obuka se sve intenzivnije izvodila. To je uslovljeno poboljšanjem naoružanja, organizacionim razvitkom vojske (formirane su čete, bataljoni, brigade), školovanjem izvesnog dela kadra u inostranstvu i sl. Jedinice su obučavane taktičkim radnjama, gađanju, a uoči samih balkanskih ratova izvođeni su i veći manevri.

d) Prilagođavanje obuke ratu u toku I svetskog rata

Prvi svetski rat je, praktično, otkrio sve nedostatke i pogreške u obuci pojedinih armija i prinudio ih da se koriguju u toku samoga rata. Opšta pojava u svim armijama bilo je potcenjivanje, ili nedovoljno realno sagledavanje snage vatre. Međutim, pojavom automatskog oružja u I svetskom ratu, snaga vatre je znatno porasla, u odnosu na ranije ratove. Zbog toga je u početku rata i došlo do obostrano velikih gubitaka u ljudstvu. Stoga se moralo pribegavati ukopavanju, izgradnji utvrđenih linija, fortifikacijskih objekata i sl., što je uslovlilo prelazak na pozicioni način ratovanja. Sve je to imperativno nalagalo dopunsko obučavanje trupa u duhu nove, nepredviđene

⁷³⁾ „Ratnik“, 33/1911, knji. 70, sv. III. str. 8.

ratne stvarnosti. Trupe su obučavane na uređenim poligonima u pozadini fronta, koji su izgrađivani u vidu utvrđenih rejonu sličnih utvrđivanju na frontu. Obuka je tako izvođena u uslovima veoma sličnim tadašnjem ratu, sa upotrebom bojeve municije, bombi, eksploziva i sl. Pojava avijacije, tenkova i bojnih otrova unela je takođe nove momente u način ratovanja. To je takođe izazivalo potrebu za dopunskom obukom jedinica, da bi se mogle uspešno boriti protiv novih borbenih sredstava.

Sve ovo upućuje na zaključak da proces prilagođavanja obuke uslovima rata naročito intenzivno dolazi do izražaja u toku samog rata. To je i razumljivo, jer samo u ratnoj stvarnosti i sudaru materijalnih i moralnih snaga protivnika dolazi do realnog isprobavanja svih specifičnosti taktike i obuke.

U toku, a naročito krajem prvog svetskog rata, po izbivanju velike oktobarske socijalističke revolucije i porasta revolucionarnog raspoloženja u vojničkim masama angažovanim u ratu, posebna pažnja je poklonjena moralno-političkom delovanju na vojsku i prilagođavanju obuke i vaspitanja idejno-političkim i moralno-psihološkim problemima koje je postavljao rat. Takva aktivnost nije karakterisala samo mladu Crvenu armiju nego i sve ostale, iako u sadržajnom i metodičkom pogledu na kvalitativno drukčiji način. Od tada vojnostručna i moralno-psihološka priprema za rat više nego ikad ranije čine jedinstven obrazovno-vaspitni proces i sadržaj vojne obuke. Stoga, kada je reč o prilagođavanju obuke uslovima rata, implicitno se pod tim podrazumevaju, pored fizičke pripreme i obe te komponente.

*e) Adaptivni problemi obuke između dva svetska rata
i u toku II svetskog rata*

Između dva svetska rata nastale su krupne promene u kvalitetu naoružanja i vojne opreme, i u socijalno-političkim uslovima vođenja rata. Armije su naoružane savremenijim oružjem, motomehanizovanim i oklopnim borbenim sredstvima i raznim vrstama avijacije. Postignut je veliki napredak na polju automatizacije, zatim kvantita-

tivan porast i kvalitativan napredak skoro svih vrsta naoružanja. Razvila su se nova odbrambena sredstva za borbu protiv tenkova (PT artiljerija) i aviona (PAA), obrazovane su vazdušnodesantne trupe itd. Sve je to uslovalo nov način vođenja rata. Umesto pozicionog, karakterističnog za prvi svetski rat, nova ratna tehnika uslovljava izrazito manevarski karakter ratnih operacija. Svi ti, kao i drugi faktori komplikovali su sadržaj i način obuke kako pojedinaca tako i posada, grupa i jedinica. Prilagođavanje obuke fizionomiji „rata motora“ u kome stručne, moralne i fizičke snage dolaze na mnogo težu probu i iskušenje nego u ranijim ratovima, predstavljalo je krupan vaspitno-obrazovni problem za sve armije. Od vojnika je traženo mnogo obimnije, raznovrsnije i složenije vojno i opšte obrazovanje, a uporedo s tim i mnogo veća moralno-psihološka otpornost.

Nova ratna tehnika, sastav i organizacija armije, raznovrsnost i velika mobilnost vidova, rodova i službi — omogućili su dinamičan karakter rata i vođenja borbe na svakom zemljištu, u najraznovrsnijim geografskim, klimatskim i meteorološkim uslovima. Za takav način ratovanja armija se morala obučavati pod najraznovrsnijim i najtežim uslovima. Pojedine armije su u procesu obuke navikavale ljudstvo na uslove borbe u polarnim, pustinj-skim, močvarnim i sličnim predelima (nemačka). Na vežbama i manevrima trupe su takođe navikavane na izvanredne fizičke napore, na savlađivanje teških prirodnih i veštačkih prepreka: planinskih visova, reka, utvrđenih linija, minskih polja i dr.

Na manevrima, vežbama i bojnim gađanjima dolazilo je do izražaja dejstvo svih vrsta oružja, odnosno oruđa. Prikazivan je način borbe oklopnih jedinica, avijacije i desantnih trupa; savlađivanje vodenih prepreka, organizacija sadejstva vidova i rodova vojske; način odbrane i zaštite od tenkova, avijacije, borbe protiv vazdušnih desanata itd. To je bio put približavanja obuke ratnim uslovima. Međutim, složenost rata i sve veća vatrena efikasnost ratne tehnike i naoružanja, a time i opasnost za egzistenciju čoveka na bojištu — otežavali su proces adaptacije obuke ratnoj stvarnosti.

Uporedo sa stvaranjem sve različitijih taktičkih situacija u procesu obuke u kojima je ljudstvo stručno, moralno i fizički pripremano za ratne napore, u svim armijama posebna pažnja je poklanjana moralno-psihičkoj i političkoj pripremi ljudstva za rat. U sklopu prilagođavanja obuke ratu problem motivisanosti ljudstva za rat takođe je došao u prvi plan. To je naročito došlo do izražaja u onim armijama koje su se pripremile za agresivne, osvajačke ratove (fašističke armije u Evropi i Aziji). Međutim, i u ostalim armijama, u sklopu obuke i vaspitanja, pridavan je velik značaj ne samo stručnoj nego i moralno-političkoj i psihološkoj pripremi ljudstva za rat. Sadržaj i metode takvih priprema bili su različiti u pojedinim armijama analogno razlikama u karakteru društveno-ekonomskih odnosa, društvenog uređenja, cilju i karakteru rata i sistemu obuke i vaspitanja.

Sam tok drugog svetskog rata najreljefnije je pokazao valjanost i adekvatnost obuke pojedinih armija za rat i stepen njihove stručne, moralne i fizičke pripremljenosti. No i pored značajnih razlika između pojedinih armija, u ovom pogledu, ipak, bilo je kod njih i mnogo čega sličnog i zajedničkog. U manjem ili većem stepenu za sve je bilo karakteristično to da nisu u potpunosti realno sagledavale fizionomiju budućeg rata, način vođenja borbe, mesto, ulogu i način upotrebe pojedinih vidova i rodova vojske i sl. U vezi s tim, i način prilagođavanja obuke nije mogao biti dovoljno adekvatan fizionomiji novog rata. Tako, na primer, Francuzi nisu shvatili u potpunosti da će budući rat biti manevarski, zatim kako će na njegov tok i proces borbe delovati mehanizovane i oklopne jedinice, na funkciju stalnih utvrđenih linija i dr. Rukovodeći se u svojoj ratnoj veštini, vojnoj doktrini i obuci vojske više iskustvima i praksom vođenja borbe iz prvog svetskog rata a ne nastalim kvalitativnim i kvantitativnim promenama u naoružanju, opremi, motorizaciji i avijaciji, što je izmenilo način ratovanja i uslovljavalo novu ratnu veštinu. Stoga su više pažnje poklanjali problemu statične odbrane i pozicijskom karakteru vođenja rata, nego ofanzivnim dejstvima, manevru na bojištu i načinu borbe pro-

tiv „blickriga“. To je bio jedan od uzroka što se njihova armija nije adekvatno pripremila za rat koji joj je predstojao. Posledice toga su poznate. Takođe, ni Nemci nisu uzeli u obzir i realno sagledali fizionomiju, način dejstva i tok rata za koga su se pripremali. Ideja „blickriga“ patila je od jednostranosti slično vojnoj koncepciji i doktrini francuske armije, ali u suprotnom smislu. Pridajući odlučujući značaj ofanzivnim dejstvima oklopnih i motorizovanih jedinica zapostavljali su odbranu kao vid borbenih dejstava. Pored toga, nedostaci njihovih operacija i taktike bili su šablon i krutost. Sve se to negativno odrazilo na njihove uspehe na frontu i, pored ostalog, doprinelo definitivnom porazu. Sličnih grešaka je bilo i kod drugih armija. Tako je i jugoslovenska vojska zbog pogrešnih ratnih planova i slabe pripreme, nesagledavanja fizionomije novog rata itd., bila slabo obučena i pripremljena za odbranu zemlje. Međutim, munjeviti poraz i kapitulacija jugoslovenske vojske nisu došle samo zbog toga što je u stručnom pogledu bila slabo obučena za rat, već, pre svega, zbog njene unutrašnje razjedinjenosti i trulosti društvenog uređenja.

Ratna stvarnost u II svetskom ratu najubedljivije je ukazivala na put prilagođavanja obuke tadašnjim ratnim uslovima i na adekvatan način borbe. To je došlo i kao posledica uzajamnog poznavanja taktike protivnika u procesu same borbe. Uporedo sa borbama na frontu, vršeno je obučavanje jedinica u bližoj i dubljoj pozadini koristeći se pri tom već stečenim ratnim iskustvima. Takva obuka je bila svakako najrealnija i najpribližnija samom ratu, koji je bio u toku. Vežbe su izvođene sa potpunom ratnom spremom i formacijom, uz korišćenje bojeve municije i borbenih sredstava. Organizovano je sadejstvo svih vidova, rodova, službi itd. Pored opšte obuke, jedinice su za svaku operaciju i borbu posebno svestrano pripremane na osnovu stečenih iskustava i u duhu predstojećih zadataka. Ovakve pripreme, stručno-borbenog i moralno-psihološkog karaktera izvođene su u svim zaraćenim armijama.

f) Prilagođavanje obuke ratu u NOR-u

Obučavanje jedinica NOV i POJ odgovaralo je kako opštim karakteristikama rata tako i specifičnostima taktike, naoružanja i svojstava boraca i starešina.

U NOR-u i revoluciji ponikla je i kvalitativno nova vojska koja je vaspitavana u novom, revolucionarnom duhu adekvatno ciljevima za koje se vodila borba. Da bi sa uspehom mogla izvršiti svoj osnovni zadatak: oslobodjenje zemlje od okupatora i obezbediti pobedu radnih masa nad oružanim snagama okupatora i njegovih saradnika, morala se intenzivno i sistematski naoružavati vojnim znanjima — ovladati vojnom veštinom i ratnom tehnikom. Stoga je CK KPJ neposredno posle aprilskog rata, u sklopu priprema za oružani ustanak, preduzeo hitne i opsežne mere za vojnostručno obučavanje naroda, a naročito omladine. Pri okružnim i sreskim komitetima Partije obrazovani su vojni komiteti koji su, pored ostalog, imali za zadatak da organizuju, pomažu i kontrolišu obuku omladine oba pola u poznavanju i rukovanju naoružanjem, izvođenjem pojedinih borbenih radnji, ukazivanju prve pomoći i dr. Partijskim organizacijama je stavljeno u zadatak da u tom smislu deluju.

Formiranjem prvih partizanskih grupa i odreda vojna obuka dobija planski, organizovan i trajan karakter. O tome govore i značajna uputstva koja je još krajem 1941. godine doneo Vrhovni komandant o vojnostručnoj obuci boraca, starešina i jedinica (plan nastave za one koji nisu služili vojsku, uputstvo kako se osvaja i oslobađa naseljeno mesto, uputstvo kako se drži i brani oslobođena teritorija). U ovim uputstvima razrađena su osnovna pitanja taktike i predviđeno obučavanje ljudstva u osnovnim vidovima i formama dejstva partizanskih jedinica i pojedinaca (zasede, prepadi, rušenje komunikacija, uništavanje manjih neprijateljskih snaga, pojedinih manjih vojnih objekata, motornih vozila itd.). Isto tako data su uputstva za obučavanje boraca rukovanju i upotrebi naoružanja sa kojim su jedinice raspolagale. Uvežbavani su praktičnoj upotrebi puške, pištolja, automata, puškomitraljeza, mitraljeza, bombi, nagaznih mina itd.

Isto tako su borci upoznavani sa osnovnim osobinama, načinom dejstva i borbe protiv tenkova, avijacije i artiljerije u čemu je neprijatelj bio izrazito superioran.

Planom obuke, za one koji nisu služili vojsku, predviđeno je da se obuču u osnovnim vidovima borbenih dejstava, „borbi pojedinaca u napadu i odbrani naoružanih puškom, bombom, puškomitraljezom, revolverom, borbi trojke naoružane puškom... borbi odeljenja, borbi čete itd. i to pre svega u naročitim prilikama... u susretu, u naseljenom mestu, u šumi, na putu, u zasedi“.⁷⁴⁾ Posebna pažnja je poklonjena obučavanju ljudstva u izvođenju napada na neprijateljsku živu silu i tehnička sredstva, komande, slagališta, uzletišta, fabrike, radionice, kolone kamiona, rušenje mostova, železničkih pruga itd. U procesu obuke korišćena su iskustva iz svakodnevne borbene prakse, praktično pokazivan način izvođenja pojedinih borbenih radnji i demonstrirano dejstvo sopstvenih i neprijateljskih borbenih sredstava.

Na osnovu opštih uputstava za obuku izdatih od Vrhovnog štaba, niže komande su pravile posebna uputstva, planove i programe za obuku svojih jedinica polazeći pri tom od svojih konkretnih uslova, naoružanja, borbenih zadataka i sl. Takva nastavna dokumenta su izdavali glavni štabovi i komande nižih jedinica već krajem 1941. godine. Tako, na primer, u Ljubljani je izdat „Kratk tečaj za partizanske komandante“ u kome su izložena načela partizanskih borbenih dejstava, a komanda partizanskih odreda za Kordun i Baniju izdala je novembra 1941. godine naredbu za obuku komandira četa i odreda s tim da nastavi prisustvuju „desetari i svi partizani koji pokazuju smisao i volju, a i sposobnost za dalji razvoj“.⁷⁵⁾ Insistiralo se na iskorišćavanju sveg slobodnog vremena za izvođenje obuke i vojnostručno i političko izgrađivanje pojedinaca i jedinica.

Vrhovni štab je marta 1942. godine (u naređenju Operativnog štaba NOV i POJ za Bosansku krajinu za

⁷⁴⁾ Zbornik dokumenata narodnooslobodilačkog rata, tom II/2, dokumenat 22.

⁷⁵⁾ Zbornik dokumenata narodnooslobodilačkog rata, tom V/1, dokumenat 27.

formiranje udarnih bataljona i omladinskih četa) postavio zadatak da se sa svim novoformiranim četama i bataljonima, pre stupanja u borbu, izvede potrebna vojna i politička priprema i da se postepeno uvode u borbu. Marta i aprila iste godine formirani su kursevi za obuku pri štabovima bataljona Prve proleterske brigade i pri štabovima većih partizanskih odreda u Bosanskoj krajini. Štabovi operativnih jedinica su takođe razvijali široku aktivnost i inicijativu za obučavanje ljudstva. Tako je, na primer, štab NOPO za Srbiju izdao „Uputstvo za vođenje partizanskog rata“, štab Fruškogorskog odreda „Uputstvo za vršenje predstražarske službe i o postupku u slučaju napada neprijatelja“. U Sloveniji je isto tako izdato „Uputstvo za borbena dejstva u različitim slučajevima“, a štab treće grupe Slavonskih partizanskih odreda „Uputstvo kako treba obučavati borce i starešine u protivavionskoj zaštiti i o upotrebi bombi“. Štab prve operativne zone Hrvatske izdao je „Uputstvo za primenu manevra prilikom nastupanja većih neprijateljskih snaga“.

Sadržaj navedenih uputstava ukazuje na izvanrednu intenzivnost, raznovrsnost i istovremeno podešenost obuke partizanskih jedinica uslovima i načinu vođenja narodno-oslobodilačkog rata. Težište je bilo na korišćenju iskustava stečenih u svakodnevnim borbama. „Borba“ je oktobra 1942. godine u tom duhu pisala: „Novi borci iz naroda, koji u oružanoj borbi naroda za slobodu postaju mladi vojni rukovodioci, moraju svoja znanja koja su stekli najčešće vlastitim iskustvima učvrstiti, proveriti i proširiti iskustvima ranijih borbi. Za njih vojska treba da bude i škola i izvor novih znanja. Analiza svojih borbi i borbi drugih, sa primerima, ogromno će obogatiti znanja i veštinu i podići nivo budućih i sadašnjih vojnih rukovodilaca“.77)

Ukoliko se borba više širila, armija brojno narastala, organizaciono se razvijala i naoružavala sve raznovrsnijom tehnikom, utoliko se više menjao način borbe, odnosno ratna veština. Stvaranjem krupnih jedinica (divizija i korpusa) i novih rodova vojske krajem 1942. godine to je uslovalo vođenje složenijih ratnih operacija i vidova

77) „Borba“ br. 21 od 8. X 1942, Arhiv CK KPJ, I/2.

borbenih dejstava. Analogno tome nastala je potreba da se u obuku unesu kvalitativno novi elementi kako u pogledu sadržaja tako i u pogledu metoda izvođenja. Usklađivanje dejstva i sadejstva novih krupnih i složenih jedinica nije bilo moguće sa uspehom ostvarivati, i pored bogatog ratnog iskustva stečenog do tog perioda (do stvaranja narodnooslobodilačke vojske) — bez svestrane i kontinuirane obuke starešina, boraca i jedinica. Polazeći od takvog stava, Vrhovni komandant je 8. januara 1942. godine u naređenju o načinu izvođenja borbenih dejstava zabranio da se ljudstvo uvodi u borbu bez prethodne obuke u načinu borbe i praktičnoj upotrebi borbene tehnike. Istim naređenjem je određeno i konkretno predviđeno da se jedinice obučavaju izvođenju svih taktičkih radnji (napad, odbrana, odstupanje itd.), da se obrazuju posebni kursevi za obuku starešinskog kadra pri štabovima jedinica i dr. Postavljen je zadatak komandama jedinica da se obuka izvodi svakodnevno kada to dozvoljava situacija na frontu i da se o postignutim rezultatima svakih 15 dana dostavlja izveštaj Vrhovnom štabu. U vezi s tim, u svom izveštaju od 16. marta 1943. godine štab 13. krajiške brigade piše: „Vojno uzdizanje komandnog kadra i boraca za poslednjih 15 dana vršeno je na osnovu plana izdatog od ovog štaba. Na osnovu pomenutog plana održani su sastanci komandnog kadra i sve navedene greške pretresane su i nastoji se da se otklone. Pri svakoj akciji pre polaska jedinice u borbu prethodno se održe časovi i pretrese se zadatak akcije na koji se polazi, zatim sastanak sa komandnim kadrom pre polaska u akciju. Posle akcije se pretresaju zapažanja i nepravilnosti prilikom izvršenja pojedinih zadataka. Zatim pri maršu, u borbi, pri nastupanju streljačkim strojem, povlačenju i privlačenju, osvajanju pojedinih položaja, postavljanju zaseda na komunikaciji, pruži, pri rušenju, pri dočeku neprijatelja kada smo opkoljeni, u jurišu, u vršenju protivnapada itd. — u svim pomenutim slučajevima vrši se obuka komandnog kadra u rukovođenju svojim jedinicama, odnosno borci se obučavaju kako i na koji način u ratnim situacijama treba da nastupaju u borbi.“⁷⁸⁾

⁷⁸⁾ Arhiv VII, reg. br. 4/I, k. 1243.

Navedeno naređenje Vrhovnog komandanta poslužilo je kao osnova za organizovanje i izvođenje obuke u svim jedinicama sve do kraja rata. Sve jedinice su prema konkretnim uslovima i mogućnostima pravile planove obuke u kojima su predviđene teme, nastavne metode i sredstva, izvođači obuke i dr. Obuka je permanentno najneposrednije povezivana sa praksom borbe, prenošeno je i uopštavano iskustvo iz ranijih borbi.

Posebna pažnja je poklanjana obuci omladinaca, još od početka 1942. godine kada su formirane posebne omladinske jedinice. Omladinci su upućivani na posebne tečajeve za obuku. Takvi tečajevi su postojali pri štabovima odreda, operativnim štabovima, štabovima udarnih i proleterskih bataljona i sl. Na njima su omladinci sticali osnovna vojnostručna i ideološko-politička znanja. Ovom pitanju je naročitu pažnju posvećivao Vrhovni komandant.

„Da bi se vojno-stručno obrazovanje omladine što pravilnije organizaciono, metodički i sadržajno postavilo, Vrhovni komandant je doneo odluku da se u sastavu vojne škole NOV i POJ koja je formirana 4. novembra 1942. godine otvori i praktični omladinski vojni tečaj. Novembra 1942. godine drug Tito je postavio pred komandu škole zadatak da hitno sačini predlog za obrazovanje vojno-omladinskih tečajeva na celoj oslobođenoj partizanskoj teritoriji.“⁷⁹⁾

Sistematsko obučavanje omladine i ostalih boraca i starešina teklo je permanentno do završetka rata. Ukoliko se razvijala narodnooslobodilačka vojska, obrazovali novi vidovi, rodovi i službe i podizala njena materijalno-tehnička baza, organizovana je obuka pripadnika tih vidova, rodova i službi (inžinjeraca, artiljeraca, vezista, mornara i dr.) prema potrebama rata. Uporedo sa obučavanjem boraca izvođena je posebna obuka sa starešinama. Samim tim što su starešine najvećim delom regrutovane iz redova boraca koji najčešće nisu imali potrebno vojno, a često ni opšte obrazovanje, preduzimane su sve moguće mere da se takav kadar stručno što pre kvalifikuje za uspešno komandovanje jedinicama u borbi. Za to su korišćeni najraznovrsniji organizacioni oblici, metode i sred-

⁷⁹⁾ Zbornik dokumenata narodnooslobodilačkog rata, tom II, str. 163.

stva obuke (kursevi, seminari, sastanci, predavanja, prikazivanje taktičkih radnji i način rukovanja i upotrebe tehnike u borbi itd.). Kursevi su bili veoma brojni i specijalizovani po stepenu starešinstva (za desetare, vodnike, komandire četa, komandante bataljona, brigada) i po rodovima i službama (artiljerijski, inžinjerijski, veze, intendantski i drugi). Kursevi su organizovani i u okviru bataljona. Tako, na primer, komandant partizanskog odreda za Kordun i Baniju krajem 1941. godine izdaje naredbu „da komandanti bataljona sa snagama kojima raspolažu organizuju kratke kurseve za osposobljavanje komandira četa i odreda“.⁸⁰⁾ Za komandire četa i više starešine organizovani su brojni vojno-politički kursevi pri štabovima brigada, divizija, operativnih i viših štabova. Ovakvi kursevi su počeli sa radom od početka 1942. godine i trajali su do kraja rata.

Da bi kursevi radili po jedinstvenom planu i programu Vrhovni komandant je januara 1943. godine izdao naređenje jedinicama u kome između ostalog stoji:

„Pri štabovima brigada organizovati desetodnevne kurseve za komandante bataljona i komandire četa sa kojima izvoditi obuku u upravljanju i rukovođenju borbom četa, odnosno bataljona u raznim konkretnim situacijama. Takođe, u istom smislu pri štabovima divizija obrazovati isti ovakav kurs za komandante brigada i njihove zamenike.“⁸¹⁾

Ovi kursevi su bili veoma pogodna organizaciona forma za proširivanje vojnog obrazovanja starešina i prenošenje ratnog iskustva.

Uporedo sa kursovima osnovane su i vojne škole u kojima je sticano šire i svestranije vojnostručno, ideološko-političko i opšte obrazovanje i vaspitanje. Već početkom 1942. godine formirana je oficirska škola sa dva tečaja: nižim i višim. Ova škola je krajem 1942. godine prerasla u Vojnu školu Vrhovnog štaba, odnosno Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda. U školi su starešine sticale solidna znanja neophodna za komandovanje većim, složenijim i tehnički opremljenijim jedinicama.

⁸⁰⁾ Zbornik dokumenata NOB, V/1, dokumenat 27.

⁸¹⁾ Zbornik dokumenata NOB, II/7, dokumenat 93.

Nastava se zasnivala „na praktičnoj osnovi sa potrebnom teorijom.“⁸²⁾ Sa istim zadacima i na sličnoj osnovi su radile i škole osnovane pri glavnim štabovima, štabovima zona i sličnim komandama.

Obuka je izvođena grupno, sa težištem na praktičnom uvežbavanju borbenih radnji. Praktikovano je izvođenje taktičkih vežbi uz učešće svih postojećih rodova vojske. „Naročito pažnja je obraćena na nastavu gađanja, borbenu obuku i marševsku disciplinu“.⁸³⁾ Prilikom obučavanja borbenoj obuci izvođene su borbe sa raznim pretpostavkama, polazeći od stečenih iskustava iz borbe i svakodnevnne ratne stvarnosti.

Kao organizaciona forma obuke praktikovani su i sastanci starešina u okviru čete, bataljona pa i brigade kada je to ratna situacija dozvoljavala. Na ovakvim sastancima su ponekad rešavani taktički zadaci, vođene diskusije i razmenjena mišljenja o problemima obuke i borbene prakse. Ovakvi sastanci su ponekad služili i kao neposredna priprema za borbu. U vezi sa ovom formom obuke starešina, u jednom izveštaju stoji i ovo: „Sve stvari se prvo pretresu na zajedničkim štabnim sastancima sa komandnim kadrom po bataljonima i posle toga se opet kontrolišu rezultati i nedostaci i na licu mesta ispravljaju. Još se koriste zapažanja iz borbe, borbena iskustvo i primeri iz dvogodišnje borbe“.⁸⁴⁾

Za neposrednu pripremu jedinica ili grupa za borbu i prilagođavanje obuke konkretnim uslovima rata veoma značajnu ulogu su imale neposredne pripreme vršene pred svaku borbenu akciju i zadatak. U ovom smislu su izvođene taktičke, tehničke, organizacione, moralno-političke i psihološke pripreme. Taktičke su sadržale svestrano upoznavanje ljudstva sa predstojećim zadatkom, razradu načina dejstva i sadejstva, analizu faktora koji olakšavaju i onih koji otežavaju izvršavanje zadataka, način održavanja veze, postupke i delovanje jedinica u fazama borbe i drugo. Organizacione su se odnosile na popunu najboljim

⁸²⁾ Zbornik dokumenata NOB, II/6, dokumentat 36.

⁸³⁾ Arhiv VII 4/1, k. 1243.

⁸⁴⁾ Izveštaj štaba XII brigade štabu XII divizije od 2. jula 1943. godine, Zbornik dokumenata NOR-a, IV/15, dok. 10.

borcima onih jedinica koje izvršavaju najteži zadatak, formiranje jurišnih grupa, bombaša, i slično. Moralno-političke i psihološke pripreme su imale zadatak da svaki borac shvati značaj predstojećeg zadatka, da se ojača borbena moral i ofanzivni duh, da se kod ljudstva razvije samopouzdanje, rešenost na najveće napore, čvrsta volja da se neprijatelj porazi i uverenost u konačni uspeh u borbi. U ovim pripremama najznačajniju ulogu i uticaj je imala partijska i skojevska organizacija starešine i vojni kolektiv.

Za držanje u borbi svaki pojedinac — starešina i borac — polagao je računa pred svojim kolektivom. Na sastancima vodova, četa, bataljona — analizirane su akcije i borbe, ukazivano je na pozitivne i negativne primere, greške i nedostatke. Ovakav rad je bio istovremeno i taktička i moralno-politička priprema za nove borbe.

Na osnovu iznetog može se sa sigurnošću tvrditi da su jedinice NOV i POJ sa dosta uspeha iznalazile metode i sredstva prilagođavanja obuke uslovima i zahtevima narodnooslobodilačkog rata, kako u taktičkom i operativnom, tako i u moralno-političkom, psihološkom i fizičkom pogledu.

Glava II

PRILAGOĐAVANJE OBUKE SAVREMENOM RATU

Iz istorijskog preseka prilagođavanja obuke ratu može se zaključiti da je ovaj problem bivao sve složeniji i teži za rešavanje ukoliko su naoružanje i borbena tehnika postajali efikasniji i razorniji, a rat složeniji i sveobuhvatniji. Međutim, nikada u istoriji ratova ne bi postojala takva kvalitativna razlika između dva uzastopna rata u ratnoj tehnici i načinu vođenja borbe kakva bi bila između prošlog svetskog rata, vođenog konvencionalnim naoružanjem i eventualnog novog u kome bi, uporedo sa usavršenim klasičnim naoružanjem i borbenom tehnikom, najverovatnije došlo do primene nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja. „Savremena revolucija u vojnoj nauci i tehnici ne može se uporediti sa onima koje su joj prethodile“.⁸⁵⁾ Istina, pojava kvalitativno novog oružja postavljala je uvek pred ratovodstvo nove probleme kako tehničke tako i taktičke prirode. Savremeni svetski rat odlikovao bi se primenom brojnih i raznovrsnih borbenih sredstava i učešćem ogromnog ljudskog potencijala, da bi čak i vojni stručnjak sa velikom erudiciom teško mogao predvideti sve ratne pojave i tokove. Stoga se i problem prilagođavanja obuke savremenom ratu postavlja u daleko težoj formi nego ikad ranije, kako u pogledu sadržaja i načina izvođenja vojnostručne obuke tako i u pogledu moralno-psihološke, motivacione i fizičke pripreme vojnika za takav rat.

⁸⁵⁾ General Grosgeoge: Guerre et techniques de l'arme nucléaire, Revue militaire de l'information, br. 358, str. 6.

Osnovna pretpostavka za iznalaženje adekvatnih didaktičkih puteva za uspešno rešavanje problema prilagođavanja obuke nuklearnom ratu, jeste, pre svega, realno sagledavanje njegove fizionomije, karakteristika, moralno-psiholoških komponenata i problema motivisanosti vojnika za takav rat. Stoga se pri razmatranju ovog problema mora poći od analize svih navedenih faktora.

1. — *Obuka i opšte karakteristike savremenog rata*

Nuklearno oružje imaće odlučujući uticaj na oblike vođenja eventualnog svetskog rata. Kvalitativno nova borbena sredstva došla su u oštru protivrečnost sa klasičnim načinom ratovanja i revolucionisala do te mere vojnu misao i ratnu veštinu da bi novi rat po svojoj složenosti, načinu vođenja, opštim uslovima i posledicama veoma malo ličio onima u prošlosti. U njemu bi nuklearna i druga oružja (raketna tehnika, oklopne, motorizovane, vazdušnodesantne i slične snage) uslovlila veliku pokretljivost trupa, i ofanzivnost borbenih dejstava, izvanredni ratni dinamizam i mogućnost brzih promena borbenih situacija i odnosa zaraćenih snaga na bojištu. Razlike između napada i odbrane, fronta i pozadine u tradicionalnom smislu reči ne bi uopšte postojale. Manevar snagama i sredstvima, iznenadni napadi i dejstva na bokove i pozadinu, okrenuti frontovi i sl. bili bi redovna pojava. Komandovanje i rukovođenje jedinicama (i pored tehničke razvijenosti i usavršenosti savremenih sredstava veze), takođe bi bili izvanredno složeni i otežani. Na komandovanje bi negativno uticali ne samo komplikovanost borbe već i posledice velikog prostornog dejstva nuklearnih eksplozija, zbog čega bi često dolazilo do uništenja čitavih štabova, komandnih mesta, centara veze i slično. Ovome treba dodati i velike mogućnosti tehničkih smetnji u radio i drugoj vezi, što bi takođe još više otežavalo održavanje veze i narušavalo kontinuitet u komandovanju, sprečavalo blagovremeno usmeravanje i usklađivanje dejstva, rukovođenje potčinjenim i informisanje pretpostavljenih o zbivanjima na bojištu.

U nuklearnom ratu, borbe će se voditi danju i noću, i u svim klimatskim i meteorološkim uslovima. Redovno snabdevanje jedinica na frontu, pa i u pozadini, zbog prekida komunikacija, biće otežano ili nemoguće. S obzirom na dinamičnost borbenih dejstava, mogućnost brzih promena borbenih situacija uslovljenih mogućnošću munjevitog i neočekivanog manevra snagama i sredstvima (dejstvom padobranskih jedinica, manevrom vatrom raketno-nuklearnih sredstava, dejstvom nadzvučnih aviona, motorizovanih i oklopnih jedinica) faktor *vreme* dobija kvalitativno novu ulogu i značaj. Nedostatak vremena biće redovna pojava. Čak i najmanje greške u proceni vremena, minimalno zakašnjavaње ili sporost u radu, bilo u taktičkom ili tehničkom pogledu, može da bude od presudnog značaja za konačan ishod pojedine borbe ili operacije. Savremena tehnika skoro „prestiže“ i „uništava“ vreme. Porast značaja vremena u borbi pokazuje i izvanredno brz porast tempa ofanzivnih operacija. Dok je, na primer, tempo pojedinih ratnih operacija iznosio obično oko 10 km dnevno u I svetskom ratu, u II je iznosio 50, u savremenom ratu se predviđa i preko 150 km. Sve ovo postavlja veoma složene probleme pred obuku vojske.

Faktor *prostor* u savremenom ratu takođe se kvalitativno razlikuje od njegove uloge u ranijim ratovima. Savremena tehnika omogućava dejstvo na svakom mestu bez obzira na udaljenost. Danas čak ni okeani, iako su široki kao i ranije, nisu više velika prepreka za napadača koji raspolaže savremenom raketnom tehnikom, nadzvučnim avionima, podmornicama na nuklearni pogon i sl. Postoje mogućnosti za istovremeno dejstvo po čitavoj teritoriji zaraćenih strana, naročito kada se radi o manjim i srednjim državama, a ne samo u određenim zonama ili pravcima kao što je bilo u prošlom ratu. Klasične ratne pozadine u kojoj vlada mir i bezbednost praktično će nestati. U savremenom ratu čitava pozadina bi postala aktivan borbeni faktor i ratno poprište u punom smislu reči. Složenost borbe kako u taktičkom tako i tehničkom pogledu, raznovrsnost jedinica i borbene tehnike, rastresitost borbenog rasporeda, nepostojanje stabilnih nepre-

kidnih frontova, mogućnost sudara sa neprijateljem na svim tačkama državne teritorije, velike taktičke, strateške i tehničke mogućnosti iznenađenja, otežano komandovanje i ograničena mogućnost pregleda situacije i kontrole jedinica i pojedinaca, mogućnost izolovanog vođenja borbe i sl. postavljaju pred jedinice i pojedince ogromne zahteve u pogledu njihove obučenosti, razvijanja inicijative, samostalnosti i snalažljivosti, fizičke izdržljivosti, moralnih kvaliteta i motivisanosti za borbu.

Stoga, da bi obuka bila prilagođena karakteristikama, potrebama i zahtevima savremenog rata neophodno je da sadržajno, metodički, organizaciono, po mestu izvođenja i dr. predstavlja sredstvo i sredinu u kojoj bi se ljudstvo vojnostručno, moralno-psihološki i fizički pripremalo za uspešno izvršavanje borbenih zadataka i prevazilaženje svih iskušenja kojima će biti izloženo.

Savremeni rat traži od vojnika neuporedivo više nego prošli, kako u stepenu opšteg obrazovanja i širine ideološko-političkih vidika, tako i u poznavanju vojne tehnike, vojne nauke i ratne veštine. Tehnička i taktička komponenta nastavnog programa za vojnike znatno je povećana. Sredstva individualnog naoružanja i opreme i ona kojima vojnik kolektivno rukuje i primenjuje ih u borbi daleko su brojnija, raznovrsnija i složenija od onih koja su se koristila u prošlim ratovima. Dok je ranije pešaku bilo dovoljno da zna upotrebiti pušku, bombu, ašov i masku, danas ne samo da mora savršeno poznavati ova i druga individualna sredstva opreme i naoružanja već i mnoga druga kolektivnog karaktera. To postavlja pred obuku veoma složene zadatke. Ona mora osposobiti vojnika ne samo da majstorski poznaje jednu specijalnost već da u izvesnom smislu istovremeno bude „univerzalno vojnički obrazovan i obučen“. Svaki vojnik, dakle, mora do izvesnog stepena biti pešak, pionir, hemičar, vezista, bolničar, sposoban i obučen za dejstvo na terenu kontamiranom radioaktivnim materijama ili bojnim otrovima, sposoban da koristi dozimetrijske aparate, da samostalno izviđa, postavlja i uklanja minske prepreke i slično. Pored toga, od njega se traži da može i da zna alternativno da obavlja osnovne funkcije članova svoje ekipe, posade, posluge,

odeljenja, grupe i drugih sličnih borbenih kolektiva kada se za to ukaže potreba u borbi.

Taktička i tehnička složenost savremenog rata isto tako traže od starešina i vojnika ne samo visoke stručne kvalitete već i da poseduju u velikoj meri vojničke vrline, kao što su: hrabrost, disciplinovanost, inicijativnost, sposobnost samostalnog delovanja u borbi, moralno borbenu čvrstinu, motivisanost za angažovanje u borbi, psihičku i fizičku otpornost.

U savremenom ratu čak i manji vojni kolektivi (odeljenja, vodovi, ekipe, posluge itd.), dobijaju veliku ulogu na bojištu. Efekti nuklearnog oružja upućuju na rastresit raspored jedinica, radi izbegavanja gubitaka. Stoga i najmanje borbene jedinice na savremenom bojištu dobijaju značajnu ulogu. Analogno tome, postavlja se kao imperativ prilagođavanje njihove organizaciono-formacijske strukture, naoružanja, opreme i obuke takvim zadacima i funkciji. Bobbene grupe, odeljenja, vodovi, ekipe, posade i sl. zbog toga postaju tehnički veoma zasićeni i složeni borbeni organizmi sa raznovrsnim borbenim funkcijama. Sve to komplikuje proces obuke i njeno prilagođavanje ratu.

Međutim, uspeh u pripremi armije za rat zavisi ne samo od prilagođavanja obuke opštim karakteristikama i fizionomiji savremenog rata već i od toga koliko se uzimaju u obzir specifičnosti rata koji bi vodili naši narodi. Istina, u našoj vojnoj doktrini,⁸⁶⁾ čiji je osnovni sadržaj izražen u koncepciji opštenarodnog odbrambenog rata, integrirani su i uzeti kao polazna baza svi bitni elementi i karakteristike savremenog, nuklearnog rata i ratne veštine. Ali, pored toga, ona ima u tom pogledu i svojih posebnih odlika, osobina i specifičnosti.

Opštenarodni odbrambeni rat⁸⁷⁾ predstavlja oblik rata u kome je naša zemlja našla specifičan i adekvatan put

⁸⁶⁾ „Vojna doktrina je sistem pogleda i postavki države o sredstvima i načinima rešavanja vojnih zadataka koji stoje pred njom“. General Kozlov, „Vojna doktrina i vojna nauka“, „Komunist vooružanih sil“, broj 5/1954.

⁸⁷⁾ Pod opštenarodnim odbrambenim ratom podrazumeva se maksimalno i organizovano angažovanje i korišćenje svih snaga, i izvora zemlje u pružanju otpora neprijatelju na čitavoj teritoriji, na frontu i u pozadini.

i način odbrane i očuvanja svoje nezavisnosti, tekovina revolucije i izgradnje socijalizma. Takva koncepcija se zasniva na našoj materijalno-tehničkoj bazi, društveno-ekonomskim, političkim, geografskim i drugim karakteristikama i specifičnostima države i društvenog sistema i na proceni mogućeg odnosa snaga na našem ratištu u eventualnom ratu. Prirodno, iz svega toga rezultiraju i izvesne specifičnosti naše ratne veštine, strategije, operativne veštine i taktike, organizaciona i formacijska struktura naših oružanih snaga, pa time i način obuke i vaspitanja. Iz toga proizlaze i posebni zahtevi i problemi u prilagođavanju obuke fizionomiji i specifičnostima opšteg narodnog odbrambenog rata i uslovima u kojima bi se on vodio.

Razumljivo, ti uslovi, pa time ni naša vojna doktrina, nisu nešto statično, nepromenljivo. Ona se prilagođava materijalno-tehničkim, vojnonaučnim, strategijsko-operativnim, socijalnim, političkim i drugim promenama kod nas i u svetu. Ono što u opštenarodnom odbrambenom ratu, našoj ratnoj veštini, našoj vojnoj doktrini i koncepciji vođenja rata ostaje relativno trajno i nepromenljivo to je politička i socijalna suština sadržana i izražena u činjenici da naša zemlja može voditi isključivo opštenarodni odbrambeni, pravedan i progresivan rat, i da bi se u takvom ratu angažovalo neposredno ili posredno sve stanovništvo sposobno za borbu, jer to predstavlja bitan uslov odbrane i pobede nad neprijateljem.

U procesu prilagođavanja naše obuke ratu, mora se polaziti ne samo od opštih karakteristika savremenog rata nego isto tako i od svih specifičnih elemenata sadržanih u našoj vojnoj doktrini, pa analogno tome i ratnoj veštini, od sopstvenog materijalno-tehničkog i ljudskog potencijala i drugih mogućnosti, od cilja i karaktera rata koji bi vodila naša zemlja, specifičnosti ratnih problema koji iz svega toga proističu i načina njihovog rešavanja u konkretnim, našim uslovima, sopstvenim snagama i sredstvima. Isto tako na sve to se mora gledati ne samo iz aspekta osobina, karakteristika i mogućnosti najverovatnijeg protivnika nego isto i sa stanovišta perspektivnih promena u tom pogledu, i na našoj, i na njegovoj strani.

Prilagođavanje obuke koncepciji opštenarodnog odbrambenog rata pretpostavlja takođe obučavanje ljudstva ne samo za borbu protiv neprijatelja približno iste jačine već i u uslovima njegove materijalno-tehničke nadmoćnosti, tj. osposobljavanje jedinica kako u takvim prilikama da dejstvuju i rešavaju probleme koje savremeni rat postavlja u odnosu na faktore prostor, vreme, karakteristike zemljišta, način snabdevanja itd. Ove i slične probleme, iz razumljivih razloga, različito će rešavati ona zaraćena strana koja raspolaže savršenijom i brojnijom ratnom tehnikom.

Naša ratna doktrina pokazuje logičan i efikasan put i način uspešne borbe naše armije i stanovništva protiv svakog napadača bez obzira na njegovu eventualnu superiornost u ljudskom, materijalnom i tehničkom potencijalu. Stoga je stepen usvajanja i primene ovakve doktrine i njoj adekvatne ratne veštine od strane starešina i vojnika u procesu obuke jedan od osnovnih preduslova i pokazatelja prilagođenosti obuke uslovima savremenog rata uopšte, i posebno opštenarodnom odbrambenom ratu. Sve je to implicitno nametnulo potrebu i odrazilo se na prilagođavanje organizacijsko-formacijske strukture naših oružanih snaga, stvaranje različitih vrsta jedinica (operativnih, partizanskih, teritorijalnih i drugih), originalnoj strategiji i taktici, pa time i sadržaju obuke i vaspitanja.

a) *Moralno-psihološka komponenta prilagođavanja obuke savremenom ratu*

Uporedo i u nerazdvojnoj povezanosti sa prilagođavanjem obuke u operativno-taktičkom i tehničkom pogledu savremenom ratu, u oštroj formi i u mnogo čemu na kvalitativno nov način, postavlja se problem njenog prilagođavanja ratu u moralno-psihološkom smislu. U nuklearnom ratu vojnik bi bio izložen mnogo intenzivnijim moralno-psihičkim opterećenjima nego u prošlim. Kvalitativno nova borbena sredstva uslovljavaju i nove vrste opasnosti. Uništavajuća moć nuklearnog oružja neuporedivo je veća od razorne moći i najefikasnije ratne tehnike

u prošlosti. Ako se uzme u obzir i usavršenost konvencionalne ratne tehnike, nameće se zaključak da je značajno porasla opasnost po opstanak čoveka na bojištu. Stoga se pri razmatranju moralno-psihološke pripreme vojnika, u procesu obuke za savremeni rat, mora polaziti, u prvom redu, od tih činjenica. Potrebno je uočavati ono što savremena ratna sredstva unose kao specifično novo, i to ne samo u načinu ratovanja nego i u moralno-psihološkom pogledu. Korišćenje iskustva iz prošlih ratova, a naročito iz našeg NOR-a neophodno je da bi se ovaj problem mogao pravilnije sagledati. Međutim, ako bi se stavljao znak jednakosti između onoga kako su ljudi podnosili ratne opasnosti i tegobe u prošlosti i onoga kako će to najverovatnije biti u budućnosti, pod sasvim izmenjenim uslovima, bilo bi neispravno i moglo bi dovesti do pogrešnih zaključaka. Stoga, ukoliko se razlika između starog i novog bude jasnije sagledavala i pravilnije ocenjivala, utoliko će predviđanja o držanju čoveka biti realnija, a pripreme za suočavanje sa tim opasnostima adekvatnije i uspešnije. Zato se danas veoma često postavlja pitanje — da li će od čoveka novi rat tražiti kvalitativno nov moral, kao što traži kvalitativno novu obuku, taktiku i strategiju. Odgovori su različiti, ali je činjenica da će on tražiti daleko veće psihičko naprezanje i moralnu snagu. Ima i takvih mišljenja da za današnjeg čoveka nova borbena sredstva neće predstavljati veće psihičko iznenađenje i opterećenje nego u svoje vreme luk, strela, koplje i štit, puška i mitraljez, top, avion i tenk. Istina, čovekova svest, saznanje pa i moralne snage stalno su se menjali i razvijali kao što su se razvijale proizvodne snage i proizvodni odnosi na njima zasnovani. I čovek je uvek nalazio nove izvore moralne snage da se suprotstavi novoj opasnosti i izdrži nametnute napore. Međutim, zakonita je pojava da svako kvalitativno novo ratno sredstvo zahteva i povećanje moralne snage da bi se toj novoj opasnosti mogao uspešno suprotstaviti.

Da bi se obuka mogla sa uspehom prilagoditi zahtevima savremenog rata neophodno je poći od toga šta on donosi kao specifično novo i u moralno-psihološkom pogledu. To se može sagledati razmatranjem i analizom

moralno-psiholoških uticaja savremenih borbenih sredstava na ljude. Tu se pre svega radi o nuklearnom oružju.

Za nuklearno oružje, kao što je poznato, karakteristične su tri vrste dejstva: udarno, toplotno i radioaktivno. Svaka od njih će i primarnim i sekundarnim dejstvom, na specifičan način, moralno i psihički uticati na čoveka u borbi. Njegovo dejstvo neuporedivo prelazi klasično oružje i po intenzitetu⁸⁹⁾ i po radijusu dejstva.⁹⁰⁾

Analogno tome, dejstvo nuklearnog oružja stvara i kvalitativan skok u psihološkom smislu. Stoga, neki vojni pisci, kada je reč o vidovima dejstva nuklearnog oružja, pored navedena tri, nabrajaju i četvrti — *moralno-psihološki*. O njemu se kaže da po svojim posledicama može često biti opasniji od ostalih. Za ovakvu konstataciju ima puno osnova. Nuklearnim oružjem može se, pored ostalog, za veoma kratko vreme i na relativno velikoj površini da nanese masovni gubici protivniku u ljudstvu, borbenoj tehnici i drugim materijalno-tehničkim sredstvima. Njime se može izmeniti odjednom fizionomija čitavog prirodnog i drugog ambijenta u kome se vodi borba i pretvoriti u sredinu opasnu po čovekov opstanak. Doživljavanje takvih posledica, moralno-psihološki će snažno pogađati učesnike borbe i izazivati njihovo negativno reagovanje i ponašanje.

Pored toga, nuklearne eksplozije su praćene veoma intenzivnim zvučnim efektima koji po jačini u tom pogledu prevazilaze svako drugo borbeno sredstvo. Zato i ova vrsta dejstva ne može ostati bez određenog negativnog psihološkog uticaja. Iskustvo iz prošlih ratova je potvrdilo da svaki intenzivan zvuk, a naročito iznenadni, izaziva ili pojačava strah i psihičku napregnutost čoveka u borbi. Imajući to u vidu, i u prošlom ratu pojedine armije su pribegavale na razne načine intenziviranju

⁸⁹⁾ Najveći deo oslobođene energije prilikom nuklearnih eksplozija ispoljava se u udarnom dejstvu (50%).

⁹⁰⁾ U drugom svetskom ratu postizana je ogromna koncentracija i intenzitet vatre u pojedinim bitkama. Tako, na primer, u bici za Berlin 1945. godine učestvovalo je sa sovjetske strane 41.600 artiljerijskih i minobacačkih oruđa, 8.400 aviona i 6.300 tenkova i samohodnih oružja. Ali, ipak, sve se to ne može uporediti sa snagom i efektima nuklearnog i termonuklearnog oružja.

zvučnih efekata klasičnog oružja i borbenih sredstava da bi povećale njihov moralni i psihički uticaj.⁹¹⁾

Toplotno dejstvo nuklearnih eksplozija takođe se i po intenzitetu i po radijusu dejstva bitno razlikuje od sličnog dejstva klasičnog vatrenog oružja.⁹²⁾ Ono se manifestuje na više načina: u vidu snažnog bleska, početnog toplotnog zračenja i naknadnog učinka (požara). Od ovog dejstva, prema nekim podacima, nanete su najveće štete i gubici prilikom nuklearnih eksplozija u Japanu krajem prošlog rata. Početno toplotno zračenje, iako veoma kratko traje (za projekte manje od 0,5 KT ono traje manje od jednog sekunda, a za projekte snage od 1 MT desetinu sekundi), s obzirom na veoma visoku temperaturu koja se razvija od eksplozije pospešuje i pojačava dejstvo udarnog talasa, prouzrokuje paljenje nezaštićene municije, pogonskog goriva, izaziva požar i izvan zone razaranja udarnog talasa i dr. Iako toplotno dejstvo zavisi od udaljenosti i vrste eksplozije, veličine projektila, reljefa zemljišta, meteoroloških uslova, stepena zaštićenosti ljudstva i predmeta itd., njegove fizičke posledice neizbežno će se negativno odraziti i na moral učesnika borbe.

Iznenadan intenzivan svetlosni blesak koji nastaje u trenutku eksplozije, ako oči nisu zaštićene, prouzrokuje prolazno zaslepljenje, koje može po danu trajati više minuta, a pri slaboj vidljivosti i noću čak i do jedan sat. Moralno-psihološke posledice ovoga takođe mogu biti veoma negativne.

Redovna je pojava da čoveka koji ne može da se služi čulima, da percipira materijalne promene i realnost sredine u kojoj se nalazi, obuzima intenzivno uzbuđenje, strah, nesigurnost i druge negativne psihičke reakcije. U uslovima borbe sve se to u većem stepenu pojačava zbog ugroženosti od neprijatelja. Privremeno odsustvo vizuelne i auditivne sposobnosti percipiranja, dakle, naro-

⁹¹⁾ Nemci su pojačavali zvuk i buku aviona specijalnim sirenama, a pisak bombi posebnim mehanizmom i sl. Poznato je isto tako da uzvici „ura“ psihički snažno deluju. Ovakvi uzvici su, na primer, sovjetskih vojnika u drugom svetskom ratu izazivali paničan strah kod nemačkih vojnika na istočnom frontu.

⁹²⁾ Od ukupne energije koja nastaje prilikom nuklearnih eksplozija, 35% otpada na toplotnu.

čito teško pogađa u uslovima opasnosti po život. Stoga je zaslepljen vojnik u borbi sklon panici i drugom negativnom ponašanju.

Isto tako i radioaktivno zračenje, do kojeg dolazi prilikom nuklearnih eksplozija, utiče veoma negativno na psihu borca. Za to postoji više razloga. Pre svega ovo dejstvo predstavlja kvalitativno novu i nepoznatu opasnost. Sredstva zaštite od ovog zračenja još su veoma skućena i nedovoljno efikasna. Ovo dejstvo se takođe ne može percipirati i pomoću čula identifikovati. Granice opasnosti od radijacije teško se u praksi određuju, a pored toga njene posledice su složenije i trajnije nego ostalih vrsta dejstava. Za radioaktivno zračenje je isto tako karakteristično i to što se njegovo dejstvo u toku vremena i novim eksplozijama postepeno akumulira, i posledice se mogu ispoljiti mnogo kasnije. To znači, da ljudstvu preta opasnost od zračenja za duži vremenski period posle eksplozije.⁹³) Dok početno zračenje traje trenutno (do jedan minut), naknadno zračenje može trajati i predstavljati opasnost za čoveka više dana, meseci, pa i godina posle eksplozije. Od radioaktivnih čestica pomešanih sa vazduhom kontaminira se atmosfera, a taloženjem radioaktivnih padavina iz vazduha na zemlji i u vodi i indukovanom radioaktivnošću kontaminira se zemljište, živa sila, objekti, tehnička sredstva, hrana, voda i dr. Time se ne samo neposredno posle eksplozije nego i mnogo kasnije učesnici borbe nalaze u sredini koja im preta sa svake strane. Takva opasnost realno postoji. Ali, strah od zračenja, zbog njegovih karakteristika može narasti do velikog stepena i prerasti u apatiju i paniku. Zbog toga postoji opasnost da gubici od radioaktivnog zračenja u psihičkom pogledu budu nesrazmerno veći od fizičkih. Kod izvesnog broja delimično ozraćenog ljudstva (preko 100 rendgena) ispoljavaće se u manjem ili većem stepenu simptomi radijacione bolesti (zamor, glavobolja, nesаница, malaksalost, gađenje, povraćanje itd.). Takvo stanje takođe ne može ostati bez određenih negativnih posledica na njihovu psihičku i fizičku izdržljivost i raspoloženje za

⁹³) Od ukupne energije nuklearne eksplozije 15% otpada na radioaktivno zračenje.

borbu. Međutim, treba računati i s tim da se simptomi radijacione bolesti mogu pojaviti i kod minimalno ozračenih vojnika na čisto psihološkoj osnovi: zbog straha od ozračenosti, ili uticaja onih vojnika kod kojih se iz objektivnih fizioloških uzroka takvi simptomi ispoljavaju. Preduzimanje u ovom smislu adekvatnih mera za sprečavanje negativnog uzajamnog uticaja između boraca veoma je značajno za očuvanje borbene sposobnosti jedinice. Iako delovanje radioaktivnog zračenja zavisi, pored ostalog, i od individualnih osobina vojnika (fizičke konstitucije i kondicije, psihičke stabilnosti, adaptivnih sposobnosti i dr.) starešina može na osnovu praćenja i merenja doze ozračenosti ljudi približno tačno odrediti koliki procenat može oboleti od radijacione bolesti i preduzeti mere za sprečavanje širenja ove „bolesti“ na psihološkoj osnovi. Psihološke i organizacione mere, uporedo sa sanitetskim, u ovom smislu mogu dati pozitivne rezultate (izolovanje težih slučajeva, odvratanje pažnje od izvora opasnosti, itd.).

Nemogućnost brzog i efikasnog ukazivanja medicinske pomoći, evakuacije i zbrinjavanja velikog broja ranjenika, još više će pojačati negativne psihološke posledice nuklearnih eksplozija, što takođe može uticati na tok i rezultat borbe i moral ljudi.

Nuklearno dejstvo imaće, dakle, snažan uticaj na moral trupa, naročito onih koje se budu našle u radijusu njegovih primarnih efekata. Velika razaranja, masovni gubici u ljudstvu i tehnicima, veliki broj ranjenih i povređenih, zaslepljenih bleskom, ogluvelih od detonacije, strah od radijacije i neposredne opasnosti od napada operativnih jedinica neprijatelja neposredno posle nuklearnih eksplozija — sve to može dovesti do ozbiljne moralno-psihološke krize, šokova i necelishodnog ponašanja povređenog, pa i ostalog ljudstva na bojištu.

Posledice nuklearnih eksplozija će se u manjoj ili većoj meri negativno odraziti na emotivnu, intelektualnu, moralnu, socijalnu, motivacionu i fizičku sferu boraca.

U emocionalnoj sferi — negativne posledice će doći do izražaja u vidu svih stepena straha, koji može

da dovede do snažnih motornih reakcija, panike, imobilnosti, nesposobnosti za ma kakvu psihičku i fizičku aktivnost, zatim do neadekvatne hiperaktivnosti i težnje da se pobegne od katastrofe i opasnosti. Blaža emocionalna reagovanja u vidu uznemirenosti, uzbuđenosti, strahovanja i sl. mogu se pojaviti i kod boraca manje izloženih opasnosti, koji su se našli van neposrednog dejstva nuklearnih eksplozija, na manjoj ili većoj udaljenosti. U ovakvoj situaciji manifestovaće se osećanje usamljenosti, izolovanosti, neizvesnosti i nesigurnosti.

U intelektualnoj sferi — posledice dejstva nuklearnog oružja mogu da budu u vidu psiholoških šokova, privremenog prestanka ili delimične inhibicije intelektualnih funkcija, gubljenja svesti, pometnje i zbunjenosti, nesposobnosti za koncentraciju pažnje i racionalno rezonovanje, slabljenja moći odlučivanja, privremene nesposobnosti vizuelne i auditivne percepcije, slabljenja inicijative, moći snalaženja i sposobnosti za brzo, celishodno i razumno delovanje. „Strah može da poraste do užasa i zaprepašćenja, da izazove psihički šok koji trenutno sužava polje svesti čoveka i da zakoči ili da čak isključi njegovu sposobnost mišljenja i moć volje.“⁹⁴) Posledice izazvane u emocionalnoj sferi takođe će se na specifičan način odraziti na intelektualne funkcije, ograničavajući njihovo normalno funkcionisanje. Kod ozbiljnije povređenih može da dođe do raznih oblika neurotičnog reagovanja, nenormalnog ponašanja i sl.

U moralnoj sferi — nuklearna eksplozija može da izazove slabljenje odgovornosti za izvršavanje zadatka, zanemarivanje dužnosti, nepridržavanje utvrđenih moralnih normi i principa; zaboravljanje na obaveze prema kolektivu i sopstvenoj ličnosti, slabljenje hrabrosti, odlučnosti, smelosti, i slično.

U socijalnoj sferi — najčešće može da dođe do slabljenja unutrašnje čvrstine jedinica, njihovog organizacionog labavljenja ili raspadanja (naročito u slučaju većih gubitaka i izbacivanja starešina iz stroja), unutra-

⁹⁴) Izabrani članci iz vojne psihologije, VIZ Vojno delo, Beograd, 1965, str. 356.

šnje socijalne dezintegracije, pomanjkanja kooperativnosti, zatim do slabljenja discipline, uzajamne pomoći, kolektivnih akcija, gubljenja osećanja za komandu, neposlušnosti itd.

U motivacionoj sferi — negativni uticaj može da se ispolji u vidu negativnih promena kod pojedinih boraca u smislu slabljenja volje i spremnosti za nastavljanje borbe, ispoljavanja malodušnosti, indiferentnosti, slabljenja interesa za zbivanja, gubljenja ambicije i želje da se izvrši borbeni zadatak itd.

U fizičkoj sferi — nuklearno dejstvo će verovatno dovesti do specifičnih posledica ne samo kod onih koji su pretrpeli razne lakše ili teže ozlede nego i kod ostalih. Negativni psihički uticaji fizički će iscrpljivati ljudstvo, slabiti njegovu otpornost, izdržljivost i vitalnost, što će se takođe negativno odraziti na sposobnost ljudstva za preodolevanje fizičkih napora i izvršavanje zadataka u kritičnim situacijama neposredno posle nuklearnog udara.

Međutim, sve navedene i druge moguće negativne moralno-psihološke, fizičke i organske posledice koje će najverovatnije izazivati nuklearni udari, neće istim intenzitetom i načinom doći do izražaja kod svakog borca. Reagovanje na ovakva dejstva kod svakog pojedinca biće različito, analogno individualnim razlikama u moralno-borbenim kvalitetima, psihičkim osobinama, psiho-fizičkoj konstituciji i adaptivnim sposobnostima, pripremljenosti za savladavanje teškoća koje će doneti nuklearni udar i dr.

Naročito kod emocionalno labilnih i psihički neotpornih pojedinaca nuklearni udari i njima stvorena situacija prouzrokovace psihičke traume i poremećaje privremenog ili trajnog karaktera. Strah, panika i preterana neurotična reagovanja ispoljeni kod onih koji su doživeli nuklearnu eksploziju mogu sugestivno delovati i izazvati „lančanu reakciju“, odnosno slično ponašanje kod ostalih pojedinaca i jedinica. Treba imati u vidu da „zaplašen paničar izaziva više straha nego sama opasnost“ (Marlo). Ljudi su u situaciji punoj opasnosti obično veoma podložni sugestiji, podražavanju drugih i potencijalno spremni

na panično ponašanje, bekstvo sa ugroženih prostora. U takvim uslovima izrazito plašljivi pojedinci mogu da postanu žarište za širenje straha i panike.

b) *Preodolevanje posledica nuklearnih udara*

Savlađivanje krize kod jedinica nastale posle izdržanih nuklearnih udara predstavljaće svakako najteži problem za starešine i komande. Izlaz iz takve situacije nalaziće se isključivo u aktivnom delovanju svih odgovornih faktora na sređivanju i organizacionom učvršćenju jedinica, mobilizaciji sposobnog ljudstva za izvršenje dobijenih zadataka, sprečavanju izbijanja i širenja panike, evakuaciji i pravilnom tretiranju ranjenika i privremeno nesposobnih za borbu i sl. Samo brzo i energično preduzimanje svih ovih mera, i to neposredno posle nuklearne eksplozije, može da dovede do psihičkog sređivanja i moralnog jačanja ljudstva, njihovog uspešnog stimuliranja i angažovanja u izvršavanju postavljenih zadataka.

Nuklearni udari imaće najteže posledice ako se ljudi prepuste sami sebi, i ako se ništa organizovano ne preduzme.

Snalažljivost, prisebnost duha i vladanje sobom, čvrstina volje, odlučnost, hrabrost, aktivno i brzo reagovanje i delovanje starešina, pre svega neposrednih, imaće odlučujući značaj u nalaženju izlaza iz teške situacije posle nuklearnog udara i savlađivanja njegovih moralno-psiholoških posledica. Pored starešina najveću ulogu u tome će imati i članovi SKJ i drugi, ideološko-politički najizgrađeniji, najhrabriji i psihički najotporniji, preživeli borci. Uzajamna pomoć boraca i podrška i pomoć od strane starešina su najznačajniji za moralno-psihičko ozdravljenje jedinice u tim momentima. Međutim, isto tako kao ni pojedinci, ni najugroženije jedinice ne smeju se prepustiti same sebi, već im treba pomoći u preodolevanju krize u koju su zapale dejstvom nuklearnog oružja, što će biti od izvanrednog značaja za držanje ljudi u daljim borbama.

Realno je takođe očekivati da će nuklearne eksplozije izazvati negativne posledice ne samo na moral pogođene i njima susedne jedinice već i na ostale. Tada će u svesti svih boraca, ma gde oni bili, oživeti predstave o opasnosti i pomisao „da je došlo ono najgore“. Sve zastrašujuće što su do tada čuli i saznali o nuklearnom oružju i nuklearnom ratu, u situaciji kada to postaje stvarnost, izgledaće im mnogo strašnije i opasnije. U svesti će im lebdeti misao i strepnja da i oni svakog trenutka mogu postati objekat napada nuklearnog oružja. Takva vizija opasnosti može da izazove moralno-psihološke posledice slične onima do kojih dolazi pri stvarnom dejstvu nuklearnog oružja. Strahovanje, uznemirenost, nesigurnost i nezvesnost, briga i strahovanje za porodicu i sl. ispuniće njihovu svest i predstavljaće teško psihičko opterećenje za boračke mase ma gde se one nalazile. Ako se ne spreče i glasine o posledicama nuklearnih napada u pozadini i na frontu, koje se u takvoj situaciji brzo i masovno šire, stvoriće moralno-psihološke probleme u jedinicama, koji se mogu negativno odraziti na njihov moral i spremnost za borbu. U ovakvim situacijama stalna budnost i borbena gotovost jedinica, sprečavanje negativnog moralno-političkog uticaja stradalog stanovništva na vojsku, suzbijanje glasina, blagovremeno informisanje o događajima, preduzimanje aktivnih mera borbenog obezbeđenja, neutralisanje delovanja neprijateljske propagande, intenzivan i neprekidan ideološko-politički rad i moralno-psihološka priprema ljudstva za savlađivanje napora i beskompromisnu borbu itd. — predstavljaće put za održavanje morala, neutralisanje i suzbijanje negativnih moralno-političkih posledica nuklearnih udara.

Negativne moralno-psihološke posledice izazvane dejstvom nuklearnog oružja biće utoliko manje ukoliko su njegovi materijalni efekti, odnosno gubici u ljudstvu i materijalnim sredstvima manji. Zato će sve aktivne i pasivne mere zaštite (izbegavanje stvaranja pogodnih ciljeva i trajnijih koncentracija snaga i sredstava, ukopavanje jedinica i tehnike, maskiranje, mere NBH odbrane, budnost, opreznost i borbena gotovost, izviđanje, obaveštavanje, itd.) usmerene na sprečavanje ili neutralisanje

fizičkih efekata nuklearnih eksplozija, biti istovremeno i najefikasnije mere moralno-psihološke odbrane. Borba za smanjenje gubitaka i mere za podizanje i očuvanje morala boraca predstavljaju nerazdvojno jedinstvo, uzajamno se prožimaju i uslovljavaju. Ukoliko jedinice vojno-stručno, a ne samo moralno-psihološki, dočekaju nuklearni udar spremnije, utoliko će gubici i negativne posledice na moral biti manji.

U sprečavanju i neutralisanju negativnih moralnih efekata nuklearnog oružja u procesu borbe dominantna uloga pripada ne pasivnim nego aktivnim merama odbrane izraženim u energičnom i ofanzivnom delovanju, ofanzivnim akcijama, u uništavanju neprijatelja, intenzivnom moralno-psihološkom i ideološko-političkom uticaju na ljude i podizanju njihovog borbenog morala. Čak i pretrpljeni gubici, iako objektivno negativno deluju na moral i psihu boraca, treba i mogu da posluže kao snažan motiv za raspaljivanje mržnje prema napadaču i mobilisanje za borbu. Ne jedanput je to potvrdilo iskustvo našeg narodnooslobodilačkog rata. Aktivno i organizovano vođenje borbe, tučenje neprijatelja, uzvratanje udara nuklearnim i klasičnim oružjem i aktiviranje jedinica i pojedinaца najefikasniji su način suprotstavljanja negativnom moralnom uticaju agresora.

Sve ovo treba imati stalno u vidu u periodu mirodopske obuke i vaspitanja da bi se vojnici i starešine pripremali za uspešno delovanje u uslovima primene nuklearnog oružja. Moralno-psihološka otpornost jedinica u takvim uslovima u najvećoj meri će zavisiti od njihove svestrane pripreme u procesu obuke i vaspitanja da sva opterećenja, opasnosti i žrtve uspešno podnesu i pri tom sačuvaju moralnu sposobnost za izvršenje zadatka i u najtežim uslovima. Vojnika treba pripremiti da bude spreman na nuklearne napade; opasnosti od radiološke kontaminacije, negativne vizuelne i auditivne efekte nuklearnih eksplozija, kao i da u svim uslovima nastavi borbu, izvršava zadatak i ispolji potrebnu hrabrost, čvrstinu, prisebnost duha i hladnokrvnost.

c) Promene u taktici

Promene u taktici nastale pojavom nuklearnog oružja takođe dovode vojnika u teži psihološki položaj od onoga u konvencionalnim uslovima borbe. Nuklearno oružje zbog velikog prostornog dejstva nameće potrebu za rastresitim borbenim rasporedom trupa i borbene tehnike na bojištu u daleko većoj meri od onog u ranijim ratovima. Stoga će se manje jedinice i borbene grupe osećati relativno usamljene. Nedostajaće im intenzivna i neposredna moralno-psihološka podrška od strane svog borbenog kolektiva, suseda, pa često i starešine. To znači da će veća fizička udaljenost ljudi u procesu borbe, i atomiziranje borbenog rasporeda objektivno negativno delovati na njihovu povezanost, unutrašnju koheziju, uzajamnu moralnu podršku i sl. Istina, sve se to može u velikoj meri neutralisati adekvatnim prilagođavanjem obuke i vaspitanja ratu i pripremom ljudstva za borbu u uslovima primene nuklearnog oružja, ali i pored toga, negativno psihičko delovanje uslovljeno većom odvojenošću i izolovanošću grupa i jedinica, rastresitošću borbenog rasporeda, objektivno ostaje, i s tim se mora računati.

Pored toga raketno-nuklearno oružje definitivno je izbrisalo granicu između fronta i pozadine. Interkontinentalne vođene rakete u stanju su (ako sredstva odbrane uspešno ne intervenišu) da izruče nuklearni eksploziv na svaku tačku zemljine kugle. To znači da su i vojska i stanovništvo, bez obzira gde se nalaze, izloženi permanentnoj opasnosti od nuklearnog dejstva. Stoga osećanje nesigurnosti i straha od nuklearnog oružja postaje univerzalna pojava. Sve to ima za posledicu potkopavanje mentalnog zdravlja ljudi, slabljenje njihove psihičke otpornosti i sposobnosti za suočavanjem sa svim teškoćama koje bi doneo termonuklearni rat.

Psihološki uticaj nuklearnog oružja u borbi potenciran je i vremenskom komponentom. Velike brzine raketa nadzvučnih aviona, i dr. omogućavaju da se za veoma kratko vreme ostvari ogromna koncentracija nuklearne vatre, i time nanesu masovni gubici u ljudstvu i materijalnim sredstvima protivnika. U nemogućnosti da se u takvim

okolnostima aktivno zaštititi (deјstvom vlastitog oružja) borac se može osećati nemoćnim pred ogromnom snagom ratne tehnike, kao pred neobuzdanom prirodnom stihijom. Kakve sve psihičke posledice iz toga mogu da proizidu, ako se za sve to ljudi blagovremeno ne pripreme, nije teško predvideti.

Pored navedenih činjenica, psihičko delovanje nuklearnog oružja zavisiće velikim delom i od toga koliko borac poznaje i realno sagledava način dejstva i mogućnosti nuklearnog oružja. Međutim, poteškoće u ovome proizilaze otuda što nedostaju značajnija iskustva o fizičkim, a naročito o moralno-psihološkim efektima nuklearnog oružja u borbi. Ovo oružje, kao što je poznato, još nigde nije primenjeno na frontu, već samo protiv nezaštićenog stanovništva. No, i ta iskustva su veoma značajna. Razorne fizičke i psihičke posledice od nuklearnih bombi bačenih na Hirošimu i Nagasaki avgusta 1945. godine, kao i iskustva do kojih se došlo nuklearnim testovima, dovoljno realno su demonstrirali ogromnu uništavajuću snagu ovog oružja i bitne moralno-psihološke posledice njegove primene. Stoga, s obzirom da bi i u eventualnom nuklearnom ratu najverovatnije došlo do primene ovog oružja na sličan način, ova iskustva su veoma značajna. Međutim, nemanje iskustava o primeni nuklearnog oružja na frontu, protiv oružanih snaga svakako otežava da se realno sagleda kako bi se vojska ponašala i reagovala u uslovima njegovog dejstva. Iz te činjenice proizilaze poteškoće u prilagođavanju obuke ratu i u pogledu moralno-psihološke pripreme oružanih snaga za nuklearni rat. No, ipak, to ne predstavlja prepreku u tolikoj meri da se ne mogu danas dosta realno sagledati i predvideti kakve bi bile psihičke posledice od dejstva nuklearnog oružja i na osnovu toga preduzeti adekvatne mere u pripremi ljudi za preodolevanje svih posledica.

d) Zaostajanje sredstava odbrane od nuklearnog dejstva

Sredstva odbrane i zaštite uvek su u istoriji ratova zaostajala iza sredstava napada. To je i razumljivo. Sredstva odbrane mogla su nastati samo kao odraz potreba

nametnutih pojavom novih ofanzivnih borbenih sredstava. Mač je prethodio štitu, vatreno oružje šlemu i fortifikacijskim objektima, automatsko oružje pojavi tenkova i drugih oklopnih borbenih sredstava, tenkovi protivtenkovskom topu, avion protivavionskoj artiljeriji, bojni otrovi gas-maski, pa i nuklearno oružje sredstvima za individualnu zaštitu, otkrivanje, merenje i terapiju od radijacije, pojavi specijalnih skloništa za stanovništvo i materijalna sredstva, zatim sredstvima aktivne odbrane, raketama presretačima, supersoničnim avionima sa tele-dirigovanim raketama, podmornicama na atomski pogon itd). Borba između ofanzivnih i defanzivnih borbenih sredstava i tehnike predstavlja, u stvari, dijalektički proces i jedinstvo suprotnosti. Pronalaskom sve složenijih ofanzivnih borbenih sredstava pronalaze se i odgovarajuća sredstva za odbranu. Utakmica između ofanzivnih i defanzivnih oružja i borbenih sredstava je neprekidan i recipročan proces: progresivne promene u prvima izazvale su i izazivaju potrebu za odgovarajućim promenama u drugim, i obrnuto. No, ukoliko su sredstva odbrane i zaštite više zaostajala iza ofanzivnih sredstava, utoliko su se pred čoveka u borbi postavljali teži moralno-psihološki problemi i zahtevalo se više moralne snage, psihičke i fizičke izdržljivosti u borbi. Takva zakonitost se manifestuje veoma drastično i u savremenim uslovima pojavom i veoma brzim razvojem nuklearnog oružja i sredstava za njegovo lansiranje i prenošenje na cilj. I pored velikog napretka u pronalaženju sredstava pasivne i aktivne odbrane od ovog oružja, efikasnost tih sredstava još nije dovoljno adekvatna i iz razumljivih razloga javno praktično demonstrirana. To je i razumljivo, s obzirom da je dejstvo nuklearnog oružja ne samo intenzivnije i složenije od svih ostalih vrsta oružja već ono po svojoj prirodi u tom pogledu predstavlja veoma složene objektivne prepreke. Stoga je uspostavljanje ravnoteže između njegovog ofanzivnog svojstva i sredstava za pariranje, veoma složen problem i u taktičkim i u strategijskim dimenzijama. Iz toga proističu veoma negativne moralno-psihološke posledice za savremeno društvo, za sve narode bez obzira da li neka zemlja raspolaže nuklearnim oružjem ili ne.

Zbog saznanja da ne postoji efikasna zaštita od nuklearnog oružja, strah prožima savremenog čoveka. Nuklearno oružje je, u stvari, prvo borbeno sredstvo čija bi neograničena i nekontrolisana primena u ratu, s obzirom na nedovoljnu razvijenost sredstava odbrane i zaštite od njega, mogla zapretiti opstanku ne samo pojedinih naroda nego i čitavog čovečanstva. Sve se to na određen način mora negativno odraziti na moralno-borbene kvalitete ljudi u ratu.

U procesu borbe nuklearno, kao i svako drugo oružje, koristilo bi se i kao ofanzivno i kao defanzivno sredstvo. Izmena nuklearnih udara između zaraćenih strana imala bi, u stvari, ofanzivno-defanzivni karakter. Svaka strana bi nastojala da snagom svog, pre svega raketno-nuklearnog oružja, uništi ili parališe vojni, ekonomski i moralni potencijal protivnika. Napad bi se koristio kao sredstvo odbrane i u taktičkim i u operativnim, a naročito u strategijskim razmerama. Realnost ovakvih mogućnosti, pogađa pre svega moral širokih narodnih masa.

Međutim, efekti će u ovom pogledu zavisiti od više faktora: moralno-psihološke pripreme vojske i stanovništva, snabdevenosti sredstvima zaštite i odbrane, informisanosti o događajima, aktivnog dejstva u toku rata i borbe itd. No, i pored toga negativni moralno-psihološki uticaj zaostajanja u razvoju sredstava zaštite i odbrane od nuklearnog oružja ne bi se smeo izgubiti iz vida u toku priprema armije i stanovništva za nuklearni rat.

c) Složenost borbenih dejstava

Neosporno, u jednom novom svetskom sukobu nuklearno oružje bi imalo dominantnu ulogu. Ima čak i takvih mišljenja da bi ono imalo apsolutnu ulogu. Kao osnovni argument zato uzima se to što ovo oružje poseduje moć totalnog uništenja na veoma širokom prostoru. Tvrdi se i to da bi, na primer, za manje ili srednje države bilo dovoljno samo desetak ili najviše nekoliko desetina megatonskih bombi za potpuno razaranje i uništenje njihovog ekonomskog, vojnog i ljudskog potencijala i onesposob-

ljavanje za ma kakav ozbiljan organizovan vojnički otpor. No, ovakva ekstremna gledišta danas su veoma retka. Faktori koji odlučuju o pripremama za rat, materijalno-tehničkoj opremi i naoružanju armija čvrsto stoje na pozicijama da će o ishodu eventualnog svetskog rata odlučivati ne jedan već svi vidovi i rodovi vojske, pa analogno tome i sve vrste oružja, nuklearnog i klasičnog. Uzima se kao izvesno da će usavršeno konvencionalno oružje odigrati značajnu ulogu u modernom ratu iako će njegova primena često biti drukčija od one u prošlim ratovima, s obzirom na promene u načinu borbe, taktici i strategiji uslovljenih specifičnim svojstvima i mogućnostima nuklearnog oružja. Prevaziđenost klasične taktike neće, dakle, dovesti do eliminisanja klasičnog naoružanja. To znači da fizionomiju savremenog rata ne određuju isključivo nuklearna već i usavršena konvencionalna borbena tehnika. Rat će isto tako prožimati i partizanski način borbe i to u povećanim razmerama, u čemu se svi vojni faktori slažu.

Uporedo sa svim iznetim, budući rat, a i pojedine ratne operacije i bitke sadržavaće i momente „psihološkog rata“. Svaka zaraćena strana, uporedo sa borbenim dejstvima, fizičkim delovanjem, vršiće moralno-psihološki uticaj na protivnika svim raspoloživim sredstvima propagande u nameri da potkopa njegov moral i borbenu sposobnost. Sve to upućuje na zaključak da bi budući rat, pa i svaka pojedinačna borba imali veoma intenzivna i složena fizička i moralno-psihološka dejstva na čoveka. U procesu borbenih dejstava primeniće se veoma raznovrsno i brojno oružje i ratna tehnika, kako ona nuklearnog, tako i konvencionalnog tipa. Pored toga, ne isključuje se mogućnost upotrebe i hemijskih i bioloških borbenih sredstava. (Ova sredstva, kao što je poznato, danas u ograničenoj meri primenjuju SAD u vijetnamskom ratu.) Prema tome, vojnik će u savremenom ratu biti izložen intenzivnom dejstvu ne samo nuklearnog nego i raznovrsnog drugog oružja. Pored psihičkih opterećenja izazvanih nuklearnim, hemijskim i biološkim oružjem, biće izložen i onima od konvencionalne borbene tehnike.

Stoga se moralno-psihološki uticaj nuklearnog oružja u ratu mora sagledavati ne izolovano već u kontekstu sa uticajem svih drugih vrsta oružja i borbene tehnike.

f) *Problemi komandovanja*

Komandovanje najneposrednije utiče na borbenu efikasnost i moral vojske u ratu. Bez umešnog i neprekidnog komandovanja ne može se ostvariti funkcionalno jedinstvo jedinica. Prekid komandovanja neizbežno dovodi do slabljenja unutrašnje veze, kohezije i organizacione čvrstine vojnih kolektiva i paralisanja vitalne funkcionalne poluge vojske i njenog onesposobljavanja za plansko izvršavanje borbenih zadataka. Istina, negativne posledice u ovom smislu zavisiće i od toga o kom se stepenu komandovanja radi, zatim koliko su jedinice i pojedinci blagovremeno pripremljeni i osposobljeni za samostalno i inicijativno delovanje u borbi, od borbenog morala i sl., ali, ipak, negativne posledice ovoga ne mogu se izbeći, a naročito kada se radi o osnovnim borbenim jedinicama (četi, bateriji, vodu i sl.). Ovo tim pre što ratno iskustvo govori da vojnici, a i niže starešine, osećaju u teškim trenucima borbe i opasnosti povećanu potrebu da im se komanduje, naređuje, da deluju na zahtev i po odluci starešine. To proizilazi otuda što u uslovima velike opasnosti i pojačanog straha slabi moć rasuđivanja, sposobnost samostalnog snalaženja i celishodnog ponašanja i delovanja. U tome i jeste, pored ostalog, smisao insistiranja da se pre svake borbe predvide mere i sredstva za obezbeđenje kontinuiteta komandovanja i organizovanog delovanja jedinica u svakoj borbenoj situaciji, predviđenim i nepredviđenim uslovima borbe. Međutim, u nuklearnom ratu, i pored velikog napretka u razvoju vrsta i kvaliteta sredstava veze adekvatnih promenama u organizacionoj strukturi vojske, komandovanju i rukovođenju u borbi, biće neuporedivo teže nego u klasičnom ratu obezbediti kontinuitet komandovanja i funkcionalno jedinstvo jedinica u procesu borbe. Razlog ovome leži, pre svega, u mogućnostima nuklearnog oružja, odnosno u velikom radijusu, intenzitetu i vr-

stama njegovog dejstva. Ovo oružje može trenutno i iznenadno da uništi čitave jedinice, štabove i komande, borbenu tehniku, poruši i spali izgrađene objekte i kontaminira zemljište kao i sve što se na njemu bude našlo, itd. Polazeći od toga realno je pretpostaviti i očekivati da će nuklearno oružje, prouzrokujući velike gubitke u starešinskom kadru, i sredstvima veze često dovesti do narušavanja komandovanja, i privremene dezorganizacije pojedinih jedinica u toku borbe. Sve će to učiniti još težom psihološku situaciju nastalu neposrednim dejstvom nuklearnih eksplozija.

g) Mogućnost iznenađenja

Iznenađenje je odavno smatrano za jedno od osnovnih načela vođenja rata i oduvek je predstavljalo relativno veliku opasnost za moral trupa. Iznenađenje postignuto po vremenu i mestu napada, nepoznatim oružjem i neobičajenim načinom vođenja borbe i sl. neizbežno dovodi, kod iznenađenih trupa, do straha, uzbuđenja i nescelishodnog ponašanja, pa i do pojave panike i sl. Nisu retki primeri u istoriji ratova da su iznenađene trupe, zahvaćene intenzivnom panikom, nekontrolisano napuštale borbene položaje i zbog toga bile poražene čak i od brojno slabijeg protivnika. Poznato je, na primer, da su jedinice NOV često primenjivale iznenađenje i postizale pobjede nad bolje naoružanim i brojno jačim neprijateljem. Iznenađen vojnik i jedinica, zavisno od vrste i stepena iznenađenja, nisu sposobni da se efikasno bore i deluju sve dok traju negativni moralno-psihološki efekti iznenađenja.

I pored svih nastojanja da se jedinice u ratu sačuvaju od svakog iznenađenja, to nije bilo moguće postići. Rat je uvek bio, a u savremenim uslovima naročito će biti, pun čestih i neočekivanih obrta, slučajnosti, nepredviđenih zbivanja i promena u borbenoj situaciji itd.

U nuklearnom ratu mogućnost i opasnost od iznenađenja umnogome su kvalitativno promenjeni. Današnji stepen razvitka vojne tehnike i naoružanja, neprekidno

držanje u borbenoj gotovosti i spremnosti za trenutno stupanje u borbu velikih kontingenata oružanih snaga, permanentno prisustvo elemenata hladnog rata u međunarodnim odnosima i sl. otežavaju otkrivanje eventualnih namera agresora da prvi izvrši nuklearni napad i time iznenadi protivnika. Nuklearno oružje i druga savremena borbeno tehnika uslovljavaju mogućnost postizanja iznenađenja u strategijskim, a osobito u operativno-taktičkim razmerama.

Istina, sve više se usavršavaju sredstva izviđanja i načina dobijanja informacija o suprotnoj strani, što omogućava otkrivanje postupaka koje indiciraju pripreme za napad i druge borbene mere. Iako bi bilo nerealno pretpostavljati da se iznenađenje od nuklearnog napada može apsolutno izbeći, sigurno je da se pravovremenim priprema i budućnošću može smanjiti stepen iznenađenja i ublažiti njegove posledice u svakoj borbenoj situaciji.

No, realno je očekivati da će protivnik nastojati da dejstvom nuklearnog oružja postigne što veći stepen iznenađenja, kako u pogledu njegove jačine, vremena i masovnosti, tako i u pogledu objekata napada. Savremena nuklearna borbeno sredstva, dakle, svojim intenzitetom, sredstvima za lansiranje i prenošenje, preciznošću pogađanja cilja, zatim mehanizovanost i manevarska sposobnost savremenih armija itd. omogućavaju postizanje iznenađenja u većoj meri nego u prošlim ratovima, a naročito u vremenu, mestu dejstva i mogućnosti nanošenja velikih gubitaka.

Budući rat će po malo čemu ličiti na prošli, i u tome se kriju velike potencijalne mogućnosti za postizanje iznenađenja. Zbog svega toga, obezbeđenje od iznenadnih nuklearnih napada predstavlja težak i složen, a istovremeno veoma značajan opšti, a posebno moralno-psihološki problem u ratu.

Međutim, treba podvući da stepen iznenađenja od nuklearnog oružja neće zavisiti samo od objektivnih faktora koji ga čine mogućim, nego i od nastojanja subjektivnih snaga da to onemoguće, odnosno od toga koliko su oružane snage pripremljene, a naročito moralno-politički i psihološki, da ga organizovano i hrabro podnesu, koliko

su još u periodu mira upućene u sve ono što mogu očekivati od nuklearnih eksplozija i u načine savlađivanja teškoća u takvoj situaciji. „Izvesno je“, kaže Arden di Pik, „da u borbi ima iznenađenja, ali će ono biti utoliko manje ukoliko se pojam i poznavanje same stvarnosti budu više unosili u vaspitanje boraca, ili ukoliko se više ona bude rasprostirala u njihovim redovima“.⁹⁵)

h) *Nov odnos između vojske i stanovništva*

Materijalna razaranja prouzrokovana dejstvom nuklearnog oružja, masovni gubici u ljudstvu i materijalu, evakuacija stanovništva iz gradova, zastrašivanja i pretnje propagandnim sredstvima i sl. — negativno će psihički uticati na ljude u pozadini i na frontu. Teški ratni prizori izazvani dejstvom nuklearnih napada duboko će pogađati moral i psihu stanovništva, ma koliko ono bilo pripremljeno za ratne teškoće. Negativne posledice izazvane delovanjem svega onoga kvalitativno novog i nepoznatog što donosi nuklearni rat, a naročito prvih nuklearnih napada — neće se moći u potpunosti izbeći.

Problem otklanjanja posledica kontaminacije, kao i materijalnog, sanitetskog i ostalog zbrinjavanja stanovništva sa područja napadnutih nuklearnim udarima postavljaće se u najoštrijoj formi. Ovo je utoliko ozbiljniji problem što će u takvim uslovima najverovatnije doći i do poremećaja u funkcionisanju organa vlasti, administracije i drugih društvenih mehanizama od kojih zavisi organizovan život. Nemogućnost brzog i uspešnog rešavanja svih navedenih i sličnih problema, rađaće teškoće u očuvanju morala i borbene sposobnosti onih koji se u ovakvoj situaciji budu našli. S druge strane, neprijatelj će uporno insistirati da ovakve i slične krize iskoristi za slabljenje moralnog potencijala i borbene energije naroda i armije.

Polazeći od postavke da će stanovništvo i oružane snage, front i pozadina, predstavljati nerazdvojnu celinu u eventualnom ratu i to ne samo u uzajamnoj pomoći,

⁹⁵) Ardan di Pik, Studija o borbi, Beograd, 1911, str. 3.

jednodušnosti itd., već i u zajedničkom i neposrednom angažovanju u borbi protiv agresora za odbranu domovine, normalno je očekivati da se sva zbivanja u pozadini fronta, i posledice nuklearnih udara na stanovništvo, *mogu posredno ili neposredno odraziti na moral i borbenu čvrstinu oružanih snaga*. Isto tako, uspesi i neuspesi oružanih snaga u borbi protiv agresora vršiće snažan uticaj na moral narodnih masa i njihovu veru u sopstvene snage i mogućnost uspešne odbrane. Ovakav uzajamni uticaj i povratno dejstvo zbivanja u pozadini i na frontu na moral stanovništva i oružanih snaga, naročito će intenzivno doći do izražaja u početnom periodu rata. Ovo tim pre što se može očekivati da će neprijatelj dejstvovati po svim ili po većini značajnih objekata na čitavoj teritoriji države. Ali uzajamni moralni uticaj narodnih masa i oružanih snaga biće najneposredniji i najznačajniji u onim područjima zemlje gde istovremeno ili neposredno posle nuklearnog udara uslede borbena dejstva i snage branioca budu primorane na eventualno povlačenje pred nadmoćnijim napadačem. U ovakvim slučajevima može da dođe do negativnog uzajamnog moralnog uticaja između pojedinih jedinica koje se povlače ispred agresora i narodnih masa u zoni borbenih dejstava zahvaćenih strahom, panikom i sl. U ovakvoj situaciji moralne posledice bile bi utoliko teže ukoliko oružane snage ne bi davale žilav i uporan otpor napadaču i ukoliko ga ne bi primorale da skupo plati svaki korak u svom napredovanju i svaki deo zauzete teritorije.

Ratna praksa je nebrojeno puta potvrdila da je za odstupanje, iako je ono česta i normalna pojava u svakom ratu, potrebno više moralne snage i psihičke otpornosti nego za nastupanje. „Za otimanje položaja“ — kaže Žomini — „potrebna je samo hrabrost, ali za izvršenje teškog povlačenja pred energičnim neprijateljem potreban je heroizam, kojim se sprečava rasulo i neprijatelju daje snažan otpor“.⁹⁶⁾ S obzirom na složenost savremenog rata, nepostojanje neprekidnih frontova, složenost i dinamičnost operacija na veoma širokim prostranstvima, česte pokrete jedinica u svim pravcima, odstupanja, nastupanja

⁹⁶⁾ Žomini: Pregled ratne veštine, Beograd, 1938, str. 103.

i sl., a naročito prvih dana rata i neposredno posle atomskih udara, od velikog je moralno-političkog i psihološkog značaja da ne samo oružane snage nego i stanovništvo shvati i prihvati kao normalna sva ova zbivanja u eventualnom ratu.

2. — MORALNO-PSIHOLOŠKE PRIPREME ZA PREODOLEVANJE DEJSTVA NUKLEARNOG ORUŽJA

Moralno-psihološki uticaj nuklearnog oružja u borbi u velikoj meri će zavisići od stepena pripremljenosti ljudstva za preodolevanje opasnosti i iskušenja uslovljenih njegovom primenom. Istina, i u prošlosti moralno-psihološke pripreme su bile od izvanrednog značaja za moral ljudi u borbi i njihovo pozitivno angažovanje u izvršavanju borbenih zadataka. Međutim, u savremenim uslovima, s obzirom na osobine nuklearnih borbenih sredstava, značaj moralno-psihološke pripreme oružanih snaga za rat ogromno je porastao.

U tome i jeste smisao nastojanja svih armija da se vojnik u periodu mirnodopske obuke i vaspitanja moralno-psihološki, praktično i teorijski osposobi i motiviše za uspešno prilagođavanje nuklearnom ratnom ambijentu i svim vidovima i posledicama dejstva NBH borbenih sredstava.

Moralno-psihološke pripreme u tom smislu mogu biti uspešne samo ako su, pre svega, integrisane, neposredno uklopljene u celokupni sadržaj i proces vaspitanja i obuke. Osnovnu ulogu u tome ima vojnostručna obuka (sticanje adekvatnih vojnih znanja, veština i navika), i ideološko-političko izgrađivanje, odnosno mobilisanje vojnika za rat.

a) *Uloga vojnostručne obuke*

Uloga vojnostručne obuke u moralno-psihološkoj pripremi jedinica i pojedinaca za uspešno savlađivanje svih poteškoća u nuklearnom ratu veoma je velika. To je razumljivo jer samo u procesu stručne obuke vojnik može

da stekne potrebna znanja, veštine i navike, delimično doživi i shvati suštinu nuklearnih borbenih sredstava i nauči na koji način se može od njih zaštititi. To je istovremeno i osnovni put da se kod učesnika obuke otklone pogrešne predstave i pojmovi o nuklearnom oružju formirani pod uticajem raznovrsnih sredstava informisanja još pre dolaska u vojsku. Obukom se, u stvari, mogu postići najveći moralno-psihološki rezultati ako se oni koji se obučavaju realno i temeljito upoznaju sa karakteristikama i načinom primene i zaštite od nuklearnog oružja. U ovom pogledu nisu potrebna nikakva ograničenja. Naprotiv, ukoliko se vojnici što više naoružaju solidnim znanjima iz ovog domena utoliko više će biti i stručno i moralno-psihološki osposobljeni i spremni za borbu u uslovima primene nuklearnih borbenih sredstava. Jedino je pomoću znanja i obučenosti moguće skinuti veo tajanstvenosti sa nuklearnog oružja, i razbiti predrasude o nemogućnost ne samo preživljavanja i opstanka nego i poraz rezultati se mogu postići i realizovati ne potcenjivanjem i omalovažavanjem snage, mogućnosti i opasnosti od nuklearnog oružja, već pre svega njegovim realnim upoznavanjem, sticanjem realnih znanja i umešnosti za sprečavanje i neutralisanje njegovog dejstva, ukazivanjem na mogućnosti ne samo preživljavanja i opstanka nego i pobeđe nad protivnikom u nuklearnoj borbi. Otvaranje takvih perspektiva u procesu obuke jedan je od njenih osnovnih moralno-psiholoških ciljeva i zadataka. To je istovremeno i efikasan put pripreme učesnika za prevazilaženje negativnog moralnog dejstva nuklearnog oružja.

No, realizacija ovog zadatka zavisi kako od adekvatnosti sadržaja obuke, realnog prikazivanja činjenica o nuklearnom oružju, tako i od odgovarajućih metoda i sredstava izvođenja obuke. Rukovodeća smernica u ovome mora biti prilagođenost obuke zahtevima i fizionomiji nuklearne borbe. Ukoliko obuka bude više odgovarala ratnoj stvarnosti, ukoliko učesnici u toku nje što više dožive i vide ono sa čime se mogu susresti u stvarnoj nuklearnoj borbi, utoliko će i moralno-psihološki uticaj i rezultati takve obuke biti veći. Takav realizam u obuci moguće je ostvariti na taktičkim i drugim vežbama koje se izvode

pod pretpostavkom ili uz imitaciju dejstva nuklearnog oružja. Međutim, taktička realnost obuke (stepen sličnosti stvarnoj borbi) i njegov moralno-psihološki odraz, zavisice u velikoj meri i od kvaliteta i stepena realnosti ostalih faza obuke koje prethode taktičkim i drugim vežbama. U ovom pogledu sve faze obuke jesu karike istog lanca, uzajamno povezane i, uslovljene. Isto tako svaka od njih ima poseban značaj i specifičnu mogućnost kako u pružanju znanja učesnicima o nuklearnom oružju, i formiranju navika i veština za delovanje i ponašanje u uslovima njegove primene u borbi, tako i u moralno-psihološkom pogledu.

Pre svega, vojnici treba da u procesu obuke steknu osnovne pojmove o nuklearnim borbenim sredstvima, karakteristikama njihovog dejstva u različitim uslovima i situacijama, vidovima borbenih dejstava itd., zatim o sredstvima za njihovu primenu, o polivalentnom dejstvu, merama i sredstvima za individualnu, grupnu i zajedničku zaštitu, otklanjanju posledica njegovog dejstva i dr. Ukoliko se u procesu obuke steknu što potpunija znanja, jasniji pojmovi i predstave o svim ovim i drugim pitanjima, formiranju celishodne veštine i navike, usvoji način delovanja i ponašanja adekvatan realnoj borbenoj situaciji, utoliko će takva znanja predstavljati ne samo efikasan instrument za uspešnije izvođenje praktičnih radnji na taktičkim i drugim vežbama i manevrima nego i za formiranje psihičke otpornosti i ubeđenja vojnika u mogućnost uspešne borbe u uslovima dejstva nuklearnog oružja. Vaspitni rezultati u ovom smislu biće utoliko veći ukoliko se više ukazuje na način, mere i mogućnosti odbrane i zaštite, mada se ni gubici i druge negativne posledice dejstva nuklearnog oružja ne smeju zanemariti i potceniti.

Veoma je značajno da se sa najvećom ozbiljnošću i odgovornošću vojnici obuče kako da koriste sredstva zaštite i da im pređe u naviku sve ono što individualno, grupno i zajednički treba da rade i kako da postupaju u svim uslovima dejstva nuklearnog oružja. Uvežbanost u ukopavanju, korišćenju priručnih, mesnih i formacijskih zaštitnih sredstava, usavršavanje u načinu otkla-

njanja i sprečavanja nuklearnog dejstva i dr., od ogromnog su ne samo vojnostručnog već i moralno-psihološkog značaja. Takvim radom, u stvari, se najuspešnije postiže demistifikacija nuklearnog oružja i njegovog dejstva i vojnik sagledava i stiče saznanje da odbrana i zaštita od njega zavise u velikoj meri od toga koliko je on za ovo stručno osposobljen u procesu obuke, a ne samo od objektivnih mogućnosti ovog oružja.

Obukom u učionici, kabinetu i drugom zatvorenom prostoru, na poligonima i sl. (pomoću raznovrsnih nastavnih sredstava, slika, crteža, dijapozitiva, filma i sl.) kojima se pokazuju nuklearne eksplozije i načini njihovog dejstva) treba praktično uvežbavati vojnike i jedinice u primeni svih mera i sredstava zaštite od nuklearnog dejstva. Time vojnici treba da steknu osnovna znanja, veštine i navike potrebne za taktičke i druge vežbe u kojima će ta znanja primenjivati i dalje usavršavati u uslovima sličnim ratnim.

Na zajedničkim vežbama vojnik treba praktično da vidi i oseti i doživi u što većoj meri ambijent i dinamiku savremenog rata, da iskusi psihička i fizička naprezanja, pa i borbeno uzbuđenje i druge emocije sa kojima će se sresti u stvarnoj borbi. „To znači da smo dužni, kao nikada ranije, pripremiti vojnika za užase rata putem stvaralačkog i realističkog prilaženja borbenoj situaciji“.⁹⁷⁾ Takvu atmosferu nije jednostavno dočarati. Osnovni uzrok ovome jeste što ne postoje mogućnosti prikazivanja stvarnih nuklearnih eksplozija i svih vidova i posledica njihovog dejstva. No, ipak, to ne znači da korišćenjem adekvatnih nastavnih sredstava nije moguće u ovom pogledu dosta uraditi i približiti ambijent obuke ratnoj stvarnosti. Pravilno izvedene taktičke obuke omogućavaju da se dočaraju, bar delimično, neki efekti nuklearnog oružja i da se ljudstvo osposobi za celishodno delovanje i pozitivno držanje u uslovima njegove stvarne primene. No, da bi se u ovom pogledu postigli veći rezultati mora se polaziti od kompleksnosti savremenih borbenih dejstava u kojima bi dominiralo nuklearno oružje, i ako bi i drugi faktori delovali i uticali na psihu, moral i pona-

⁹⁷⁾ Р. Ригг, Боевая подготовка войск, Москва 1956. стр. 12.

šanje ljudi. U savremenom ratu, bilo da se radi o odbrani ili napadu, nuklearno oružje neće biti upotrebljeno izolovano i nezavisno od primene klasičnog oružja i drugih borbenih sredstava. Eksploatacija efekata nuklearnog dejstva vršiće se pomoću klasičnih borbenih sredstava. To nalaže da u procesu obuke mora biti integrirano i nuklearno dejstvo i dejstvo klasičnog oružja i drugih borbenih sredstava. Samo tako obuka se može, sadržajno i po načinu izvođenja, približiti zahtevima i fizionomiji savremenog rata i dati pozitivne stručne i moralno-psihološke rezultate.

Istina, imitacija nuklearnih eksplozija može samo u vizuelnim i auditivnim efektima donekle dočarati stvarne eksplozije. No, za uvežbavanje i navikavanje ljudstva na delovanje i ponašanje adekvatno uslovima nuklearne borbe, ovakve imitacije su veoma korisne i neophodne. Time se vojnici mogu dosta uspešno navikavati ne samo na način borbe i primenu svih mera protivnuklearnog obezbeđenja i zaštite već i na opasnosti koje stvaraju nuklearne eksplozije. Samo ako su borbene situacije realno zamišljene i ako pojedinci i jedinice u praksi dosledno postupaju u duhu takve situacije, mogu se postići i stručni i moralno-psihološki efekti u obuci i formirati borbeni kvaliteti vojnika adekvatno zahtevima savremenog rata. Stoga je nužno da se u toku obuke realizuju i sa jedinicama uvežbaju sva osnovna načela protivnuklearne odbrane i primene mera protivnuklearne zaštite. To je put da se jedinice uspešno stručno pripreme za borbu u uslovima nuklearnog rata i za sticanje samopouzdanja i uverenosti u efikasnost primenjenih sredstava i mera odbrane u realnoj ratnoj situaciji.

Od posebnog je značaja da se u procesu obuke od vojnika zahteva maksimalna budnost i brzina korišćenja svih sredstava i mera zaštite. Takav imperativ je razumljiv s obzirom na izvanrednu brzinu i istovremenost svih vrsta dejstva nuklearnih eksplozija. Ali, pri obučavanju ljudstva u primeni pojedinih mera zaštite neophodno je takođe voditi računa o stvaranju ogovarajućih navika, naročito u pogledu mera zaštite od dejstva radioaktivnih borbenih sredstava i indukovanog zračenja. Od ovog dej-

stva, zaštita se najuspešnije ostvaruje izolovanjem od izvora zračenja (zaklonom), skraćivanjem vremena boravka na kontaminiranom zemljištu i udaljavanjem od izvora zračenja. Svi ovi postupci i mere mogu biti od koristi samo ako se primene blagovremeno i organizovano pod rukovodstvom i kontrolom starešina. U tom pogledu nužno je u toku obuke razvijati saznanje i navike učesnika da se ponašanje i način delovanja pojedinaca i jedinica u uslovima radioaktivnog zračenja moraju odvijati u duhu naređenja i po komandi starešina, da se obilazak i savlađivanje kontaminiranog zemljišta, regulisanje boravka na njemu, smena i izvođenje jedinica iz kontaminirane zone vrši isključivo po naređenju starešina, i da se samoinicijativa može tolerisati samo u granicama postavljenog zadatka i u duhu naređenja starešine. Sve je ovo utoliko značajnije i zato što se u toku nuklearnog dejstva može kod dela ljudstva ispoljiti spontana težnja za dužim ostajanjem u zaklonu, nepotrebim ili preuranjenim samoinicijativnim napuštanjem položaja radi udaljavanja od izvora zračenja i sl. Kakve posledice bi nastale ako bi došlo do neorganizovanog, stihijnog ponašanja ljudi pod uticajem realne ili zamišljene opasnosti i straha od radioaktivnog zračenja, nije potrebno posebno naglašavati. Međutim, za sprečavanje takvih negativnih reagovanja i delovanja u borbi veoma je značajno da u toku obuke ljudstvo sazna, nauči i praktično vidi kakve sve mere i sredstva postoje i kako se koriste za otkrivanje zračenja, za merenje udaljenosti izvora zračenja, njegovog intenziteta, stepena ozračenosti pojedinaca, jedinica, oružja i borbene tehnike, zemljišta i dr. To je efikasan način da se kod učesnika razvije poverenje u raspoloživa sredstva odbrane i zaštite od radijacije i pospešuje njihova spremnost da se u obuci osposobe za racionalnu i praktičnu primenu mera i sredstava zaštite.

Ukoliko se ljudstvo obučava u što različitim uslovima primene nuklearnih eksplozija i borbenih radioaktivnih materija, utoliko će i moralno-psihološki rezultati takve obuke biti veći. Poznato je da dejstvo nuklearnog oružja, način zaštite i posledice njegovog dejstva neće biti isti na ravničastom, brdovitom, planin-

skom, pošumljenom ili golom zemljištu, u naseljenom mestu i van njega i sl. Isto tako u pojedinim vidovima borbe (napad, odbrana) upotreba nuklearnog oružja može da bude veoma različita. Sve će ovo uslovljavati i stvarati različite taktičke situacije u kojima se pojedinci, grupe i jedinice mogu naći u nuklearnoj borbi. To će se na specifičan način odražavati na psihi, borbeni moral i ponašanje ljudi. Stoga, ukoliko jedinice u toku obuke učestvuju u što većem broju raznovrsnih taktičkih situacija u kojima se imitiraju nuklearne i druge eksplozije, utoliko će više naviknuti na situacije slične onima u stvarnoj borbi. Sve će to doprineti osposobljavanju i pripremi učesnika obuke za lakše adaptiranje na nuklearnu „atmosfera“, uspešnije podnošenje svih psiholoških opterećenja i adekvatnije ponašanje u toku borbe.

Međutim, treba imati u vidu i to da će moralno-psihološki, pa i drugi rezultati obuke biti veći ukoliko na taktičkim i drugim sličnim vežbama zajednički učestvuju sve odgovarajuće jedinice, svi elementi borbenog poretka opremljeni borbenim i drugim sredstvima onako kako bi to bilo u ratu. Nuklearne eksplozije će različito delovati na pojedine vidove, rodove i službe s obzirom na njihove osobenosti, zadatke i mesto u borbi. Polazeći od toga, nužno je težiti da i na obuci u okviru jedinice koja izvodi vežbu učestvuju i jedinice drugih vidova, rodova, službi i sl. i njihova borbeno sredstva analogno onome kako bi to bilo u ratnoj situaciji. U toku vežbi neophodno je da imitacije dejstva nuklearnih bombi i drugih sredstava budu iznenadne i vidljive kao u ratu, da se polazi od realnih pretpostavki u pogledu mogućih posledica i da se insistira na preduzimanju i funkcionisanju mera od strane svih rodova i službi (pešadije, artiljerije, tenkova, NBH-službe, saniteta i sl.) onako kako bi morali delovati i postupati u stvarnoj borbi. Takvo obučavanje je bitan preduslov da učesnici obuke steknu što realniju predstavu o borbi u nuklearnom ratu i sagledaju svoje mesto, ulogu i način rada i dejstva u najtežim i najsloženijim situacijama i prilikama. Ukoliko obuka bude što više dočarala ratnu situaciju utoliko će više vršiti psihički uticaj i predstavljati adekvatnu sredinu u kojoj se vojnici, starešine

i jedinice stručno izgrađuju i moralno-psihološki pripremaju za savremenu borbu.

Primena nuklearnog oružja u ratu traži od jedinica veliku mobilnost, elastičnost dejstva, snalažljivost, blagovremeno preduzimanje odgovarajućih borbenih radnji i efikasnu zaštitu, zatim eksploataciju svojih i sprečavanje korišćenja neprijateljskih efekata nuklearnih eksplozija i sl. Stoga je jedan od bitnih zadataka praktične obuke da se jedinice, grupe i pojedinci uvežbaju, osposobe i naviknu na savremeni tempo i način borbe analogno vremenskim normativima koje imperativno nameće nuklearno, a i drugo (hemijsko i biološko) oružje za masovno uništavanje. Vojnik treba ne samo da zna da će o njegovoj egzistenciji i efikasnosti odbrane ponekad odlučivati čak i delovi sekunde, odnosno sposobnost da za najkraće vreme zauzme zaštitni položaj i koristi zaštitna sredstva, već ga na obuci treba praktično uvežbati u postizanju određenih vremenskih normi u izvršavanju potrebnih radnji i postupaka, i navići na celishodno i munjevito reagovanje. Ovakve navike se mogu formirati ako ambijent celokupne praktične obuke bude sličan ratnom, prožet duhom nuklearne borbene atmosfere, dinamikom, pokretljivošću i brzinom u radu, bez obzira o kakvoj se situaciji, radnji ili vežbi radilo. To je jedini put i sredstvo da se učesnici obuke naviknu na brzo i celishodno reagovanje u svim uslovima primene nuklearnog oružja i da prihvate kao normalno i bezrezervno da će se u eventualnom ratu od prvoga dana naći pod njegovim dejstvom.

Nuklearno oružje se može primeniti u svim oblicima i vidovima borbe. Ono se takođe može upotrebiti protiv jedinica svih veličina. To je uslovljeno uvođenjem u naoružanje nuklearnih projektila subkilotonske veličine. Sve to nameće potrebu da u toku obuke svaka jedinica, bez obzira na veličinu i mesto u borbenom rasporedu ili na odmoru, mora biti uvek u borbenoj gotovosti i pripravnosti da se zaštititi od dejstva nuklearnog oružja. To je važan preduslov ne samo da se ublaže ili spreče gubici nego i da se izbegne iznenađenje i druge negativne posledice. Stoga u procesu obuke treba primenjivati sve taktičke, tehničke i druge postupke kod svih jedinica i u

svim situacijama, polazeći od svih vrsta i mogućnosti dejstva nuklearnog oružja; razvijajući budnost, opreznost i predostrožnost kod čitavog ljudstva.

U toku obuke jedinice se moraju obučavati i za odbrambena i za napadna dejstva u uslovima upotrebe nuklearnog oružja. To je razumljivo, jer će i naša armija, ako bi došlo do novog svetskog sukoba raspolagati nuklearnim oružjem.

b) Formiranje predstave o nuklearnom bojištu

Ukoliko vojnik u toku obuke stekne što realniju predstavu o izgledu bojišta posle nuklearnih eksplozija, utoliko će biti sposobniji da se sa manje moralno-psiholoških poteškoća adaptira na sve ono što će na bojištu tom prilikom videti i doživeti. U tome jeste smisao nastojanja svih modernih armija da u procesu obuke stvore maksimalno realne borbene uslove u kojima bi se formirale što vernije predstave o nuklearnoj borbi i percipirale njene posledice. Međutim, u svakodnevnoj obuci nije lako praktično vizuelno prikazati kako bi izgledalo zemljište na kome je vođena borba nuklearnim sredstvima. Stoga se u tu svrhu pribegava izgradnji posebnih poligona. Na takvim poligonima praktično se prikazuje radijus udarnog, toplotnog i radioaktivnog dejstva projektila male i srednje veličine, sa svim posledicama kako na reljef, pokrivenost zemljišta, fortifikacijske i druge izgrađene objekte, tako i na borbenu tehniku, ljudstvo, materijalna sredstva, opremu i dr. Posledice udarnog dejstva se na primer, prikazuju u vidu porušenih rovova i drugih fortifikacijskih objekata, porušenih ili jače oštećenih mostova, puteva, železnica, pruga, naselja i sl., zatim uništenom i oštećenom borbenom tehnikom (spaljenim i oštećenim automobilima, tenkovima), žičanim i drugim preprekama, spaljenim, polomljenim i ispreturanim drvećem, oštećenom i napuštenom borbenom opremom, oružjem, municijom itd. Posledice toplotnog zračenja se predočavaju spaljenim zgradama ili naseljima, šumama, vojničkim predmetima, ostacima izgorele opreme, borbene tehnike,

opekotinama na ljudima (imitiranjem pomoću lutki-vojnika od plastične mase itd.). Žrtve u ljudstvu dočaravaju se velikim brojem lutki-vojnika izrađenih od plastične mase i unakaženih i razbacanih po „bojištu“, posutih specijalnim hemikalijama odioznog mirisa koji podseća na ljudske leševe u raspadanju itd. Ovakvim načinom predstavljanja posledica nuklearnih eksplozija nastoji se delovati na sva čovekova čula, emocije i dr. i dočarati predstava o svemu onome što bi vojnik mogao percipirati i doživeti na nuklearnom bojištu. To je, svakako, jedan od dosta efikasnih puteva za posredno navikavanje ljudstva na teške ratne prizore i situacije radi njihovog lakšeg podnošenja. No, u ovome se ipak mora ići do celishodnih granica, jer preterani realizam u obuci koji prelazi u grubi naturalizam, može izazvati suprotne moralno-psihološke posledice od onih koje se žele time postići.

Preterivanja u obuci praktikuju se veoma mnogo u nekim zapadnim armijama, a naročito u armiji SAD.⁹⁸⁾ Vojni faktori koji se bave procesom obuke u tim armijama smatraju da ukoliko ona po načinu izvođenja što

⁹⁸⁾ To ilustruju i ovakvi stavovi američkih autora: „Trupe treba da iskuse posledice eksplozije što je više praktično. Uslovi treba da budu takvi da svaki propust striktnog pridržavanja određenog postupka može lako da izazove ozbiljne povrede. Treba stvoriti situacije stvarne panike i na taj način bliže upoznati trupe i njihove rukovodioce sa dinamikom panike i potrebnim merama za njeno suzbijanje.

Drugo, mi moramo u svakom pogledu dočarati prizor nuklearnog bojišta u svakodnevnoj obuci. Pri obuci o nuklearnom šoku vojnik će se naći pred teškim fizičkim i psihičkim preprekama. Školski nuklearni simulatori obeležiće nultu tačku istovremeno sa veoma snažnim eksplozijama na zemlji. U odgovarajućim radijusima nulte tačke reprodukuvaće se što je moguće realnije svi užasi nuklearnog bojnog polja. To područje će biti isprskano krvlju i po njemu razasuti delovi ljudskog tela napravljeni od plastike. Mučan smrad od lešina proizvešće se pomoću hemijskih sredstava. Kad stupi na zaraženo područje, vojniku će pozliti od hemijskih sredstava, koja imitiraju radijaciju. Blesak nuklearnog simulatora biće dovoljno jak da prouzrokuje privremeno slepilo nezaštićenog vojnika koji ga gleda. Sa svih strana njega će napadati oslepele drugovi (vojnici obučeni da verno glume ovu ulogu), a po bojištu će biti razbacani gorući predmeti.“ (Major John T. Burke: Svet i nuklearno oružje, Military Review, avgust 1957.).

više „odiše atmosferom rata, uništavanja i smrti“ da će utoliko više biti efikasna i u moralno-psihološkom pogledu. Tako se pledira za maksimalni naturalizam u obuci i to ne samo u prikazivanju svih posledica nuklearnih eksplozija pomoću specijalno uređenih, organizovanih i opremljenih poligona u tu svrhu, već i u podvrgavanju jedinica i pojedinaca veštačkom intenzivnom fizičkom i psihičkom iscrpljivanju, treniranjem u gladovanju, pronalaženju izvora za ishranu u pustim i nekultivisanim predelima, izlaganjem mučenju i zlostavljanju od strane „neprijatelja“ koji od njih želi iznuditi određene podatke i sl. Ovakva obuka može da ima određene svrhe i smisla u onim armijama koje se pripremaju za porobljivačke ratove, diverzije i ubacivanja u druge zemlje u kojima ne mogu naići na podršku stanovništva. Ovakav naturalistički realizam dovodi do toga da obuka postaje sama sebi cilj što uslovljava negativan odnos vojnika prema njoj. No, takav realizam ne odgovara našim uslovima i sistemu vaspitanja, pa je stoga za nas neprihvatljiv. No, isto tako, negativna može da bude i suprotna krajnost — izbegavanje racionalnog realizma, psihičkih i fizičkih opterećenja u obuci bez čega se vojnik ne može ni fizički ni moralno-psihološki uspešno pripremiti za prevladavanje svih poteškoća i iskušenja sa kojima će se sresti u savremenom ratu.

Međutim, radi upotpunjavanja i formiranja predstava o izgledu bojišta i navikavanja na dejstvo i posledice nuklearnih eksplozija pored korišćenja dobrih poligona i uređenog zemljišta za obuku, mogu se uspešno koristiti mnogobrojna i raznovrsna vizuelna i auditivna nastavna sredstva, pa i verbalna opisivanja ambijenta nuklearne borbe. U tu svrhu danas se sve više koriste dokumentarni filmovi, slike, praktično imitiranje zvučnih i svetlosnih efekata nuklearnih eksplozija i ratne akustične pojave itd.

Ratno iskustvo je potvrdilo da snažan iznenađan i duži zvučni nadražaj veoma negativno deluje na psihi i moral vojnika u borbi. Stoga se u savremenoj obuci nastoji da se vojnici kroz obuku naviknu na ratnu buku i zastrašujuću „muziku bitke“, izlaganjem „dejstvu“ najraznovrsnijeg vatrenog oružja, borbenih sredstava itd.

Time se vrše pripreme za buduće „vatreno krštenje“. U ovome se ponegde ide toliko daleko da se i na obuci, ne samo pomoću eksplozivnih sredstava, već i pomoću magnetofona, gramofona, zvučnih pojačala i sl. imitiraju i intenziviraju jauci ranjenika, prodorni krici paničara i zaslepljenih i ogluvelih vojnika posle nuklearne eksplozije, uzvici „ura“ itd.⁹⁹) Izazivanjem zaslepljenosti pomoću jakih svetlosnih izvora i eksplozivnih sredstava, naročito prilikom noćnih vežbi vojnici se pripremaju za slično preodolevanje negativnih moralno-psiholoških posledica u uslovima dejstva nuklearnog oružja. Sve ovo ima određen psihološki smisao i značaj u sklopu priprema ljudstva za stvarnost nuklearnog rata.

c) Upućivanje u psihološku stranu borbe

Danas preovladava mišljenje da u okviru moralnih priprema vojske za preovladavanje moralno-psiholoških opterećenja u borbi nije dovoljno da se ljudstvo upozna samo sa negativnim uticajima koje će na njega vršiti nuklearno i drugo oružje, već i kako će sve to lično doživljavati psihički i emocionalno i do kakvih negativnih reagovanja obično dolazi u procesu oružane borbe. Ovdje je svakako ključno pitanje problem straha.

U svakoj borbi, a naročito u nuklearnoj, savlađivanje straha i sprečavanje neadekvatnog načina reagovanja je osnovni moralno-psihološki problem. Od njegovog uspešnog rešenja u najvećoj meri zavisi pozitivno angažovanje pojedinaca i jedinica u izvršavanju borbenih zadataka. U stvari, čitav proces vaspitanja, obrazovanja i obučavanja u miru, pa i u toku rata (moralno-psihološke pripreme neposredno pre same borbe, način komandovanja, primer starešine, moralna čvrstina jedinice, informisanost o događajima, aktivno angažovanje i delovanje u toku pripreme za borbu i u toku same borbe) treba da posluže rešavanju ovog problema. Upoznavanje vojnika sa psiho-

⁹⁹) Neka istraživanja američkih psihologa pokazuju da na moral čoveka u borbi najviše negativno deluju jauk i zapomaganje ranjenika.

loškom suštinom straha, uzrocima njegovog nastanka, načinom ispoljavanja, obuzdavanja i neutralisanja u toku rata i borbe takođe predstavlja važan faktor i elemenat moralno-psihološke pripreme i osposobljavanja za podešavanje ratne opasnosti. Moralna priprema vojnika za savremeni rat mora se, dakle, sve više zasnivati na naučnim, psihološkim, pedagoškim, sociološkim i ideološko-političkim i drugim osnovama da bi se mogao ostvariti željeni vaspitni rezultat.

Međutim, raspravljavanje o ispoljavanju i doživljavanju straha u borbi bilo je sve do nedavno neka vrsta tabua u vojsci. O njemu se govorilo skoro isključivo sa etičkog stanovišta. Strah u borbi se nije smeo priznati, a još manje ispoljiti. Vidljivi simptomi ove emocije smatrani su kao najveća sramota i nedopustiva stvar. Strah i kukavičluk su skoro identifikovani. Takvo gledanje na problem i pojavu straha u borbi otežavalo je ili čak onemogućavalo svaki naučni pristup ovom pitanju u vojsci, i, što je veoma značajno, predstavljalo prepreku za prikupljanje, analiziranje i korišćenje ratnih iskustava u ovom pogledu. Ratnici su veoma retko govorili o doživljenom strahu ili panici pojedinaca ili jedinica u borbi. Mnogi ne žele da pobeđe i uspehe u ratu „umanjuju“ iznošenjem i opisivanjem događaja i situacija u kojima su i najhrabriji pojedinci i jedinice ponekad doživljavali neuspeh, moralnu krizu, intenzivan strah ili paniku. Čak i danas, iako se strah sve više naučno analizira i objektivno razmatra sa aspekta rata, ne postoji jedinstven stav u pogledu potrebe njegovog tretiranja u vojsci i otvorene objektivne naučnopsihološke analize. Jedni smatraju da vojnika treba o strahu i drugim negativnim emocijama koje se manifestuju u ratu što potpunije informisati i objasniti da je strah opšta i prirodna reakcija na opasnost, da nema neustrašivih boraca i da svi ljudi, neko manje neko više, doživljavaju strah u borbi. Podvlači se i to da vojnicima treba predočiti da nije sramota ispoljiti strah, već podleći i kapitulirati pred njim itd. Smatra se čak i to da priznavanje straha kao normalne reakcije na opasnost i dopuštanje da se on slobodno ispoljava u borbi, doprinosi njegovom uspešnijem suzbijanju i neutrali-

sanju i da se na takav način učesnici borbe oslobađaju ne samo straha od opasnosti već i „straha od ispoljavanja straha“. Strah se, dakle, tretira kao prirodna, velikim delom kao spontana reakcija na opasnost, koja je izazvana nagonom samoodržavanja, jedinke i vrste. Prema tome, njegova etička ocena stavlja se u drugi plan, ili sasvim zanemaruje. Polazi se sa stanovišta da ispoljavanje straha ne treba smatrati sramotom i povredom vojničkih moralnih normi (hrabrosti, smelosti, odvažnosti i dr.).

Na suprotnim pozicijama od navedenih stoje drugi vojni teoretičari u psihologiji koji smatraju da o strahu u navedenom smislu nije korisno govoriti i da težište rada u sprečavanju njegovog izbijanje i pojave u borbi treba da bude na razvijanju psihološke otpornosti, ideološko-političke i moralne svesti, ličnog ponosa vojnika, vojničke časti i dostojanstva, kultivisanju vrline hrabrosti i moralnom osudom svih vidova ispoljavanja straha i sl. Svakako i jedna i druga ekstremnost nisu prihvatljive. Istina, istorija nas uči da je vaspitanje naših naroda i vojske u prošlosti zasnivano na kultu neustrašivosti, borbenosti, hrabrosti i junaštva dalo izvanredne rezultate, da je isto tako vaspitanje u duhu preziranja slabića, plašljivaca i kukavica podizalo borbeni duh i armije i stanovništva u borbi za nacionalnu i socijalnu slobodu. Prema tome, slobodno i neodgovorno ispoljavanje i vidno manifestovanje straha u borbi ne može se prihvatiti kao moralno irelevantna i „normalna“ stvar. Ispoljavanje straha u borbi ne može se tretirati kao lična, privatna stvar svakog pojedinca. Pojava straha ili ma koja druga pojava u vojsci istovremeno je i lična i društvena stvar. Nema ni jedne individualne pojave u životu, radu i borbi vojne organizacije koja se na određen način ne bi reflektovala na rad, ponašanje i odražavanje kolektiva, i obrnuto. Zato ni strah, ni hrabrost ne mogu biti i nisu samo lična, već istovremeno i opšta stvar. No, to ni u kom slučaju ne znači da vojnike ne treba u toku obuke upoznati sa pojedinim psihološkim fenomenima i psihološkom suštinom savremene borbe, opasnostima koje prete čoveku ako je paralisan strahom, načinom lične psihološke odbrane i zaštite od njega, mogućim reagovanjem ljudi obuzetim strahom u

uslovima dejstva nuklearnog i drugog oružja, delovanjem neprijateljske propagande i psihološkog rata itd. Strah, pa i panično reagovanje, kao što je već istaknuto, doći će mnogo više do izražaja u nuklearnom ratu nego u prethodnim. Stoga ne bi bilo racionalno u vaspitnom radu sa vojnicima takvu činjenicu prevideti, zanemariti i na nju ne ukazati. O svim mogućim psihološkim fenomenima u ratu korisno je na određen način govoriti ljudima i prikazivati stvari onakvim kakve mogu da budu. To je jedan od preduslova za pozitivnu psihološku pripremu ljudi za nuklearnu borbu. Ali, ipak, pri tom valja ukazivati da svako nekontrolisano ispoljavanje straha u borbi, pa i na obuci, nije u skladu sa vojničkom dužnosti i da se negativno ocenjuje. Na strah koji sprečava da se izvrši borbeni zadatak mora se gledati kao na pojavu koja je nespojiva sa vojničkim pozivom i zadacima. Međutim, sve navedene mere i postupci ne bi bili dovoljni za moralnu pripremu vojnika za rat. Uporedo s njima neophodne su i ideološko-političke pripreme. Naša i druga ratna praksa ubedljivo su potvrdile da samo ideološko-politički izgrađen i pozitivno motivisan vojnik može sa uspehom pobeđivati strah, ispoljavati hrabrost, izdržljivost i druge moralno-borbene kvalitete u ratu. Stoga je prilagođavanje obuke ratu u tom pogledu veoma značajno.

d) *Motivisanost vojnika za savremeni rat*

Polazeći od iznetih, pre svega, moralno-psiholoških karakteristika savremenog, odnosno, nuklearnog rata i opasnosti koje on donosi čoveku, jasno proizilazi da je jedan od osnovnih problema vojnog vaspitanja i obuke kako vojnika moralno pripremiti i motivisati za takav rat.¹⁰⁰⁾ To je, u stvari, u pogledu prilagođavanja obuke

¹⁰⁰⁾ Motivaciju dr Nikola Rot definiše kao „proces pokretanja aktivnosti čoveka, usmeravanje njegove aktivnosti na određene objekte i regulisanje te aktivnosti radi postizanja određenih ciljeva. N. Rot, Psihologija ličnosti, Beograd, 1960, str. 78. Prema B. Stefanoviću „motiv je kod čoveka svaki zadatak koji je on sam sebi postavio ili ga primio od strane zajednice“. Borislav Stevanović: Učenje i pamćenje, „Svetlost“, Kragujevac, 1956, str. 93.

ratu isto toliko složen i značajan problem koliko i stručno osposobljavanje ljudstva. Svi kvaliteti vojnika, kao što su: stručnost, umne i fizičke snage, ratno iskustvo itd. ne mogu kompenzirati nedostatak volje i elana za borbom i rešenost da se izvojuje pobjeda. Ali, s druge strane, visokim moralom se može kompenzirati u velikoj meri nedostatak u drugim kvalitetima borca, pa i tehnička i brojna inferiornost u odnosu na neprijatelja. To potvrđuje iskustvo iz našeg narodnooslobodilačkog rata i revolucije. Iako daleko slabije opremljena i naoružana, naša vojska je izvojevala mnoge bitke i pobjede nad neprijateljem samo zato što je njen moral bio visoko iznad morala protivnika. Moralna snaga, heroizam, upornost i izdržljivost vojnika aktiviraju sve ostale faktore i podižu efikasnost borbenih sredstava. U borbi se bez visokog morala ne može računati na uspeh. „Za jednu armiju je“, piše engleski psiholog Kouplend, „mnogo bolje da stupi u bitku bez oružja nego bez morala“. ¹⁰¹⁾

Od morala vojske zavisi kako njena disciplina, čvrstina organizacije i spremnost da se podnesu svi naponi, lišavanja i žrtve u borbi, tako i samostalnost, inicijativa i drugi kvaliteti borca. Visok moral u najvećoj meri doprinosi efikasnom korišćenju borbenih tehničkih sredstava na bojištu. „Samo čovek svojim znanjem i voljom može iskoristiti materijalno-tehnička sredstva i usmeriti ih na izvojevanje pobjede“. ¹⁰²⁾ Moralno pripremljeni vojnik sa uspehom prevalizali sva psihička opterećenja, opasnosti i tegobe koje su u ratu neminovne. Samo kao takav može biti sposoban da se odupre svim negativnim uticajima neprijatelja i da izdrži: glad, žeđ, nesanicu, naporne marševe, hladnoću i žegu. Visok borbeni duh je osnovni uslov samostalnosti i snalažljivosti u borbi i on učvršćuje vojne kolektive i obezbeđuje njihovu udarnu snagu.

Stoga je jedan od osnovnih zadatak obuke moralno pripremanje vojnika za rat. Obučenosť, psihička i fizička izdržljivost nisu dovoljni ako vojnik nije pripremljen da

¹⁰¹⁾ Zbirka članaka iz vojne psihologije, VIZ, Beograd 1965, str. 53.

¹⁰²⁾ П. Каширин, Роль морального фактора в современных войнах, Военное издательство, Москва, 1955, стр. 21.

se svesno angažuje u borbi i ispolji spremnost da se žrtvuje radi postizanja pobjede. S obzirom na karakteristike savremenog rata i opasnosti koje on donosi, samo dobro motivisani vojnici, sa visokim borbenim moralom, biće u stanju da efikasno izvršavaju borbene zadatke.

Pre razmatranja prilagođavanja obuke zahtevima rata u motivacionom pogledu, potrebno je prethodno odrediti šta se podrazumeva pod pojmom moralnog faktora u ratu, odnosno, borbenog morala, koje su njegove konstituante, determinante, šta ga uslovljava i oblike njegovog ispoljavanja u miru i ratu.

e) *Suština borbenog morala*

Moral u borbi se veoma različito definiše. Žurakov kaže: „Moralni faktor, u njegovom vojnom značaju mi razmatramo kao stanje duha masa koje se bore — želju naroda i armije da ratuje za ciljeve otpočetog rata i njihovu veru u pobjedu, nepokolebljivost u borbi, odlučnost da podnesu sva iskušenja i teškoće ratnog doba.“¹⁰³) Prema Koširinu borbeni moral „je stepen političke svesti pripadnika armije i njihovo shvatanje ciljeva rata, jačina njihovog patriotskog osećanja, vera u pobjedu, njihovo poverenje u rukovodstvo zemlje i oružane snage, hrabrost, heroizam vojnika i oficira“.¹⁰⁴) Pod moralnim duhom vojske Leonov podrazumeva „stepen čvrstine, upornosti, nepokolebljive rešenosti da se ratuje, ili veću ili manju želju za borbom i izlaganje opasnosti“.¹⁰⁵) Slično ovom i Baranov piše da se pod moralno-borbenim kvalitetima podrazumeva „stepen saznanja svakog vojnika o njegovom duhu prema domovini, njegova spremnost da se bori s neprijateljem do poslednje kapi krvi, čvrstina, hrabrost,

¹⁰³) Морально-политический фактор в современной войне, Военное издательство, Москва — 1958, стр. 7.

¹⁰⁴) П. Каширин, Роль морального фактора в современных войнах, Военное издательство, Москва, 1953, стр. 15.

¹⁰⁵) М. Леонов, Моральный фактор в современных войнах, Москва, 1946, стр. 41.

disciplinovanost, fizička izdržljivost i borbeno majstorstvo“.¹⁰⁶⁾

Naši vojni pisci suštinu borbenog morala određuju slično sovjetskim. Tako B. Borojević daje ovakvu definiciju: „Borbeni moral je konkretan oblik kolektivne svesti o držanju i ponašanju ljudi u uslovima oružane borbe, koja se manifestuje u uverenosti ljudi u opravdanost borbe koju vode, u njihovom pozitivnom raspoloženju i nepokolebljivoj volji da i po cenu zalaganja života istraju u borbi do pobjede, bez obzira na sve tegobe i povremene neuspjehe“.¹⁰⁷⁾ I. Kosanović piše: „Borbeni moral je, dakle, konkretni oblik opštedruštvene moralne svesti koji nastaje na osnovu društveno-ekonomskih i političkih odnosa, karaktera rata i njegovih ciljeva u okviru nacionalnih osobenosti i tradicija zemlje i svesne uverenosti ljudi u opravdanost date oružane borbe, ispoljavajući se u njihovom pozitivnom odnosu i nepokolebljivoj rešenosti da i po cenu najvećih teškoća i žrtava istraju do konačne pobjede nad neprijateljem“.¹⁰⁸⁾

Raspravljajući o moralu u borbi, engleski psiholog N. Kouplend, između ostalog piše: „Nije lako naći zadovoljavajuću definiciju za tako nemerljivo svojstvo kao što je moral, ali nećemo pogrešiti ako ga definišemo kao stanje duha“.¹⁰⁹⁾ Francuski psiholog Šarl Šandese kaže da je borbeni moral „skup stavova pogodnih za izvršavanje nekog zadatka“,¹¹⁰⁾ dok Munson pod ovim pojmom podrazumeva „mentalno stanje izraženo u poverenju, hrabrosti i oduševljenju koje manifestuju jedinke ujedinjene u grupi radi postizanja zajedničkog cilja“.¹¹¹⁾

Za pojam morala u borbi, kao što se iz navedenih definicija vidi, upotrebljavaju se veoma različiti termini:

¹⁰⁶⁾ A. O. Баранов, Военная техника и морально-боевые качества воина, Военное издательство, Москва, 1961, стр. 34.

¹⁰⁷⁾ B. Borojević, Druga strana rata, Beograd 1959, str. 31.

¹⁰⁸⁾ I. Kosanović, Istorijski materijalizam, Sarajevo 1960, str. 464.

¹⁰⁹⁾ Zbirka članaka iz vojne psihologije, VIZ, Beograd, 1965, str. 50.

¹¹⁰⁾ Charle Chandessais: Psychologie dans l'armee, Paris, 1959, str. 142.

¹¹¹⁾ E. Munson, Le maniement des hommes Paris, 1928, str. 42.

„moralno-politički faktor“, „moralni faktor“, „borbeni duh“, „moralna snaga“, „borbeni moral“, „ratnički moral“ itd. Kod nemarksističkih vojnih pisaca nailazi se često i na termine „duh jedinice“ (espride korps), „vojnički moral“ itd. Sama praksa da se za ovaj pojam koriste različiti termini uslovljava nejasnoću i nepreciznost pri njegovoj upotrebi. U vezi s tim, još je Lenjin isticao da se pod pojam moralni duh vojske može sve podmetnuti, ako se njegovom razmatranju ne priđe konkretno.

Međutim, i pored razlika u navedenim definicijama zajedničko je to da se, kada je reč o borbenom duhu, moralnim kvalitetima vojnika, ne misli samo na njegova moralna shvatanja, moralne stavove, uverenja, na to koliko je usvojio etiku vladajuće klase ili društva, moralne principe i norme, mada su oni elementi borbenog morala, već i na kompleks drugih faktora koji vojnika pokreću, stimuliraju, podstiču, motivišu i daju mu snage da izvrši borbene zadatke i u najvećoj opasnosti.

Neosporno, etički motivi su jedan od bitnih elemenata borbenog duha i pokretačke snage čoveka u borbi, naročito kada se vodi pravedan rat. Međutim, etički motivi su, ipak, samo deo kompleksa faktora koji uslovljavaju borbeni moral, borbena svojstva vojnika. Ponekad, na primer, kod osvajačkih armija i u nepravednim ratovima etički motivi su bili sekundarnog značaja u odnosu na ostale motive koji čine vojnika sposobnim da se odupre strahu i drugim negativnim uticajima. Prema tome, suštinu borbenog morala čine, pored etičkih motiva, i niz drugih etički irelevantnih ili etički negativnih motiva (strah od kazne, lični ekonomski interesi, šovinizam, rasna mržnja, itd.). Etička shvatanja i pogledi, etička strana ličnosti vojnika integrirana je, dakle, u kompleks drugih faktora koji ulaze u pojam moralne snage ili borbenog morala vojske, vojnog kolektiva i pojedinog vojnika. Stoga je pogrešno odvajati ili identifikovati moralnu komponentu ličnosti kao etičku kategoriju sa borbenim moralom, kao što to čine neki vojni pisci. Istina, moralnost i borbenost ne koegzistiraju kao samostalne osobine ličnosti, već čine jedinstvo. Ali etički stavovi i moralna shvatanja ljudi ne moraju uvek biti u pozitivnoj korelaciji sa

stepenom njihovog angažovanja u borbi, sa spremnošću za izlaganje opasnostima u ratu. Etičke pobude mogu nekada čak i negativno da deluju na zalaganje u borbi. Takav slučaj može biti, na primer, ako učesnik rata ne prihvata ciljeve za koje se on vodi kao moralne i pravedne.

Iz iznetog jasno proizilazi da se borbeni moral, odnosno moral vojske ne može svesti na moral u etičkom smislu, ili da je samo deo društvenog morala shvaćenog kao etička kategorija. Time se borbeni moral ne može odnositi prema moralu društva kao „posebno prema opštem“, ili se svoditi na „konkretan oblik opšte društvene moralne svesti“. Društveni moral (klasni moral) kao poseban oblik društvene svesti „kao oblik ljudske prakse, oblik delatnog praktičnog odnošenja čoveka prema svetu i prema drugim ljudima i prema samom sebi“¹¹²⁾ ne može biti najbliži pojam roda pod koji se može podvesti pojam borbenog morala. Takav generički pojam jeste moralna snaga, odnosno borbeni duh naroda „pod kojim se podrazumeva odnos radnih masa prema politici države i prema ciljevima rata, stepen njihove uverenosti u pobedu i spremnosti da izdrže ratne teškoće na frontu i u pozadini radi postizanja pobeđe“.¹¹³⁾

Engelsova postavka da svoj moral ima ne samo „svaka klasa“ nego i „svaka profesija“ ne može se generalisati i na savremenu armiju.¹¹⁴⁾ Armija nije što i klasa iako je klasna, a za vojnika obuka nije profesionalno kvalifikovanje, iako se u armiji priprema za specifičnu vrstu delatnosti, za rat. O profesionalnom karakteru morala armije ne može se danas govoriti. Armija se neprestano menja i popunjava ljudstvom iz svih društvenih slojeva, klasa i profesija. U njoj se svi društveni slojevi, klase i pojedinci koji su obavezni da služe vojni rok pripremaju za odbranu domovine. U profil moralne pripreme za rat integrisani su ne samo moralno (etičko) nego i političko,

¹¹²⁾ V. Pavićević: Uvod u etiku, Beograd 1962, str. 8.

¹¹³⁾ Леонов Н. И., Марксизм-ленинизм о войне и армии, Москва, 1958, стр. 234.

¹¹⁴⁾ „U stvari — piše Engels — svaka klasa, čak i svaka profesija ima svoj sopstveni moral“ — Karl Marks, Fridrih Engels, Izabrana dela, Beograd 1951, t. II, str. 372.

ideološko, patriotsko i drugo vaspitanje. Samim tim što je vojno vaspitanje zajedničko i obavezno za sve društvene grupe, profesije i slojeve, što je uklopljeno u opšti sistem društvenog vaspitanja, ne može imati profesionalni karakter. Ovim se ne negira činjenica da je armija klasna institucija, da se vaspitava u klasnom duhu i da vladajuća klasa nastoji da armijski sastav usvoji njen klasni moral. Ali pored klasnog morala u borbenom moralu su sadržani i klasna politika, ideologija, ekonomski interesi i drugi faktori koji motivišu čoveka za borbu.

Borbeni moral nije atribut samo oružanih snaga i isključivo svojstvo vojnika i vojnih kolektiva. Isto tako on nije fenomen koji postoji i dolazi do izražaja samo u uslovima oružane borbe. Moralna snaga potrebna da se istraje u ratu, u manjem ili većem stepenu egzistira permanentno u narodnim masama kao realna i potencijalna spremnost za izvršavanje borbenih zadataka, kao „veća ili manja želja da se bore i prkose opasnostima“.¹¹⁵⁾

Svakako, u pojmu morala kao vojnog faktora suštinsko je ono što pokreće čoveka u borbi, ono što ga motiviše da izvrši i najteži borbeni zadatak, da ispolji hrabrost, spremnost da se žrtvuje radi postizanja ciljeva svake borbe, odnosno rata. To su pre svega, određeni motivi, stavovi i interesi. Na takvim pokretačkim snagama izrastaju vojničke vrline, kao što su: hrabrost, odvažnost, odlučnost, istrajnost, inicijativnost itd. Moralna snaga u borbi, u stvari, se manifestuje, realizuje u formi ovih osobina vojnika.¹¹⁶⁾ Međutim, bilo bi pogrešno zaključivati da će borbenost vojnika u ratu biti na visini samo ako je on lično hrabar, smeo, odlučan i sl. Lično hrabar, odlučan i smeo čovek ako nije motivisan za borbu ne mora ispoljiti borbeni duh, hrabrost i visoki moral, pokazati preduzimljivost i želju da se bori i pobedi protivnika. Primera za to u istoriji ratova ima dosta. U zadnjem velikom ratu vojnici evropskih država, sateliti Nemačke, nisu ispoljavali visoku borbenost protiv armija antihitlerovske koalicije. Uzrok tome se ne može tražiti u nedostatku

¹¹⁵⁾ L. N. Tolstoj, Rat i mir, tom IV, Beograd 1960, str. 595.

¹¹⁶⁾ Ovde se pod pojmom vojnika, u širem smislu, podrazumevaju i starešine.

lične hrabrosti njihovih pripadnika, ili u neborbenosti pojedinih naroda, već u njihovoj nemotivisanosti za rat. Oni su u ratu angažovani, kada je reč o vojničkim masama, u ogromnom broju protiv svoje volje. Slično ovome, američki vojnici angažovani u korejskom ratu na strani južno-korejskog reakcionarnog i protivnarodnog režima, protiv oslobodilačkog pokreta korejskog naroda, nisu, što potvrđuju sami američki izvori, ispoljili očekivani borbeni moral.¹¹⁷⁾ Uzrok ovome takođe nije u pomanjkanju lične hrabrosti i smelosti američkog građanina. Uzrok je u tome što vojnik nije bio zainteresovan i motivisan da se u takvom ratu izloži opasnostima i žrtvuje. On, u stvari, nije prihvatio ciljeve rata u kome se borio, nije rat smatrao važnim i korisnim za opštu i ličnu stvar. U sličnim prilikama i na sličan način su se ponašali i vojnici kolonizatora koji su angažovani za gušenje narodnooslobodilačkih i progresivnih pokreta u drugim krajevima sveta. Praksa je pokazala da ni najprimamljiviji materijalni stimulansi nisu mogli obezbediti njihovu borbenost i podstaći ih da ispolje visoku ratničku hrabrost.

Istina, borbeni kvaliteti ličnosti, kao što su: hrabrost, smelost, izdržljivost i slično, najneposrednije su povezani sa motivacionom snagom čoveka u borbi, čineći s njim nerazdvojno jedinstvo. Lično hrabar vojnik lakše se motiviše za izvršavanje opasnog borbenog zadatka od manje hrabrog i slično. U tome i jeste smisao razvijanja ove i drugih borbenih vrlina vojnika u procesu vaspitanja u društvu, a naročito u toku vojne obuke i vaspitanja. Ukoliko su ove vrline više razvijene, utoliko će borbena snaga ljudi u ratu, uz postojanje drugih potrebnih uslova, doći najčešće do izražaja i usloviti visok stepen borbenosti. *Ali kvalitet i snaga motiva za borbu uvek je bila i ostaje ono što je bitno, primarno, ono u čemu leži suština moralne snage vojnika.*

¹¹⁷⁾ Prema ispitivanjima sprovedenim u Armiji SAD „u II svetskom ratu i ratu u Koreji nije upotrebilo svoje oružje najmanje 75% dobro izvežbanih i za borbu iskusnih trupa, a kod novih jedinica čak i 85% od svih pušaka“. (Vidi, Zbirka članaka iz vojne psihologije, VIZ, Beograd 1965, str. 358—359).

Motivi, stavovi i interesi kao faktori koji pokreću i usmeravaju aktivnost čoveka u borbi obično su veoma raznovrsni i različitog intenziteta, kako u odnosu na pojedinca tako i na kolektiv, armiju i narodne mase. Isto tako, ista vrsta motiva u različitim uslovima i kod različitih pojedinaca, kolektiva i armija ispoljavaju se u nejednakom stepenu. Oni su u savremenim uslovima najčešće političkog, ideološkog, etičko socijalno psihološkog, verskog, ekonomskog i drugog karaktera. Najčešće na ponašanje ličnosti, kolektiva ili jedinica u borbi istovremeno deluje više motiva, odnosno kompleks motiva u raznovrsnoj konstelaciji. Koji će od motiva delovati i u najvećoj meri pokretati i usmeravati pojedinca i jedinicu u borbi i sačinjavati suštinu njihove moralne snage, borbenog morala, uslovljeno je u najvećoj meri karakterom društveno-ekonomskog i političkog uređenja, karakterom konkretnih društveno-ekonomskih odnosa, ciljem i karakterom rata koji se vodi kao i načinom vaspitnog delovanja subjektivnih snaga na svest ljudi u društvu i armiji.

Motivi koji pokreću čoveka u borbi mogu biti autonomnog (unutrašnjeg) i heteronomnog (spoljašnjeg) karaktera. Autonomni su sadržani u unutrašnjim pobudama, osećanju dužnosti i obaveze za ispoljavanje hrabrosti, smelosti i odlučnosti u borbi, za pozitivno držanje i maksimalno zalaganje za postizanje pobede (etička ubeđenja, politički, ideološki i drugi motivi, stavovi i interesi i dr.). Heteronomni su oni koji deluju spolja na ličnost i pokrećući je na angažovanje u borbi (strah od represivnih mera predviđenih državnim i vojnim zakonima, disciplinskim normama, osuda od strane kolektiva i dr.). U nedostatku unutrašnjih pobuda, motiva, ili navika na poslušnost formiranih u procesu obuke i vaspitanja, pozitivno držanje ljudi u borbi se obezbeđuje, u krajnjoj liniji, prinudnim merama.¹¹⁸⁾ U ovom slučaju vojnik se bori ne zato što to on želi i hoće, već zato što mora, zato što mu se naređuje i što je svestan da za neizvršenje naređenja sledi

¹¹⁸⁾ Poznato je da su hitlerovci primenjivali najbrutalnije mere, pa i streljanje, prema onim vojnicima koji bi ispoljavali malodušnost, znake psihičke iscrpljenosti u borbi. Usvojen je princip: razvijati hrabrost kroz strah.

surova kazna. Strah tada postaje osnovni motiv koji ga pokreće u borbi. Svakako u takvim prilikama vojnik se najčešće bori ne koliko može, već koliko mora. Ali i ova-
kvi motivi u nedostatku drugih mogu da imaju određenu ulogu u ratu, naročito u situacijama kada ljudi nisu svesni svojih dužnosti i obaveza, ako nisu dovoljno motivisani te nisu spremni da istraju u teškoj i opasnoj situaciji. Ove dve kategorije motiva, autonomni i heteronomni, u praksi se uzajamno ne isključuju. Naprotiv, oni se često prepliću i deluju na držanje i ponašanje ljudi u borbi. Koja će od ovih komponenti biti dominantna zavišće u najvećoj meri od karaktera društva kome armija pripada, karaktera rata i stavova vojnika prema ratu; od stepena i kvaliteta ideološko-političke svesti, moralnih stavova, kvaliteta discipline i dr. Heteronomni motivi će dominirati najčešće ako vojnik ima negativan stav prema ratu, ako ne prihvata njegove ciljeve. Tamo gde u borbenom moralu dominiraju heteronomni motivi moralna snaga ne počiva na čvrstoj osnovi. Vojnik angažovan u borbi iz straha od kazne ne može dati velike rezultate.

Na držanje vojnika u borbi utiče i opšta ratna i konkretna borbena situacija. Konkretna borbena situacija može ponekad odlučujuće uticati na raspoloženje za borbu. Takav slučaj može biti onda kada nema drugog izlaza iz date situacije osim borbe na život i smrt, kada je odstupanje, predaja ili odstupanje od borbe opasnija alternativa od same borbe, ili se njenim učesnicima bar tako pričinjava. Borbenost je u takvim slučajevima izraz očajanja.

Sušтина borbenog morala jeste, u najvećem stepenu, u motivima (stavovima i interesima) koji pokreću čoveka na angažovanje u borbi, dajući mu moralne snage da ispolji hrabrost, odlučnost i istrajnost u izvršavanju borbenih zadataka. Tu se ne radi samo o individualno-psihičkim, već, pre svega, o širim socijalnim motivima: političkoj svesti, ideološkim ubeđenjima, moralnoj svesti, patriotizmu i dr. Svaki od ovih motiva kada postane sastavni deo individualne svesti, volje i emocija ljudi predstavlja snažan izvor moralne snage u ratu. To je nepobitno potvrdila istorijska i aktuelna ratna praksa. U sklopu ovoga psihološki motivi i disciplina imaju zna-

čajnu ulogu. Stoga je potrebno, radi potpunijeg sagledavanja motivacione komponente prilagođavanja obuke zahtevima savremenog rata, analizirati ova pitanja.

f) *Politička motivisanost*

Rat se u suštini uvek vodi radi očuvanja ili postizanja određenih ekonomskih i političkih interesa i ciljeva makar kakvim se ideološkim, verskim, nacionalnim i drugim plaštom prikrivali. Stoga su organizatori i pokretači rata, (pa bio on pravedan ili nepravedan, progresivan ili nazadan) inspirisani pre svega političkim motivima. Ukoliko su ciljevi rata pravedni i progresivni i odgovaraju interesima narodnih masa, svest vojnika o takvim ciljevima predstavlja izvor moralne energije i dinamičan faktor u borbi. Politička svest je u savremenim uslovima značajan motiv u borbi, ne samo u socijalističkim nego i u ostalim armijama.¹¹⁹⁾ To naročito biva u uslovima kada se u ratu poklapaju interesi svih društvenih klasa i slojeva. Takav je, na primer, slučaj danas kod naroda u zemljama koje vode oružanu borbu protiv kolonijalnog ropstva za nacionalnu slobodu i nezavisnost. Sličnih primera je bilo i u prošlosti. U II svetskom ratu, na primer, radnička klasa i sve progresivne snage kapitalističkih zemalja koje su se borile protiv fašizma podržavale su politiku i potpomagale napore vladajuće buržoazije usmerene na slabljenje i uništavanje fašističkog vojnog potencijala i oružanih snaga. U ovakvim okolnostima razvijanje svesti narodnih masa i oružanih snaga o cilju i karakteru rata pozitivno se odražava na njihovo zalaganje u borbi i u svim delatnostima vezanim za postizanje ratnih ciljeva.

Međutim, vladajući faktori i u tim prilikama strahuju od političke svesti vojnika i narodnih masa, jer to može, naročito u slučaju neuspeha u ratu, ugroziti njihove inte-

¹¹⁹⁾ „U naše doba sva društvena osećanja i sve moralne osobine ljudi povezani su kao nikad ranije sa političkim motivima. Bez njih sve ostale vojničke vrline znatno gube svoju vrednost“. Морально-политический фактор в современной войне, Москва — 1958, стр. 38.

rese i pozicije. U vezi s tim poznati francuski vojni pisac Mikše kaže: „Možda bi bilo opasno da se oružje poveri svim građanima kao što je to rađeno u toku dva prošla rata. Kao što se fizička sposobnost svakog regruta lekarski proverava, može postati potrebno i proveravanje političkog stava“.¹²⁰⁾ Stoga ovakva strahovanja ograničavaju da se u punoj meri iskoristi politička svest kao motivacioni faktor u oružanoj borbi, pogotovo ako se radi o nepravednom ratu. Narodne mase i vojska nisu uvek u mogućnosti da do kraja prozru suštinu politike vladajućih klasa i zbog toga često postaju njen instrument za vođenje porobljivačkih, nepravednih ratova. U stvari, nijedan porobljivač, osvajač i agresor nije sebe prikazao napadačem niti je rat koji vodi kvalifikovao kao nepravedan. Naprotiv, i najagresivniji ratovi su vođeni pod parolom borbe za slobodu, nacionalne i socijalne interese i slično. Na taj način su narodne mase obmanjivane o stvarnim ciljevima rata. Stoga politička motivisanost širokih masa i armije za vođenje rata i pozitivno držanje i izdržljivost u borbi nisu uvek srazmerni karakteru i političkim ciljevima rata, njegovoj pravednosti ili nepravednosti. Istorija ratova pokazuje da su narodi i vojske često sa uspehom politički pripremani i motivisani, ne samo za pravedne i progresivne nego i za najagresivnije i najnazadnije ratove.

Činjenica je, na primer, da je fašističkim državama pošlo za rukom da pridobiju narodne mase, a ne samo oružane snage, za svoje osvajačke planove, za politiku šovinizma, rasne mržnje i uništavanja drugih naroda. Nemačka vojska ne bi mogla da ispolji poznatu upornost u borbi u II svetskom ratu da nije uveliko prihvatila politiku i ideologiju fašizma, da nije bila ideološko-politički motivisana za takav rat.

Međunarodne, imperijalističke i druge nazadne društvene snage i danas ulažu maksimalne napore da za svoju politiku ratnih priprema, trke u naoružanju, vođenja hladnog rata, gušenja svih progresivnih i oslobodilačkih pokreta u svetu, politiku zasnovanu na sili, pritisku i zastrašivanju, pridobiju narodne mase i oružane snage

¹²⁰⁾ F. O. Mikše: Taktika atomskog rata, VIZ, „Vojno delo“, Beograd 1957, str. 224.

svojih zemalja, vaspitavajući ih u duhu takve politike. Američki general Tejlor kaže: „Vojnika ne treba poslati u borbu dok ne shvati cilj za koji se bori, ne primi ga svim srcem i ne poveruje u njega. Teorija o tome da vojnik nije dužan da razmišlja bila je dobra u prošlosti. Danas je oficir dužan da razjasni vojnicima zašto se mi borimo u ratu, ili zašto služimo u doba mira“.¹²¹⁾ „Savremeni rat“ — kaže se u službenom priručniku za Bundesver „Taschenbuch für wherfragen“ „jeste ne samo vojna kampanja sa primenom vojne tehnike, on sadrži vojne i političke ideje i parole, vojnu propagandu i psihološka sredstva borbe. U tim uslovima, nalazeći se pod stalnim pritiskom psihološkog oružja, vojnik mora imati čvrst duševni, politički i moralni oslonac“. Političko vaspitanje vojnika sprovodi se sistematski i planski po dobro postavljenim programima i angažovanjem svih vaspitnih faktora (starešine, psihološki i verski organi itd.). U tu svrhu koriste se najraznovrsnije metode i sredstva komunikacije i uticaja na javno mnjenje i svest ljudi da bi im se naturili politički i ideološki stavovi koji odgovaraju interesima vladajućih snaga. Uslovi života, rada i vaspitanja oružanih snaga, radničke klase i drugih radnih masa često su takvi da ne dopuštaju značajniji pozitivni politički uticaj koji bi im omogućio da sagledaju suštinu i ciljeve protagonista novog rata. U takvim okolnostima se vrši otupljivanje klasne svesti proleterijata, deformiše svest o njihovim stvarnim interesima, društvenom položaju i perspektivama. Buržoazija, dakle, intenzivno nastoji da naturi svoju ideologiju i političku svest narodnim masama i oružanim snagama, u čemu neosnovano postiže rezultate. Stoga, kada se procenjuje moralni potencijal pojedinih armija, ovo se ne sme izgubiti iz vida.

Međutim, društvena kretanja i zbivanja u svetu ne idu u prilog protagonistima novog rata i njihovim naporima da moralno-politički pripreme vojsku i široke mase za angažovanje u jednom novom svetskom sukobu. U savremenim društveno-ekonomskim uslovima široke narodne mase u svim zemljama sveta sve više postaju sve-

¹²¹⁾ Officiers guvide, Vašington, 1963, str. 314.

stan i aktivan društveni faktor, pa i faktor mira. Stepen razvitka društvene svesti i sredstava za vođenje rata, moguće materijalne i moralno-političke konsekvence termonuklearnog rata uslovljavaju da raste interes svih ljudi za probleme rata i mira, jer to neposredno tangira njihove vitalne interese pa i sam opstanak. Stoga je sve teže obmanjivati i armiju i narod o političkim ciljevima, celishodnosti, potrebi i posledicama rata.

Sve to govori da politička motivisanost vojnika za rat u savremenim uslovima ima velik moralno-borbeni značaj. „Čovek koji se svesno bori za svoju ideju“ — kaže E. Kardelj — „može da pobeđi i nadmoćnog neprijatelja i nadmoćnu tehniku“.¹²²⁾ Samo vojnik koji zna zašto se bori i potpuno prihvata ciljeve rata, svestan njihovog pozitivnog značaja za svoju zemlju i sebe lično može izdržati najsurovije ratne uslove i žrtvovati se za pobeđu. „Život sve upornije uči da vojnici i oficiri koji ratuju bez idejnih pobuda i bez uzvišenih političkih ciljeva ne mogu do kraja da ostanu nepokolebljivi i uporni, oni izvršavaju svoju dužnost formalistički zbog navike i mehaničke poslušnosti.“¹²³⁾ Politički motivi su, stoga, dominantan elemenat u moralnom vaspitanju i pripremi naših vojnika za rat. Zemlje koje se pripremaju za svoju odbranu, koje nemaju nikakvih pretenzija za porobljavanje i ugrožavanje drugih naroda, kao što je naša, u političkoj svesti i patriotizmu radnih ljudi, oružanih snaga i sveg stanovništva vide osnovni izvor borbenog morala. Interesi odbrane domovine zajednički su i jednaki za sve naše građane. Saznanje o tome podiže njihov borbeni moral i spremnost da se do krajnjih mogućnosti žrtvuju u ratu, i ispolje pregalaštvo i heroizam. Može se reći da je moralni potencijal naroda i armije u najvećoj meri proporcionalan nivou njihove političke svesti. Naša zemlja vodi politiku mira i saradnje među narodima, bori se za revo-

¹²²⁾ E. Kardelj: *Socijalizam i rat*, „Kultura“, Beograd, 1960, str. 48.

¹²³⁾ Морально-политический фактор в современной войне, Москва — 1958, стр. 38.

lucionarni društveni preobražaj i pomaže socijalno i nacionalno oslobođenje svih ljudi i naroda i stoga nema potrebe da svoju politiku uopšte, pa i posebno politiku pripreme zemlje za odbranu domovine, prikazuje u krivom svetlu i sakriva njenu suštinu od narodnih masa i oružanih snaga. Naprotiv, ukoliko takva politika postane sadržaj svesti i ubeđenja sveg stanovništva i armije, utoliko je sigurnije da će se oni za njeno ostvarenje aktivnije i upornije angažovati, kako u periodu mira, tako i u toku eventualnog rata.

Iz naše ratne prakse je poznato da politički svesnog borca teško mogu pokolebati i obeshrabriti i najveće ratne teškoće, gubici i neuspesi. Visoka politička svest i jedinstvo političkih stavova zbližavaju i ujedinjuju vojnike, jačaju unutrašnje jedinstvo jedinica, obezbeđuju saradnju, prijateljstvo, uzajamnu pomoć, drugarstvo i druge moralne komponente koje povezuju i integriraju vojne kolektive i stvaraju od njih monolitne celine prožete istim duhom, mislima i spremnošću za akciju.

Jedinstvenost političkih stavova vojnika moguće je ostvariti na bazi jedinstvenog stava prema ratu. Takvo jedinstvo je, pre svega, ostvarljivo kada je u pitanju pravedan rat i kada je politika koja se u toku samog rata vodi u suštini adekvatna takvim ciljevima rata. Naša zemlja može voditi samo pravedan rat. Stoga postoje svi objektivni uslovi i mogućnosti da se u procesu obuke i vaspitanja razvija visoka politička svest vojnika, i politički motivišu za odbranu zemlje i ispoljavanje visokog morala u izvršavanju borbenih zadataka.

Obuka u našoj armiji biće prilagođena u moralno-političkom pogledu uslovima savremenog, odnosno opštenarodnog odbrambenog rata, ako se kod starešina i vojnika razvija visok stepen političke svesti, zasnovane na poznavanju i usvajanju naše socijalističke unutrašnje i spoljne politike, razumevanju međunarodnih odnosa i socijalnih kretanja, shvatanju uloge i zadatka armije, karaktera i cilja rata za odbranu zemlje.

g) Ideološka motivisanost

Politička svest i motivisanost za rat najneposrednije su povezane sa ideološkom svešću i pogledima na svet koji takođe predstavljaju, naročito u savremenim uslovima, značajan motivacioni elemenat u ratu. Političke i ekonomske suprotnosti koje dovode do rata često su praćene i ideološkim antagonizmom. Uporedo sa oružanom borbom u tom slučaju vodi se i ideološka borba. Česti su bili primeri u istoriji ratova kada su ideološke razlike među protivnicima isticane u prvi plan kao uzrok rata i oružanih sukoba (krstaški ratovi, verski ratovi), iako je to bila samo maska za prikazivanje suprotnih ekonomskih i političkih interesa koji su bili pravi uzročnici rata.

Kad god je bilo moguće zaraćene strane su koristile ideološko vaspitanje vojnika kao motiv i stimulans za angažovanje i istrajnost u borbi. Verske predrasude i razlike, ideologija nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja, revolucionarnih, socijalnih i političkih promena i preobražaja efikasno su služile tome. To naročito snažno dolazi do izražaja u revolucionarnim i progresivnim ratovima; onda kada se oružanim sredstvima raskidaju okovi koji sputavaju društveni razvitak, kada se razrešavaju protivrečnosti između naraslih proizvodnih snaga i produkcionih odnosa, ili kada postojeće društvene odnose treba odbraniti od snaga kontrarevolucije. Učesnici oslobodilačkih i revolucionarnih ratova, prožeti novom progresivnom ideologijom poniklom kao odraz sazrelih materijalnih potreba društva, uvek su ispoljavali visoki borbeni moral. To je vidno došlo do izražaja u ratovima robova protiv robovlasnika, kmetova protiv feudalaca, buržoazije protiv plemstva i feudalaca za stvaranje nacionalnih država i buržoaskih društvenih odnosa; radničke klase i eksploatisanih radnih masa protiv buržoazije za svoje socijalno oslobođenje; kolonijalnih naroda protiv kolonizatora itd. Tako, na primer, borci Spartakove vojske u Rimu uspešno su odolevali napadima legija robovlasnika iako su bili neporedivo slabije organizovani, obučeni i naoružani, zato što ih je, iako spontano, ujedinjavala ideja oslobođenja od ropstva, ponikla na bazi istog socijalnog položaja. Na-

poleonovi vojnici nadahnuti idejom nacionalnog oslobođenja i raskidanja okova feudalizma ispoljavali su visok stepen borbenog morala u ratovima za odbranu tekovina buržoaske revolucije od ujedinjene kontrarevolucionarne feudalne Evrope. Američka vojska u borbi za nacionalno oslobođenje od engleskog kolonijalizma, poneta idejom oslobođenja, ispoljila je takođe moralnu superiornost nad protivnikom. Ideje nacionalnog oslobođenja pokretale su i naše narode u borbi za oslobođenje ispod tuđinskog jarma (Turaka, Germana, Romana itd.). Borci Pariske komune mogli su 72 dana odolevati daleko nadmoćnijem neprijatelju pre svega zato što su bili ideološki borci, ujedinjeni ideologijom oslobođenja radničke klase ispod vlasti buržoazije. Borci radničko-seljačke Crvene armije ispoljili su kvalitativno nov moral i visok borbeni duh u ratu protiv snaga unutrašnje kontrarevolucije i inostrane kapitalističke vojne intervencije pre svega zato što su bili inspirisani revolucionarnim idejama naučnog socijalizma i proleterskog internacionalizma. Ideološki motivi bili su i u velikom otadžbinskom ratu protiv fašističke najezde jedna od osnovnih poluga i izvora moralne snage Crvene armije i sovjetskih naroda za uspešnu odbranu tekovina oktobarske revolucije, rezultata izgradnje socijalizma, nacionalne slobode i nezavisnosti. Slični motivi su pokretali kinesku i druge revolucionarne armije pre i u toku II svetskog rata.

Borci naše Narodnooslobodilačke vojske zadivili su i neprijatelja svojom moralnom snagom, izdržljivošću i masovnim heroizmom. Izvor takvog morala u velikoj meri je bila marksistička ideologija koju je ulivala u redove NOV i POJ — KPJ. Privrženost idejama NOR i revolucije, svest o ciljevima za koje se borba vodi podizala je borbeni elan, samopožrtvovanje i spremnost pripadnika oružanih snaga da izvojuju pobeđu nad daleko nadmoćnijim oružanim snagama okupatora i domaće kontrarevolucije. Borac NOR-a bio je u pravom smislu idejni borac. Ideološko oružje, učvršćivalo je unutrašnju snagu NOV i POJ i obezbeđivalo njihovu superiornost nad neprijateljem. Zato „nijedan strah nije skršio veru u dan kome

smo se uporno prikradali i primicali i onda kada smo nemo uzmicali i bežali“.¹²⁴⁾

Ukoliko je ideološka svest vojnika na višem nivou, utoliko on ispoljava veću hrabrost, izdržljivost i borbenost. Socijalistička ubeđenja, stavovi i pogled na svet, svest o svom klasnom položaju, zadacima i ciljevima motivišu ga za najveće podvige u borbi za odbranu domovine.

Ratna praksa je na našem i na drugim primerima potvrdila motivacionu snagu socijalističke ideologije i njenu nadmoć nad ostalim ideologijama. Razlog je u tome što ona odražava sazrele materijalne interese i potrebe savremenog društva za rušenje eksploatatorskog i izgradnju novog socijalističkog i besklasnog društva, lišenog eksploatacije, socijalnog, nacionalnog, rasnog i drugog ugnjetavanja i ratova. Stoga vojnici vispitani u takvom duhu ispoljavaju moralnu superiornost u ratu nad vojnicima vaspitanim u duhu građanske, eksploatatorske i nazadne ideologije. U tome je suština i značaj ideološkog vaspitanja u sklopu moralne pripreme naše armije za savremeni rat.

Međutim, nije samo napredna ideologija pozitivan motivacioni faktor u ratu i oružanoj borbi. Ratna praksa takođe pokazuje da su i vojnici vaspitani u duhu reakcionarnih ideologija često ispoljavali veliku hrabrost u borbi. Vojnici indokrinisani fašističkom ideologijom izdvajali su se od ostalih u svojoj sredini po hrabrosti i izdržljivosti u borbi. U duhu ovakve ideologije oni su vaspitavani i pripremani za II svetski rat. Iako je fašistička ideologija tuđa i neprijateljska radničkoj klasi i radnim masama, ona je ipak našla tlo čak i u određenim politički zaostalim slojevima radničke klase, a ne samo u redovima buržoazije. Vojnici koji su se identifikovali sa ovakvom ideologijom isticali su se svirepošću i bezobzirnomošću ne samo prema neprijateljskim vojnicima i građanima nego i prema onima u svojoj sredini i saveznicima, koji

¹²⁴⁾ Dobrica Ćosić, „Ta noć“, „Borba“, 31. decembar 1963.

su ispoljavali ma i najmanje neslaganje sa fašističkom ideologijom, političkim koncepcijama i metodama primenjenim u ratu. To znači da i ideologiju suprotnu interesima narodnih masa mogu, iako ne do kraja i trajno, prihvatiti vojnici regrutovani iz redova radničke klase i radnog stanovništva. Sa ovim se mora računati pri proceni moralnog potencijala buržoaskih armija.

Međutim, slabosti ideologije reakcionarne buržoazije su očevidne. Ona je odraz društva koje silazi sa istorijske pozornice. Njena nemoć je u preživivosti, reakcionarnosti, u suprotstavljanju napretku i neophodnim socijalnim, materijalnim i duhovnim promenama i procesima koji se javljaju kao dijalektička negacija kapitalizma. Zbog toga takva ideologija ne može u istoj meri kao progresivna ideologija motivisati radne mase da se bore u ratu. Ali bi ipak bilo pogrešno negirati mogućnost reakcionarnih snaga da izvanredno razvijenim sredstvima komunikacije utiču na psihu i svest ljudi i nature im svoju ideologiju, koja može biti značajna komponenta morala buržoaske vojske u savremenom ratu.

Ideološka motivisanost vojnika u jednom novom opštem ratu bila bi od mnogo većeg značaja nego u prošlim ratovima. Ovo ne samo zato što bi takav rat po svom moralno-psihološkom delovanju prevazišao sve prethodne, već i zato što bi u njemu ideološke suprotnosti i zaoštrenosti između zaraćenih strana dobile jače i izrazitije forme nego ikada ranije. On bi, dakle, na najširem planu bio klasno-revolucionarni. To bi u osnovi bio rat ne samo između materijalno-tehničkih i vojnih snaga imperijalizma i socijalizma nego i između suprotnih ideologija. U takvom sukobu ideološka ubeđenja i pogledi radnih, i posebno vojničkih masa, njihova privrženost svetlu koji silazi sa istorijske pozornice ili onom koji donosi nove društvene odnose — imperijalizmu ili socijalizmu — odlučujuće bi uticali na njihovo borbena raspoloženja, moralnu snagu i spremnost da se žrtvuju za postizanje pobe. U ovom pogledu mišljenja u svetlu su nepodeljena.

U tome i leži razlog i smisao žestoke borbe koja se vodi između socijalističke i imperijalističke ideologije u

internacionalnim i nacionalnim okvirima, pa i u okviru oružanih snaga.¹²⁵⁾

Ideološki neopredeljenih ljudi svakim danom je sve manje. Sve zemlje (ne samo socijalističke), ocenjujući moralno-borbeni značaj ideološke motivisanosti za rat, ulažu maksimalne napore da građane, a posebno vojničke mase, vaspitaju u duhu svoje, odnosno vladajuće ideologije da ih učine imunim na uticaj ideologije suprotne strane i tako moralno pripreme za rat. U engleskom časopisu „Royal united Service Institution“, u vezi sa ovim pitanjem, između ostalog piše: „Pre svega, potrebno je vojnike snabdeti unutrašnjom snagom koja će im pomoći da preodole užase rata. Naš glavni cilj mora biti da vaspitanjem vojnika razvijemo i postignemo takvu duhovnu snagu, koja bi prevazišla duhovnu snagu naših protivnika“.¹²⁶⁾ U najrazvijenijim armijama zapadnih zemalja naročito se uporno nastoji da svaki vojnik bude „indoktriniran“ u duhu kapitalističke i antikomunističke ideologije. U francuskom vojnom časopisu, „Revue militaire d'information“ — u vezi sa tim piše: „Današnji vojnik postaje sve više vojnik ideoloških ratova. Od njega se traži da ima dosta uverenosti da brani ne samo teritoriju nego i koncepciju o čoveku i društvu... Prema tome, mora imati neku veru i neki ideal. Obuka treba da mu to da, da iskuje duhovno oruđe nadahnuto strašću“.¹²⁷⁾

„Ako ne zaustavimo dalje širenje komunističkih ideja“ — kaže se u američkom časopisu „Military Review“ — „i prestanemo da vodimo aktivnu borbu protiv njih, a da nas ne uznemirava nuklearni rat, kao što smo nekad sanjali, borba bi se mogla završiti pre nego što je i počela, i komunisti bi mogli doći na vlast“.¹²⁸⁾

¹²⁵⁾ Međutim, to ne znači da bi jedan novi rat kojega bi izazvali međunarodni reakcionarni režimi bio rat između socijalističkih i nesocijalističkih država. Naprotiv, realno je očekivati da bi se mnoge demokratske države sa kapitalističkim društvenim uređenjem, naročito one koje teže izgradnji socijalizma u svojoj zemlji, našle na strani socijalističkih država u borbi protiv agresivnih imperijalističkih država koje bi povele novi svetski rat.

¹²⁶⁾ Royal United Service Institution, 1962, str. 325

¹²⁷⁾ Revue militaire d'information, septembar 1960, str. 23.

¹²⁸⁾ Military Review, januar 1962.

Najveći uspeh u ideološkom formiranju vojnika mogu da postignu one zemlje i armije koje su na višem stepenu društvenog razvitka i društvenih odnosa, kao što su socijalističke države i one koje vode pravedan, revolucionaran i oslobodilački rat, za izvojevanje demokratskih i socijalnih sloboda, odnosno armije i narodi koji se bore i ratuju za pravedne i progresivne društvene ciljeve. To je ubedljivo pokazala istorija ratova.

Nazadne društvene snage nisu više u stanju da proklamuju ideje za koje bi njihovi narodi sa oduševljenjem ratovali, jer bi takav rat bio uperen ne samo protiv socijalističkih država i svih naprednih, demokratskih i oslobodilačkih pokreta u svetu već i protiv naroda imperijalističkih država koje bi izazvale rat.

Međutim, danas se veoma masovno i intenzivno koriste sva sredstva za ideološko-političku „obradu“ i „indoktrinaciju“¹²⁹⁾ vojnika. Pronalaze se „teorije“, koje ulepšavaju kapitalistički društveni sistem, kao što su: „o narodnom kapitalizmu“, „slobodnom svetu“, „buržoaskoj demokratiji“, o tobožnjem sve većem izjednačavanju prihoda kapitalista i radnika itd. Vojničkim masama se ulivaju pogledi i ubeđenja o vrednosti žrtvovanja za očuvanje kapitalističkih društvenih odnosa i ideološki pripremaju za borbu protiv socijalističkih zemalja i drugih naprednih snaga u svetu.

U tom smislu u „Revue militaire d'information“ stoji i ovo: „Vojniku treba da se usadi ubeđenje koje se temelji na višim interesima otadžbine, da se kod njega formira saznanje da je sloboda naša stvarnost i da bude ubeđen da se neminovno mora boriti za nju... Borac — učesnik kontrarevolucionarnog rata mora verovati, tj. mora imati volju da pobjedi i mora biti ubeđen da je njegov ideal veći od protivničkog“.¹³⁰⁾

Socijalističke ideje, zakonitom nužnošću nalaze svoje tlo tamo gde su objektivni materijalni uslovi za to sazreli. Stoga je razumljivo što se imperijalistički i ostali nazadni društveni faktori plaše toga u jednom novom

¹²⁹⁾ Pod „indoktrinacijom“ podrazumeva se ovde usvajanje ideologije i politike buržoaske klase.

¹³⁰⁾ Revue militaire d'information, septembar 1960, str. 31.

ratu. Napredni ideološki pogledi, pored svih predostrožnosti prodiru, iako veoma sporo, i u oružane snage kapitalističkih zemalja. „Upravo u oružanim obračunima atomskog razdoblja“ — piše zapadnonemački vojni psiholog Karl fon Šenau — „kada se ideološki frontovi protežu kroz same narode i kad su mnoge porodice podeljene na dva neprijateljska tabora, potrebno je da se komandir čete može osloniti na spremnost svojih oficira i podoficira da mu pruže informacije i na pouzdanost tih informacija“.¹³¹⁾

U sklopu „ideološke obrade“ vojnika veliki značaj zapadne armije pridaju religijskom vaspitanju. „Najvažniji i najjači izvori morala zapadnoevropskog čoveka su, — kaže švajcarski pukovnik Vebel, — duhovna dobra hrišćanstva. Iz vere u boga crpi vojnici hrišćanin svoju snagu i oduševljenje, svoju hrabrost i veru u sebe“. Američki psiholog Boring smatra „da vera u boga i verovanje u neku vrstu besmrtnosti predstavlja veliku podršku moralu“. Engleski maršal V. Slim piše: „Religija je uvek bila i još je jedan od najsolidnijih osnova morala, naročito morala vojnika“.¹³²⁾

Razvijanjem verskog fanatizma i religijskih predrasuda nastoji se stvoriti imunitet na uticaj progresivnih socijalnih ideologija i ubediti vojnika da hrabrim držanjem u borbi „ispunjava volju božju“ i da je stoga vredno žrtvovati se za postizanje uspeha u ratu protiv komunizma.

h) *Etička motivisanost*

Borbeni kvaliteti vojnika, njegova hrabrost i volja za borbom u manjem ili većem stepenu su uslovljeni i njegovim moralnim shvatanjima, ubeđenjima i uverenošću u pravednost rata i osećanjem moralnog duga i obaveze za aktivno angažovanje i hrabro držanje u borbi radi izvojevanja pobede. U tome je suština moralno-etičke moti-

¹³¹⁾ Karl von Schcenau, Kleine Truppen psychologie, München — Basel 1958, str. 177.

¹³²⁾ V. Slim, Mere za jačanje morala, Edicija „Problemi vaspitanja i obuke“, Beograd 1945, sveska 7, str. 82.

visanosti vojnika za borbu i razvijanje etičkih motiva u procesu vaspitanja i obuke. Takva motivisanost je uslovljena osobinama konkretnog društva, društvenim sistemom i odnosima i karakterom rata koji se vodi.

Objektivne uslove za visoku etičku motivisanost vojnika u ratu imaju sve države i armije koje vode pravedan rat, za odbranu zemlje, za nacionalno i socijalno oslobođenje svojih i drugih naroda, za očuvanje slobode i nezavisnosti domovine. Armija koja služi kao instrumenat politike sile i gušenja prava i slobode drugih naroda objektivno nema uslova da etički motiviše vojnike za rat. Stoga je svaki agresor prinuđen da se za postizanje nepravednih ratnih ciljeva koristi dezinformisanjem vojske i naroda o uzrocima, karakteru i cilju rata, razvijanjem mržnje prema drugim narodima, apelovanjem na najniže strasti i nagone ljudi i dr. Ukoliko agresor u borbi doživljava veće neuspehe, utoliko više krši sve moralne norme i ne bira sredstva da bi postigao cilj. On se moralno degeneriše i svojim nehumanim ponašanjem izaziva sve snažnije reagovanje i suprotstavljanje napadnutog naroda. Porobljivački rat uslovljava proces moralnog raspadanja osvajačke vojske. U tome leži jedan od potencijalnih i realnih uzroka poraza svakog napadača u savremenom ratu. Nasuprot tome, armija koja vodi pravedan rat, a pogotovo ona koja jedino i može da vodi takav rat, kao što su naše oružane snage, ima sve objektivne pretpostavke i mogućnosti da moralno pripremi vojnika za rat i da ga etički motiviše za najveće ratne podvige.

Jedan od osnovnih kriterija etičke motivisanosti svakog našeg građanina i vojnika je odanost i privrženost socijalističkom društvu, stepen učešća u njegovoj izgradnji i spremnost za njegovu odbranu. „Odbrana zemlje je pravo i najviša dužnost i čast svakog građanina“,¹³⁴⁾ najveća moralna obaveza i dužnost. Usvajanje principa i normi socijalističkog morala kojima se regulišu odnosi prema društvu, državi, domovini, kolektivu, prema sopstvenoj ličnosti, socijalističkim i drugim naprednim narodima i zemljama i revolucionarnim snagama u svetu

¹³⁴⁾ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, član 60.

motivišu vojnika naše armije za savesno izvršavanje vojničkih zadataka i hrabro držanje u borbi protiv neprijatelja naše domovine i socijalizma. Naš vojnik, sagledavajući u socijalističkom društvu otelovljenje pravednosti u odnosima među ljudima i narodima može se moralno motivisati da se predano bori za odbranu i pobedu socijalističkih snaga, da se žrtvuje za opšte dobro svog naroda i radnih masa čitavog sveta, za odbranu socijalističke domovine i ostvarenje ciljeva socijalizma uopšte.

U našem društvu, sistemom samoupravljanja nastaju i razvijaju se novi moralni odnosi među ljudima — odnosi drugarske saradnje, uzajamne pomoći i prijateljstva, spremnosti pojedinaca da se žrtvuju za opšte dobro, za zajednicu i kolektiv, da svoje lične interese potčine opštim. Isto tako zajednica i kolektiv sagledavaju interese pojedinca kao deo opštih, zajedničkih interesa. Svi ti kvaliteti novog, socijalističkog morala istovremeno postaju atributi vojnika i karakteristika moralne prakse u odnosima među ljudima u armiji. Na tome izrasta moralno-borbena gotovost i spremnost jedinica i pojedinaca da ulože maksimum napora u obuci i borbi iz osećanja moralne obaveze i dužnosti, iz sopstvenih unutrašnjih pobuda i ubeđenja, a ne iz straha ili isključivo ličnog interesa.

Moralne dužnosti našeg vojnika su definisane i kodifikovane u Ustavu SFRJ, Programu SKJ, vojničkoj zakletvi, zakonima, pravilima, uredbama i dr. U njima su sadržane pravne i ostale norme koje regulišu njegove dužnosti u odbrani zemlje, prema Armiji, društvu, radu, društvenoj imovini u miru i u ratu. Obuka će biti prilagođena zahtevima rata ako sve te dužnosti postanu imperativ ponašanja svakog pojedinca. Ukoliko su rezultati u ovom pogledu veći, utoliko će one postati snažniji motiv pozitivnog držanja i ponašanja vojnika i u miru i u ratu. To je naročito značajno kada se ima u vidu da će okolnosti i uslovi borbe u savremenom ratu biti takvi da će od čoveka često tražiti inicijativu, samostalno delovanje i odlučivanje u toku borbe, tako reći njegovo „žrtvovanje bez svedoka“. Prema tome, stepen angažovanja u borbi zavisice u prvom redu od unutrašnjih, moralnih pobuda svakog pojedinca, od njegovog osećanja moralnog duga i oba-

veze prema domovini, armiji, svom kolektivu i drugu. U tome i jeste osnovni smisao i značaj razvijanja u procesu obuke i vaspitanja, rečju i delima visoke socijalističke moralne svesti ljudi.

Naša ratna praksa je nepobitno potvrdila veliku ulogu etičkih motiva za držanje jedinica i pojedinaca u borbi, unutrašnju snagu i borbenu efikasnost armije. Socijalističke moralne norme otelovljene u praksi odnosa između boraca, boraca i starešina, između starijih i mlađih, armije i naroda, odnosa prema narodnoj imovini, prema ranjeniku, bolesnom i iznemoglom itd. bile su integralni deo revolucionarnog lika borca i snažan izvor njegove moralne snage. „U prošlom ratu se pokazalo“ — kaže drug Tito — „da je moralni elemenat odigrao odlučujuću ulogu u našoj borbi. Neprijatelj je imao tehniku, a mi smo imali svijest koja nas je držala i nosila naprijed i u najvećim teškoćama. Ona nam je omogućila da pobedimo“.¹³⁵⁾ Svaki borac i starešina smatrao je moralnom obavezom i dužnošću da se žrtvuje, kad god je to potrebno, za interes kolektiva i šire zajednice, i obrnuto, vojni kolektivi — jedinice bili su gotovi da podnesu i najveće žrtve za pojedinca. Velike žrtve koje je naša vojska podnela radi spasavanja ranjenika, ne samo na Neretvi i Sutjesci nego i u toku čitavog rata, najbolje svedoče o etičkom duhu koji je dominirao Narodnooslobodilačkom vojskom. Naravno, takvi moralni kvaliteti nisu spontano nastali. Oni su razvijani neprekidnim vaspitnim radom. Ideje socijalističkog morala, uporedo sa svesnom akcijom za usvajanje njegovih principa i normi, permanentno su materijalizovane u revolucionarnoj praksi. To je bio osnovni razlog brzog podizanja moralne svesti učesnika rata i njenog prenošenja na široke narodne mase.

Sve to upućuje na zaključak da je u periodu mira, u procesu obuke i vaspitanja nužno i teorijski i praktično razvijati moralne kvalitete pripadnika naše armije u duhu socijalističke ideologije i naših ratnih iskustava. To je jedan od preduslova da obuka odgovori potrebama i zahtevima savremenog rata.

¹³⁵⁾ J. B. Tito: Dela, „Napred“, Zagreb 1957, knjiga IX, str. 105.

Na etičkom motivisanju vojnika rade sve armije. Međutim, u buržoaskim armijama se često ne ulazi u moralnu sadržinu vojničkih dužnosti, ne daje se vojniku istinit odgovor na pitanje za koga i za šta treba da se bori i žrtvuje, kakva je moralna vrednost i opravdanost sopstvenih ratnih ciljeva, sredstava i metoda za njihovo ostvarenje itd. Umesto toga moralne dužnosti se proglašavaju kao apriori date, kao izraz „božje volje“ i nezavisne od društvenih uslova života ljudi. Vojnik se vaspitava da izvršava vojničke dužnosti, naređenja, da bude disciplinovan, poslušan, hrabar, da mrzi i ubija neprijatelja, objašnjavajući mu da je sve to njegova moralna dužnost i obaveza. Moralne ideje, norme i načela izvode se i iz religijskog morala. U duhu takvog morala se vaspitavaju radne mase i oružane snage. Istovremeno, insistira se na suprotstavljanju religijskog morala socijalističkom i uopšte progresivnom društvenom moralu.

Međutim, bilo bi pogrešno potceniti efekat ovakvog rada i mogućnosti etičke motivisanosti vojnika armija klasno antagonističkog društva. Naprotiv, iskustvo uči da su ovakve armije i u prošlosti uspevale da nature vojničkim masama moralna shvatanja, principe i norme nazadnih društvenih snaga i da to iskoriste kao jedan od motivacionih elemenata u nepravednim, osvajačkim ratovima.

Čak su agresivne, imperijalističke snage u prošlosti, a i danas, uspevale da i etički negativnim motivima stimuliraju vojnike za osvajačke ratove, odričući se pri tom i najelementarnijih normi buržoaskog morala. U tome su u prošlom svetskom ratu najdalje otišle fašističke armije u Evropi i oružane snage japanskog militarizma i imperijalizma u Aziji. U borbi za postizanje pobede nisu birana sredstva i metode. Makijavelijeva deviza: cilj opravdava sredstva — u potpunosti je realizovana u praksi borbe i postupanja prema porobljenim narodima. Svaki moralni obzir prema neprijatelju, bio on vojnik ili civil, smatran je kao akt izdaje sopstvene armije i naroda i kao takav grubo kažnjava. Etički nihilizam usađivan je u dušu hitlerovske armije i armija njegovih saveznika. Sistematskim vaspitavanjem i pripremanjem za porobljavanje i uništavanje drugih naroda, za ostvarivanje svetskog go-

spodarstva otupljivana je savest i svako ljudsko i moralno osećanje vojnika fašističkih armija, kako bi mogli hladnokrvno da izvršavaju svaki pa i najteži ratni zločin. Polazilo se od Ničeovog učenja da je moral stvar nemoćnih, bednih, onih koji silom i snagom ne mogu zadovoljiti volju za moć. Masovno ubijanje dece, žena, nevinog stanovništva, spaljivanje i uništavanje ratnih zarobljenika, genocid itd. u okupiranim zemljama Evrope i Azije svedoče o moralnoj bedi fašističkih i drugih osvajačkih armija u drugom svetskom ratu. Ali, to je istovremeno i potvrda da se i raspirivanjem najnižih ljudskih nagona i amoralnim sredstvima mogu motivisati vojničke mase za izvršavanje ratnih zadataka.

i) *Psihološki motivi*

Socijalni motivi koji se zasnivaju na psihološkim potrebama, kao što su motivi samoutvrđivanja koji se manifestuju u težnji pojedinaca za sticanjem priznanja u društvu, da bude prihvaćen od okoline, da uživa ugled u svojoj sredini i dr., zatim motiv sigurnosti koji se ispoljava u težnji da se održi nepromenjenom situacija koja obezbeđuje egzistenciju i zadovoljenje za pojedinca važnih motiva, i dr. takođe deluju na ponašanje ličnosti u uslovima borbe.

Međutim, nije održivo ono gledište po kojem ovim motivima pripada dominantna uloga i uticaj na ponašanje čoveka u ratu. Tako, na primer, američki psiholog F. Boring smatra da „za većinu ljudi ideologija nije važan elemenat morala u nastavnoj jedinici ili za držanje u borbi“. Francuski psiholog Kampeano takođe borbeni moral svodi na čisto psihološke elemente, odnosno na: „inteligenciju koja shvata, volju koja izvršava i hrabrost koja prkosi smrti“.¹³⁶⁾

Šarl Šandese takođe svodi moral vojnika na čisto psihološke faktore: nagone, interese, stavove i motive.

¹³⁶⁾ Kampeano, *Essai de psychologie militaire*, Paris, 1902, str. 15.

Osnovna pogreška navedenih tumačenja suštine moralnog faktora i motivacije čoveka u borbi je: prvo, u davanju prioriteta psihološkom faktoru nad ideološko-političkim, i, drugo, u mehaničkom i metafizičkom odvajanju jednog faktora od drugog. Međutim, čovek stupa u borbu kao integralna ličnost i u procesu nje dolaze do izražaja i jedinstveno deluju sve njegove potencije i osobine: moralne, psihičke i fizičke. Psihološke osobine nisu nezavisne od ideologije, ideoloških, političkih, moralnih i drugih stavova ubeđenja i verovanja ličnosti. Naprotiv, ove dve strane su tesno povezane i uzajamno se uslovljavaju. Težnja za samopotvrđivanjem, društvenost, borbenost, snaga volje, emocije, navike i druge psihičke osobine ličnosti u velikom stepenu su determinisane pogledima na svet i ideologijom. S druge strane, kroz čovekovu psihihu se projiciraju i ona daje određeni individualni pečat i fizionomiju svim ideološkim komponentama ličnosti. Isti ideološki, etički i drugi pogledi, stavovi i ubeđenja ne dovede uvek do istog načina ponašanja ljudi različitih psihičkih osobina. Ovo, dakle, zavisi od individualnih razlika u psihičkim svojstvima ličnosti. Iz ratne prakse je, na primer, poznato da su pojedini borci iako ideološki neizgrađeni pokazivali u nekim prilikama više hrabrosti nego neki ideološki izgrađeniji. To pokazuje da hrabrost zavisi ne samo od ideoloških već i od psiholoških faktora (emocionalne stabilnosti, snage volje, adaptivnih sposobnosti itd.). No, to ipak ne negira činjenicu da su ideološko-politički najizgrađeniji i najsvesniji borci ipak, po pravilu, ispoljavali najveći stepen istrajnosti i smelosti u borbi.

Ponašanje čoveka je velikim delom determinisano i uslovljenom psihičkom klimom kolektiva. To je posebno značajno za vojnu grupu — vojni kolektiv. Status u grupi (formalni ili neformalni), socijalne veze, karakter interpersonalnih odnosa i interna koherentnost mogu stimulatивно ili destimulatивно da utiču na odnos prema zadacima obuke i na angažovanje u izvršavanju borbenih zadataka. Uzajamna solidarnost, poverenje, prijateljstvo i saradnja unutar i između jedinica i kolektiva ulivaju samopouzdanje, sigurnost i stimulišu pojedinca i jedinice

na akciju u borbi. Grupa, osnovni kolektiv, u velikom stepenu formira, modifikuje i modelira stavove, motive i druge osobine i svojstva ličnosti. „Čovek je sličan rudi“ — govorio je M. Gorki — „i on se formira i preformira pod određenom ideološkom temperaturom. Tu visoku idejnu i moralnu temperaturu, pri kojoj se formira novi čovek, sa novim idejama i moralnim kvalitetima predstavlja kolektiv“.¹³⁷⁾ Vojnik se po mentalitetu i načinu delovanja u procesu zajedničkog života u trupi obukom i vaspitanjem sve više izjednačava sa grupom — jedinicom. Takav proces integracije dovodi do većeg ili manjeg stepena njegove identifikacije sa kolektivom, do emocionalne, a ne samo racionalne povezanosti sa njim. Rezultati toga su najčešće spremnost pojedinaca na pozitivno angažovanje u radu i u borbi i to iz osećanja privrženosti, odanosti kolektivu i sopstvenoj borbenoj grupi (jedinici), drugovima sa kojima živi, radi i bori se. Stoga, sve armije insistiraju na razvijanju kolektivnog duha vojnih grupa, i jedinica.¹³⁸⁾

U savremenom ratu unutrašnja snaga osnovnih kolektiva i najmanjih jedinica od naročitog je značaja. Oni će biti često u situaciji da samostalno i dosta izolovano od drugih jedinica izvršavaju veoma teške i raznovrsne zadatke. „Nekada guste mase na bojištu danas zamenjuju skriveno nastupanje i provlačenje specijalizovanih grupa.“¹³⁹⁾ U ratnim uslovima ovakve grupe, odnosno manje jedinice biće izložene intenzivnom moralno-psihološkom delovanju protivnika. Da ne bi u takvim uslovima došlo do socijalne dezintegracije, potrebno je da budu monolitne da svaki pojedinac bude spreman da se žrtvuje

¹³⁷⁾ Citirano prema: М. И. Дяченко, Индивидуальный подход в воспитаний воинов, Военное издательство, Москва — 1962. стр. 27.

¹³⁸⁾ Pojedini psiholozi su kolektivni duh grupe (l'esprit des trupes, l'esprit de corps, l'esprit d'equipe) tumačili nenaučno, smatrajući ga ne kao izraz zajedničkog mišljenja i stavova grupe ljudi o izvesnim pitanjima, već kao nešto samostalno, nezavisno od individualne svesti, kao neki posebni entitet, kolektivnu dušu (âme collective) uslovljenu nepoznatim, tajanstvenim duhovnim snagama. (Le Bon i dr.).

¹³⁹⁾ Šarl Kost, Psihologija borbe, Beograd, 1934, str. 152.

za druga i borbenu grupu. Takvi međusobni odnosi predstavljaju snažan motivacioni faktor u borbi. Otuda, moralna snaga pojedinaca nije samo u njegovim ličnim moralnim i psihičkim kvalitetima već i u jačini socijalnih veza koje ga spajaju sa kolektivom, grupom. U čvrstom, snažnom kolektivu pojedinac se oseća sigurnijim i to ga podstiče na rad i borbu. Kolektivni duh, pozitivna osećanja prema zajednici jačaju socijalne veze u kolektivu i čini ga sposobnijim za borbu.

Na ponašanje u borbi znatno utiče i emocionalna i voljna sfera ličnosti. Društvena osećanja (sentimenti) kao što su osećanje patriotizma, mržnje prema neprijatelju i dr. predstavljaju važan motivacioni faktor. Isto tako razvijanjem sposobnosti volje, aktivnih i pasivnih navika i sl. vojnik se priprema za ratne napore. Poznato je da se snagom volje suzbija strah i da aktivne i pasivne navike u radu i ponašanju igraju značajnu ulogu u izvršavanju borbenih zadataka.

Sve izneto pokazuje da se pod prilagođavanjem obuke savremenom ratu podrazumeva i razvijanje psiholoških osobina i kvaliteta ličnosti vojnika neophodnih u ratu.

j) *Disciplina kao motiv ponašanja*

Stepen prilagođenosti obuke ratu procenjuje se i po tome koliko ona doprinosi formiranju disciplinovanog vojnika analogno uslovima i zahtevima nuklearnog rata.

Karakter savremenog rata, kao što je pokazala prethodna analiza, do te mere je postao složen da zahteva izvanredno veliku tačnost i preciznost u izvršavanju borbenih zadataka. Sredstva za masovno uništavanje naročito su potencirala ulogu discipline. U savremenom ratu i „najmanje ispoljavanje nediscipline i nehata čak i pojedinog vojnika može dovesti do poraznih posledica i neizvršavanja zadatka cele jedinice“.¹⁴⁰ Stoga se od svakog borca i starešine zahteva izvanredno disciplinovano izvršavanje svih zadataka. I ne samo to. Čak i bez konkretnog

¹⁴⁰ Ермахин М. И., Поощрение и дисциплинарное взыскание, Воениздат, Москва 1961, стр. 11.

naređenja traži se da jedinica i pojedinci deluju u duhu volje i zamisli starešine, da potčinjeni tačno izvršavaju naređenja starijeg i u njegovom odsustvu kao da je prisutan. „Disciplina u izvršavanju naređenja“, kaže na jednom mestu Montgomeri, „mora biti tako čvrsta da se ona moraju izvršiti iako komandant pogine“. Ovo pretpostavlja visoku, svesnu disciplinu, a i visok stepen inicijative starešina i vojnih kolektiva. U ovome su ujednačeni stavovi svih savremenih armija. To se vidi i po tome što se kod svih bez izuzetka u pravilima o disciplini postulira bezuslovna poslušnost i potčinjavanje starešini i postavlja kao imperativ — naređenje pretpostavljenog zakon za potčinjenog. Sredstva i način da se ovo postigne dosta su različiti kod pojedinih armija. Uspeši u ovom smislu su u krajnjoj liniji determinisani kako društvenim odnosima, tako i karakterom armije, sistemom obuke, a u ratnim uslovima još i karakterom rata i drugim faktorima.

Međutim, činjenica je da se u svim armijama danas ističe uloga svesnog elementa discipline, iako se u buržoaskim armijama još uvek u osnovi na disciplinu gleda kao na sredstvo koje u krajnjoj liniji obezbeđuje da ljudi rade i ono što ne žele da rade, da se vojnici angažuju u borbi i onda kada bi hteli da je izbegnu i kada je smatraju bezuspešnom, besmislenom i sl. Prema ovakvim shvatanjima, disciplina treba da oličava takvu moć i silu koja će biti strašnija i od straha koji neprijatelj zadaje. „U teškim situacijama“ — kaže zapadnonemački general Hans Kisel — „će se naići na dobrovoljnu poslušnost još samo kod manjeg broja ljudi: većina sluša stoga što je strogom vežbom ulivena poslušnost postala običajem i što je strah od kazne jači od straha od neprijateljskog metka. A gde se ipak ovaj poslednji pokaže jačim, tu treba preduzeti drakonske mere“.¹⁴¹⁾ Kouplend ističe da je svrha obuke: „a) usaditi usklađeno dejstvo i b) stvoriti instinktivnu poslušnost“, jer se po njegovom mišljenju, „vojnici neće nikad spontano pokoriti dok pokoravanje ne postane navikom“. Disciplinom se, dakle nastoji slomiti volja ličnosti, i prinudom obezbediti bezuslovna poslušnost i potči-

¹⁴¹⁾ Zbirka članaka iz vojne psihologije, VIZ, Beograd, 1965, str. 391.

njavanje. Ali, uporedo sa ovim, u svim armijama se traže i primenjuju i druga sredstva i druge vaspitne metode za razvijanje discipline. Sve se više insistira na svesnoj strani discipline, čak i u onim armijama koje su poznate po „drilu“, „mustranju“ i mehaničkoj disciplini. Intenzivno se sprovodi i politička aktivnost adekvatno karakteru konkretnog društva, ideologiji, sistemu vaspitanja, kulturnim i drugim prilikama. Težište nije na prinudi već na svesti o potrebi poslušnosti i savesnog izvršavanja zadataka. Ovo je došlo kao neminovan zahtev savremenog rata, društvenog razvitka, kulturnog i političkog uzdizanja širokih narodnih masa. „Problem koji se pred nas postavlja“ — stoji u Military Revue od januara 1961. godine — „je da pronađemo kako da se ‚inspiracija‘ spoji sa ‚prusizmom‘ da bi vojnik bio sposoban ne samo bezuslovno da izvršava naređenja pod najtežim uslovima nuklearnog bojišta već takođe da to čini inicijativno samostalno i snalažljivo“.

Ideološko-politički rad je usmeren da motiviše vojnika za obuku i borbu. Time se na posredan način unosi i svesna komponenta u disciplinu i sve više ističe da „disciplina u kojoj čovekovo srce ostaje strano — ne вреди“, „ako je mehanička“, „da je disciplina štit, a ne jaram“, da je „od discipline do herojstva samo jedan korak“¹⁴³⁾ itd.

Disciplina bazirana na svesti o potrebi bezuslovnog potčinjavanja bitan je uslov za jedinstvo akcije vojničkih masa. Takvo jedinstvo savremeni rat postavlja kao imperativ. Koordinacija i usklađeno dejstvo svih snaga i sredstava u obuci i borbi nisu mogući bez rukovodeće uloge starešine i bezuslovnog potčinjavanja mladih njegovoj volji i odluci. Ovo bezuslovno potčinjavanje je danas neophodno uvek, svuda i u svakoj prilici, bez obzira na teškoće i opasnosti s kojima bi bilo skopčano to izvršavanje, bilo u miru, bilo u ratu i borbi. Samo na takav način je moguće postići jednodušnost, jedinstvo i jednovremenost u upotrebi snaga u ratu i borbi, što je neophodno za pobedu nad neprijateljem. U ovome u suštini i leži smisao i moralni značaj discipline.

¹⁴³⁾ Закон жизни воина, Военное издательство, Москва, 1961, стр. 8.

Međutim, bezuslovno potčinjavanje i apsolutna poslušnost ako nisu svesno uslovljeni i ako ne rezultiraju iz ubeđenja ljudstva o njihovoj neophodnosti ne mogu u savremenim ratnim uslovima potpuno obezbediti čvrstinu vojne organizacije.¹⁴⁴⁾ Samo bezuslovno potčinjavanje zasnovano na svesti može imati velik i pozitivan uticaj na uspeh u radu, obuci i pozitivno delovati na ponašanje ljudi u ratu i borbi. Bezuslovnost i svesnost su nerazdvojni elementi svesne discipline. Oni nisu protivrečne osobine, već čine dijalektičko jedinstvo. Ali samo jedan elemenat zasebno uzet ne obezbeđuje ono što čini suštinu svesne discipline i što se zahteva od discipline. Bezuslovnost bez svesti o njenoj neophodnosti pretvara se najčešće u grubu prinudu.

Stoga se u radu na razvijanju discipline ne sme nijedna od ovih strana apsolutizirati, a još manje zanemariti. Tamo gde se od ovog osnovnog zahteva odstupa u praksi, neminovno dolazi do deformacije discipline i do suprotnih rezultata od onih koji se njome žele postići.

Bezuslovnost bez svesnosti o njenoj nužnosti vodi jačanju prinude, primeni represivnih mera, šablonu, mehaničkom delovanju i, ne retko, bezdušnom odnosu pretpostavljenih prema potčinjenim. Ovako jednostrano shvaćena disciplina veoma je slaba poluga morala. Svesna disciplina se može realizovati samo na osnovu pravilnih odnosa i uzajamnog poverenja između starijeg i mlađeg, onog koji naređuje i onog koji izvršava naređenja. „Čovek je bio i ostaje“ — kaže J. B. Tito — „osnovni faktor naše odbrane, pa zato i odnos prema njemu mora da bude pravilan i da ga podstiče na izvršavanje zadataka“.¹⁴⁵⁾ Uspeh je za starešinu ako razvije disciplinu i samodisciplinu pot-

¹⁴⁴⁾ „Dok je strah od posledica mogao biti u prošlosti efikasno zastrašujuće sredstvo protiv neposlušnosti, izvesno je da neće poslužiti u ovu svrhu u nuklearnom ratu. Užasi sa kojima ćemo se možda morati tada susresti biće takvi da će samo čovek koji je prožet uverenjem u ispravnost svoje stvari i izvanrednim duhom lojalnosti prema svojim drugovima i svojoj jedinici biti u stanju da nađe unutarnju snagu koja bi mu bila potrebna.“ A. B. C. Watkins, *Military Review*, jun 1961, str. 34.

¹⁴⁵⁾ Deset godina JNA, izdanje „Narodna armija“, Beograd, 1961, str. 10.

činjenih bez primene represivnih mera. „Samo se onaj može smatrati pravim crvenim komandantom“ — govorio je Frunze — „koji bez ikakvih prinudnih mera postigne potpuno potčinjavanje svojoj volji“.¹⁴⁶⁾

Razvijanjem političke svesti u procesu obuke, osobina socijalističkog morala, patriotizma, svesti o vojničkim dužnostima i zadacima, osnovni je put za razvijanje svesne discipline. „Politička svest uslovljava sve moralno-borbeno kvalitete vojnika, pa u tom smislu i tako važno svojstvo, kao što je disciplinovanost“.¹⁴⁷⁾ Ovo nameće potrebu da se u ovom smislu objašnjava razlog i smisao i potreba onoga što se od vojnika zahteva. Time se razvija svesna disciplina.

Disciplina je za vojsku uvek bila i ostala *conditio sine qua non*. Ona čini jednu od osnovnih poluga borbenog morala i uslova za organizovano delovanje i uspešno izvršavanje borbenih i drugih zadataka. Moral jedinice se u velikoj meri izražava kroz samodisciplinu. Putevi navikavanja vojnika na poslušnost i bezprekorno izvršavanje i najtežih i najopasnijih zadataka bili su u prošlosti a i danas su, veoma složeni i raznovrsni. Međutim, osnovna svrha discipline u suštini je umnogome ostala slična, tj. vaspitati i pripremiti vojnika da deluje po komandi i naređenju starešine i da izvršava sve zadatke bez obzira na njihovu težinu i stepen opasnosti. To znači da je u nedostatku drugih motiva za izlaganje opasnosti i podnošenje najvećih napora, naređenje i stečena navika da se ono mora izvršiti motiv koji mora obezbediti poslušnost, angažovanje i požrtvovano držanje vojnika u borbi. Vojniku koji je u većoj meri navikao na izvršavanje naređenja u procesu obuke i vaspitanja, biće lakše da se disciplinovanost ponaša i u borbi. U tome je jedan od motivacionih elemenata discipline. Istina, disciplina iz navika ne može da zameni disciplinu iz svesti o potrebi izvršavanja naređenja i zadataka, naročito kada je reč o našoj armiji. Ali

¹⁴⁶⁾ M. V. Frunze, Izabrana dela, Beograd, 1964, str. 43.

¹⁴⁷⁾ Морально-политический фактор в современной войне, Военное издательство, Москва, 1956, стр. 198.

i jedna i druga komponenta uzete u jedinstvo mogu obezbediti efikasno delovanje borca i u uslovima ratne opasnosti. U opasnim situacijama ne može se, dakle, očekivati uspešno rukovođenje i dosledno izvršavanje naređenja i zadataka bez izvanredno disciplinovanog ljudstva. U tome je osnovni smisao formiranja u procesu obuke, vaspitanja i rada disciplinovanih vojnika koji će ne samo iz svesti nego i iz navike izvršavati i najteže borbene zadatke.

To znači da nije dovoljna samo svest o potrebi discipline, (mada je to primarno za ostvarivanje bezuslovne poslušnosti, preciznosti i tačnosti u radu, za usvajanje i pridržavanje normi koje regulišu odnose, način rada i ponašanja vojnika), ako sve to nije sinhronizovano sa disciplinskom praksom, sa odgovarajućim sistemom i organizacijom rada i života jedinica. „Nemogućna je bilo kakva svest o disciplini ako nikad nije bilo same discipline.“¹⁴⁸) „Računati da se disciplina može izgraditi samo objašnjavanjem, znači računati na veoma slab rezultat.“¹⁴⁹) „Disciplina se iskiva u celokupnom radu, životu i delatnosti vojnih lica; ona je uslov njihovog normalnog razvitka.“¹⁵⁰)

Data analiza pokazuje da razvijanje moralno-psihološke energije i motivisanosti vojnika za savremeni rat predstavlja jedan od osnovnih zadataka i problema obuke. Stoga se stepen njene adekvatnosti ratu mora procenjivati i sa tog aspekta. U moralno-psihološkom pogledu pred obuku se postavljaju, dakle, isto toliko, ako ne i u većoj meri, teški zadaci koliko i u pogledu stručne kvalifikovanosti ljudstva, za savremeni, odnosno opštenarodni odbrambeni rat. Ova dva elementa idu zajedno, jedan na drugoga utiču i u praksi obuke i rata nemoguće ih je odvojiti.

¹⁴⁸) A. S. Makarenko, Metodika vaspitnog rada, Beograd, 1957, str. 15.

¹⁴⁹) A. S. Makarenko, Dela, t. V, Moskva, 1958, str. 125.

¹⁵⁰) General-pukovnik Rade Hamović, Disciplina i međusobni odnosi, „O vojnoj disciplini“, Beograd, 1964, str. 44.

Našeg borca će pokretati u opštenarodnom odbrambenom ratu visoka ideološko-politička svest, socijalistički moral izražen u prednosti i privrženosti socijalizmu i socijalističkoj domovini, disciplina zasnovana na ubeđenju i shvatanju neophodnosti besprekornog, stvaralačkog i inicijativnog izvršavanja svakog zadatka u borbi. Ovakve osobine i kvalitete vojnika mogu se formirati samo obukom koja polazi od ciljeva odbrane zemlje, problema i zadataka koje će pojedinci i jedinice rešavati u nuklearnom ratu.

Glava III

REALIZACIJA PRILAGOĐAVANJA OBUKE RATU

Prethodne analize pokazuju da je prilagođavanje obuke savremenom ratu veoma složen proces. Realizacija ovog zahteva uslovljena je najvećim delom: 1) sadržajem obuke, 2) kvalitetom izvođača i učesnika, 3) adekvatnošću principa i metoda obuke i 4) nastavnim sredstvima, mestom i vremenom izvođenja obuke.

Stoga je potrebna analiza svakog od ovih faktora.

1.— SADRŽAJ OBUKE

Savremenom vojniku su potrebna obimna i solidna znanja, navike i umenja, i to ne samo iz vojnostručne oblasti, već i iz domena drugih nauka. To je došlo kao posledica sve veće tehnicizacije armije i analogno tome povećanja složenosti i raznovrsnosti borbenih dejstava i moralno-psiholoških problema u kojima će se vojnik naći u nuklearnom ratu. Na ovo utiče i činjenica da se u vojnu nauku i probleme vezane za pripremu oružanih snaga za rat integriira sve veći broj naučnih disciplina. Stoga se pri određivanju programa obuke za vojnika postavlja problem izbora nastavnih sadržaja. Skoro svi vojni faktori postavljaju kao osnovni zahtev u ovom pogledu: učiti vojnika onome što je potrebno za rat. Ovaj zahtev, u stvari, ima veoma dugu istoriju, ali je danas naročito aktuelan. No, njegov smisao, suština i sadržaj istorijski se menjao. U doba Suvorova, na primer, on je značio da

vojnika ne treba učiti, kako u sadržajnom tako i u metodičkom pogledu, stvarima nepotrebnim za rat, već samo onome što mu može korisno poslužiti u borbi, u izvršavanju borbenih zadataka. To je došlo kao reakcija na praksu tadašnjeg besmislenog vežbanja i muštranja vojnika često više radi toga da bi bio zauzet i da ne bi imao vremena da razmišlja o svom položaju, da bi mislio samo na svoju jedinicu itd., nego radi stvarne ratne potrebe.

Međutim, problem nije danas u odbacivanju nepotrebnog, odnosno necelishodnog iz nastavnih programa, kao što je bilo u prošlosti, već više u nemogućnosti da vojnik nauči sve ono što je stvarno potrebno da zna o ratu i u ratu s obzirom na velike zahteve koji se u tom smislu pred njim postavljaju. Takve okolnosti navode na zaključak da bi pomenuti princip mogao danas da glasi: učiti vojsku onome što je najpotrebnije u savremenom ratu. Suština problema je danas u tome kako izabrati ono što je najpotrebnije, ono što će omogućiti vojniku, s jedne strane, da može izvršiti borbeni zadatak i, s druge, da može samostalnim učenjem proširivati znanja i nadoknaditi ono što u toku obuke nije mogao naučiti. Prema tome, sastavljač savremenog programa obuke prinuđen je da iz preobimnosti onoga što je vojniku stvarno potrebno da zna i ume da radi u ratu, izdvoji ono što je ključno, osnovno, i da, s obzirom na kratkoću vremena za obuku, odabere ono što je najnužnije.

Taktička i tehnička znanja, odnosno način borbe i kvalitet i kvantitet naoružanja najtešnje su povezani i uzajamno se uslovljavaju. Savremena taktika je uslovljena nuklearnim oružjem, kao što je ranije bila uslovljena konvencionalnom borbenom tehnikom i sredstvima. Ali, ni novo oružje ni nova taktika ne ukidaju do kraja konvencionalnu taktiku i naoružanje. Oni su samo njihova dijalektička negacija. U novom ratu, pored nuklearnog, imaće veoma značajnu ulogu i ostalo oružje i borbena sredstva. Analogno tome, i konvencionalne forme borbe su neizbežne iako one neće imati dominantnu ulogu. Otuda, obuka i po sadržaju i po formi (načinu izvođenja) neminovno mora sadržati i starog i novog. Bez poznavanja osnovnih elemenata klasičnog načina ratovanja ne bi bilo

moguće usvojiti način vođenja borbe u uslovima primene nuklearnog oružja. To je dijaleksička zakonitost i gnoseološka nužnost imanentna svakom procesu sticanja novih znanja. Novo se saznaje „neprekidnim povezivanjem sa starim“; stara znanja su „instrumenat za dalje spoznavanje predmeta i pojava objektivnog sveta“.¹⁵¹⁾ Kad se sve ovo ima u vidu, problem izbora sadržaja obuke postaje veoma složen i delikatan. Od kvaliteta rešavanja ovog problema i uspostavljanja pravilne proporcije između starog i novog u sadržaju obuke, u osnovi zavisi čitav njen proces, organizacija, izvođenje i stepen prilagođenosti uslovima savremenog rata. Sama činjenica da programi obuke moraju sadržavati gradivo o tome kako se ratovalo, i ono novo, koje govori kako će se ratovati, sa svoje strane ukazuje na obimnost taktičkih i tehničkih znanja kojima treba da raspolaže, ne samo svaki, pa i najniži starešina, nego i svaki vojnik.

Materijalno-tehnička baza armije takođe deluje kao jedan od objektivnih faktora, kako na sadržaj tako i na način izvođenja obuke. Sadržaj obuke i ovladavanje tehnikom u najvećoj meri su uslovljeni time koliko se njome raspolaže. Ovo naročito važi kada je reč o praktičnom osposobljavanju i obučavanju ljudstva da njome vlada, da je zna primeniti u borbi. Pored borbene tehnike kojom neposredno raspolaže, neophodno je da vojnik u granicama mogućnosti, makar i teoretski bude upoznat sa principima dejstva, taktičkom namenom, mogućnostima i dr. i naoružanja i borbenih sredstava sa kojima jedinice ne raspolažu (na primer, sa NBH borbenim sredstvima) ali sa kojima će se najverovatnije sresti na bojištu. Iznaženje pravilnog odnosa između ova dva zahteva (upoznavanje tehnike sa kojom se raspolaže i one sa kojom se ne raspolaže) takođe je, sa aspekta prilagođavanja obuke ratu, važan elemenat u sklopu programiranja obuke.

Taktički sadržaji obuke su diktirani, pre svega, NBH oružjem i ulogom pojedinaca i jedinica u nuklearnom ratu, odnosno njihovim borbenim funkcijama. Ukoliko se dublje sagledavaju uslovi u kojima će se boriti, uloge u

¹⁵¹⁾ M. A. Danilov. B. V. Josipov, Didaktika, Sarajevo, 1961, str. 142.

kojima se borac može naći u toku pojedinih vidova borbe, zadaci koji se pred njega mogu postaviti i načini na koje ih može uspešno rešavati, utoliko će se celishodnije osposobiti za ratne funkcije. Prema tome, programska orijentacija (ne fiksiranost) u pogledu sadržaja obuke i pojedinca i jedinica biće jedna od osnovnih pretpostavki za adaptiranje borbene obuke ratu.

Usvajanje taktičkih i tehničkih znanja je u velikom stepenu uslovljeno opštim obrazovanjem i tehničkom kulturom vojnika i starešina. Od vojnika se u savremenim uslovima traži ne samo da zna opisati, rukovati i taktički primeniti borbena sredstva, mada i za to treba dosta visok stepen opšteg obrazovanja, nego često i da više poznaje oružje, principe dejstva i zakonitosti na kojima se bazira njegovo funkcionisanje, faktore koji na ovo utiču itd. Za sve to su potrebna šira i svestranija opšta znanja. Celishodno i racionalno programiranje obuke u ovom pogledu predstavlja potrebnu pomoć izvođačima i učesnicima obuke u pravilnom usmeravanju aktivnosti na sticanju onih opštih znanja koja doprinose potpunijem i dubljem shvatanju i usvajanju vojnostručne obuke, a naročito složenog oružja i drugih borbenih sredstava. U stvari, zakonita je pojava da se sa opštim kulturnim progresom, razvojem tehnike i sve složenijim borbenim sredstvima i ratom uopšte povećava potreba za sve širim opštim obrazovanjem, i vojnika i starešina. Shvatiti suštinu, principe dejstva i način primene NBH-borbenih sredstava, infracrvene tehnike, elektronskih mašina itd. pretpostavlja poznavanje određenih matematičkih, fizičkih, hemijskih, bioloških i drugih zakonitosti.

Pored navedenog, od vojnika, a ne samo od starešine, se zahteva da razume elementarne zakonitosti društvenog razvitka, osnove savremenih društvenih kretanja i aktuelna ideološka i politička zbivanja u zemlji i svetu itd. Bez takvih društveno-političkih znanja, ni vojnici ni starešine ne mogu biti svesni i aktivni faktori obuke, a još manje svesni subjekti rata. Prema tome, može se reći da je prilagođavanje sadržaja obuke u moralno-psihološkom pogledu, uslovima i zahtevima savremenog rata isto toliko potrebno koliko i prilagođavanje u operativno-taktič-

kom smislu. Samo kao celina ove dve komponente sadržaja obuke omogućavaju formiranje i izgrađivanje neophodnih osobina ličnosti savremenog vojnika. Stoga, programi obuke i naše i drugih armija, pored taktičko-tehničkih, opšteobrazovnih i drugih, uključuju i sadržaje moralno-psihološkog i ideološko-političkog karaktera. Obimnost ovog dela programa je u stalnom porastu.

S obzirom na fizičke napore koji predstoje vojniku u savremenom ratu, program obuke mora sadržavati gradivo srazmerno njegovoj važnosti iz domena fizičkog vaspitanja. U tom smislu je od posebnog značaja obuka ljudstva u radnjama specifičnim i nužnim za uspešno izvođenje borbene obuke. Razumljivo, obuka u pogledu fizičke pripreme vojnika za rat ne može odgovoriti svom zadatku ako se u procesu izvođenja celokupne borbene obuke ne insistira da se vojnici stavljaju u situacije u kojima mogu razviti svoje fizičke sposobnosti analogno ratnim potrebama.

Aktuelnost i kvalitet sadržaja obuke iz sve četiri navedene oblasti (taktičko-tehnička, moralno-psihološka,¹⁵²) opšteobrazovna i fizička) bitan su preduslov da se ona i u didaktičko-metodičkom pogledu prilagodi uslovima savremenog rata. Ali krupniji nedostaci u programiranju i nastavnim sadržajima ne mogu se kompenzirati uspešnim načinom izvođenja, kao što i najbolji nastavni sadržaji neće dati potrebne rezultate ako se obuka didaktički pravilno ne izvodi. Dobar izbor sadržaja obuke olakšava didaktičku orijentaciju, pravilniji izbor i primenu nastavnih oblika, metoda, sredstava i sl. Ovde se sadržina (sadržaj programa) i forma (način izvođenja) veoma tesno uzajamno uslovljavaju.

Rezultati obuke ne zavise samo od činjenice da li programi u potrebnom obimu i odnosu sadrže gradivo iz svih navedenih oblasti. Isto tako značajan je realan odnos između datih oblasti kako u pogledu obimnosti tako i u pogledu predviđenosti vremena za savlađivanje predviđenog gradiva. Svakako da vojnostručni deo programa obuke mora biti dominantan. Ali zapostavljanje ostalih sadržaja

¹⁵²) U sklopu moralno-psiholoških sadržaja podrazumevaju se i ideološko-politički.

ne samo da bi onemogućilo svestrano i kompletno formiranje ličnosti vojnika već bi se isto tako negativno odrazilo i na savlađivanje vojnostručne obuke. S druge strane, ako bi se relativno favorizovali sadržaji van okvira vojnostručne obuke, došlo bi do sličnih negativnih posledica. Dakle, nenormalne disproporcije u sadržajima obuke između pojedinih oblasti, pa i između pojedinih predmeta u njihovom okviru, mogu da prouzrokuju jednostranost i nekompletnost stručnog i ostalog obrazovanja vojnika. Samim tim ni sadržajno ni metodički rezultati obuke ne bi mogli udovoljiti zahtevima i uslovima savremenog rata.

Iz svega iznetog može se uočiti i zaključiti da sadržaj obuke u veoma značajnom stepenu determiniše proces, rezultate i stepen njene prilagođenosti ratu.

Adekvatnost, odnosno prilagođenost obuke uslovima rata dobrim delom je u uzročno-posledičnoj povezanosti i sa organizacijom i načinom planiranja, kako u makro tako i u mikro razmerama. Borba pretpostavlja usklađeno sinhronizovano dejstvo brojnih i raznovrsnih jedinica i tehničkih sredstava. Ona se planski organizuje, priprema i izvodi. Planovi se u procesu same borbe najčešće modifikuju, menjaju, dopunjuju pod uticajem predviđenih i nepredviđenih događaja i promena u borbenoj situaciji. Greške u planiranju i predviđanju toka borbe obično dovode do većih ili manjih negativnih posledica. Radi toga suprotna strana uvek teži da protivniku naruši planove. Stoga planiranje obuke utiče, s jedne strane, na kvalitet realizovanja programa, a, s druge, služi i kao praksa za obučavanje ljudstva u realnom planiranju borbenih dejstava u ratu. Ovo se naročito odnosi na planiranje vežbi, manevara, ratnih igara i sl. Pravilno i celishodno planiranje obuke je značajno na svim nivoima. Ako se, na primer, ne usklađuje planiranje u pogledu vremena kao trajanja i kao meteorološke pojave, zatim između različitih jedinica koje zajednički učestvuju u obuci, između pojedinih predmeta obuke koji se uzajamno dopunjuju ili uslovljavaju itd. — to se može negativno odraziti na usklađeno delovanje zajedničkim vežbama i drugim borbenim radnjama. Stoga je organizacija i planiranje obuke po sa-

držaju, vremenu, mestu izvođenja i dr. jedan od značajnih elemenata koji na specifičan način utiče na njen kvalitet i približavanje ratnoj stvarnosti.

2.— IZVOĐAČ I UČESNIK OBUKE

Stručnost, pedagoški kvalitet, držanje i ponašanje starešine u toku izvođenja obuke, njegove sposobnosti, motivacija i stepen interesovanja, osnovne su pretpostavke uspešnog prilagođavanja obuke ratu. Zahtevi u pogledu programa i planova obuke, materijalno-tehničkog obezbeđenja i dr. mogu da budu optimalno zadovoljeni, ali ako izvođač-nastavnik nije sposoban i voljan da sve te objektivne uslove i mogućnosti realizuje u praksi, obuka neće dati željene rezultate. Prvorazrednu obuku mogu ostvariti samo potpuno spremni nastavnici koji kvalifikovano vladaju svojim predmetom i znaju kako da prenesu gradivo na drugog.

Za taktičku obuku posebno je karakteristično, za razliku od ostalih nastavnih područja, da realizovanje programa, pa čak i sam njegov sadržaj, u velikoj meri zavisi od kvaliteta izvođača, od njegovog vojnostručnog, pedagoško-didaktičkog i drugog standarda. Individualni pečat izvođača ni u jednom drugom slučaju ne dolazi do izražaja u tolikoj meri koliko na ovoj obuci. Tu se ispoljava njegova kompletna ličnost sa svim svojim znanstvenim, intelektualnim, voljnim i emocionalnim komponentama, fizičkim sposobnostima, motivacijom i interesom za obuku, socijalnim vezama sa jedinicom, disciplinovanošću i dr. Koliko se on, u procesu taktičke obuke, uspešno stavlja u ulogu i funkciju savremenog ratnog starešine, utoliko će se u adekvatne uloge realno postavljati i unositi oni koje on obučava i kojima komanduje. Ako nastavnik objašnjava na jedan način, a u praksi radi drugačije, slično će postupati i oni koje obučava.

Da bi obuka odgovorila ratnoj stvarnosti, traži se pridržavanje zahteva: postupaj kao u stvarnoj borbi. Osnovni preduslov za praktično realizovanje ovog zahteva je doslednost izvođača. Eliminisanje svake razlike između obja-

šnjavanja, pokazivanja i praktičnog rada, između onoga kako se postupa na obuci i u stvarnoj borbi — osnovni je put da se u miru usvoje elementi ratne prakse. Primer nastavnika i zahtevi koje u tom smislu postavlja učesnicima obuke imaju odlučujući značaj. Stoga je neophodno da se on što više uživljava u ratnu stvarnost i da nikad na obuci ne ističe: ovako radimo danas, a drugačije bi radili u ratu. Ako nastavnik objašnjava da se zapovesti izdaju u ležećem stavu, a on to čini stojeći, ako preporučuje maskiranje i sakrivanje od oka neprijatelja, a on radi suprotno, ako vojnici prelaze vodenu prepreku gazeći ili plivanjem, a on se prebacuje čamcem i sl., takvo postupanje i razilaženje teorije i prakse, uvek su bili osnovna subjektivna kočnica i smetnja praktičnom delovanju vojnika u duhu ratne stvarnosti.

Taktička obuka traži individualne i kolektivne fizičke i moralne napore. Bez toga ona ne može odigrati funkciju pripreme vojnika za rat. Da bi se sve to savladalo potrebna je ne samo fizička snaga već i jaka volja, motivisanost, upornost, čvrstina volje i neprekidno insistiranje da se primerom pokaže mlađima kako treba raditi i šta se sve može postići. To pokreće potčinjene na akciju, mobilise sve njihove snage i primorava ih da u svemu slede svoga starešinu... „Kad je naš kapetan u novom šinjelu legao na blatnjavu zemlju i puzao zajedno s nama da bi pokazao kako treba raditi, na mene je to ostavilo nezaboravan utisak. Sa takvim starešinom jurišao bih i na pakao. Kad god mi je teško pomislim na to i onda mi je lakše“ — odgovorio je pitomac škole za rezervne oficire na pitanje o obuci. „Puzali smo više od 500 metara“ — kaže povodom toga drugi pitomac — „ali umor uopšte nismo osećali kao nešto teško i neprijatno, iako smo bili blatnjavi i pokisli. Ovome je najviše doprineo komandir voda koji je zajedno s nama puzao celo vreme“.

Prilagođavanje obuke ratu, u neposrednoj je zavisnosti od stručnih sposobnosti izvođača, od toga koliko je ovladao savremenom ratnom veštinom i koliko poznaje savremeno naoružanje i borbenu tehniku, koliko je ovladao našom doktrinom opštenarodnog odbrambenog rata. Objektivni kriterij za procenu kvaliteta, valjanosti i pri-

lagodjenosti obuke je savremeni rat uopšte, i, posebno, karakteristike opštenarodnog odbrambenog rata. Zato starešina, da bi obuku mogao približiti ratnoj stvarnosti, mora poznavati savremenu ratnu veštinu i borbenu tehniku koja će se u njemu koristiti; mora realno sagledavati fizionomiju i karakteristike borbenih dejstava u takvom ratu, probleme koje rat postavlja pred vojnika i dr. Od toga koliko on ima ne samo stvarne predstave nego i mašte o savremenom ratu, koliko može proniknuti u suštinu njegovog sadržaja i forme borbe, zavisi njegov pravilni kriterij za procenu stepena savremenosti i adekvatnosti obuke koju izvodi. No, uz ovo je potrebno još i predano angažovanje u radu, intelektualni i fizički napor da izvođač i oni koje obučava dostignu norme u znanju i načinu delovanja koje ratni kriterij traži. To znači da se ratni kriteriji neće spontano i stihijno ostvariti ako starešina kao osnovni subjektivni faktor obuke njega nije svestan i ako planski ne nastoji da se u toku obuke ostvari.

Proces adaptacije obuke ostvaruje se, dakle, realizacijom nastavnih sadržaja, načinom izvođenja i stvaranjem, u sklopu toga, uslova koji karakterišu borbenu situaciju, ratnu klimu. U svemu tome izvođač ima najznačajniju ulogu. To u velikom stepenu proističe iz prirode i specifičnosti vojne obuke. Programski sadržaji se ovde ne mogu potpuno odrediti i fiksirati zato što je broj situacija u kojima se mogu izvoditi pojedini vidovi borbenih dejstava (napad, odbrana i sl.) i praktično i teorijski neograničen. Poznata su samo osnovna načela, osnovni principi svakog vida borbenih dejstava i borbenih radnji, a nastavnik, izvođač obuke je taj koji na osnovu takvih principa konstruiše, formira konkretan sadržaj ove ili one radnje u kojoj obučava ljudstvo, tj. jedinicu. Taktički i drugi principi i načela obezbeđuju, u krajnoj liniji, doktrinarnu jedinstvenost obučavanja jedinice, ali konkretan sadržaj obuke u najvećoj meri zavisi od stručnih, organizatorskih, pedagoških i drugih kvaliteta starešine. Stoga isti nastavni sadržaj, odnosno taktički zadatak (napad, odbrana, okruženje i sl.), ukoliko se samostalno radi, biće u pojedinstima različit i imaće praktično onoliko varijanti rešenja koliko ima izvođača. To znači da je sadržaj ovakve obuke

determinisan istovremeno i individualnim osobinama i kvalitetima izvođača i programskim okvirima. Prema tome, stepen adekvatnosti nastavnih sadržaja ratnoj situaciji, način izvođenja obuke i savlađivanja svakog konkretnog zadatka od strane učesnika obuke, pojedinca i jedinica, u najvećoj meri je uslovljen osobinama nastavnika.

Izvođač obuke nije značajan faktor prilagođavanja obuke ratu samo u odnosu na sadržaj, programsku građu, već i u odnosu na delovanje i ponašanje učesnika u toku obučavanja. On isto tako nije samo nastavnik u školskom smislu ove reči. Pored nastavničke on ima i komandnu, rukovodeću, direktivnu funkciju u obuci, slično onoj u borbi. Identifikacija ove funkcije u toku izvođenja obuke sa ratnom praksom, načinom postupaka i delovanja u ratu, nije manje značajna od ostalih faktora prilagođavanja obuke ratu. Stoga, odlučnost u komandovanju, zahtevanje bezuslovne i kvalitetne poslušnosti u izvršavanju zadataka u procesu obuke, i uporedo s tim, davanje mogućnosti potčinjenim za razvijanje inicijativnosti i samostalnosti, slično kao u ratu, osnovni su put da se nauče i osposobe za izvršavanje stvarnih borbenih zadataka i celishodno delovanje i ponašanje u borbi. Svaka greška starešine u ovom pogledu (kolebljivost u naređivanju, odlučivanju, tolerisanju netačnosti i sporosti u izvršavanju zapovesti i naređenja, blagonaklon odnos prema greškama u obuci, pomanjkanje poverenja u sposobnosti i dobru volju učesnika obuke, sputavanje njihove inicijative neracionalnim sistemom rukovođenja u toku obučavanja i sl.) veoma će se negativno odraziti na podizanje obuke na savremeni nivo.

Realizacija prilagođavanja obuke ratu uslovljena je i kvalitetom učesnika odnosno vojnika, stepenom njihovog obrazovanja, psihičkim i fizičkim sposobnostima (objektivni faktori), motivisanošću i stavom prema vojničkom pozivu, individualnim sklonostima i sl. (subjektivni faktori). Ali njihova participacija u obuci i stepen ponašanja i delovanja u duhu ratne stvarnosti neće zavisi samo od individualnih sposobnosti i stepena motivisanosti za obuku, već i od položaja u procesu obuke, od toga koliko se vojniku pruža mogućnost da ispolji sve

svoje stvaralačke snage i sposobnosti, od razvijenosti svesti o potrebi da se na obuci ponaša kao na stvarnom bojištu. Tako aktivan položaj vojnika u procesu obuke nije uslovljen samo njegovim psihofizičkim i drugim ličnim kvalitetima već i sadržajem i organizacionim načinom izvođenja obuke kao i mestom izvođača u njoj. To govori da faktori obuke (gradivo, starešina, vojnik, nastavna sredstva i dr.) predstavljaju jedinstvenu celinu i da adaptivni procesi u obuci zavise ne samo od pojedinačne uloge i kvaliteta ovih faktora, već i od njihovog uzajamnog odnosa, korelacije i uticaja u ovom procesu. Vojnik kao faktor obuke, kao faktor njenog prilagođavanja ratnoj stvarnosti, istovremeno je objekt i subjekt ovog procesa. Ali gledano iz aspekta rata u savremenim uslovima težište se nužno mora sve više prenositi na ovaj drugi element — na ulogu vojnika kao subjekta obuke. To je nužno ne samo zbog njegovog motivisanja za obuku već i zbog toga što to imperativno nameće savremeni rat. Vojnik je u savremenom ratu objektivnom nužnošću subjekt ratnih zbivanja. Takva uloga mu se spontano nameće složenosti samog rata. Ratnu funkciju on ne bi mogao sa uspehom vršiti ako bi bio u ulozi objekta koji samo reaguje na komandu kao automat za mehaničko obavljanje posla. On, u stvari, u krajnjoj liniji, ni u prošlosti na takav način nije mogao biti efikasan, a pogotovo danas. Složenost borbenih dejstava i porast uloge svakog pojedinog borca, manjih borbenih grupa i jedinica uslovljavaju porast i značaj njihovog samostalnog, svesnog i aktivnog delovanja u ratu. U eri nuklearnih borbenih sredstava takva uloga je maksimalno dobila u značaju.

Sve ovo upućuje na zaključak da je vojnik jedan od bitnih faktora obuke od čijeg pravilnog angažovanja zavisi u velikoj meri proces prilagođavanja obuke ratu.

3.— PRINCIPI I METODE PRILAGOĐAVANJA OBUKE RATU

Sve armije u praksi insistiraju na realnosti u obuci, na približavanju obuke ratnoj stvarnosti. To se na određen način odražava na razradu principa i metoda obuke

koji bi osvetljavali put nastavnoj praksi za postizanje takvog cilja. Rezultata u ovom smislu svakako ima. Pored adaptiranja i apliciranja utvrđenih opštih didaktičkih principa na vojnu obuku, postepeno se otkrivaju i obrađuju i oni koji rezultiraju iz specifičnosti armijske nastavne prakse i potrebe njenog prilagođavanja ratu. Da bismo u tom pravcu mogli ići korak dalje u postavljanju i obradi takvih principa neophodno je da metodom komparativne analize utvrdimo dostignuti nivo. Nužno je, dakle, sagledati i utvrditi na osnovu strane i domaće vojnopedagoške literature, koliko su već definisani i postavljeni adekvatni principi vojne obuke koji polaze od specifičnosti njenih ciljeva, zadataka i sadržaja, psihofizičkih osobina učesnika obuke, uslova izvođenja i dr. Pri tome poći ćemo od analize odgovarajuće vojnopedagoške literature onih zemalja gde su ova pitanja najviše tretirana: SSSR, SAD, Nemačka, Engleska i dr.

Didaktičkim problemima vojne obuke poklanja se sve više pažnje u sovjetskoj vojnopedagoškoj literaturi. U tom pogledu poznati su radovi Bazanova, Barabanščikova, Luc-kova i drugih. U svojoj knjizi „Pedagogika“¹⁵⁴⁾, A. G. Bazanov navodi ove principe obuke: 1) princip svesnosti, 2) očiglednosti, 3) sistematičnosti i postupnosti, 4) pristupačnosti, 5) trajnosti znanja i 6) individualnog prilagođenja vojniku u obuci.

Kao što se vidi, pisac ističe samo neke od opštepoznatih didaktičkih principa koji su prihvaćeni u sovjetskoj a i drugoj pedagoškoj praksi.¹⁵⁵⁾ Istina, pri njihovom tretiranju pisac ulazi i u neke specifičnosti njihove primene u obuci u vojsci, iako ne u potrebnoj meri. Razumljivo, tako postavljeni didaktički principi ne mogu u potrebnoj meri doprineti usmeravanju vojnostručne, pre svega taktičke obuke na rešavanju problema njenog prilagođavanja uslovima savremenog rata. No, Bazanov ipak ne prelazi potpuno preko ovog pitanja. On kaže: „Preko onoga šta vojnik svakodnevno vidi na obuci potrebno je da se nje-

¹⁵⁴⁾ Vidi: A. Г. Базанов, Педагогика, Военное издательство, Москва, 1961, стр. 38—65.

¹⁵⁵⁾ Vidi М. А. Данилов, В. Јосипов, Didaktika, Sarajevo, 1961, str. 128—152.

gove misli podignu do realne predstave o savremenom boju. Put od bližeg ka daljem u vojnoj obuci — to je put sve većeg i većeg približavanja delovanja vojnika u obuci realnoj borbenoj situaciji¹⁵⁶⁾ Međutim, za postizanje ovakvog cilja, za približavanje obuke ratnoj stvarnosti Bazanov ne daje adekvatne smernice, odnosno didaktičke principe.

Drugi, takođe poznati sovjetski vojni pedagog A. B. Barabanščikov u svojoj knjizi „Pedagoške osnove obuke sovjetskih vojnika“¹⁵⁷⁾ formuliše ove didaktičke principe: 1) komunistička idejnost i partijnost u obuci, 2) učiti vojku onome što je neophodno u ratu, 3) svesnost i aktivnost, 4) očiglednost obuke, 5) sistematičnost i potpunost, 6) pristupačnost, 7) trajnost znanja, umenja i navika i 8) individualno prilaženje učesnicima obuke.

Barabanščikov, pored principa koje navodi Bazanov, uvodi još dva: princip komunističke idejnosti i partijnosti, i princip učiti vojku onome što je neophodno u ratu. Ovaj drugi predstavlja pokušaj da se u vojnopedagošku teoriju uvedu i principi koji rezultiraju iz armijske nastavne prakse i ciljeva obuke. U stvari, ovaj zahtev je postavljen pred obuku mnogo ranije, o čemu je već bilo reči.¹⁵⁸⁾ Njime se svakako pledira na prilagođavanje obuke ratu, ali veoma uopšteno i neodređeno. Prema tome, ni ovaj sovjetski vojni pedagog nije dovoljno ušao u razradu principa vojne obuke koji bi odražavali njene specifičnosti, uslove izvođenja i ciljeve.

Vojni pedagog V. N. Luckov, u svom radu „Osnovi metodike borbene primene“¹⁵⁹⁾ navodi ove principe obuke: 1) učiti ono što je potrebno u ratu, 2) očiglednost, 3) svesnost usvajanja znanja, umenja i navika, 4) sistematičnost i postupnost, 5) poštovanje individualnih osobina onih koji se obučavaju i 6) trajnost znanja.

¹⁵⁶⁾ А. Г. Базанов. Педагогика, Военное издательство, Москва, 1962, стр. 56.

¹⁵⁷⁾ А. В. Барабанщиков, Педагогические основы обучения советских войнов, Военное издательство, Москва, 1963.

¹⁵⁸⁾ В. Милштейн М. А., Слободенко А. К., О буржуазной военной науке. Военное издательство, Москва, 1961, стр. 22—25.

¹⁵⁹⁾ Луцков В. Н., Основы методики боевой подготовки. Военное издательство, Москва, 1960, стр. 23—30.

Luckov, kao što se vidi, ne ide ništa dalje od Bazanova u razradi principa vojne obuke.

U kolektivnom radu „Pitanje političkog i vojnog vaspitanja“¹⁶⁰⁾ M. Zaharov, pored principa obuke koje obrađuju prethodni autori, uvodi i princip obezbeđenja borbene gotovosti. Njegova suština je, prema piscu, u očuvanju pune borbene gotovosti vojske u toku čitavog procesa obuke. Realizacija ovog zahteva svakako ima veliki značaj za armiju. Međutim, pitanje je da li se on može prihvatiti kao princip obuke. Vojska je obavezna čitavim radom, obučenošću i životom da bude uvek spremna za borbu. Ali se to praktično može ostvariti, kada je reč o obuci, ne u procesu obuke, već, pre svega, njenim završetkom. Jedinica i pojedinac mogu biti stručno pripremljeni i borbeno gotovi u pravom smislu reči, sa završetkom obuke i punom osposobljenošću za borbene funkcije. Ali postavljanje ovog principa je svakako pozitivno, jer se ovim ispoljava tendencija za uopštavanjem prakse vojne obuke i formulisanjem specifičnih vojnodidaktičkih principa koji odgovaraju njenoj suštini i potrebama prilagođavanja ratnim zahtevima.

Najviše originalnosti u pogledu uvođenja novih principa obuke koji istovremeno odgovaraju potrebama njenog prilagođavanja ratu pokazao je pukovnik K. Ivanov. On postavlja ove principe obuke: 1) jedinstvenost političkog i vojnog vaspitanja i obučavanja, 2) vaspitavati u duhu aktivnih borbenih dejstava i upornosti u postizanju ciljeva, 3) obučavati trupe onome što je neophodno u ratu, 4) pripremiti trupe za rat s jakim, dobro naoružanim i opremljenim neprijateljem.

Navedeni principi odražavaju samo delimično ciljeve i potrebe savremene vojne obuke, a neki su isuviše načelni i neodređeni (3. i 4.), što umanjuje njihovu praktičnu vrednost. No, i pored toga oni predstavljaju izvestan napredak u oblasti vojne didaktike i korisne smernice za izvođenje obuke. Pozitivno je kod ovih principa i to što indiciraju na potrebu uzajamnog povezivanja obrazovne i vaspitne strane obuke. Pored toga, pisac podvlači da se

¹⁶⁰⁾ Вопросы политического и воинского воспитания, Военное издательство, Москва, 1964, стр. 82—95.

u procesu vojne obuke i vaspitanja moraju koristiti i opšti didaktički principi, kao što su: očiglednost, svesnost i aktivnost, i dr.

Prednja analiza pokazuje: prvo, da se u savremenoj sovjetskoj vojnoj pedagoškoj teoriji usvajaju opšti didaktički principi s tim što se njihova obrada prilagođava armijskim specifičnostima, drugo, da kod sovjetskih vojnih pedagoga postoji u suštini isti stav u pogledu sadržaja i broja prihvaćenih opštih didaktičkih principa, i, treće, da se sve više ispoljava tendencija za uvođenjem i formulisanjem posebnih principa vojne obuke koji odražavaju potrebe, pre svega, taktičke obuke, njenih specifičnih ciljeva i karakteristika. Takvi principi doprinose pozitivnoj orijentaciji i realizaciji prilagođavanja obuke uslovima i zahtevima savremenog rata, ali još uvek ne u dovoljnoj meri.

Poljski vojni pedagog Ščerba, u svojoj knjizi „Nacrt pedagogike“¹⁶¹⁾ navodi ove principe obuke: 1) naučno shvatanje sadržaja obuke, 2) svesno i aktivno učešće vojnika u procesu obuke, 3) sistematičnost, 4) pristupačnost, 5) očiglednost, 6) trajnost znanja, veština i navika, 7) kolektivni rad.

Ščerba, kao što se vidi, unosi jedan nov princip — princip kolektivnog rada. Pod njim se podrazumeva proces saradnje i sadejstva između pojedinaca i jedinica u procesu obuke. Ostali principi su u suštini isti kao kod sovjetskih pedagoga. Delimična razlika je samo u načinu formulisanja.

Principi obuke su u nas formulisani u dva uputstva za obuku.¹⁶²⁾ U prvom uputstvu istaknuti su ovi principi: 1) vaspitna usmerenost obuke, 2) svesnost i aktivnost, 3) poznavanje vojnika, prilagođenost i pristupačnost, 4) postupnost i sistematičnost, 5) očiglednost i praktičnost obuke, 6) trajnost veština i navika. Ovi principi su preuzeti iz opšte didaktike i to u skraćenom vidu. U njihovom formulisanju nema ni jednog elementa specifičnog za obuku u vojsci. Međutim, to ne znači da se pri njihovom

¹⁶¹⁾ Vidi, Ščerba: *Zaris, pedagogiki*, Varšava 1962.

¹⁶²⁾ Vidi, 1) *Metodička načela obuke u trupi*, Beograd, 1959.

2) *Opšte uputstvo za vaspitanje i obuku u JNA*, Beograd, 1962.

tretiranju nije ulazilo u specifično didaktičke probleme vojne obuke i ukazivalo na njihova rešenja u praksi. Ali i pored toga nije se dovoljno zakoračilo u didaktička pitanja bitne komponente vojne obuke, taktičke obuke i smernice za njeno prilagođavanje savremenom ratu.

Principi sadržani u drugom uputstvu izgledaju ovako: 1) usvajanje znanja i veštine, 2) aktivnost i svesnost, 3) borbeni uslovi, 4) povezivanje obuke sa iskustvima NOR-a, 5) očiglednost, 6) sistematičnost i postupnost i 7) trajnost znanja, veština i navika. Ovi principi predstavljaju, u odnosu na one koji su formulisani u prethodnom uputstvu, izvestan napredak. Uneta su dva nova principa — princip borbenih uslova i princip povezivanja obuke sa iskustvima NOR-a. Princip borbenih uslova je aktuelan i manje-više prihvaćen u teoriji obuke svih naprednih armija. Međutim, što se tiče principa povezivanja obuke sa iskustvima iz NOR-a, pitanje je da li se može usvojiti. Istina, za našu armiju su iskustva iz NOR-a veoma značajna u svakom pogledu, pa i u nastavnom. Međutim, ta iskustva nisu teorijski još obrađena, sistematizovana i istaknuto ono što je aktuelno i značajno iz aspekta savremenog rata. Stoga je veoma teško udovoljiti navedenom principu. Obuka je u suštini obrazovno vaspitni proces pa je stoga izlišno postavljanje principa usvajanja znanja, veština i navika.

U zapadnim armijama pedagoškim problemima se pridaje sve veći značaj. To se vidi i po tome što se pojavljuje sve više teorijskih radova iz te oblasti. Ove armije raspolažu i zvaničnim pedagoškim materijalima, priručnicima, metodikama i sl. u kojima se razrađuju didaktičko-metodički problemi i formulišu principi i metode obuke. Tako u priručniku za američku armiju „Uspešna nastava“¹⁶³) razrađuju se ovi principi obuke: 1) cilj, 2) planiranje i pripremanje, 3) interes, 4) korišćenje odgovarajućih čula, 5) maksimalna delatnost, 6) jedinstvenost, 7) ljudski (psihološki) faktor i 8) proveravanje po fazama.

¹⁶³) Vidi, Successful instruction, The ware office, Vašington, septembar 1951.

Pri formulaciji i obradi navedenih principa pošlo se pre svega od procesa učenja. Didaktička pitanja su više tretirana sa psihološkog nego sa pedagoškog aspekta. Pri tome se nije dovoljno zalazilo u specifičnost rada sa vojnicima, u ciljeve i zadatke vojne obuke. Samim tim oni ne mogu dovoljno poslužiti kao smernica za izvođenje vojne obuke i realizaciju njenog prilagođavanja ratnim uslovima.

U drugom priručniku za obuku nastavnika¹⁶⁴) navode se ovi principi: 1) obrazloženje (ubeđivanje), 2) razumevanje (shvatanje) i 3) vežbanje. Pod „obrazloženjem“ se podrazumeva objašnjavanje cilja i sadržaja učenja (zašto i šta se uči), cilja vojne obuke, način zadovoljavanja radoznalosti vojnika i dr. Polazi se od toga da kada je vojnik shvatio zašto se nešto uči da će se u učenju angažovati, što je sa psihološkog stanovišta ispravno. Pod principom — r a z u m e v a n j a — uključuju se i neki drugi principi značajni za usvajanje gradiva (postupnosti i aktivnosti). Pod principom — v e ž b a n j e podrazumeva se praktičan rad i vežbanje.

Principi formulisani u ovom priručniku u većoj meri nego u prethodnom imaju nedostataka i ne odgovaraju u potpunosti savremenim naučno-didaktičkim dostignućima. Razumljivo je da ni sa aspekta problematike vojne obuke potpuno ne zadovoljavaju. Međutim, u njima je sa aspekta prilagođavanja obuke ratu pozitivno to što se insistira na praktičnost u radu i razumevanju suštine i smisla borbenih radnji.

U trećem priručniku „Tehnika izvođenja vojne nastave i obuke“¹⁶⁵) formulisani su ovi principi: 1) motivacija (učenje je uspešno ako je učesnik motivisan, ako zna razlog zbog čega treba učiti), 2) cilj (učenje je uspešnije ako učesnik zna tačno šta treba da uči i šta se očekuje od njega), 3) delovanje (jedan od najuspešnijih načina učenja je aktivno učestvovanje), 4) realnost (ukoliko je nastavna situacija realnija utoliko je uspešnije učenje), 5) predznanje (učesnik usvaja učenje i novo gradivo samo

¹⁶⁴) Priručnik za obuku nastavnika, 1949, Bening, Georgija.

¹⁶⁵) Tehnika izvođenja vojne nastave i obuke, Ministarstvo kopnene vojske, Vašington 1954.

na taj način što nadgrađuje na ono što već poznaje), 6) uvažavanje (proces obuke nije potpun sve dok učesnik nije stekao stavove uvažavanja, interesovanja, ideale i navike ponašanja).

Pod principom motivacije se podrazumeva, pored onoga što je već naznačeno, svestan napor nastavnika u predočavanju slušaocima takvih motiva koji će ih podstaći da se angažuju za ostvarenje ciljeva učenja. U tom pogledu preporučuje se sledeće: a) ukazivanje na potrebu i značaj učenja, objašnjavanje kako se stečena znanja koriste i dr.; b) stvaranje volje za učenje, razvijanje svesti slušalaca da su oni odgovorni za učenje, proveravanje napredovanja svakog pojedinca u obuci i slično; c) održavanje interesa u procesu nastave; d) isticanje uspeha u radu; e) pohvaljivanje i odavanje priznanja; f) izbegavanje situacija koje dovode do emocionalnih reakcija i smetnji u učenju; g) korišćenje takmičenja i h) korišćenje kazni i nagrada.

Pod principom cilja se podrazumeva upoznavanje vojnika sa ciljem učenja svake nastavne jedinice.

Princip delovanja se obrazlaže činjenicom da se najuspešnije uči radeći, da više vojnik nauči kad deluje nego kad sluša, čita ili gleda. To znači da nastavnik mora pružiti priliku i omogućiti vojnicima sopstvenu aktivnost — da misle, govore, pišu, rešavaju problemske zadatke.

Suština principa realnosti objašnjava se potrebom da nastavnik neprekidno vodi računa o tome da aktivnosti u toku učenja budu približne realnim ratnim situacijama.

Princip predznanja se obrazlaže činjenicom da se učenje zasniva na iskustvu i da se nova iskustva stiču na osnovu ranijih, prošlih iskustava.

Smisao principa uvažavanja se svodi na to da je učenje potpuno samo onda kada je slušalac stekao stavove uvažavanja, interesovanja i navike ponašanja koje će ga osposobiti da pravilno primeni ono što je naučio. „Vojni nastavnik“, piše u priručniku — „ne sme samo da vodi računa o obučavanju slušalaca u raznim veštinama i prenošenju znanja iz njegovog predmeta; on mora budno da pazi na razvoj pravilnih uvažavanja i stavova koji su presudni za način kako će vojnik primeniti znanja i spo-

sobnosti koje je stekao u obuci... On mora imati u vidu činjenicu da njegovi ljudi uče njegovim izlaganjima i mnoge druge stvari, osim samoga gradiva koje je predavao“. Ovim principom težište je na vaspitnoj strani obuke.

Principi dati u navedenom priručniku bliži su armijskoj pa i opštoj nastavnoj praksi od onih koji su uzeti u obzir u prethodna dva udžbenika. Princip motivacije je veoma značajan i sadržajno širi od principa interesa koji je inače prihvaćen u didaktičkoj praksi i teoriji. On je posebno značajan kada se radi o obučavanju odraslih ljudi koji se angažuju u učenju ne samo interesantnošću gradiva i načinom izlaganja nastavnika već i drugim, širim i dubljim faktorima, odnosno motivima. Princip realnosti takođe je važan i aktuelan za armijsku obuku. Njime je izražen zahtev za prilagođavanje obuke ratu. Međutim, princip cilja, kao i princip predznanja više su metodičkog nego didaktičkog značaja. Princip delovanja je shvaćen u suštini kao princip svesnosti i aktivnosti.

Očevidno je da u ovom i ostalim priručnicima nisu uzeti u obzir čak i neki fundamentalni didaktički principi (očiglednost, sistematičnost i postupnost i dr.). Ali i pored takvog nedostatka navedeni principi obuke sadrže dosta didaktičkih komponenti vojne obuke. U sklopu toga nije zanemaren ni problem prilagođavanja obuke ratu.

Engleski psiholog i pedagog Valentajn u svom radu „Principi armijske nastave“¹⁶⁶) obrađuje šest pravila učenja: 1) razvijati interes u nastavi, 2) razumevanje pomaže interes i učenje, 3) uspesima u učenju najbolje se pomaže učenju, 4) učiti pomoću praktičnog rada, 5) uvažavati razlike u umnoj sposobnosti učesnika obuke, 6) ravnomerno prelaziti gradivo.

Valentajn s razlogom ističe da je preduslov za uspeh u obuci pokretanje, izazivanje i održavanje interesa i da je dosada najveći neprijatelj učenju. On takođe podvlači da vojnik ne može biti zainteresovan i uspešno učiti ako ne razume ono što mu se predaje. Način izlaganja predavača je, po mišljenju pisca, od vitalne važnosti za

¹⁶⁶) Vidi, C. W. Valentine, Principles of Army Instruction, Gale — Polden Limited — 1952, str. 4—24.

suzbijanje dosade i buđenje interesa za obuku. On takođe preporučuje da tempo obuke bude u skladu sa sposobnostima slabijih učenika (ali ne onih najslabijih).

Navedena pravila imaju praktičnu vrednost za usmeravanje obuke, ali ne obuhvataju ono što je posebno, specifično u vojnoj obuci. Ostalo se isključivo na opštim didaktičkim normama sa težištem na psihološkoj komponenti učenja.

U zapadnonemačkoj vojnoj metodici¹⁶⁷⁾ obrađuju se ovi nastavni principi: 1) cilja, 2) promena, 3) samostalni rad grupe i 4) takmičenje. I među ovim principima nema osnovnih opštih didaktičkih principa, ni onih specifičnih za armijsku obuku. Međutim, ipak, se ističe značaj uvežbavanja oružanih snaga, sticanje solidnih znanja, navika i slično. Takođe se naglašava da vojnik može svoj zadatak ispuniti u bici samo ako oružje i opremu munjevito upotrebi u trenucima opasnosti, u svim situacijama borbe, u svako doba dana i u svim vremenskim (meteorološkim) uslovima. Zapadnonemački vojni pedagog Ebeling u svojoj knjizi „Nastavna praksa za oficire“¹⁶⁸⁾ vrlo malo prostora daje obradi principa obuke. On ističe da vojnik najlakše uči: 1. delovanjem, 2. govorom (sam da govori), 3. gledanjem i 4. slušanjem. Međutim, pri razradi pojedinih pitanja nastavne prakse i teorije dotiče se skoro svih važnijih didaktičkih principa. No, ni on ne razrađuje posebne principe vojne obuke i ne ulazi u njene adaptivne probleme.

Za zapadne vojne pedagoge u pogledu usvajanja i razrade principa vojne obuke može se istaći kao karakteristično: 1. težište se postavlja na psihološku a ne na pedagoško-didaktičku komponentu principa obuke, 2. postoji velika neujednačenost u određivanju broja i načina formulacije principa obuke, ali ne i u suštini njihovog tretiranja, 3. ne unose se dovoljno u vojno-didaktičku problematiku.

¹⁶⁷⁾ Vidi, Metodika obuke, Savezno ministarstvo odbrane, Bon, 1955.

¹⁶⁸⁾ Vidi O. W. Ebening, Ausbildung praxis für dem officier, Darmštat, 1961.

U celini uzeto prethodna analiza principa obuke pokazuje da je relativno nedovoljno urađeno na uopštavanju i teorijskoj obradi iskustava armijske nastavne prakse u smislu izvlačenja i formulisanja adekvatnih principa obuke. Pri obradi i adaptiranju opštih didaktičkih principa na vojnu obuku imala se u vidu više ona oblast nastavnih sadržaja, uslovi rada i dr. koji su isti ili slični svakoj drugoj obuci nego ono što je bitno i suštinsko za vojnu obuku. Međutim, postoji tendencija i već ima rezultata u iznalaženju i formulisanju adekvatnih principa vojne obuke, pri čemu se polazi od njenih ciljeva, psihofizioloških osobina učesnika i iskustava armijske nastavne prakse.

Danas je naročito aktuelno pitanje postavljanja specifičnih principa obuke koji bi poslužili kao teorijska osnova za rešavanje praktičnih problema prilagođavanja obuke savremenom ratu i ratnim uslovima. Ovo tim pre što postojeći principi vojne obuke s jedne strane ne odražavaju savremenu praksu obuke, a s druge, ne odgovaraju u potpunosti njenim ciljevima.

Složenost rata, uslovljava složenost obuke, kroz koju će vojnici i jedinice sticati znanja, veštine, navike, sposobnosti i moralno-borbene kvalitete neophodne za rat. No, da bi se ovo postiglo nužno je da se obrada nastavnih sadržaja, pre svega iz domena taktike, zasniva na adekvatnim principima obuke. To su: a) princip potpunosti i složenosti, b) funkcionalne kolektivnosti, c) ofanzivnosti i borbene aktivnosti, d) princip inicijativnosti i samostalnosti, e) moralno-psihološke efikasnosti obuke i f) princip fizičke napornosti.

Međutim, treba podvući da realizacija ovih principa obuke ne isključuje, već naprotiv pretpostavlja primenu opštih didaktičkih principa (očiglednosti, svesnosti i aktivnosti, sistematičnosti i postupnosti, dostupnosti, individualnog prilagođenja učesnicima obuke i dr.).

Pored navedenih posebnih principa obuke, za rešavanje problema adaptacije od posebnog je značaja i opšti nastavni princip — princip trajnosti znanja, veština i navika, pa će sa tog aspekta i o njemu biti reči.

a) Princip potpunosti i složenosti obuke

Sušтина ovog principa je u zahtevu da u procesu obuke iz taktike učestvuju sve jedinice sa formacijskim borbenim sredstvima i da zamisli i rešenja zadataka budu složeni onako kako bi to bilo u stvarnoj borbi. Složenost borbe zahteva da i obuka bude takva. „Potpuna obuka“, kaže Ebeling — „ima zadatak da uvežba mogućnosti svakog pojedinca, da bi ga na taj način osposobila za akciju. Pojedinač treba da deluje kao deo celine i za celinu“.¹⁶⁹) U borbi se sintetizirano primenjuje sve ono što su ljudi naučili u toku obuke. U toj borbi se manifestuju ujedinjene sve moralne, psihološke i fizičke snage. Sva znanja, sposobnosti i htenja pojedinaca i jedinica slivaju se u jedan tok. Napori pešaka, artiljeraca, inženjeraca i drugih učesnika borbe samo zajedničkim i usklađenim dejstvom mogu dovesti do uspeha. Savremena borba je izvanredno složena zbog mogućnosti najrazličitijih oblika borbe, raznovrsnosti i složenosti borbenih sredstava i mnogostrukosti njihovih efekata. Ako se u procesu obuke svi ovi i drugi slični faktori ne uzimaju u obzir, njeno prilagođavanje ratu ne može dati potpune rezultate. Obuka, dakle, treba da bude kompleksna i kompletna u maksimalnim granicama koje dozvoljavaju objektivne mogućnosti.

Taktika je u osnovi funkcija naoružanja i ljudskog faktora koji učestvuju u borbi. Taktici služe vojna znanja, navike, veštine, vojne vrline, psihičke i fizičke sposobnosti stečene u procesu vaspitanja i obuke. „Taktika ujedinjuje u jedan kompleks sva znanja i navike koje su vojna lica stekla prilikom izučavanja različitih vojnih disciplina i uči vojnike praktičnoj primeni istih u situaciji koja je slična borbenoj stvarnosti.“¹⁷⁰) Zato obuka iz domena taktike u kojoj učestvuju sve formacijske jedinice i borbena sredstva predstavlja ono što se zove potpunom obukom, obukom u kojoj se jedino stvaraju uslovi približni ratnim.

¹⁶⁹) Oberst W. Ebeling, *Ausbildung praxis für den officier*, Darmštat, 1961, str. 26.

¹⁷⁰) Морально-политический фактор в современной войне, Военное издательство, Москва — 1958, стр. 254.

Prema tome, put za prilagođavanje obuke ratnoj stvarnosti i osposobljavanje ljudstva za surova i teška ratna zbivanja u najvećoj meri vodi preko taktike, taktičke obuke izvođene u uslovima i sredstvima sličnim ratnim. To, određenije znači da u taktičkoj obuci treba sinhronizovano da dejstvuju svi rodovi, vidovi i službe analogno formacijskom sastavu i strukturi jedinice, onako kako bi to bilo u stvarnom ratu. Samo tako se može u pravom smislu ostvariti potpuna obuka i organizovati uslovi za stvaranje složenih situacija u procesu njenog izvođenja sličnih onima u stvarnoj borbi. Stoga, kada je, na primer, reč o taktičkoj obuci pešadijskog voda ili čete, ako pored pešaka naoružanih pešadijskim oružjem i opremom ne učestvuju i oni elementi borbenog poretka (inžinjerci, artiljerci, hemičari, vezisti i dr.) onako kako bi to bilo u stvarnoj borbi, ne može se očekivati da će obuka biti dovoljno realistička i potpuno prilagođena uslovima rata. U borbi će takođe biti čestih slučajeva da četu i njoj slične jedinice podržavaju tenkovi, avijacija, ili da bude izložena dejstvu ovih borbenih sredstava od strane neprijatelja. Ako vojnik to nije „doživeo“ u toku obuke, razumljivo da se neće uspešno pripremiti za prilagođavanje adekvatnoj ratnoj situaciji.

Materijalno-tehnički faktor objektivno ograničava, ne samo u našoj armiji, nego i kod onih koje su na mnogo većem tehničkom nivou i sa većim materijalnim potencijalom i mogućnostima, realizovanje principa kompleksnosti i potpunosti obuke. Ali, ipak, od onih koji pripremaju, planiraju, organizuju i usmeravaju obuku, a naročito od izvođača, u velikoj meri zavisi racionalno i efikasno korišćenje postojećih sredstava i mogućnosti za ostvarenje potpunosti i kompleksnosti obuke, i iznalaženje načina za kompenziranje onih borbenih sredstava sa kojima jedinica ne raspolaže i imitiranje odsutnih elemenata, odnosno jedinica drugih rodova i službi koje bi formacijski u samom ratu postojale i dejstvovale.

U procesu obuke je, dakle, nužno dočaravati kompleksnost svih faktora koji bi normalno delovali u analognoj situaciji u ratu. Ako jedinica, izvodi napad, na primer, na utvrđeni neprijateljski položaj, mora biti svesna ne

samo dejstva suprotne strane nego i svih formacijskih i njoj pridatih snaga i sredstava koji će dejstvovati za njen račun i kako bi se organizovalo sadejstvo. Neophodno je da ljudstvo u toku obuke jasno sagledava fizionomiju borbe u njenoj kompleksnosti, potpunosti, a ne samo delimično, parcijalno iz aspekta pešadije, artiljerije i sl. Pretpostavka za ovo je ne samo imitacija i simboliziranje postojanja i dejstva snaga i sredstava koje bi u borbi sačinjavale celinu sa jedinicom koja izvodi obuku, nego i insistiranje da se sve radnje, svaki elemenat borbenog poretka uvek sagledava u sklopu svih faktora koji bi stvarno delovali u borbi, da se ljudstvo ponaša i angažuje u obuci kao da su prisutni ne samo suprotna strana nego i susedi, oni koji podržavaju i dr. Izolovano obučavanje pojedinih specijalnosti, službi i sl. van organske celine čiji bi redovan i normalan deo činili u borbi, krnji kompletnost obuke i vodi njenoj izveštačenosti i uprošćavanju.

Istina, u izvesnim slučajevima mora se vršiti obučavanje pojedinih rodova ili specijalnosti samostalno i van organske veze sa ostalim elementima rodova i službi koji u ratnim uslovima sa njima čine integralno jedinstvo. To ponekad diktira razlika u složenosti nastavnih sadržaja, potreba za korišćenjem specifičnih nastavnih sredstava, karakterističnog zemljišta i prirodnih objekata itd. Ali, i u tim slučajevima nužno je da obuku ovakve vrste prožima taktička obuka. Njene radnje i sadržaji treba da proističu iz logično postavljene taktičke zamisli a ljudstvo treba da postupa i deluje kao da borbenu situaciju realno doživljava. Sve ovo iziskuje mnogo više truda, naprezanja, psihičkih i fizičkih poteškoća, nego ako se obuka izvodi usko stručno, samo u granicama specijalnosti. Istina, linija manjeg otpora na obuci ušteduje znoj, ali u ratu se to obično plaća žrtvama. Stoga je jedino pravilno polaziti od Suvorovljeve postavke: „Teško na obuci, lako u borbi“.

Složenost obuke je u neposrednoj vezi sa njenom potpunošću. Potpunost je dakle jedna od pretpostavki složenosti obuke. Razumljivo je da će u većoj jedinici — tamo gde u procesu obuke zajednički učestvuju pešadija, artiljerija, inžinjerija i dr. — analogno njenoj formacijskoj strukturi i konkretnom zadatku, obuka biti složenija,

komplikovanija nego u manjoj. Ali složenost obuke neće zavisiti samo od toga već i od delovanja subjektivnih faktora, od nastojanja i sposobnosti organizatora i izvođača da inventivno stvaraju nastavne situacije koje bi bile slične ratnim, borbenim situacijama. Normalno je očekivati da ukoliko se ljudstvo u obuci postavlja u složenije situacije i osposobi da iznalazi pozitivna rešenja, da će utoliko biti sposobnije za rešavanje sličnih složenih problema u ratu. Naravno, da i u ovome treba imati u vidu određene didaktičke zakonitosti i principe izražene u potrebi da pri određivanju stepena složenosti obuke bude postepenosti, dostupnosti, sistematičnosti i prilagođenosti već dostignutom stepenu obučenosti ljudstva, njegovim opštim kvalitetima, materijalno-tehničkoj opremljenosti, lokaciji, vremenu i konkretnim opštim uslovima za njeno izvođenje. Postavljanje jedinica u složene uslove i pred složene probleme za koje još nisu dorasle i pripremljene može da dovede do negativnih posledica i neuspeha. Nerealno preterani zahtevi u pogledu složenosti i česti neuspesi zbog toga, mogu da dovedu do gubljenja samopouzdanja i demoralizacije učesnika obuke. Neuspesi ih mogu demotivisati za dalje ulaganje napora u savladivanju obuke i sticanje vojnih znanja, veština i navika. „Komplikovani zadaci za čije izvršenje vojnik nije dovoljno pripremljen“, naglašava Mariganov — „mogu potkopati njegovu volju, oslabiti vojnički duh, a u slučaju dugotrajnih neuspeha i potpuno ga demoralisati“.¹⁷¹⁾ Isto tako ako se ide u drugu krajnost i teži suviše uprošćenim i jednostavnim situacijama iz kojih se nalaze izlazi bez velikih napora — rezultati i efekti će biti slabi. To znači da će u određivanju stepena složenosti obuke odlučivati ne samo stručna znanja i sposobnosti starešina, nego isto tako njihova pedagoška sprema, a naročito didaktička znanja i sposobnosti da se realno odmeri složenost i težina obuke. Pri tome treba polaziti od analize svih osnovnih faktora koji na ovo utiču (predznanje učesnika, stepen intelektualne i fizičke mogućnosti, stanje i količina materijalno-tehničkih sredstava i drugih preduslova za obuku).

¹⁷¹⁾ Ibidem, str. 246.

Složenost obuke biće realna, a to će reći u većem stepenu slična ratnoj stvarnosti samo ako se polazi od analize svih faktora koji bi mogli delovati u konkretnoj situaciji. Prema tome, pri određivanju sadržaja, oblika i metoda izvođenja obuke, kao i elemenata nastavne situacije — polazna osnova mora da bude realno i logički zamišljena borbena situacija.

Pored složenosti neophodna je i raznovrsnost obuke i nastavnih situacija, kako u pogledu terena, tako i u pogledu drugih uslova. Poznato je da je svaka borba nešto posebno, specifično i neponovljeno. Uloga pojedinih faktora u borbi stalno se menja, zavisno od uslova pod kojima se vodi. U jednoj situaciji može odlučujuće da deluje fizička sposobnost i izdržljivost, u drugoj karakter zemljišta, u trećoj vreme ili tehnička snabdevenost itd. Neprekidno menjanje uslova borbe u lokalnim okvirima na jednoj i drugoj strani uslovljava neponavljanje borbe na potpuno isti način. U stvari, od oružane borbe ne može biti dinamičnije i varijabilnije ljudske delatnosti. Takva varijabilnost u sadržaju i načinu borbe, raznovrsnosti dejstava naoružanih ljudi, nije samo posledica delovanja objektivnih faktora, nego isto tako i svesnog nastojanja ljudi da unošenjem promena izazovu zabunu suprotne strane, dovedu je u teži položaj i prouzrokuju njen neuspeh. Jedinica i čitava armija primenjujući sličan, stereotipan i zanatski način borbe, dovode sebe u opasnost da budu tučene od protivnika koji to uoči, otkrije i u borbi iznalazi novije i savršenije načine dejstva. Poznato je, na primer, da su Nemci u prošlom svetskom ratu na potpuno sličan način organizovali i izvodili mnoge borbene operacije na istočnom frontu. Tu svoju neelastičnost, šablon i krutost skupo su plaćali, jer su sovjetske oružane snage pronalazile taktička i operativna rešenja kojima su se uspešno suprotstavljale neprijatelju i dovodile ga do poraza.

Sve ovo postavlja zadatak pred taktičku obuku da u pogledu obučavanja jedinica bude složena i komplikovana i da njena složenost dođe do izražaja u obradi svih vidova i formi borbenih dejstava. U tom pogledu savremeni rat postavlja veoma krupne zahteve. Iako će i u

budućem ratu napad i odbrana biti dva osnovna vida borbenih dejstava, prelaz iz jednog u drugi vid biće neporedivo češći nego u ranijim ratovima. U savremenom ratu armije će biti zasićene borbenom tehnikom i sredstvima za brz manevar trupa sa jednog na drugi pravac, postojaće velike mogućnosti u prenošenju vatre i menjanju težišta borbe po frontu i dubini, što će omogućavati brzo prelaženje iz jednog vida dejstva u drugi, iz odbrane u napad i obrnuto. Sve to mora naći odraza u savremenoj obuci trupa i njihovoj pripremi za rat. To znači da se trupe moraju obučavati i uvežbavati da uspešno deluju i izvršavaju zadatke u kojima su implicirane i interpolirane raznovrsne borbene radnje slične onima kakve bi bile u savremenom ratu.

Sve izloženo upućuje na zaključak da kompleksnost obuke, ujedinjena sa raznovrsnošću, proizilazi kao imperativ savremenog rata. Prema tome, svaka simplifikacija, šablon, stereotipnost u načinu obučavanja ljudstva suprotni su duhu modernog rata. Šablon i suvi prakticizam nigde nisu opasniji i sa težim posledicama nego u obuci vojske. „Tamo gde se čovek stalno susreće sa istim ili sličnim zadacima, ne rešava ih svaki put iznova intelektualno, nego primenjuje uzorak izgrađen na osnovu ranijih iskustava ili preuzet iz sistematizovane rezerve ljudskog iskustva. Daljim ponavljanjem takvih situacija, koje postaju neznačajne za ličnost kod čoveka se nameće potreba da aktivnosti obavlja sa što manje psihičkog učešća i intelektualnog naprezanja, a ako je moguće, čak uz potpuno isključenje svesti“.¹⁷²⁾ Ako se složena i raznovrsna ratna veština ukalupi u jednostavne okvire obuke i izvodi na istom zemljištu, po odabranom vremenu, primenom istih taktičkih zamisli — ne samo da će ljudstvo biti osiromašeno u znanju i veštini ratovanja nego će biti nesposobno da stvaralački misli i aktivno deluje i na obuci i u borbi.

Svaka borbena situacija u ratu predstavlja specifičan problem. Ni u jednom drugom poslu nije čovek u situaciji da permanentno rešava probleme koji mu se nameću

¹⁷²⁾ Martin Petančić: Odnos općeg i stručnog obrazovanja, Rijeka 1958, str. 3.

kao u toku borbe. To se može reći za sve učesnike borbe, a pre svega za starešine. Najčešće će starešina, a takođe i borac, biti primoran da donese zaključke i odlučuje bez potpunih podataka o borbenoj situaciji i neprijatelju, ponekad u neizvesnosti da li su i oni podaci sa kojima raspolaže tačni i verodostojni. U ratu, dakle, premisa za zaključivanje nije nikada dovoljno. Ponekad će biti neophodno da se donese odluka bez opsežnih procena, bilo zbog oskudice u vremenu ili usled nedostatka potrebnih podataka i činjeničnog materijala. To je razumljivo, jer je u ratu zakonita pojava da se stvarnost sakriva od suprotne strane i postoji obostrana težnja za obmanjivanjem protivnika na najraznovrsnije načine pa je stoga veoma teško doći do tačnih podataka. Od ovoga se mora polaziti u procesu obuke. To znači da će u sklopu njene složenosti postojati i elemenat neodređenosti, nejasnosti situacije itd. (Naravno, sve ovo mora biti u određenim i celishodnim granicama.) Starešine i vojnike treba ne samo naučavati odgovarajućim znanjima, veštinama i navikama, nego isto tako razviti kod njih sposobnost, na osnovu svega toga, za rešavanje borbenih zadataka koje će u veoma složenoj formi izazivati nuklearni rat. Potrebno je učiti učesnike obuke kritičkom mišljenju tj. da i na osnovu i oskudnih podataka brzo shvate situaciju, da iznađu više puteva za pozitivni izlaz iz nje i da između njih izaberu najuspešniji, najpravilniji. Prema tome, u obuci nije prihvatljivo donošenje odluka oslanjajući se na intuiciju, već na osnovu analize svih raspoloživih elemenata. Pravilne odluke pretpostavljaju stvaralačko mišljenje, a ne mišljenje po intuiciji, standardima i mrtvim šemama.

Za rešavanje problema u ratu i borbi potreban je specifičan način mišljenja i rasuđivanja. Potreban je specifičan način rezonovanja i zaključivanja. Ovakve sposobnosti se stiču rešavanjem raznovrsnih borbenih zadataka u toku obuke. Svestrano sagledavanje konkretne borbene situacije i to u razvoju i menjanju osnovnih faktora koji utiču i deluju na njen tok, predviđanje mogućnosti i pravca njene promene, uočavanje pozitivnih i negativnih strana, prednosti i slabosti — sopstvene i suprotne strane — jednom rečju dijalektička procena i dijalektički mate-

rijalistički način mišljenja najsigurniji su put da se dođe do pravilnijih sudova, zaključaka i odluka. Stoga je u toku obuke nužno razvijati takvo mišljenje ne samo kod starijina nego i kod svih učesnika obuke. I pri obavljanju najjednostavnije borbene radnje nije dovoljno da vojnik zna kako da je izvede nego i zašto je na takav način postupio, a ne drukčije.

Sposobnost predviđanja nigde nije neophodnija nego u borbi. A predviđati se može samo poznavanjem opštih veza i odnosa među ratnim pojavama, poznavanjem zakonitosti borbe, zatim, poznavanjem načina borbe, pronicanjem u stanje, namere, planove, mogućnosti, intencije suprotne strane. Osposobiti ljudstvo da ume sve to primeniti u praksi borbe važan je zadatak obuke.

Složenost obuke mora polaziti od svih faktora koji u savremenim uslovima deluju na bojištu. Među njima su osnovni: opasnost od dejstva nuklearnih, klasičnih, bioloških i hemijskih borbenih sredstava i tehničke mogućnosti protivnika zasnovane na korišćenju takvih borbenih sredstava. To znači da je ljudstvo neophodno obučiti da efikasno deluje u uslovima primene NBH i klasičnog oružja i najraznovrsnijih oblika iznenađenja. U stvari, ni jedna faza obuke ne bi smela polaziti samo od uslova konvencionalnog rata. Sve situacije, pretpostavke i rešenja doneti na obuci nužno moraju imati u vidu najteže i najsloženije situacije i nastojati da način dejstva i ponašanje učesnika obuke budu što približniji uslovima savremenog rata. To znači da ne može biti govora o potpunosti, kompleksnosti i savremenosti obuke ako se neprekidno ne polazi od uslova savremenog rata i postavljaju pred jedinice, grupe i pojedince problemi koje bi takav rat donosio. Pa ipak, ma koliko biti složeni i teški zadaci i problemi na obuci, oni će u eventualnom ratu biti teži i složeniji. Iz toga i rezultira imperativ da obuka mora biti i potpuna i kompleksna.

Insistiranje na složenosti i problemnosti obuke na prvi pogled može izgledati da protivureči klasičnom zahtevu da operacije i metode vođenja borbe treba da budu što jednostavnije i prostije, da treba izbegavati složenost i komplikovanost manevara i dejstava, kako u borbi, tako

i u obuci. Međutim, obuka mora biti složena srazmerno složenosti savremene borbe. Istina, o ovome u velikoj meri u miru odlučuju subjektivni faktori, svest i volja ljudi koji pripremaju, planiraju, organizuju i izvode obuku. Ali stepen složenosti situacije u ratu najčešće neće zavisiti od želja i nastojanja ljudi. Nju objektivnom nužnošću i stihijno nameće složena sadržina savremenog boja uslovljena pre svega kvalitativno novim i najraznovrsnijim tipovima i mogućnostima oružja, tehničkog i ljudskog faktora. Stoga je neophodno stavljati, ne samo jedinice, nego i svakog borca pojedinačno u procesu obuke u atmosferu savremenog rata i naučiti ih kako u najtežim i najsloženijim situacijama da dejstvuju i da se snalaze i ponašaju.

Realnost i prilagođenost obuke uslovima savremenog rata zavisice u velikoj meri i od toga kako se tretiraju, procenjuju, razmatraju i uvažavaju mogućnosti i sposobnosti protivnika. Nije potrebno posebno isticati da u obuci kao i u ratu mora da bude stalno prisutan faktor — protivnička strana. Upravo prisutnost i delovanje „neprijatelja“ treba da bude stalno u svesti izvođača i učesnika obuke i da utiču na njihove postupke i ponašanje.¹⁷³⁾ Potcenjivanje ili precenjivanje mogućnosti i sposobnosti protivnika nevaspitno deluje na učesnike obuke. Međutim, u praksi se dešava da se suprotna strana potcenjuje a sopstvene mogućnosti i sposobnosti preuveličavaju. Takvim radom se kod ljudstva stvara pogrešna predstava o mogućnosti postizanja lakih pobeda, što predstavlja opasnost od iznenađenja i demoralizacije pri susretu sa grubom ratnom stvarnošću koja bi to u praksi demantovala. Stoga je nužno težiti realističkoj proceni i sopstvenih i protivničkih snaga. Pri izvođenju borbenih radnji u procesu obuke pravilno je naglašavati da će naša armija voditi borbu protiv snažnog neprijatelja, naoru-

¹⁷³⁾ „Poznavati neprijatelja, njegovu borbenu tehniku, neophodno je zato da bi se on mogao pobediti. I duboko greši onaj koji, da bi kod vojnika stvorio uverenost u pobeđu, pokušava da umanjni borbene sposobnosti armija glavnih kapitalističkih država. Potcenjivanje naših verovatnih protivnika dovodi do samospavlivanja, nehaja i precenjivanja vlastitih snaga.“ General-potpukovnik M. Šapošnikov. Pripremiti se za teška iskušenja, „Военный вестник“ № 12/1963.

žanog najsavremenijom ratnom tehnikom, solidno obučeno i moralno-pripremljeno za rat. Ako se u obuci polazi od toga otpašće mogućnost i podloga za pojavu nerealnog ocenjivanja snaga i borbenosti eventualnog protivnika. Sve će to na određen način doprineti pravilnom odmeravanju stepena složenosti i težine obuke.

Zahtev za kompleksnošću obuke nije u suprotnosti sa potrebom brzog odlučivanja, delovanja i akcije u savremenoj borbi, iako bi tako na prvi pogled moglo da izgleda. Međutim, pošto složene situacije zahtevaju duže analize radi izvlačenja pravilnih zaključaka i donošenja celishodnih odluka, izgledalo bi možda nekome da obuka ne bi trebalo da bude složena. Međutim, takvo rezonovanje i zaključivanje bilo bi pogrešno. Jer, ukoliko ljudi u toku obuke, i to složene, nisu naučili da uspešno i što brže donose odluke i preduzimaju celishodne mere, utoliko se manje može očekivati da će u ratu moći ubrzati proces odlučivanja i celishodno delovati.¹⁷⁴⁾ U toku obuke, makar da se radi o veoma složenom taktičkom problemu, nužno je navikavati i osposobljavati starešine za skraćivanje procesa mišljenja i analiza, uzimajući pri tom u razmatranje ključne, osnovne elemente, osnovne karike u lancu događaja konkretne situacije, od čijeg pravilnog sagledavanja zavisi pravilno i celishodno rešenje problema. Transver sa ovakve obuke i nastavnih situacija na stvarnost borbe biće utoliko uspešniji ukoliko se procene situacija stvorenih u obuci vremenski i metodološki približavaju načinu rada u stvarnoj borbi.

Kad je reč o potpunosti obuke može se postaviti pitanje: da li armija koja ne raspolaže najsavršenijom ratnom tehnikom i naoružanjem može u toku obuke realizovati sa uspehom princip potpunosti i kompleksnosti. Neosporno, zaostajanje u tehnici i naoružanju predstavlja minus i u obuci i u borbi. To se takođe mora negativno odraziti na rešavanje problema prilagođavanja obuke uslovima rata. Ali, ipak, to ne predstavlja, nepremostivu prepreku i odlučujuću smetnju za postizanje racionalne

¹⁷⁴⁾ Naravno na složenost obuke se mora gledati kao na proces postepenog podizanja složenosti, primenjujući didaktička pravila od prostog ka složenom, od lakšeg ka težem i ostalo.

i celishodne obuke i podizanje njenog kvaliteta na nivo koji odgovara potrebama i uslovima savremenog rata. Sve armije, bez obzira na stepen tehničke opremljenosti i naoružanja, moraju zasnivati svoju obuku i vršiti pripreme za rat u kome će biti upotrebljeno nuklearno oružje, hemijska i biološka borbena sredstva i ostala savremena tehnika. Otuda i obuka svake savremene armije mora polaziti od uslova u kojima bi se vodio rat i uzimati u obzir sve karakteristike savremene ratne tehnike i sve oblike dejstva koji na osnovu nje mogu proisteći.

I pored nastojanja onih koji raspolažu nuklearnim oružjem, i drugom složenom vojnom tehnikom, da sačuvaju u tajnosti njihove tehničke karakteristike, principe dejstva, namenu i način upotrebe — to im nije bilo moguće ostvariti. Na tom području sve je manje tajni. Samim tim su stvoreni uslovi i mogućnosti i u armijama koje takvim oružjem ne raspolažu za prilagođavanje organizacije i formacije i načinu upotrebe oružanih snaga karakteristikama i načinu upotrebe nuklearnih i drugih najnovijih oružja.

b) *Princip funkcionalne kolektivnosti*

Oružana borba je uvek bila delatnost kolektivnog karaktera. Pojedinaac, vojnik ili starešina, uvek je bio sastavni deo određene jedinice, organizacijski i formacijski elemenat manje ili veće borbene celine. Stoga je njegovo učešće u borbi i ratu, njegova individualna funkcija predstavljala i predstavlja integralni deo funkcije jedinice. Čak i kad je borba po spoljašnjem izgledu ličila na skup izdvojenih, izolovanih dvoboja kao, na primer, borba ritera zaštićenih oklopom u feudalnoj vojsci, ona ipak ni tada nije bila skup individualnih borbi bez ikakve unutrašnje veze između boraca i između boraca i starešina, odnosno bez određene manifestacije kolektivnosti. Rat je uvek predstavljao organizovanu i usmerenu aktivnost koju su izvodile naoružane mase pod određenim rukovodstvom i komandovanjem koje je u manjem ili većem stepenu bilo centralizovano. Uspeh u oružanoj borbi nije zavisio samo

od individualnih sposobnosti i moralnih kvaliteta pojedinaca i savršenosti naoružanja nego isto tako i od unutrašnje čvrstine, organizovanosti, monolitnosti i uzajamnog sadejstva i saradnje naoružanih kolektiva, jedinica i armije u celini. Suština principa funkcionalne kolektivnosti obuke i jeste u razvijanju takvih kvaliteta jedinica, grupa i pojedinaca.

Izolovani pojedinci, čak i u savremenom ratu, iako naoružani neuporedivo efikasnijim oružjem nego u prošlim, malo mogu kao takvi učiniti u borbi. Ukoliko bi više išli u istorijsku prošlost, pojedinac uzet van kolektiva sve je manje bio sposoban za efikasnu i izolovanu funkciju u borbi. Stoga borbena efikasnost u prvom redu zavisi od usklađenog i uzajamno povezanog dejstva pojedinaca integriranih u manje ili veće kolektive, odnosno jedinice, od uzajamne povezanosti i sadejstva svih jedinica, rodova, službi i vidova koji skupa sačinjavaju najveći naoružani organizam — oružane snage zemlje i izvršavaju ratne zadatke.

Udarana snaga i borbena vrednost jedinice, ekipe, posade, posluge — proporcionalna je njihovoj funkcionalnoj kolektivnosti, moralno-političkom jedinstvu i organizacionoj čvrstini. Ovo najviše važi za savremene oružane snage.

Istina, kolektivnost dejstva se ispoljava preko individualnih funkcija. Ako pojedinci ne izvršavaju majstorski i požrtvovano svoje individualne uloge u sklopu zajedničke aktivnosti i zadataka u borbi, ne može biti ni efikasnog delovanja celine, kolektiva jedinice. „Prva dužnost vojnika je da svoje snage ujedini sa drugim“,¹⁷⁵) da deluje kao deo celine i za celinu. Ali isto tako ako pojedinačno majstorstvo, sposobnost i znanje nisu integrirani i harmonijski uklopljeni u celinu, čiji su sastavni deo, ako nisu do te mere međusobno srasli da čine organsko jedinstvo, ne mogu dati adekvatne borbene rezultate i izdržati u savremenom ratu pritisak protivnika usmeren na razbijanje organizacione čvrstine, socijalnih veza i monolitnosti jedinica.

¹⁷⁵) S. L. A. Maršal, Ljudi protiv vatre, Beograd, 1951. str. 99.

Protivnik uvek nastoji da prvo razjedini, razbije unutrašnju čvrstinu jedinice i naruši njeno usklađeno dejstvo, jer je to bitan preduslov za slabljenje njene borbene snage, moći i sposobnosti za otpor, i da joj tako nanese poraz. Narušena unutrašnja čvrstina, pomanjkanje sadejstva i uzajamne podrške i pomoći, odsustvo jedinstva volje i akcije vodi dezorganizaciji, pretvaranju jedinice u amorfnu masu, gomilu nesposobnu za kolektivnu akciju i izvršavanje teških borbenih zadataka. Otuda je rad na razvijanju kolektivne funkcionalnosti, organizacione čvrstine i monolitnosti jedinica primaran zadatak obuke i vaspitanja i u miru i u ratu. Od toga koliko će se princip kolektivne funkcionalnosti i sadejstva ostvariti u obuci i izgraditi svestrano čvrste jedinice — u velikoj meri će zavisiti prilagođenost obuke uslovima i zahtevima savremenog rata.

Realizacija ovog principa u procesu obuke predstavlja značajan i složen zadatak. Značajan je zato što će u savremenom ratu izvanrednu ulogu u borbi imati ponekad i najmanji borbeni kolektiv grupa, desetina, vod i sl., i što će ratne teškoće moći izdržati i u ratu pobeđivati samo one jedinice koje budu pripremljene i osposobljene za kolektivno vođenje borbe, najracionalnije i maksimalno korišćenje svojih stručnih, moralno-borbenih i fizičkih potencijala. U stvari, ukoliko se obukom bude više razvijala umešnost i sposobnost kolektivnog delovanja, (sadejstvo unutar i između jedinica i pojedinaca ujedinjenih u organsku celinu) utoliko će njihovi borbeni efekti biti veći.

Ukoliko su vojni kolektivi, pa i najmanji (desetina, vod, borbena grupa, posluga, ekipa, posada određenih objekata i borbenih sredstava) postajali složeniji po svojoj unutrašnjoj sadržini, sastavu, organizacionoj strukturi i funkciji, utoliko su kolektivna funkcionalnost i sadejstvo unutar njih bivali sve neophodniji i značajniji za postizanje borbene gotovosti i efikasnosti. I najmanje jedinice postaju složeni mehanizmi u kojima funkcija celine sve više zavisi od rada svakog pojedinca. Istina, i u prošlosti, kada jedinice nisu bile zasićene raznovrsnom i složenom tehnikom, kada su desetine ili vodove sačinjavali uglav-

nom strelci naoružani individualnim oružjem (puškom, puškomitraljezom i dr.) uspeh u borbi je postizan kolektivnim naporom, jedinstvenim delovanjem celine. Za takve jedinice nedostaci, neznanje i nedovoljna preduzimljivost pojedinaca u borbi ili njegovo izbacivanje iz stroja nisu imali presudnog odraza na dejstva cele jedinice, koliko bi to bilo u savremenim uslovima. Ovo je došlo kao posledica velike tehnizacije savremene vojske.

U stvari, i male jedinice su postale združene, naoružane i opremljene raznovrsnom i efikasnom tehnikom. Unutar njih se sve više vrši podela delatnosti, odnosno diferenciranje borbenih mesta i funkcija, uzajamno zavisnih i uslovljenih. Tu se, dakle, ne radi samo o borbenoj tehnici i kolektivnom naoružanju (mitraljez, bacač, top, tenk, telefon, radiostanica itd.) i podeli funkcija između ljudstva ekipa koje ovim rukuje, već o jedinici u kojoj su razna borbena sredstva integrirana u jedan organizam. Samim tim međuzavisnost dejstva unutar jedinice i tehnike postaje sve komplikovanija i raznovrsnija time i kolektivna funkcionalnost sve neophodnija i značajnija. Ovo zbog toga što prestanak dejstva pojedinaca ili njihovo nekvalifikovano obavljanje dužnosti može da dovede do potpunog ili delimičnog paralisanja jedinice čiji je on deo. Dok je nekada u čisto streljačkoj desetini naoružanoj puškama, gubitak jednog borca smanjivao snagu njegove desetine za 1/10, danas izbacivanje iz borbe vozača tenka, nišandžija na topu, puškomitraljesca ili mitraljesca, i slično, može da parališe čitavu posadu ili višestruko umanji borbeni efekat jedinice.

Sve navedeno upućuje na zaključak da je ostvarivanje kolektivne funkcionalnosti i sadejstva u savremenim jedinicama nerazdvojno, povezano sa potrebom obučavanja svakog pojedinca za vršenje nekoliko funkcija unutar svoje jedinice. Danas nije dovoljno da vojnik ovlada samo formacijskom dužnošću, da je, na primer, majstor u rukovanju i korišćenju puške, automata, puškomitraljeza i sl. On mora poznavati aplikacionu stranu svih, ili gotovo svih, borbenih sredstava užeg kolektiva kome pripada. Bez toga je u savremenoj borbi nemoguće obezbediti permanentno normalno funkcionisanje i jedinstvo

jedinica, i postići njihovu kolektivnu funkcionalnost i sa-
dejstvo. To znači da posade na topu, tenku i ostalim slič-
nim oružjima i borbenoj tehnici nužno moraju biti tako
obučene da svaki pojedinac alternativno može da vrši,
kada se za to ukaže potreba, funkciju svakog drugog člana
posade. Isto tako svaki strelac mora da poznaje manipu-
lativnu stranu osnovne borbene tehnike i naoružanja
u svojoj desetini i vodu, a nekada i više od toga. Osposobljavanje pojedinca u obuci samo za jednu funkciju od-
nosno monofunkcionalnost mora se zameniti polifunkcio-
nalnošću. Bez takvog rada ne može biti govora o adapta-
ciji obuke uslovima i potrebama modernog rata.

Polifunkcionalnost je potrebna isto tako i u koman-
dovanju i rukovođenju jedinicama. Svaki starešina, a po-
nekad i vojnik, mora biti pripremljen i osposobljen ne
samo za obavljanje jedne konkretne funkcije, koja se
obično naziva osnovnom, nego i funkcije prvog pretpo-
stavljenog starešine i neposrednih saradnika. To impe-
rativno zahteva i postavlja savremeni rat. Neće biti retko
da dejstvom sredstava za masovno uništavanje budu izba-
čeni iz stroja čitavi štabovi, komande i rukovođeće sta-
rešine i da situacija zahteva da komandovanje i rukovo-
đenje jedinicama u borbi preuzmu one starešine koje su
u neposrednoj blizini, odnosno one koje su preživjele si-
tuaciju. U takvim uslovima o ishodu borbe odlučivaće
snalažljivost i pripremljenost preživelih za preuzimanje
funkcija poginulih ili onesposobljenih starešina, njihova
sposobnost da organizaciono srede jedinicu koja je pretr-
pela veće gubitke i produže izvršavanje zadatka. Neće
tada biti vremena za čekanje direktiva odozgo, od pretpo-
stavljenog, i administrativnih odluka o postavljanju
starešine na mesto onoga koji je poginuo, odnosno privre-
meno ili trajno onesposobljen za borbu.

Kako u procesu obuke realizovati princip kolektivne
funkcionalnosti zavisice ne samo od poznavanja opštih
stavova o ovom pitanju nego i od pedagoških sposobnosti
starešina da ovaj zahtev realizuju. Na tome se mora insi-
stirati u toku čitavog izvođenja obuke i pripreme ljudstva
za rat. Počevši od jedinačne obuke, vojnik se mora obu-
čavati i vaspitavati da sačinjava deo jedinice, kolektiva,

da u svakoj radnji ma koliko izgledala individualna, autonomna i nezavisna od rada i delovanja drugih, sagledava njenu povezanost i uticaj na rad i delovanje drugih boraca i jedinica, da pri njihovom izvođenju mora uočavati odraz svog rada, uspeha i neuspeha na rad i nastavne efekte celine kojoj pripada. Sve se to mora sagledavati sa gledišta uzajamne veze i zavisnosti pojedinaca i jedinice u borbi. Od prvih dana obuke neophodno je kod učesnika razvijati saznanje i navike da svoju funkciju i delovanje sagledavaju u okviru celine i da prilagođavaju svoj rad zajedničkim potrebama određenog kolektiva kome pripadaju, odnosno sa kojim sadejstvuju u borbi. Ukoliko bi se u ma kom periodu obuke ovo načelo zanemarilo, borbeni kolektivi se ne bi mogli obučiti i osposobiti da deluju kao monolitna celina. Bez takvog vaspitanja i obuke nemoguće je izgrađivati organizaciono čvrste i povezane vojne kolektive koji dejstvuju kao funkcionalno skladna i efikasna celina.

c) Princip ofanzivnosti i borbene aktivnosti

Naša zemlja se priprema za opštenarodni odbrambeni rat. Prema tome, takav rat je po svojoj političkoj suštini odbrambeni, jer se vodi radi odbrane zemlje od napadača, a ne radi pokoravanja drugih naroda, ili radi ukazivanja pomoći nekome ko vodi nepravedan rat. Takav karakter opštenarodnog odbrambenog rata proističe iz suštine našeg socijalističkog društva. On bi bio nastavak politike miroljubive koegzistencije, ravnopravnosti, saradnje i prijateljstva sa drugim narodima. Međutim, sa vojnog aspekta naš rat bi bio prožet ofanzivnim duhom, ne bi se svodio na odbrambena dejstva, na defanzivnu taktiku i strategiju. Naprotiv, osnovni vid borbenih dejstava bio bi ofanzivna aktivnost radi toga da se agresoru nanose što veći gubici angažovanjem svih vojnih, ljudskih i materijalnih snaga i sredstava, na svakom mestu gde bi se našao na našoj teritoriji. Iz toga proističe zahtev da se u procesu obuke ljudstvo stručno kvalifikuje i moralno-politički i psihički pripremi i osposobi prvenstveno za ofanzivno

delovanje i maksimalnu aktivnost čak i u uslovima odbrane

Savremeni rat zahteva maksimalnu aktivnost i ofanzivni duh trupa. To uslovljuju termonuklearna sredstva koja su po svojoj suštini i nameni ofanzivna. Ona traže neprekidnu aktivnost i ofanzivnost i kod napadača i kod branioca.

Koncepcija, strategija i taktika opštenarodnog odbrambenog rata takođe impliciraju aktivnost i ofanzivnost svih naših oružanih snaga u eventualnom ratu. Samo aktivnim i ofanzivnim dejstvom moguće je neutralisati superiornost protivnika u borbenim sredstvima i uspešno mu nanositi udare. To je ubedljivo potvrdila praksa našeg narodnooslobodilačkog rata. Titova smernica upućena našoj vojsci u ratu: „U našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kada smo u ofanzivi već i u defanzivi“¹⁷⁶⁾ veoma je aktuelna i u savremenim uslovima i predstavlja putokaz za obuku i vaspitanje naših oružanih snaga.

Ofanzivni duh se ispoljava u stalnoj svesnoj težnji za sudarom sa neprijateljem radi njegovog uništenja. Kultivisanje takvog duha u procesu obuke doprinosi razvijanju nepokolebljive volje i spremnosti učesnika za ofanzivna dejstva, veru u pobedu i volju za uništenje neprijatelja. Ukoliko se u procesu obuke razvija ofanzivnost i planski nastoji da se u tom smislu steknu potrebna znanja, veštine i navike, utoliko će kod vojnika i starešina u ratu borbena aktivnost i ofanzivnost doći više do izražaja.

Ofanzivnost i aktivnost u savremenoj borbi imaju ne samo operativno-taktički već istovremeno i moralno-psihološki značaj. Pasivnost u borbi vodi porazu. „Neka će vojska neminovno biti pobeđena u odbrani, i iza zaklona“ — kaže Petar Bojović, — „dok bi ista ta vojska pobeđila tog istog neprijatelja, da ga je mesto što se branila napadala.“¹⁷⁷⁾ „Protiv neprijatelja koji ne napada, može se sve pokušati.“¹⁷⁸⁾ Napadna dejstva jačaju moralnu snagu

¹⁷⁶⁾ J. B. Tito: Dela, knjiga I, str. 95.

¹⁷⁷⁾ Petar Bojović, Vaspitanje vojnika, Beograd, 1907, str. 13.

¹⁷⁸⁾ General Moren, Savremena vojska, Beograd, 1939, str. 11.

vojske i ulivaju joj samopouzdanje i osećanje moralne superiornosti nad braniocem. „Ja smatram, — pisao je Frunze — „da napad uvek deluje na psihologiju protivnika time što se već samim tim ispoljava jača volja. Treba preživeti i iskusiti svu težinu položaja napadnutog da bi se shvatilo kakvu prednost ima napad nad odbranom.“¹⁷⁹⁾ Ratna praksa je pokazala da se ofanzivnim akcijama postižu značajniji moralni uspesi jer one pozitivno deluju na psihi boraca, čak i posle pretrpljenog neuspeha. „Mi smo morali u ratu uvek posle svakog poraza u borbi obezbediti da brzo sledi uspeh, da bi se moral ponovo podigao.“¹⁸⁰⁾ „Krizna pouzdanja“ — govorio je francuski general Serinji — „počinje uvek kod onih koji se ne bore.“¹⁸¹⁾

Delovanje protivnika i atmosfera opasnosti vrše značajan uticaj na nervni sistem i psihi boraca u savremenom ratu, i redovno dovode do unutrašnje psihičke napetosti. Takvo stanje otežava upravljanje postupcima u borbi izazivajući negativne emocije, pa i teže psihičke posledice. Vojnik stoga nastoji svesnom i spontanom aktivnošću da „stvori neku vrstu ventila svoje unutrašnje napregnutosti“¹⁸²⁾ da se oslobodi neprijatne napetosti, psihički rasteleti i uravnoteži. Zbog toga ofanzivnost i aktivnost u psihičkom smislu pogoduju vojniku i pozitivno deluju na njegovo ponašanje i efikasnost u borbi.

U odbrani, vojnik je psihički u mnogo težem položaju. On je u ovom vidu borbe relativno neaktivniji nego u napadu, ograničene su mu mogućnosti za ispoljavanje inicijative. Iščekivanje napadača, i relativno pasivno podnošenje dejstva neprijateljske artiljerije, avijacije, tenkova i drugih borbenih sredstava dovodi do intenzivnog borbenog uzbuđenja i negativne emocionalne napregnutosti. Sve se to nepovoljno odražava na njegov moral i psihi. Zbog svega toga traži se da vojnik i u odbrani mora da bude što aktivniji i ofanzivniji. „Odbrana“ — pisao je još Engels — „ne sme biti pasivna, ona treba da crpe svoju

¹⁷⁹⁾ M. I. Frunze, Izabrana dela, Moskva, 1950, str. 543.

¹⁸⁰⁾ J. B. Tito, Komunist od 6. IV 1961. godine.

¹⁸¹⁾ General Sirenji, Razmišljanje o vojnoj veštini, Beograd, 1932, str. 33.

¹⁸²⁾ Г. Д. Луков, Воспитание воли у советских воинов, Военное издательство, Москва, 1961, стр. 65.

snagu u pokretnosti, i da svuda gde je to moguće, napada.¹⁸³⁾ „Bolje je ići u susret opasnosti nego je čekati u mestu.“¹⁸⁴⁾

U savremenom ratu u istoj borbi vojnik će često biti naizmenično u funkciji napadača i branioca, u napadu i u odbrani. Od njega se stoga traži i „aktivna hrabrost“,¹⁸⁵⁾ izražena u smelosti, ofanzivnosti, kao i „pasivna“, odnosno da uporno istraje i izdrži sve opasnosti i tegobe koje proizvode termonuklearno i drugo oružje na bojištu. Stoga naš borač mora biti i taktički i moralno-psihički pripremljen i za napad i za odbranu, ali u prvom redu za zadatke ofanzivnog karaktera zato što ofanzivnost doprinosi većoj borbenoj efikasnosti i moralno-psihičkoj izdržljivosti učesnika borbe. Stoga je neophodno u procesu borbene obuke, realizujući princip ofanzivnosti i borbene aktivnosti, postići „da svaki vojnik po svom psihičkom stanju uvek bude napadač“.¹⁸⁶⁾

Međutim, pogrešno bi bilo smatrati da je napadač uvek moralno superioran samo zato što izvodi napad. Iako je on u tom slučaju u povoljnijem psihološkom položaju, to ne znači da su njegove opšte moralne kvalifikacije, moralni potencijal iznad branioca. U svim borbenim uslovima moral obezbeđuje ne jedan već kompleks faktora o kojima je već bilo govora. Praksa našeg rata je pokazala da su jedinice i pojedinci ispoljavali izvanrednu hrabrost ne samo u napadu već i u odbrani. Poznati primeri herojskog držanja naših snaga na Sutjesci, Neretvi, Kadinjači, Kozari i mnogim bitkama to ubedljivo potvrđuju. Ali i pored svega toga ofanzivni duh naših jedinica, aktivna borbena dejstva u svim vidovima borbe u krajnjoj liniji su usloveli konačnu pobedu nad okupatorom i njegovim saradnicima.

Iako bi se novi rat vodio po mnogo čemu u kvalitativno novim uslovima, ofanzivni duh i borbena aktivnost

¹⁸³⁾ Klasicima marksizma-lenjinizma o partizanskoj borbi, Politička uprava JA, Beograd 1947, str. 46.

¹⁸⁴⁾ Косюков А. Л., Военно-педагогические взгляды М. В. Фрунзе. Москва 1960, стр. 48.

¹⁸⁵⁾ Šarl Kost, Psihologija borbe, Beograd 1934, str. 105.

¹⁸⁶⁾ Г. Д. Луков, Воспитание воли у советских воинов, Военное издательство, Москва — 1961, стр. 69.

svih oružanih snaga, pa i narodnih masa, biće važan preduslov pobeđe nad napadačem. To upućuje na zaključak da u procesu obuke i vaspitanja treba insistirati na realizaciji principa ofanzivnosti i borbene aktivnosti.

d) Princip inicijativnosti i samostalnosti

„Bez samoinicijativnog, svesnog vojnika i mornara“ — govorio je Lenjin — „nemoguć je uspeh u savremenom ratu“.¹⁸⁷⁾ Savremeni rat traži da svaki njegov učesnik stvaralački deluje, odbacujući svaki šablon i recept, da traži unošenje novog, progresivnijeg i racionalnijeg u dinamici borbe i rešavanju borbenih problema i zagonetki; on zahteva samoinicijativnog borca koji se u okviru dobijenog zadatka rukovodi konkretnim uslovima i prilikama. Stoga ako obuka sadržajno i po načinu izvođenja ne uslovljava razvijanje takvih kvaliteta učesnika, ne može se reći da je na nivou potreba savremenog rata.

Inicijativnost¹⁸⁸⁾ je od ogromnog značaja i za vojnike i za starešine ne samo za vreme borbe nego i u svakodnevnom životu i radu. Inicijativan starešina ili vojnik stvaralački prilazi svakom poslu; on polazi od „duha“ a ne samo od „slova“ naređenja i ispoljava veći stepen samostalnosti u radu, rukovođenju i komandovanju. On je isto tako spreman da primi odgovornost za samoinicijativne i smele postupke kako u radu, obuci, tako i u borbi. Inicijativan učesnik rata brzo se snalazi u novim uslovima i nepredviđenim situacijama i preuzima sve one mere i postupke koji su najprikladniji za tu situaciju. Može se reći da se „zadatak vaspitanja komandnih kadrova u duhu

¹⁸⁷⁾ В. И. Ленин, Сочинение, Москва, 1936, к. 8, стр. 35.

¹⁸⁸⁾ Engleski psiholog Valenštajn suštinu inicijative svodi na ove elemente: a) dolazak na ideju šta se u izvesnoj situaciji može učiniti; b) urođenu inteligenciju koja se ispoljava u sposobnosti da se uoči odnos između stare i nove situacije i da se planovi modificiraju shodno razlikama između postojeće situacije i one primenjivane na vežbama; c) elemenat samopouzdanja koji obuhvata spremnost da se preuzme rukovođenje ako je potrebno; d) hrabrost da se preuzme odgovornost za *svestrani* neuspeh; e) težnju da se ideje i planovi pretvore u delo. (Valentine, Human faktor in the Army, Gale and Polden, 1943, str. 89).

stvaralaštva i samostalnih dejstava nije nikad još u istoriji vojne veštine postavljao sa takvom oštrinom kao sada¹⁸⁹⁾

Kruto i šablonsko pridržavanje naređenja i onda kada nova situacija iziskuje njihovu gipkuju primenu, strah od odgovornosti da se preduzme ono što izmenjeni uslovi nameću kao neophodno i korisno, pomanjkanje moći perspektivnog sagledavanja i predviđanje događaja, nespособnost da se samostalnim razmišljanjem unesu novi elementi u obuku ili borbene postupke, preterivanje u čekanju na direktive, naređenja ili odobrenja za svaki rad, meru ili postupak od starešine više komande itd. — suprotni su suštini inicijative i stvaralačkom prilaženju zadacima.

Polazeći od toga, nije teško sagledati od kolikog je značaja inicijativnost za sve pripadnike armije, naročito za rukovodeći kadar. Međutim, vojska je čvrsta i usklađena organizacija, zasnovana na utvrđenom sistemu rukovođenja i komandovanja; rad vojnih jedinica i ustanova, kao i poedinaca, usmerava se manje-više preciznim naređenjima i pravilima; od jedinica i poedinaca zahteva se da obavezno i disciplinovano izvršavaju zadatke i naređenja. Zbog toga i postoje mišljenja da u uslovima rada u vojsci, pa i u procesu obuke ima veoma malo mogućnosti za razvijanje i ispoljavanje inicijative. Takva shvatanja, međutim, proističu iz nedovoljnog poznavanja duha i suštine vojne organizacije, sistema vojne obuke i vaspitanja, karaktera i uslova izvršavanja zadataka koji se pred svakog borca i starešinu postavljaju u savremenom ratu uopšte i posebno u opštenarodnom odbrambenom ratu.

U vojsci, i pored svih njenih specifičnosti, nužne su i postoje široke mogućnosti za razvijanje i ispoljavanje inicijative u radu, obuci i borbi. „Vojska koja je njome prožeta uvek je gotova za dejstvo, i to svakim delom svoje mase“¹⁹⁰⁾ Disciplinovano izvršavanje zadataka i delovanje

¹⁸⁹⁾ Морально-политический фактор в современной войне, Москва, 1958, стр. 245.

¹⁹⁰⁾ Andre Gave, Veština komandovanja, Beograd, 1934, štamparija „Zlatibor“, str. 57.

u duhu naređenja nisu u suprotnosti sa suštinom inicijative. Inicijativa i disciplina (ali ne slepa, već aktivna, stvaralačka, svesna) čine dijalektičko jedinstvo. U stvari, disciplina je bez inicijative beživotna i vodi formalističkom izvršavanju zadataka, dok bi inicijativa bez discipline u izvršavanju odluka starijeg izazivala anarhizam i svojevolutju, što je nespojivo sa svakom vojnom organizacijom. Dakle, obe te pojave — inicijativa i disciplina — međusobno su zavisne i čine, samo kao jedinstvo, pozitivan vaspitni faktor i svojstvo ličnosti starešine i vojnika.

Uloga i značaj inicijative i sposobnosti samostalnog odlučivanja i delovanja u ratu neprestano su rasli. To je uslovljeno razvitkom borbene tehnike i naoružanja, ratne veštine, promenama u kvalitetu ljudskog faktora i uloge vojničkih masa u borbi. „Inicijativa pojedinaca postala je najviše cenjena vojnička vrlina“ i zato „što je sve veća vatrena moć oružja zahtevala sve veće rasturanje snaga na bojištu“.¹⁹¹⁾ Tako, na primer, antički vojnik svrstan u krute postroje falange ili legije, primitivno naoružan, nije imao mogućnosti da ispolji ma kakvu inicijativu u borbi. Delovao je kao automat po komandi starešine. U takvim uslovima inicijativnost i samostalnost, ne samo boraca nego i većeg dela starešina nije bila potrebna i nije mogla doći do izražaja. Upravo starešine su bile u rasporedu, u stroju zajedno sa vojnicima i služile ne za samostalno rukovođenje i komandovanje već samo za mehaničko prenošenje komandi višeg starešine na potčinjene i za jačanje kohezije jedinice. Bitnih promena u ovom pogledu nije bilo ni kasnije u feudalnoj vojsci sve do pojave revolucionarnih i masovnih armija opremljenih vatrenim oružjem, što je neminovno dovelo do novog načina borbe i promenilo ulogu pojedinca u borbi. Uporedo sa razvojem naoružanja, naročito posle usavršavanja vatrene oružja i njegovom automatizacijom, neprestano je rasla individualna uloga borca na bojištu a time su više dolazile do izražaja uloga i značaj inicijative i samostalnosti. Još je Engels ukazao na značaj inicijative: „Danas je dužan svaki vojnik da zna samostalno uraditi ono što

¹⁹¹⁾ S. L. A. Maršal: Ljudi protiv vatre, Beograd, 1951, str. 17.

je potrebno u datom momentu, ne gubeći pri tom vezu sa celinom“.¹⁹²⁾

Međutim, stepen inicijative starešina, vojnika i jedinica u velikoj meri je uslovljen i položajem čoveka u konkretnom društvu, karakterom društvenih odnosa, karakterom armije a u samom ratu ciljem i karakterom rata, (a ne samo materijalno-tehničkim i ljudskim faktorom i ratnom veštinom). Tako, na primer, vojnici i starešine francuske revolucionarne armije ispoljili su neuporedivo veću samostalnost i inicijativnost u borbi nego pruske i drugih tadašnjih evropskih vojski. To, svakako, nije bilo uslovljeno razlikama u naoružanju ili boljom obučenošću francuskih trupa od ostalih, jer su one upravo u tom pogledu čak i zaostajale od svojih protivnika. Razlozi su u drugom: u novom duhu vojske, novom položaju čoveka u društvu i vojsci, u revolucionarnim ciljevima kojima je to društvo težilo, novim odnosima između vojnika i starešina, vojske i naroda, sve do onog vremena kada je ta vojska pošla u imperijalistička osvajanja.

Veliki stepen inicijative ispoljile su oružane snage SSSR u oktobarskoj revoluciji i otadžbinskom ratu. I to se može objasniti, pre svega, novim položajem čoveka u društvu i armiji, kvalitativno novim društvenim odnosima, progresivnim, revolucionarnim i pravednim ciljevima za koje se borba vodila. Sve je to inspirisalo i oružane snage i narodne mase za stvaralačko prilaženje zadacima rata i revolucije i ispoljavanje masovne inicijativnosti.

Starešine, borci i jedinice naše Narodnooslobodilačke vojske odlikovali su se u oslobodilačkom ratu i revoluciji veoma razvijenom inicijativom. Zahvaljujući, pored ostalog, i toj osobini, nebrojeno puta su oni izišli kao pobednici nad brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljskim snagama. Neprijatelju je retko polazilo za rukom da stvori tako složenu situaciju u kojoj se naše jedinice i naši komandiri i komandanti nisu znali snaći. Razvijanju takve inicijative ljudi u ratnim uslovima, pogodio je naš sistem rukovođenja i komandovanja, sistem koji je odba-

¹⁹²⁾ К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, Москва, 1936, т. XVI, часть II, стр. 351.

civao sve krutosti u odnosima potčinjeni — pretpostavljeni i sve što bi kočilo stvaralačko prilaženje zadacima. Naša nadmoćnost u inicijativi nad neprijateljem odražavala se neprestano, za sve vreme rata. Ona je bila jedan od važnih činilaca pobede. Revolucionarni zadaci, oslobodilački i socijalistički ciljevi, zajednički interesi vojske i naroda, starešina i vojnika za koje su se naši narodi borili, izrastanje novog socijalističkog društva i države u procesu borbe, revolucionarna ideologija i dr. — bili su objektivne osnove na kojima je nicala i jačala inicijativa kako individualna tako i kolektivna i sposobnost starešina i vojnika za samostalno snalaženje i preduzimanje akcije i mera adekvatno konkretnoj situaciji.

Složenost savremenog rata zahteva elastičnost u formama borbe i obuke, komandovanju i rukovođenju. Od potčinjenih se zahteva da stvaralački pristupaju izvršenju odluka i rešavanju borbenih zadataka. Stoga savremeni rat, naročito opštenarodni odbrambeni rat, pretpostavlja i imperativno nameće potrebu za visokim stepenom inicijative vojnika i starešina.

Inicijativa je, dakle, u novom ratu neophodna i to na svim nivoima (komandant, komandir, borac) i u svim okvirima (taktičkim, operativnim i strategijskim). U prošlosti su komandanti pokretali i raspoređivali jedinice kao figure na šahovskoj tabli. U savremenim uslovima situacija je kvalitativno drukčija. I najniži starešina, a uz to i „svaki vojnik mora imati svoj manevar“ (Suvorov), mora ispoljiti inicijativu u borbi i biti njen aktivni faktor, a ne samo figura koja reaguje na uticaj drugog.

Ali savremeni rat istovremeno pored inicijativnosti postulira ponekad spremnost potčinjenih da skoro automatizovano reaguju na komandu starijeg. Takve navike je neophodno razvijati u procesu obuke, jer neće uvek biti vremena za dugo razmišljanje i traženje sopstvenog, originalnog rešenja (s obzirom na dinamičnost nuklearnog rata i mogućnosti izvanredno brzih promena borbene situacije). Stoga je bezuslovno prihvatanje odluka starešine i njihovo dosledno izvršavanje isto tako preduslov jedinstva volje i akcije, uspeha i pobede kao i samoinicijativno delovanje. To znači da u inicijativi treba sagle-

davati njenu dijalektičku suprotnost. Apsolutiziranje inicijative u borbi, zanemarujući nužnost i potrebu ujedinjavanja snaga i napora za delovanja pod rukovodstvom komandanta ili komandira, ne bi vodilo pravilnom rešavanju borbenih problema i zadataka. Uspešno prevazilaženje ove protivurečnosti moguće je samo na višem nivou, tj. dijalektičkim načinom prilagođenja svakoj situaciji, sagledavajući je konkretno, svestrano i u sklopu svih pozitivnih i negativnih faktora koji u datom momentu na nju deluju, procenjujući je ne samo iz aspekta sopstvene situacije, u okviru sopstvene delatnosti i zadataka, nego i u okviru položaja, koncepcije i intencija starijeg i više jedinice, suseda i drugo.

Međutim, treba istaći da savremeni rat i način vođenja oružane borbe u prvi plan stavljaju inicijativnost, iako će biti i takvih okolnosti koje zahtevaju dosledno pridržavanje odluke pretpostavljenog i delovanje na utvrđeni način, a to znači da će u izvesnim situacijama biti ograničene mogućnosti ispoljavanja inicijative potčinjenih. U surovoj i opasnoj ratnoj praksi i ovakvo postupanje često će biti celishodno i neminovno.

Za ispoljavanje inicijative potrebna su i široka opšta znanja i stručno-teorijska i praktična. Stepem ispoljavanja inicijative zavisice i od karaktera jedinice, tipova i vrsta vojne organizacije. Gde je veća centralizacija komandovanja normalno su uslovi za ispoljavanje inicijative ograničeni, i obrnuto. Ali centralizacija ima pozitivnu stranu koja se ispoljava u tome što omogućava fokusiranje napora i dejstava na odlučujuću tačku, mesto ili objekt, bez čega u svakom ratu, pa i nuklearnom, ne može biti uspeha u borbi.

Inicijativa znači stvaralački odnos i unosenje stvaralaštva u rad i dobijeni zadatak.¹⁹³⁾ Stoga se svako odstupanje od planiranog načina dejstva, puta i načina realizovanja odluke pretpostavljenog ne može nazvati inicijativom. Ako inicijativnost i samostalnost u radu i borbi ne doprinese konstruktivnijem i racionalnijem ostvarenju

¹⁹³⁾ „Inicijativa kod vojnika takva je osobina“ — piše S. L. A. Maršal — „koja čini da se on odlučuje da sam nešto preduzme čim neka njegova neposredna akcija može da postane korisna“. S. L. A. Maršal, Ljudi protiv vatre, Beograd, 1952, str. 101.

postavljenog zadatka, onda je to, u stvari, štetno odstupanje ili odstupanje od zadatka, što je nedopustivo u vojsci uopšte, a pogotovu u praksi oružane borbe. Inicijativa je samo onda pozitivna ako ujedinjuje napore i snagu ljudi radi uspješnijeg ostvarivanja postavljenog cilja. „Možemo postaviti kao osnovno pravilo“ — kaže S. L. A. Maršal — „da je inicijativa kod vojnika poželjna samo onda kada je njeno dejstvo koncentrično, tj. usmereno na ujedinjavanje, a ne ekscentrično, tj. da vodi ka razjedinjavanju“.¹⁹⁴⁾

Od inicijativnosti, sposobnosti brze procene situacije, donošenja celishodne odluke adekvatno konkretnoj situaciji i uslovima borbe zavisice pobeda i izbegavanje gubitka u novom ratu. „Činjenica da jedan starešina nije radio onda kada je bio dužan raditi, da je čekao zapovest — jeste jedna od onih na koje nam ratna istorija ukazuje kao na uzrok najstrašnijih posledica.“¹⁹⁵⁾ Najčešće neće biti vremena za konsultovanje ne samo više komande nego i najbližih starešina i saradnika. Takođe, može se očekivati da će u osnovnim jedinicama biti čest slučaj da mlađi starešina, pa u izvesnim situacijama i običan borac, preuzima funkciju ne samo svog druga nego i starešine koji je izbačen iz stroja. Mogućnost predviđanja događaja biće otežana, a time iznenađenje u borbi češće. Otuda potreba za razvijanjem masovne samoinicijative i starešina i boraca u procesu obuke i vaspitanja. Sve navedeno upućuje na zaključak da su danas inicijativa i samostalnost od presudnog značaja za snalaženje i uspeh u savremenoj oružanoj borbi i da se analogno tome moraju prihvatiti kao jedan od važnih principa obuke i vaspitanja. Aktivan, svestran i inicijativan borac imperativ je savremenog rata.

Inicijativa i samostalnost se razvijaju stavljanjem učesnika obuke u uslove i situacije koje od njih zahtevaju ispoljavanje samostalnosti i inicijative. „Starešine treba“ — kaže drug Tito — „sve više da stavljaju vojnika u položaj u kome će dolaziti do izražaja i njihove stvaralačke

¹⁹⁴⁾ S. L. A. Maršal: Ljudi protiv vatre, Beograd, 1951, str. 99.

¹⁹⁵⁾ Andre Gave, Veština komandovanja, Beograd, 1936, str. 58.

snage, samostalnost i inicijativa — osobine koje su od naročite vrednosti za svakog pripadnika naše socijalističke Armije“.¹⁹⁶⁾

Složenost savremenog rata, otežano komandovanje, mogućnost masovnih gubitaka, uništenja čitavih jedinica, komandi, štabova i sl. dovešće potčinjene jedinice i starešine vrlo često u situaciju da se samostalno snalaze, preduzimaju akcije i traže odgovarajuća rešenja. Svako čekanje u takvim okolnostima na direktive „odozgo“ može porazno da se odrazi na jedinicu. Stoga je u procesu obuke nužno navikavati ljude na samostalan i inicijativan rad, na smelo primanje odgovornosti za vlastite odluke i originalan način dejstva. Insistiranje na disciplinovanom i doslednom izvršavanju naređenja, što je u osnovi pozitivno, ne sme dovoditi do gušenja inicijative. „Strogost ne obavezuje starešinu da stalno drži potčinjene na uzdi, lišavajući ih samostalnosti i inicijative. Obrnuto, starešina je dužan tako vaspitavati potčinjene da što bolje izvršavaju zadatke i njegove zahteve i da pri tom što više ispoljavaju samostalnost i inicijativu“.¹⁹⁷⁾

Razvijanje inicijative zavisi od toga kako starešine usmeravaju delatnost potčinjenih u procesu obuke, kojim se metodima služe u rukovođenju komandovanju i obuci, na koji način realizuju svoje zamisli u obuci. Naturanje unapred pripremljenih taktičkih rešenja i načina postupanja u obuci, starešina onemogućava potčinjenim da dođu do izražaja i ispolje inicijativu i samostalnost u radu. Svako preterano propisivanje postupaka, stereotipnost i šablonski način rada sputavaju samostalnost i svestrano zalaganje vojnika i starešine u radu, obuci, pa i borbi.

Imati poverenje u znanje, sposobnosti i mogućnosti ljudi kojima se rukovodi i dati im mogućnost da ispolje svoje kvalitete, jedan je od bitnih preduslova za razvijanje inicijative, samostalnosti i odlučnosti u obuci i borbi. Rezultati u ovom smislu se ne postižu spontano, stihijno, već stalnim podsticajem, davanjem impulsa, stimulisa-

¹⁹⁶⁾ J. B. Tito: 20-godišnjica Jugoslovenske narodne armije, Beograd, 1961, str. 11.

¹⁹⁷⁾ Бушманов К. А.: Требуемость к подчиненным и забота о них. Военное издательство, Москва 1961, стр. 16.

njem i starešina i vojnika na inicijativno preduzimanje smelih mera, donošenje originalnih odluka i iznalaženje samostalnih puteva za njihovo realizovanje. Stoga je korisno podržavati i isticati i najmanje ispoljavanje inicijative, a naročito kod onih starešina i vojnika koji su suviše oprezni, uzdržljivi i skučeni, pre svega, strahom da ne pogreše i stoga skloni da se doslovno pridržavaju naređenja, normi i recepata u obuci. Ovakav strah je neophodno razbijati. Vojnik treba da uvidi da za njegovu inicijativu koja u datom momentu i nije krunisana naročitim uspehom neće dobiti prekor, da će uvek imati moralnu podršku starešine i kolektiva, i obrnuto, „da će na njega pasti senka neuvažavanja, ako u situaciji, koja je zahtevala aktivno i inicijativno dejstvo, ispolji neaktivnost“.¹⁹⁸⁾

Razvijanje inicijative i samostalnosti u procesu obuke veoma je usko povezano sa razvijanjem ostalih osobina ličnosti vojnika. Tu pre svega dolazi stručnost, hrabrost, odlučnost i istrajnost. Neko može biti veoma inteligentan, dobar poznavalac ratne veštine, pa čak i sa ratnim iskustvom, što je sve osnovna pretpostavka za razumno ispoljavanje inicijative u borbi, ali ako mu nedostaje hrabrost da realizuje nova iznađena rešenja praćena odgovornošću i opasnošću, inicijativa će zatajiti. Međutim, u toku obuke teško je oceniti da li su u „školskom ratu“ opasne inicijative i smeli poduhvati odraz stvarne hrabrosti inicijatora. Ali, to ipak ne umanjuje vaspitni značaj inicijative. Ukoliko u toku obuke ima više mogućnosti za ispoljavanja inicijative, utoliko se može reći da je ona uspešnije prilagođena uslovima i potrebama savremenog rata.

Inicijativnost i samostalnost starešina i vojnika u opštenarodnom odbrambenom ratu biće potrebni kao i u narodnooslobodilačkoj borbi. Stoga je nužno obuku tako organizovati i izvoditi da što više razvija inicijativu i samostalnost učesnika. Realizovanje naše vojne doktrine u praksi obuke i vaspitanja osnovni je put da se to postigne. Međutim, treba imati u vidu da se za inicijativnost

¹⁹⁸⁾ Вопросы политического и воинского воспитания, военное издательство, Москва — 1961, стр. 140.

ne mogu propisati opšta načela koja bi obezbedila da vojnik ili starešina u svakom poslu, delatnosti i aktivnosti postupa inicijativno. U stvari, svaki posao zahteva specifičnu inicijativu. U praksi to znači da za svaku vrstu delatnosti, funkciju i sl. treba razvijati adekvatnu inicijativu. To je i razumljivo, jer su za ispoljavanje inicijative u nekom poslu, pored opštih preduslova (inteligencije, motivisanosti, sposobnosti i dr.) neophodna i određena znanja, naklonosti i sl. Istina, kod sličnih delatnosti ili metoda rada inicijativa sa jedne delatnosti i oblasti znanja i postupka doprinosi lakšem ispoljavanju inicijative na sličnom poslu ili sličnom metodu rada i ponašanja. Smišao sticanja znanja, navika i veštine, razvijanje inicijative i drugih pozitivnih osobina ličnosti u procesu obuke i jeste u tome da se primene u borbi i olakšaju prilagođavanje ličnosti uslovima rata. Ali treba imati u vidu da je nužno inicijativu razvijati kod svih učesnika obuke, polazeći od specifičnosti njihove uloge i funkcije kako u obuci tako i u oružanoj borbi. Nastavnik koji predaje više različitih predmeta, što je u trupnoj obuci najčešći slučaj, mora insistirati na razvijanju specifične inicijative adekvatno sadržaju samog predmeta. To je put za njeno razvijanje na širokom frontu i u svim domenima obuke.

Ukoliko praksa razvijanja inicijative učesnika obuke bude više prožimala svu obuku, utoliko će se više podizati njen kvalitet, sticati svestranija znanja i razvijati sposobnost učesnika za snalaženje u borbenoj situaciji. Utoliko će takođe i njena prilagođenost ratu biti na višem stepenu. Imajući sve ovo u vidu nužno je da nastavnik u obuci planski postavlja zadatke i probleme koji će pružati učesnicima obuke široke mogućnosti za ispoljavanje inicijative. Takva obuka stvara takođe i uslove za svestranu analizu, tj. konkretno razmatranje delovanja, rada i ponašanja svakog učesnika obuke, sagledavanje koliko je ispoljena inicijativa, da li je u tom pogledu realizovan određeni nastavni program i dr. Bez ovakvog načina rada nemoguće je kultivisati i razvijati samostalnost i inicijativnost i pripremiti jedinice i pojedince, za delovanje analogno zahtevima i uslovima rata.

e) Princip moralno-psihološke efikasnosti obuke

Za postizanje uspeha u oružanoj borbi nisu dovoljni samo stručnost i usvajanje ratne veštine, fizička sposobnost i izdržljivost pojedinaca i jedinica. To pogotovo važi za savremene uslove, za eventualni nuklearni, biološki i hemijski rat.

Obuka ne može potpuno da izvrši svoj zadatak svestrane pripreme vojnika za rat ako se njome ne postignu pozitivni moralno-politički i psihološki efekti. Stečena znanja, navike i veštine mogu biti uspešan instrument u oružanoj borbi samo pod uslovom da je čovek moralno spreman i psiho-fizički sposoban da ih efikasno iskoristi i celishodno primeni u ratu. „Radeći sa čovekom“ — podvlačio je Dragomirov — „treba prvenstveno imati na umu da u borbi njegove noge više ili manje neumorno hodaju, ruke više ili manje razborito rade u zavisnosti ne samo od njegove izvežbanosti no daleko više od toga kako kuca njegovo srce i kako misli njegova glava“.¹⁹⁹⁾ Sve to govori da obrazovna i vaspitna komponenta obuke imaju, u stvari, podjednaku vrednost sa stanovišta priprema vojnika za rat. Proces obrazovanja i vaspitanja međusobno su najuže vezani i predstavljaju dve strane jedinstvenog procesa formiranja ličnosti.

Vojnostručna znanja i sposobnosti bez moralne spremnosti i motivisanosti da se iskoriste u borbi predstavljaju mrtav kapital. Stoga je za uspešno savlađivanje obuke od osobitog značaja stalno nastojanje da se u procesu sticanja znanja, veština i navika razvijaju i one moralno-psihičke osobine ličnosti bez kojih se ne može izdržati i pobediti u ratu. To je moguće postići jedino planskim i sistematskim usmeravanjem celokupne obuke i vaspitanja u tom smislu.

Jedan od osnovnih načina da se to postigne jeste stavljanje onih koji se obučavaju u takve nastavne situacije u kojima se određene borbene i psihološke osobine nužno moraju ispoljavati i razvijati. Neposredan praktičan rad je osnovni put za sticanje iskustva i za razvijanje

¹⁹⁹⁾ Citirano prema knjizi „Морально-политический фактор в современной войне, Москва 1958, стр. 59.

psiholoških, fizičkih i moralnih kvaliteta. Marksizam upravo uči da je rad osnovno sredstvo za razvoj ličnosti i da je ličnost, odnosno psiha i svest ljudi odraz materijalnih i društvenih uslova i rezultat njihove svesne aktivnosti. „Karakterološka svojstva ne samo da se ispoljavaju u ljudskim delima, već se u njima formiraju.“²⁰⁰⁾

Međutim, apsolutizirati ulogu praktičnog delovanja, vežbanja i „ponavljanja akcija“, a zapostavljati svestran uticaj na čoveka rečju i drugim sredstvima komunikacije — ne bi bilo pravilno. Iako je u obuci vojnika veoma značajna praktična aktivnost, ona se ipak ne može odvajati od vaspitnog delovanja kojim se razvija svestan odnos prema radu i vežbanju, jer bez ovoga obuka bi se pretvorila u sredstvo za stvaranje običnih automata, a ne svesnih i aktivnih ličnosti. Prema tome, praktična delatnost i svestan odnos prema njoj, razvijan vaspitnom akcijom, uzeti kao jedinstvo, mogu dati pozitivne rezultate u razvijanju psihičkih i moralno-borbenih osobina ličnosti vojnika. Ovo se ne može postići ni „ponavljanjem akcija“, ni ponavljanjem reči.

Mogućnosti za formiranje moralno-borbenih svojstava vojnika postoje manje-više u svim predmetima obuke. Tako, na primer, pravilno izvođena strojeva obuka razvija borbene osobine vojnika: izdržljivost, tačnost, brzinu u radu, poslušnost i potčinjavanje volji starešina, osećanje kolektivnosti i uzajamne povezanosti. „To usađuje u svest vojnika saznanje da oni stvarno čine jedno telo; da su u celosti u rukama starešine, koji može upotrebiti njihovu snagu u najkraćem roku i s najvećim rezultatom.“²⁰¹⁾

O ulozi strojeve obuke i obrazovno-vaspitne vrednosti ovog predmeta podeljena su mišljenja u teoriji, ali manje u praksi. Istina, strojeve vežbe u savremenom ratu nemaju ni približno onu ulogu koju su imale, na primer, u periodu linijske taktike, a i kasnije. Ali, i pored toga strojeve vežbe pored ostalog imaju pozitivnu ulogu u formiranju vojničkih osobina. U tom pogledu, može se reći,

²⁰⁰⁾ S. Z. Rubinštajn: „Psihologija i odgojni rad“, Zagreb, 1946, str. 61.

²⁰¹⁾ F. Engels: Izabrana vojna dela, Moskva, 1956, str. 420.

postoje približno ista gledišta u svim savremenim razvijenim armijama.

Tako, na primer, u priručniku za obuku sovjetskih vojnika stoji: „Strojeva obuka navikava vojnike da budu tačni, pribrani, da imaju skladne pokrete, stvara kod njih izdržljivost, vojnički stav i formira vojnički izgled. Ona pomaže učvršćivanju vojne discipline, razvija navike za pravilan rad i osećanje lične odgovornosti za tačno izvršavanje komandi, zapovesti i naređenja starešina“.²⁰²⁾

Poljski general Vječeslavski piše: „Često se misli da je strojeva obuka samo spoljni odraz discipline vojnika, a ne zapaža se, međutim, osnovna stvar — da je ona ne samo odraz discipline već jedan od osnovnih činilaca njenog stvaranja“.²⁰³⁾

U priručniku za američku armiju izražen je stav da strojeva obuka pruža mogućnost kopnenoj vojsci da izgradi naviku za zajednički rad, da vojnik posle kraće obuke zna šta treba da uradi na datu komandu, šta će uraditi njegovi drugovi i da tako raste njegovo poverenje i u samog sebe i u njih, čime se stvara čvrst temelj za svaku dalju obuku.

Slično je i gledište Švajcarca, po kojem je strojeva obuka, kada se pravilno izvodi, još uvek neizbežno sredstvo vaspitanja. Ona, kao vežba u psihičkoj koncentraciji u najoštrijem obliku, primorava vojnika da vlada svojim telom, da bude pribran i osposobljava ga da uveliko vlada svojim instinktivnim reakcijama.

Nastavom gađanja razvija se poverenje učesnika obuke u snagu i vrednost svoga oružja, samopouzdanje i vrednost u sopstvene snage i sposobnosti. Saznanje o vatrenoj snazi, uništavajućoj moći i efikasnosti svog naoružanja (ličnog i osnovne jedinice) deluje takođe izvanredno na ljude i jača njihov borbeni moral. Ukoliko su postignuti veći rezultati u obuci u gađanju, utoliko će uticaj nastave gađanja u moralno-psihološkom pogledu biti pozitivniji. Isto tako, ukoliko uslovi pod kojima se izvodi

²⁰²⁾ Uputstvo za obuku mladih vojnika, Moskva, 1959, str. 37.

²⁰³⁾ I. Vječeslavski: „Da li strojeva obuka postaje zastarela“, Preglad Wojskovi, br. 9/1958.

gađanje više odgovaraju načinu dejstva konkretnog oružja u ratnim uslovima, kako u pogledu ciljeva tako i ostalog, vaspitni efekat će biti pozitivniji. Gađanje koje se izvodi samo po lepom vremenu i u idealnim uslovima, ne može sasvim vaspitno delovati na učesnike obuke i poslužiti kao kriterij za procenu njihovog uspeha u tom smislu u stvarnoj borbi. U ratnoj atmosferi psihičko stanje ljudi je drukčije nego na obuci i uslovi za gađanje i pogađanje ciljeva neuporedivo su teži. Stoga Ardan di Pik preporučuje da se „čuvamo iluzija koje nam mogu dati strelišta i manevri, gde se vežbanja izvode sa mirnim, odmornim, sitnim, pažljivim i poslušnim vojnicima, a ne sa ljudima osetljivim, rasejanim, nervoznim, uzbuđenim, uznemirenim, zbunjenim, uzrujanim, nestalnim, nesvesnim. . . (izuzetak čine samo jaki ljudi, ali oni su retki)“.²⁰⁴) Iluzija o rezultatima obuke u gađanju biće utoliko manja ukoliko je manja razlika i nesaglasnost između „bitke i vaspitanja u miru“.²⁰⁵) „Ovde je glavno stvoriti situaciju maksimalno blisku boju, koja daje vojnicima ne samo realnu čulnu predstavu dejstva, no i realno poživljavanje.“²⁰⁶)

Taktička obuka pruža najšire mogućnosti za razvijanje moralno-psiholoških osobina: snagu volje, upornost i izdržljivost vojnika i starešina. Ona se najviše može približiti ratnim uslovima, što iziskuje psihička i fizička naprezanja slična onima u stvarnoj borbi. Vaspitni efekti taktičke obuke doći će do punog izražaja pod uslovom da što više odgovore zahtevima savremenog rata. „Praktično rešavanje zadataka u polju, preodolevanje realnih teškoća uslovljenih načinom obuke, zemljištem, meteorološkim uslovima, dobom dana i godine — sve to psihološki približava obuku borbenoj stvarnosti, izaziva kod vojnika borbeno uzbuđenje, što na određen način pogoduje aktivnom formiranju borbenog majstorstva i drugih vojničkih vrlina“.²⁰⁷) To praktično znači da učesnici obuke treba da

²⁰⁴) Ardan di Pik: Studija o borbi, Beograd, 1911, str. 3.

²⁰⁵) Ibidem, str. 3.

²⁰⁶) А. Г. Базанов: Педагогика, Москва, 1961, стр. 50.

²⁰⁷) А. Б. Барабанчиков, Педагогические основы обучения советских воинов, Военное издательство, Москва — 1962, стр. 45.

nailaze na prepreke, probleme, teškoće, pa čak i opasnosti približne onima u ratnoj situaciji. To je put da se izgrade moralno-borbeni kvaliteti ličnosti. „Samo se na zanimanjima na kojima se savlađuju prepreke i koja zahtevaju veliki fizički i duhovni napor stvaraju najpovoljniji uslovi za moralno-psihološko čeličenje ljudstva i za jačanje njegovog vojničkog duha“.²⁰⁸⁾

U procesu obuke vojnik treba da doživi i sazna što je više od onoga što ga očekuje u savremenoj borbi. Izlaganjem fizičkim i psihičkim naporima i opterećenjima stiču se izdržljivost i istrajnost, ali to nije dovoljno. Pored toga, nužno je i sticanje otpornosti na emocionalne draži i doživljaje. Stvaranje takvih uslova u procesu obuke u kojima će se razvijati emocionalna otpornost učesnika svakako je najteži i najsloženiji problem. Dok „u ratu čovek za mesec ili nekoliko meseci preživi onoliko koliko u miru ne preživi ni za deset godina, a u jednoj bici onoliko koliko ne preživi ni za pola života“,²⁰⁹⁾ u obuci se nešto slično, iz razumljivih razloga, ne može postići. Ali, to ipak ne znači da se i u ovom pogledu ne mogu ostvariti značajni rezultati. Za to postoji mnogo načina. Osnovni je, svakako, da obuka po sadržaju i načinu izvođenja bude što realnija. To je preduslov za izazivanje psihičkih efekata sličnih ratnim. Tako, na primer, mogu se običnim eksplozivom imitirati nuklearna eksplozija praćena intenzivnim svetlosnim i zvučnim efektima. Na taj način bi učesnici obuke delimično doživljavali ono što ih očekuje u ratu. Iako učesnici obuke dočaravanjem realne atmosfere neće doživljavati intenzivan strah i druge negativne emocije, ipak će se u izvesnoj meri pojaviti borbena uzbuđenja, i druge psihičke reakcije, naročito prilikom imitacije dejstva nuklearnog oružja, o čemu je već bilo reči.

Neposrednije i realnije mogu se učesnici obuke upoznati sa mogućnostima i efektima dejstva klasičnih borbenih sredstava i oružja. Pri tome je važno poći od onih sredstava koja u ratu najčešće izazivaju veliki strah i negativno reagovanje ljudi. Poznato je, na primer, da u

²⁰⁸⁾ F. Engels: Izabrana dela, Moskva 1956, str. 245.

²⁰⁹⁾ M. I. Kalinjin: O komunističkom vaspitanju i vojničkoj dužnosti, Moskva 1958, str. 404.

prvim borbama tenkovi izazivaju veoma intenzivan strah kod vojnika. Da bi se taj strah što više neutralisao i razbio, nije dovoljno samo objašnjavati svojstva i mogućnosti tenka, ukazivati na njegove pozitivne i negativne strane kao borbenog sredstva, već, pre svega, sve to praktično prikazati na obuci. Neposredno posmatrajući dejstvo tenka u raznim uslovima i na različitom terenu, učesnici obuke mogu uvideti njegove dobre i loše strane, mogućnosti borbe protiv njega, način zaštite itd. Praktičnim upoznavanjem vojnika sa dejstvom tenka u šumi, na brdovitom, močvarnom, ravničastom i ispresecanom terenu postižu se najbolji vaspitno-obrazovni rezultati u ovom smislu. Za razbijanje straha od tenkova naročito je značajno da se ljudstvo obuči za individualnu i grupnu borbu protiv njih. U tu svrhu neophodno je da vojnici praktično vide i nauče kako i sa koje strane treba prići tenku, kojim se sredstvima on može efikasno uništiti i sl.

Efikasnost individualnih i kolektivnih borbenih sredstava i naoružanja za borbu protiv tenkova treba koliko god je moguće više praktično pokazati. Gađanjem, na primer, čelične ploče debljine oklopa tenka treba praktično pokazati dejstvo protivtenkovskog topa i drugih protivtenkovskih oruđa, a gađanjem pokretnih meta moć pogađanja itd. Na sličan način je neophodno prikazati kako se uništavaju tenkovi i drugim borbenim sredstvima (zapaljivim flašama, eksplozivom i dr.). Tako se razvija samopouzdanje i poverenje učesnika obuke u svoje naoružanje i neutrališe strah od tenkova. Pozitivno moralno-psihološko dejstvo može se postići ako se na obuci realno prikažu sve vrste eksplozivnih i drugih prepreka koje mogu sprečiti i ometati dejstvo tenkova.

Sve ovo ima veliki moralno-psihološki uticaj i značaj, naročito kada se ima u vidu da bi u eventualnom ratu došlo do masovne primene tenkova i oklopnih vozila. Zato svaki vojnik u toku obuke treba da se sretne sa tenkovima i da se što svestranije praktično obuči za borbu protiv njih, kako u tehničkom tako i u taktičkom pogledu. Razvijanje navika za ofanzivno dejstvo protiv tenkova i drugih oklopnih borbenih sredstava u procesu obuke u ovom smislu je veoma značajno. Poznato je iz ratne

prakse da pasivno očekivanje nailaska tenkova ima negativan moralno-psihološki uticaj na branioce. U takvom psihičkom stanju mogućnost pogađanja je obično slabija. Stoga je značajno da se za borbu protiv tenkova ljudstvo obučava u ofanzivnom duhu i aktivnom delovanju, a ne u pasivnom iščekivanju njihovog nailaska. Istina, u borbi će često biti potrebno da branilac prikriveno sačeka nailazak tenkova. Zato se i za ovakve situacije nameće potreba praktičnog pripremanja i obučavanja vojnika. Međutim, postavlja se pitanje kako samo tenkiste u procesu obuke moralno-psihološki pripremiti za borbu s obzirom na razvijenost sredstava protivtenkovske odbrane. Uspesšan način za ovo je sagledavanje borbenih sposobnosti tenka, mogućnosti samoodbrane, otpornosti oklopa, sadejstva sa jedinicama, uloge taktičke i tehničke obučenosti posade i dr.

U procesu obuke potrebno je na sličan način razvijati moralno-psihološku otpornost i za borbu protiv svih borbenih sredstava i naoružanja: avijacije, NBH sredstava,²¹⁰) artiljerije, eksplozivnih sredstava za zaprečavanje itd. Vojnik se u svakoj fazi obuke mora navikavati da shvati stvarnost borbe i šta može doživeti.

U savremenom ratu avijacija postiže značajne materijalne i moralne efekte na bojištu i u pozadini neprijatelja. Moralni efekti se postižu, pre svega, materijalnim, odnosno fizičkim dejstvom — razaranjem, nanošenjem protivniku gubitaka u ljudstvu, tehnici i naoružanju. Ali, isto tako, i specifičnim načinom dejstva — obrušavanjem, niskim letom, zvučnim efektima itd. Psihološka otpornost na dejstvo avijacije postiže se obučavanjem ljudstva u načinu borbe protiv nje, načinu zaštite (aktivne i pasivne), realnim objašnjavanjem mogućnosti i karakteristika avijacije, praktičnim pokazivanjem kako se treba držati i ponašati za vreme dejstva neprijateljskih aviona, razvijanjem poverenja u mogućnosti protivavionske odbrane itd. Najveći rezultati u razvijanju moralno-psihološke čvrstine učesnika obuke mogu se postići učešćem avijacije, zajedno sa jedinicama drugih rodova, na vežbama, manevrima

²¹⁰) O NBH — sredstvima u ovom smislu bilo je reči u II glavi.

i drugim oblicima obuke. Ako vojnik tom prilikom neposredno doživi sve fenomene koji su rezultat dejstva avijacije i borbe protiv nje, u njemu će se uspešno razviti psihološka otpornost prema dejstvu ovih borbenih sredstava u realnoj ratnoj situaciji.

U istom smislu učesnici obuke mogu se naviknuti na dejstvo artiljerije, doživljavajući neposredno razorne, akustičke i druge efekte ovog oružja. Bojeva gađanja su za ovo najpogodnija. Poznato je da pojedine armije praktikuju bojevo gađanje iz artiljerije ne samo u prisustvu nego i preko sopstvenih jedinica da bi se vojnici navikli na fijuk zrna u letu, na detonaciju, na fijuk parčadi granata. Sve ovakve i slične mere doprinose sticanju psihološke otpornosti i navika veoma značajnih za prilagođavanje ratnim uslovima. Navikavanje na dejstvo vatre i savlađivanje straha od nje u procesu obuke veoma je značajno u moralno-psihološkom pogledu.

Za psihološku primenu, hladnokrvno i efikasno delovanje u borbi, jedan od bitnih uslova je i svestrana obučenosť. U stvari, samo od dobro obučenog vojnika može se očekivati da će uspešno izvršiti zadatak. Dobro obučeni vojnik lakše podnosi psihička opterećenja, strah i emocionalnu napregnutost u borbi. Majstorstvo u rukovanju oružjem, borbenom tehnikom i uvežbanost u taktičkoj primeni ovih sredstava jačaju samopouzdanje i poverenje borca u sebe i svoje naoružanje. Time se uveliko neutrališe strah, smanjuje emocionalna i intelektualna napetost do koje u borbi u manjem ili većem stepenu redovno dolazi. Obučenosť je, stoga, veoma značajna komponenta moralno-psihološke izdržljivosti trupa. U tome je, pored ostalog, smisao zahteva da se u svakoj vrsti obuke što više stvaraju uslovi za razvijanje onih moralno-borbenih i psiholoških osobina učesnika koje su neophodne za uspešnu adaptaciju i pozitivno držanje u borbi.

U procesu obuke izvođači su dužni da uočavaju specifične razlike kod učesnika u pogledu pojava straha i psiholoških opterećenja, da bi ih mogli uspešno psihički pripremiti za borbu. U tom smislu značajno je ne samo razbijanje specifičnog straha od mraka, noći, vode i nekih borbenih sredstava nego i od pojedinih načina i formi bor-

benih dejstava (okruženja, zasede, borbe u pozadini fronta itd.). Ratna praksa je pokazala da čovek u izvršavanju pojedinih opasnih zadataka može ispoljiti veliku hrabrost, a u drugim situacijama ne. „Ima ljudi“ — s pravom ističe Džon Smit — „koji se plaše visina, a inače su po svemu drugom hrabri vojnici. Drugi su, opet, hrabri u društvu, ali postaju nervozni i kolebljivi čim su prepušteni sami sebi. Skoro svaki čovek ima svoje specifične slabosti. Poznavao sam ljude koji su ispoljavali bezgraničnu hrabrost pod neprijateljskom artiljerijskom vatrom, ali su se strelili i na samu pomisao na juriš s nožem na pušci. Kod drugih je bilo upravo obrnuto.“²¹¹)

O celishodnosti i mogućnosti razvijanja psihološke otpornosti vojnika u procesu mirnodopske obuke, stavljajući ih u uslove približne ratnim, mišljenja psihologa su podeljena. Jedni misle da ljude treba poštediti od psihičkih napora i emocionalne napetosti kad god je to moguće, jer izlaganje vojnika dejstvu intenzivnih nadražaja, stavljanje u nastavne situacije koje izazivaju strah, uznemirenost i druge negativne emocije, slabi njihovo mentalno zdravlje i sposobnost za obuku ili borbu. Ovako misle neki američki psiholozi (Samjuel, Štanfer, Robin Vilijams i dr.). Drugi imaju suprotno mišljenje. Naime, oni smatraju da se obukom razvija psihička i fizička sposobnost učesnika za brže i uspešnije adaptiranje na stvarnu borbu. Suština je, dakle, ne u navikavanju na psihičke fenomene i procese već na situacije i pojave koje do njih dovode. Mada prvo gledište sadrži pozitivne elemente, ovo drugo je, svakako, tačnije i prihvatljivije, jer ga je ratna praksa ubedljivo potvrdila nebrojeno puta.

f) Princip fizičkih napora

Rat zahteva ogromna fizička naprezanja od svih učesnika. Ovom faktoru je oduvek pridavan veliki značaj. Nekad je razlika u fizičkoj snazi i izdržljivosti, uz ostale jednake uslove, odlučivala o ishodu borbe.

²¹¹) Džon Smit: Moral vojnika u ratu, Army, april, 1960, str. 33.

Istorijski gledano, značaj fizičke snage i izdržljivosti čoveka u ratu nije opadao, već je naprotiv rastao. Ovo možda izgleda paradoksalno s obzirom na to da je ljudska snaga u istoriji ratova zamenjivana ne samo korišćenjem konjske snage nego i snage motora, tehničkih sredstava, fizičkom i hemijskom energijom i sl. Prebacivanje jedinica, pokreti i manevri obavljaju se sve više suvozemnim, pomorskim i vazдушnim prevoznim sredstvima, pokretanim mehaničkom i hemijskom energijom. Takvi pokreti i prebacivanja se vrše ne samo u fazi mobilizacije, prikupljanja, pripreme za borbu, gonjenja posle poraza protivnika u toku njegovog povlačenja i sl. nego i u toku same borbe.

Međutim, i pored činjenice da se borba izvodi uz sve veću primenu najraznovrsnije tehnike i da se čovek sve više integriše sa borbenim sredstvima — mašinom, uporedo s tim rat postavlja pred čoveka sve veće zahteve u pogledu fizičkih napora. Sve veća intelektualna i psihička naprežanja, nastala kao posledica korišćenja sve složenije ratne tehnike i komplikovanije ratne veštine i borbenih situacija, ne rasterećuje čoveka od fizičkih naprežanja. Naprotiv, nova tehnika i složenost savremenog rata uslovlili su, pored ostalog, i nova fizička opterećenja. Ukoliko su ratna tehnika i borbena sredstva savremenija i komplikovanija, utoliko se više traže fizički zdraviji, otporniji i izdržljiviji ljudi da bi ih mogli uspešno iskoristiti u borbi.

Pored toga, svaki učesnik rata mora da bude sposoban za borbu ne samo u funkcionalnoj povezanosti sa odgovarajućom tehnikom, nego i bez nje. Ovo tim pre što ne postoji tehnika sa univerzalnim svojstvima i podešenošću za borbu na svakom terenu i u svim uslovima. Još uvek je čovek ostao univerzalno sredstvo sa svojom fizičkom, intelektualnom i moralnom snagom. Istina, tehnika će u savremenom ratu osloboditi čoveka od određenih fizičkih napora, ali najčešće onih koji objektivno prelaze njegove fizičke mogućnosti. Tako, na primer, vertikalni manevar čovek ne bi mogao ostvariti na drugi način ako se ne bi koristio vazдушnim tehničkim sredstvima. Čovek, takođe, ne može postići veći tempo napredovanja peške bez suvo-

zemnih tehničkih sredstava, od onog tempa koji se može ostvariti u okviru postojećih granica i sl. Međutim, sve to ne umanjuje, u savremenom ratu, potrebu da se, zahvaljujući izvanrednoj fizičkoj snazi, izdrže teški marševi preko besputnog i za tehniku nepristupačnog i neprohodnog terena itd.

Savremeni rat će zahtevati od čoveka izvanredna fizička naprežanja. Danonoćne borbe, česti pokreti opterećenost naoružanjem i opremom, stalno ukopavanje i maskiranje, neredovna ishrana i nezadovoljavanje organskih potreba, psihička iscrpljenost koja takođe dovodi do fizičkog umora itd. — sve te teškoće neće moći izdržati borac koji za to nije prethodno fizički pripremljen i osposobljen. Značaj fizičkog opterećivanja ljudstva u toku obuke jeste baš u tome da ono bude slično uslovima koji će vladati u ratu. Taj značaj je utoliko veći pošto se pretpostavlja da će početni ratni period biti u svakom pogledu najteži, jer će nametnuti najsirovije ratne uslove i u fizičkom i u moralno-psihološkom pogledu, kao i to da neće biti dovoljno vremena za sticanje izdržljivosti i fizičke sposobnosti u toku prvih borbenih dejstava. Pobeđivaće izdržljiviji i psihički otporniji. „Pri ostalim i jednakim uslovima“ — piše Ardan di Pik — „uvek su pobeđivali oni koji su najviše mogli da izdrže umor“.²¹²⁾ To se isto može reći i za savremene ratne uslove.

Početni ratni period može da bude od odlučujućeg značaja za čitav ishod rata. Stoga je vrlo značajno da armija bude i u pogledu fizičke izdržljivosti osposobljena da uspešno odoli svim početnim iskušenjima i da se brzo prilagodi kvalitativno novoj i teškoj situaciji. Otuda se i postavlja zadatak da obuka u celini, a posebno nastava iz fizičkog vaspitanja, kao i čitav sistem vojnog vaspitanja budu ne samo naporni kako bi se što više približili ratnim uslovima, već i takvi da najefikasnije dovode do otpornosti i izdržljivosti ljudi. Vojnika u toku obuke treba postavljati u takve uslove koji će od njega zahtevati maksimalna naprežanja, istrajnost i izdržljivost. Na taj način

²¹²⁾ Ardan di Pik: Studija o borbi, Beograd, 1911, str. 13.

će se kod njega najuspešnije razvijati ne samo fizička snaga nego i navike za podnošenje napora i potreba svakog lišavanja. Ako je obuka pravilno organizovana i dobro izvođena, razvijaće će i ostali značajni borbeni kvaliteti vojnika, kao što su upornost, izdržljivost, čvrstina volje, istrajnost itd.

Fizička priprema za ratna naprezanja ne može se odvijati samo u okviru programa fizičkog vaspitanja, nego u čitavom procesu vojnostručne obuke. Svaka praktično izvedena radnja treba da razvija adekvatne fizičke sposobnosti — izdržljivost, brzinu rada i slično. Svuda gde je to samo moguće, treba primenjivati marš peške i trčanje obraćajući veliku pažnju da ti napori budu postepeni. Racionalan fizički napor treba da bude svakodnevni „hleb“ vojnika. Primenjivanje, s vremena na vreme, forsiranih napora biće dobra provera fizičke obuke vojnika. Dakle, samo doslednim ostvarivanjem principa fizičkih napora obuka se može prilagoditi uslovima i zahtevima savremenog rata.

Fizički osposobljen vojnik nije samo onaj koji poseduje opštu fizičku kondiciju i snagu mišića. Njega treba pripremiti i za specifične ratne napore. On treba da se navikne na duge marševe, da nosi određen teret, da kopa rovove i druge zaštitne objekte, da ume i može savladivati vodene prepreke plivanjem pod ratnom opremom, da može preskočiti rov i pojedine nadzemne prepreke i sl. Ovakva specifična fizička sposobnost može se postići samo fizičkim naprezanjem u svim vidovima obuke. Povećane su norme izdržljivosti, brzine izvođenja pojedinih radnji i pokreta u savremenom ratu, zahteva se veća brzina ukopavanja, maskiranja i prebacivanja jedinica. Snage i sredstva biće često prinuđeni, radi ostvarivanja rastresitosti, da se kreću van puteva, što će iziskivati izvanredne napore i veliku umešnost u kretanju po najraznovrsnijem zemljištu. Ukoliko jedinice u toku obuke postignu što veću veštinu i navike u svim ovim i sličnim radnjama, utoliko će biti sposobnije za izvršavanje borbenih zadataka u ratu.

U toku obuke neophodno je da vojnici i starešine budu opterećeni naoružanjem i opremom po ratnim nor-

mama, jer se na taj način, pored navikavanja organizma na napore, osposobljava ljudstvo da se kreće istom brzinom i savladuje terenske prepreke sa opremom kao i bez nje. Nošenjem i prenošenjem kolektivnog naoružanja (bacača, mitraljeza, topova i dr.), kolektivnom izradom položaja, zaklona i sl. postiže se fizička uvežbanost i brzina u radu posluga, posada, ekipa, kao i jedinica u celini. Sve ove i slične radnje treba prilagoditi ratnim uslovima i nastojati da pređu u naviku.

Fizička naprezanja su najkompleksnija i najpotpunija na taktičkoj obuci. Ova obuka pruža najbolje uslove za formiranje otpornih i izdržljivih jedinica i boraca, a istovremeno služi kao osnovni način za ocenu stepena fizičke sposobnosti i prekaljenosti. Ukoliko se ova obuka izvodi na najrazličitijim terenima, danju i noću, po svim klimatskim i meteorološkim uslovima, uz primenu borbenih sredstava i prisustvo „protivnika“, ona neminovno iziskuje velika fizička i moralna naprezanja ljudstva. To doprinosi razvoju fizičkih i drugih osobina učesnika obuke, neophodnih u ratu. Naravno, svaka radnja usmerena na poboljšanje fizičke spreme i izdržljivosti treba u prvom redu da rezultira iz logično zamišljene borbene situacije, iz prirode zadataka, ciljeva obuke i vaspitanja.

Koliko će ljudstvo biti pripremljeno da izdrži ratne napore, u najvećoj meri zavisi od pedagoških sposobnosti izvođača obuke. Svi planovi i programi, ma koliko pravilno u ovom pogledu bili postavljeni, neće obezbediti jedinicama i pojedincima da razviju potrebne fizičke kvalitete ako se ne udovolji određenim didaktičkim zahtevima u procesu obuke. Tu, pre svega, spadaju: postupnost, sistematičnost, raznovrsnost, celishodnost, prilagođenost individualnim svojstvima učesnika, motivisanost i dr.

Najveći broj mladih ljudi prilikom dolaska na odsluženje vojnog roka nije dovoljno fizički sposoban, obučen i naviknut za naporan vojnički život, rad i obuku. Zato je za te ljude i najteži početni period rada, upravo sve dok ne steknu određenu fizičku izdržljivost i navike na brz ritam i napornost obuke. Zbog toga su izvođači obuke dužni da u fizičkom pripremanju ljudstva idu postupno od lakšeg ka težem i od jednostavnijih ka složenijim rad-

njama. Prvih dana, za veliki broj vojnika samo težina puške ili kraći marš pod ratnom opremom predstavlja suviše veliko opterećenje. I kasnije, ako se ne bi vodilo računa o realnim mogućnostima vojnika i ako se postavljaju teško ostvarljivi zahtevi, a vojnici za to nisu kroz prethodni rad osposobljeni, može da dođe do negativnih fizičkih i moralnih posledica. Zato cilj obuke ne sme biti da se ljudstvo dovede do krajnje fizičke iscrpljenosti, jer posle toga nije sposobno da izvrši dobijeni ili naknadno postavljeni borbeni zadatak. Prema tome, ako uvežbanje za fizičko naprezanje pređe racionalnu granicu, ono time promašuje cilj, jer preterani i neodmereni zahtevi mogu da prouzrokuju i negativne moralno-psihološke posledice izražene u psihičkoj napregnutosti, nezadovoljstvu postupkom starešine i gubljenje samopouzdanja.

Izvođač obuke mora da bude majstor u odmeravanju težine napora i njihovom postepenom doziranju, polazeći od poznavanja realnih mogućnosti učesnika obuke. Isto tako treba naglasiti da bi i suvišna obazrivost koja bi vodila u drugu krajnost, tj. pošteđivanju učesnika obuke od neophodnih napora bila štetna isto kao i preterano naprezanje. Izgleda da u praksi češće dolazi do prve pojave. Ovome je ponekad uzrok, pored ostalog, i nedovoljna fizička izdržljivost pojedinih starešina koje neposredno izvode obuku sa vojnicima, te moraju podjednako sa njima podnositi naprezanje, pa čak i više od toga.

Jedino pravilan postupak će biti ako obuka na svakom stepenu i u svim fazama bude realno naporna i ako se zahtevi u tom smislu stalno povećavaju, ukoliko se i izdržljivost učesnika postepeno razvija i podiže. Pored postupnosti u izgrađivanju fizičke otpornosti i izdržljivosti u procesu obuke, značajno je i to da naponi budu raznovrsni. Istina, ovo se donekle nameće sadržajem i karakterom obuke, ali u tome veoma veliki udeo ima sam izvođač. Nije dovoljno, na primer, da učesnici obuke steknu izdržljivost za duge i naporne marševe, ako nisu stekli sposobnost i navike za nošenje opreme, za dejstvo pod gas-maskom, ako se nisu obučili u brzom ukopavanju, maskiranju itd. Obuka će odgovoriti zadatku ako obezbedi

raznovrsnost i postepenost fizičkih naprezanja radi sticanja sposobnosti i otpornosti.

Lokomotorne*) sposobnosti takođe mogu biti raznovrsne. Nije ista stvar naviknuti ljudstvo na marševe po ravnici, planinskom ili krševitom zemljištu, po vedrom ili kišovitom vremenu, suvom ili blatnjavom zemljištu, po hladnoći ili žezi, danju ili noću itd. Samo ako se marševanje i druge borbene radnje izvode u svim ovim uslovima može se postići potrebna fizička i moralno-psihološka otpornost ljudstva i steći navike neophodne za ratne uslove.

Pošto taktička, odnosno borbena primena tehnike i naoružanja može biti veoma raznovrsna, kao i s obzirom na raznovrsnost sticaja u kojima se može zateći vojnik u savremenoj borbi — ljudstvo treba da bude ne samo stručno već i fizički osposobljeno za posebne napore koje mogu nametati specifične situacije. Nisu isti napori, na primer, za upotrebu i korišćenje borbenih sredstava zimi i leti, po lepom i rđavom vremenu, danju i noću i sl. Zato se u toku obuke ne sme zaboraviti ni na dejstva „protivnika“, što komplikuje situaciju i udvostručava napore.

U procesu obuke isto tako se moraju improvizovati i situacije koje neće biti retke u stvarnim borbenim uslovima, naime kakva naprezanja treba očekivati ako je neko od članova grupe — posluge, ekipe, posade i sl. izbačen iz stroja. Na taj se način isprobavaju ne samo fizička i moralna snaga nego i inicijativa i snalažljivost učesnika obuke, što ukazuje na potrebu da vojnike treba navikavati ne samo na normalne i redovne nego ponekad i na vanredno pojačane napore. Za napore se ljudi lakše osposobljavaju i na njih navikavaju ako ih prihvataju kao nužne i opravdane. To se postiže ako se obuka što više približi ratnim uslovima i ne odvaja se od moguće realne situacije kao nešto veštački nakalemljeno, već predstavlja sastavni i logički elemenat konkretne nastavne — borbene situacije. U takvim uslovima svaki učesnik obuke će shvatiti da mora postupati na određen način, jer će to diktirati razvoj događaja. Iz toga će takođe rezultirati unutrašnja

*) Lokomotorne sposobnosti su sposobnosti kretanja s jednog mesta na drugo.

pobuda za ulaganje napora u obuci, nezavisno od stimuliranja spolja od strane izvođača obuke ili kolektiva.

Međutim, ako se učesnici obuke, kada je to potrebno, prethodno ne upoznaju da se od njih ponekad moraju zahtevati i jača naprezanja, može doći do negativnog reagovanja izraženog u vidu spoljašnjih manifestacija (nedovoljnog ulaganja truda, izbegavanja teškog opterećenja, razdražljivosti) ili u vidu unutrašnje psihičke napregnutosi (potisnute ljutnje, neraspoloženja). Zato je potrebno objasniti svrhu takvih zadataka koji zahtevaju, pored uobičajenih i dodatne napore.

Vojni kolektivi su, pogotovo u početku, veoma različiti u pogledu fizičkih sposobnosti i kondicije pojedinaca. Uzrok je u raznovrsnosti uslova pod kojima su živeli pre dolaska u armiju. O tim razlikama i mogućnostima pojedinaca u istom kolektivu mora se voditi računa. Iako se programski od svih traže iste norme naprezanja u izvršavanju nastavnih zadataka, rezultati će biti različiti, jer će neki brže i uspešnije savladivati te napore, dok će drugi sporije postizati rezultate, a ponekad i sa preteranim naporima. Izvođač obuke, polazeći od individualnih sposobnosti i mogućnosti vojnika, mora voditi računa o postepenosti savladivanja napornijih i težih radnji i zadataka, kako u individualnoj tako i u kolektivnoj obuci. U izvođenju kolektivnih radnji ne bi bilo ispravno polaziti od fizički najjačih i najizdržljivijih, kao ni od onih koji su najslabiji, već od realnog proseka. Ukoliko se u periodu individualne obuke postignu bolji rezultati u razvijanju fizičke kondicije i izdržljivosti, utoliko će se kod kolektivnih vežbi lakše prevazići individualne razlike u fizičkoj sposobnosti.

Kolektiv i jedinica biće sposobni za borbu samo ako budu u stanju da izdrže veće napore i fizička naprezanja od protivnika. Međutim, izdržljivost u borbi neće zavisiti samo od fizičke snage i uvežbanosti, već i od stepena motivisanosti ljudi za borbu, od njihove moralne spremnosti da se žrtvuju i istraju sve do postizanja cilja. Izdržljivost „vrlo mnogo zavisi od svesnog odnosa prema zadatku koji ispoljavaju ljudi u vidu svesne pripremljenosti

na napore, oskudicu i na odricanja“.²¹³) To ukazuje na dija-
lektičku povezanost i uzajamnu uslovljenost stručne spo-
sobnosti, moralno-psihološke spremnosti, motivisanosti
i fizičke izdržljivosti vojnika. Samo razvijanjem svih ovih
kvaliteta u uslovima maksimalno bliskim savremenoj rat-
noj stvarnosti moguće je kvalifikovati pojedince i jedinice
za uspešno izvršavanje zadataka u odbrani zemlje.

g) Princip trajnosti znanja, navika i veština

U ratu su neophodna solidna i trajna znanja, navike
i umenja. Iz toga i rezultira zahtev za realizacijom prin-
cipa trajnosti znanja, navika i veština. Istina, ovaj zahtev
ima opšti značaj, odnosi se na svaku vrstu nastave, a ne
samo na vojnu. Ali, za vojnu obuku je od posebnog zna-
čaja, jer se vojna znanja koriste i primenjuju u sasvim
specifičnim i kvalitativno različitim uslovima od svih
drugih. To su ratni uslovi u kojima je čovek izložen opa-
snostima, izvanrednoj psihičkoj i fizičkoj napregnutosti,
klimatskim, meteorološkim i drugim nepogodnostima.
Vojna znanja su, dakle, izložena proveri i probi u naj-
težoj životnoj praksi. Stoga je realizacija principa solid-
nosti i trajnosti znanja bitan uslov da bi obuka bila pri-
lagodena ratu. U uslovima opasnosti, straha, emocionalne
napregnutosti dolazi do inhibicije intelektualnih funkcija,
dezorganizacije stečenih motornih navika, zbunjenosti
i manipulativne nespretnosti. Stoga ako vojnik nema te-
meljnog znanja, navika i postojanih veština, u uslovima
borbe i opasnosti ispoljiće nesigurnost u njihovoj primeni.
Ukoliko je borbena situacija opasnija, ove pojave češće
i u većem stepenu dolaze do izražaja. Čak i najhladno-
krvniji, emocionalno najstabilniji borac u teškim borbama
može ispoljiti znake nespretnosti, pomanjkanje snalažlji-
vosti i celishodnog korišćenja stečenih znanja i navika.
Kod emocionalno labilnijih i psihički neotpornijih sve će
to u većem stepenu doći do izražaja. Zato samo učvršćena,
sigurna i postojana znanja i navike mogu izdržati ovakva

²¹³) Branko Borojević: Druga strana rata, Beograd, 1959,
str. 129.

i slična opterećenja u ratu i poslužiti kao siguran instrument u borbi. „Da bi znanja, navike i umenja bili temeljni i nenarušivi u opasnim i krajnje napregnutim situacijama, pri njihovom formiranju neophodno je jačati emocionalno-voljnu sferu vojnika.“²¹⁴)

Međutim, nisu samo emocionalna naprezanja činilac koji neophodno zahteva da vojna znanja budu solidna i postojana. Na to upućuje i činjenica da se savremeni rat i oružana borba vode ne samo danju nego i po mraku, noću. Iz toga proističe zahtev za majstorskim ovladavanjem ratnom veštinom i borbenom tehnikom. Ljudstvo mora biti tako obučeno da sigurno rukuje sredstvima borbe i danju i noću, da brzo i bez zastoja rukuje tehnikom i naoružanjem, da je sposobno da otkloni tehničke greške, umešno da dejstvuje itd. Celokupni arsenal naoružanja i tehnike kojim raspolažu savremene vojske može korisno ispoljiti svoje dejstvo samo ako korisnici njime sigurno vladaju. U to se podrazumeva i automatizam u izvršavanju brojnih mehaničkih radnji i pokreta. Samo ono što je kod čoveka postalo čvrstom navikom može da opstane i izdrži u otežanim uslovima na bojištu. Ovakvi zahtevi su neostvarljivi ako se ljudstvo u procesu mirnodopske obuke stručno ne osposobi, tj. ako ne stekne sigurna i solidna znanja, navike i veštine. Velika moralno-psihološka opterećenja, s jedne strane, i zahtevi u pogledu tačnosti i brzine dejstva, s druge, u savremenom ratu predstavljaju težak problem za obuku u kojoj treba kvalifikovano pripremiti vojnike i starešine za uspešno dejstvo.

Realizacija principa solidnosti i trajnosti znanja uslovljena je objektivnim i subjektivnim faktorima koji deluju na obuku. Osnovni objektivni faktori su stepen obezbeđenja materijalno-tehničkim sredstvima, naoružanje i oprema, nastavna sredstva, vreme potrebno za izvođenje obuke i dr., a subjektivni: stručna i pedagoška znanja i spremnost starešina i nastavnika, odnosno sposobnost izvođača obuke da primene adekvatne nastavne metode, motivisanost i interes vojnika za obuku i dr.

²¹⁴) Основы военной педагогики и психологии, Военное издательство, Москва — 1964, стр. 130.

Objektivni faktori su svakako primarni, naročito kada se radi o praktičnoj, primenjenoj obuci. Bez adekvatne tehnike ne može se, na primer, ljudstvo praktično uvežbati u rukovanju njome i slično. Ali objektivni faktori ipak ne deluju stihijno na proces prilagođavanja obuke ratu i sticanje čvrstih i trajnih znanja. U ovome značajnu ulogu ima izvođač obuke. Od njegovih stručnih, didaktičkih, organizatorskih i drugih sposobnosti — u najvećoj meri će zavisiti iskorišćavanje postojećih objektivnih mogućnosti za realizaciju principa trajnosti i čvrstine znanja. Putevi za ovo su veoma raznovrsni. Izvođač je faktor koji treba da iznađe najcelishodniji i najkraći put do uspeha. Ukoliko on nije ovladao znanjima i zakonitostima didaktike, nastavnom praksom, metodičkim sposobnostima i pozitivnim iskustvima, ne može se očekivati uspeh u sticanju kvalitetnih i trajnih znanja kakva su potrebna u ratu.

Proces sticanja znanja u procesu vojne obuke u svemu je sličan i drugim domenima nastave i zasniva se na istim gnoseološkim, psihološkim i pedagoškim zakonitostima. Razlike postoje jedino u specifičnostima uslova primene vojnih znanja i verifikaciji njihove solidnosti, trajnosti i otpornosti u uslovima ratne opasnosti. Naime, veoma je teško predvideti, na primer, u kom stepenu će se u ratnim uslovima ostvariti brzina u radu, tačnost i spremnost ekipa ili posluga, koji se postižu u mirnodopskoj obuci. Ovo tim pre što će delovanje u ratnim uslovima i opasnostima zavisiti ne samo od majstorstva u obučenosti nego i od niza drugih faktora, kao što su: psihološke karakteristike i osobine ljudi, moralno-borbeni kvaliteti, motivisanost za borbu, sociološki faktori (odnosi u kolektivu — sistem komandovanja, sposobnost starešina) itd. Sve ovo upućuje na zaključak da između kvaliteta obučenosti ispoljenog u miru i praktične primene naučenog u ratu može da postoji velika razlika. To govori o uslovljenosti i zavisnosti primene stečenih znanja od niza drugih faktora koji utiču na delovanje čoveka u borbi (moralno-borbeni kvaliteti ljudstva, emocionalna stabilnost i psihička otpornost itd.). Ali je isto tako činjenica da će praktična primena znanja, navika i veština i u ratu biti upravno proporcionalna ste-

penu solidnosti i trajnosti znanja stečenih u procesu mirnodopske obuke. U tome jeste smisao zahteva za realizaciju principa solidnosti i trajnosti znanja.

Iz toga se mora izvući zaključak za praktičnu delatnost, a to je da na obuci treba insistirati na maksimalnom uvežbavanju i solidnosti znanja, veština i navika. Da bi se princip čvrstine i trajnosti znanja mogao uspešno ostvarivati u teorijskom i praktičnom delu vojne obuke, jedno od osnovnih pretpostavki je da se on ne sagledava izolovano, već kao nerazdvojni deo i funkcionalni element u sklopu ostalih nastavnih principa (svesnosti, sistematičnosti, očiglednosti povezivanja teorije s praksom itd.), odnosno zahteva koji se postavljaju pred obuku da bi odgovorila uslovima savremenog rata.

h) Metode prilagođavanja obuke ratu

Uspešno prilagođavanje obuke ratu pretpostavlja naučno zasnovan izbor i primenu odgovarajućih metoda obuke. Jer, „Nastavne metode su u pravom smislu reči osnova uspešne nastave i jedan od bitnih elemenata za pravilno usmeravanje i ostvarivanje određenih nastavnih zadataka. One moraju da ispunjavaju i određene zahteve za ekonomičnošću nastavnog vremena, za racionalno korišćenje psihičkih i fizičkih snaga nastavnika i vaspitnika, kao i za ostvarivanje maksimalnih rezultata u nastavnom radu“.²¹⁵⁾

Pri izboru metoda i insistiranju na prilagođavanju obuke uslovima rata, mora se, pre svega, početi od cilja koji se obukom želi postići: razvijanje socijalističke društvene svesti, vojnostručno kvalifikovanje, moralno-psihološko i fizičko osposobljavanje i motivisanje vojnika i starešina za izvršavanje zadataka u odbrani zemlje. Takav cilj se može postići planskim i svesno usmeravanim i sistematskim teorijskim i praktičnim delovanjem na učesnike obuke, njihovim svesnim i aktivnim angažovanjem u tom procesu, i stvaranjem nastavnih situacija sličnih

²¹⁵⁾ Dr Tihomir Prodanović, *Metode obrazovanja odraslih*, Zagreb, 1958, str. 19.

onima u ratu. Iz takvog cilja rezultiraju i nastavni sadržaji, a preko njih i putokaz za izbor i primenu nastavnih metoda adekvatnih cilju i sadržaju obuke.

Kompleksnost cilja vojne obuke i raznovrsnost nastavnih sadržaja zahtevaju u nastavnom procesu i različite ili srodne metode. Pri proceni njihove didaktičke vrednosti mora se polaziti od ratne prakse. Stoga težište obučavanja mora biti na uvežbavanju ljudstva u praktičnim borbenim radnjama, (sa oružjem i bez njega), na moralnoj i fizičkoj pripremi, na razvijanju i osposobljavanju svakog pojedinca da bi u ratu mogao izdržati sve napore i pobediti neprijatelja.

Razvoj tehnike, porast armija, složenost rata, povećanje njegovog uništavajućeg dejstva, prostornih i vremenskih dimenzija nisu izmenili značaj i praktičnu stranu vojne obuke, već je ona samo prilagođena novim uslovima i poprimila nove sadržaje i forme. Istina vojna nastava se tokom istorije menjala, ali je njen cilj tj. praktična obučenost pojedinaca i jedinica za rat zadržala i do danas dominantnu ulogu. U doba primene pračke, mača i koplja izgledala je drukčije nego u vreme vatrenog oružja, artiljerije, tenkova i avijacije, a pogotovo danas u eri raketne tehnike i nuklearnih, hemijskih i bioloških borbenih sredstava. Razvoj proizvodnih snaga i društvenih odnosa, opšti tehnički progres, pa time i razvoj borbene tehnike, na to su uticali.

Međutim, odnos između praktičnog i teorijskog dela obuke istorijski se bitno menjao. To posebno važi za savremene uslove. Uzajamna uslovljenost tih dveju komponenti nastavnog sadržaja (pa i bogatstvo i raznovrsnost metoda obuke) kvalitativno se danas razlikuju od onih koji su postojali ne samo u daljoj već i u bližoj prošlosti. To je nastalo kao posledica razvoja ljudskog saznanja, tehničke evolucije i revolucije, složenosti i raznovrsnosti oružja i ratne veštine i drugog. Praktična delatnost u obuci, pa i u ratu, danas je u neposrednoj zavisnosti od teorijskog i praktičnog poznavanja principa dejstva borbenih sredstava i njihove taktičke primene, s jedne strane, i, s druge od poznavanja teorijski uopštenih iskustava prošlih ratova, savremene vojne teorije o fiziono-

miji savremenog rata; od poznavanja ratnih zakonitosti i ratne veštine čija se primena očekuje u eventualnom ratu.

Praksa zasnovana na progresivnoj i savremenoj pedagoškoj teoriji, teoriji rata i ratne veštine mora imati vodeću ulogu u pripremi pojedinaca i jedinica za rat. Samim tim je razumljivo da u obuci treba koristiti i one metode obuke kojima se takav cilj može najuspešnije realizovati. To je istovremeno i osnovna (iako ne jedina) pretpostavka uspešnog prilagođavanja obuke uslovima savremenog rata.

Didaktički i metodički zaključak na osnovu ovakve postavke bio bi — davanje prioriteta onim nastavnim metodama koje omogućuju najuspešnije praktično osposobljavanje ljudstva za rat upravo onim metodama koje povezuju teoriju i praksu.

Znanja o ratu, doživljavanje i razumevanje ratnog fenomena, shvatanje njegovih zakonitosti, fizičko i psihičko osposobljavanje za ratne funkcije itd. ostvaruju se preko raznovrsnih izvora saznanja i načina obučavanja: govorom, pisanom rečju, posmatranjem prirodnih i veštačkih objekata, vizuelnošću, učešćem u delatnostima i aktivnostima koje su slične ratnim i dr. Stoga svaka adekvatnost primenjena savremena metoda obuke ima svoje mesto i udeo u prilagođavanju obuke ratu. Ali, ipak, aktivan praktičan rad i vežbanje su najsigurniji i najbolji način za sticanje najvećeg dela vojnih znanja, pogotovo kad se radi o obuci vojnika. Normalno je da praktični deo vojne obuke dominira nad teorijskim i da mu se u savremenim armijama daje oko 70% nastavnog vremena. Stoga se danas smatra da za sticanje znanja rečju treba upotrebiti najviše 15% od ukupnog predviđenog nastavnog vremena, za demonstracije 25%, a za sticanje znanja radom i praktičnim delovanjem oko 60%. Ovakav odnos teorijskih i praktičnih znanja vojnika determiniše mesto i ulogu pojedinih nastavnih metoda u obuci i stavlja u prvi plan metodu praktičnog rada. To upućuje na zaključak da osnovna orijentacija u izboru nastavnih metoda, pre svega, u taktičkoj obuci mora polaziti od toga koliko pojedina metoda omogućuje praktičan rad vojnika, psihičku i fizičku aktivnost učesnika obuke. To predstavlja osnovni

preduslov i put za realnost i maksimalnu prilagođenost obuke ratu. Takva orijentacija ima puno gnoseološko i didaktičko opravdanje i smisao. Marksističko-lenjinistička teorija saznanja tretira praksu kao osnovni izvor saznanja, kao kriterij istinitosti i kao područje primene teorije. Sve ove tri strane odnosa prakse i teorije najpotpunije dolaze do izražaja u procesu obuke u armiji. Prema tome, kada je reč o praktičnoj strani obuke, metodama praktičnog rada, ne radi se samo o primeni teorije u praksi, o povezivanju teorije i prakse, već i o iznalaženju u procesu obuke novih formi i novih činjenica vojnoteorijskog i praktičnog karaktera.

Obuka je, u stvari, iako ne sva i uvek, u mirnodopskom periodu osnovni put da se otkrivaju nove forme, nove metode ratovanja zasnovane na objektivnim ratnim faktorima (osobinama savremene tehnike, naoružanja itd.) i da se praktično isproba, verifikuje istinitost i održivost pojedinih postavki, gledišta, teorija o budućem ratu i ratnoj veštini. Ovakvu specifičnu ulogu dobija vojna obuka zato što se savremena vojna teorija i praksa ne zasnivaju samo na praksi i teoriji prošlih ratova, na proverenim i u praksi potvrđenim istinama i saznanjima u prošlosti. Kvalitativno novim savremenim ratnim uslovima ne odgovara najveći deo iskustva iz prošlosti. Prema tome, nema u periodu mira drugog puta i načina da se provere nove teorije o načinu i uslovima vođenja rata, funkcionalna celishodnost organizacije i formacije jedinica, vremenske i prostorne norme, mogućnost pokretljivosti, izdržljivosti jedinica, vrednost i efikasnost raspoložive tehnike i naoružanja, celishodnost predviđenog načina komandovanja u borbi itd., nego kroz mirnodopsku obuku. To znači da u praktičnoj strani vojne obuke nije reč samo o primeni teorije u praksi. Tu se radi o nečemu višem, o iznalaženju nove prakse i teorije na bazi praktične obuke. Prema tome, obuka ima širok i eksperimentalan karakter, gde dolazi do punog izražaja dijalektički odnos teorije i prakse. Teorija osvetljava put praksi, a praksa unapređuje teoriju, uzajamno se uslovljavaju i deluju jedna na drugu. Na taj način se iz prakse obuke rađaju novi taktički oblici borbe, novi principi i kriteriji ratne

veštine, novi vojnoobrazovni sadržaji. Tako se jedino može razvijati originalno vojno delo jedne zemlje i iznalaziti sopstvena adekvatna operativno-taktička rešenja za efikasno vođenje rata.

U ratnoj veštini, a naročito u taktici, forme borbe su najpromenljiviji, najdinamičniji elemenat. Stalne promene u naoružanju osnovni su uzrok i motiv takvih promena. Još je Napoleon pisao da se taktika mora menjati svakih 10 godina. U savremenim tehničkim uslovima potreba za takvim promenama je, razumljivo, neuporedivo veća. Iz toga objektivno proizilazi nužnost za prilagođavanje metodike obuke ovim promenama. Samo praćenjem ovakvih promena i njihovim materijalizovanjem u procesu izvođenja obuke moguće je držati obučenosť vojnika na savremenom nivou. U ovakvim uslovima, nove taktičke forme se rađaju u obuci, praktični rad prethodi teoriji.

Primena metode praktičnog rada u obuci ima i puno didaktičko i psihološko opravdanje. „Metoda praktičnog rada se izdvaja od ostalih metoda time što se zasniva na principu obrazovanja s praksom i u samoj praksi.“²¹⁶⁾ Učenje kroz svestan misaoni i praktičan rad u osnovi daje najbolje rezultate u pogledu trajnosti i solidnosti znanja, veština i navika i razvijanja psihičkih i fizičkih sposobnosti, samoinicijativnosti, stvaralaštva i samostalnosti učenika obuke. Stoga vojnik najbolje i najbrže uči radeći, neposrednim rešavanjem taktičkih i tehničkih zadataka u prirodnim uslovima. „Osnova obuke na taktičkim vežbama je praktičan rad. Samo u neophodnim slučajevima starešina treba da dopunjava praktičan rad pokazivanjem i usmenim izlaganjem.“²¹⁷⁾

Prilagođavanje obuke ratu može se, dakle, najpotpunije ostvariti onim metodama i oblicima obuke gde najviše dolazi do izražaja praktična delatnost, akcija i dinamično delovanje čoveka i tehnike, gde se ostvaruje potpuna sinteza teorije i peakse. To su praktične vežbe

²¹⁶⁾ Dr Tihomir Prodanović, Metodika obrazovanja odraslih, Zagreb, 1958.

²¹⁷⁾ А. В. Барабанщиков, Педагогические основы обучения советских воинов, Военное издательство, Москва — 1962, стр. 136.

u kojima se vojnik angažuje kao celovita ličnost sa svim svojim umnim i fizičkim snagama, bilo kao samostalan pojedinac, bilo kao integralni deo grupe ili kolektiva. Metoda praktičnog rada, pruža, dakle, najviše mogućnosti za najpotpunije prilagođavanje obuke ratu, kako u pogledu sticanja vojnih znanja, veština i navika, tako i u razvijanju sposobnosti, moralno-borbenih, psihičkih i fizičkih kvaliteta učesnika.

Međutim, metoda praktičnog rada, kao i svaka druga, biće efikasna samo ako se pravilno primeni, ako izvođač obuke ume iskoristiti sve njene prednosti i kompenzirati nedostatke. Činjenica je da i u savremenoj obuci vojnika dominira praktičan rad, ali to nije rad onakvog karaktera kakav je bio ranije, u daljoj, pa donekle, i u bližoj prošlosti.

Praktičan vojnički rad je danas vrlo složen. U njemu su integrirana znanja, navike, veštine. Taj rad pretpostavlja i sposobnost vojnika da se koriste svim onim elementima u različitim taktičkim situacijama. To znači da u vojnoj obuci ne dominiraju veštine i navike, kako se ponekad pogrešno misli. U obuci-znanja, navike i veštine čine integralno jedinstvo, ali osnovu čini znanje. „Na osnovu dubokih znanja formiraju se kod vojnika, podoficira i oficira umenja, navike i veštine, razvijaju se moralno-politički, borbeni i fizički kvaliteti.“²¹⁸) Stoga pravilna primena metode praktičnog rada podrazumeva logično razumevanje suštine i cilja onoga što se radi, saznanje i učenje kroz rad, utvrđivanje i uvežbavanje naučnog, formiranje navika, (kada je to celishodno), sticanje veštine, majstorstva za primenu svega toga u ratnoj praksi. To znači, da je pravilnoj primeni metode praktičnog rada tuđ i nesvojstven mehanički praktikizam, rutinerstvo, zanatski način rada, apsolutiziranje uvežbavanja i praktične akcije i formalizam u znanju. No, pogrešno bi bilo iz ovoga zaključiti da navike i veštine nisu značajan faktor borbene sposobnosti vojnika. Naprotiv, one su veoma značajne za uspešno delovanje u borbi. „Vojnička delatnost kao nijedna druga zahteva veliki broj raznovr-

²¹⁸) В. Н. Луцков, Методы обучения советских воинов, Военное издательство, Москва — 1962, стр. 9.

snih umenja i navika dovedenih do višeg stepena savršenstva.²¹⁹⁾

Metodom praktičnog rada i njenim varijantama mogu se postići dobri rezultati samo pod uslovom primene i realizacije u nastavnom radu svih poznatih i u nastavnoj praksi afirmisanih didaktičkih principa, ali modifikovanih prema opštim osobinama vojnika kao formiranih ličnosti, specifičnostima sadržaja vojne obuke, uslovima izvođenja i dr. A kad je u pitanju taktička obuka mora se, pored toga, polaziti i od principa specifičnih za ovakve nastavne sadržaje. „Metode obuke“ — piše Konstantinov — „samo onda postižu svoj cilj kada su u skladu sa didaktičkim principima“.²²⁰⁾

Kvalitet primene metode praktičnog rada procenjuju se, pre svega, stepenom i kvalitetom angažovanja učesnika u obuci, analognošću načina njihovog rada, delovanja, ponašanja i aktivnosti, u uslovima i potrebama savremene oružane borbe. To znači da nije suština u samoj praktičnosti obuke, koliko u kvalitetu i adekvatnosti te praktičnosti.

Borbena situacija je uvek potpuna, celovita i konkretna. U njoj su integrirani elementi: sopstvene snage, sa svim atributima i konkretnim obeležjima, protivnik, tehnika i naoružanje, zemljište, vreme kao trajanje i kao meteorološka pojava i drugi. Praktičan rad u obuci biće u pogledu kvaliteta na visini ako se identifikuje sadržajno i formalno sa odgovarajućim ratnim situacijama, tj. ako se uspešno kompenziraju svi oni faktori koji mogu doći do izražaja samo u stvarnoj ratnoj situaciji (fizičko i moralno-psihološko dejstvo protivnika, gubici, opšti uslovi borbe i dr.). Mora se, dakle, polaziti od činjenice da će vojska, bar za prvi period rata, sve dok ratna praksa ne potvrdi ili koriguje mirnodopsku praksu obuke, ratovati onako kako je obučavana, kako je „ratovala“ u toku obuke. To važi i za vojnike i za starešine i sve jedinice, počevši od najnižih do najviših. Ako se pođe od toga, a logika nalaže da se mora poći, onda iz toga sledi zaklju-

²¹⁹⁾ Ibidem, str. 90.

²²⁰⁾ Константинов Н. А., Савич А. Л., Смирнов М. Г., Основные вопросы педагогики. Москва 1957, стр. 149.

čak da je obuka u taktičko-operativnom smislu u velikoj meri približna, a ne imaginarna slika rata. Drukčije ne bi smelo da bude. Stoga iznalaženje, u periodu mira, celishodnih formi borbe adekvatnih karakteristikama i mogućnostima nuklearnog, hemijskog i bakteriološkog rata od primarnog su značaja za uspeh u savremenom ratu. „Ako su ranije greške i neodređenost u vojnoj nauci, u vojnoj veštini mogli da se ispravljaju u toku rata, danas je potpuno nemoguće u to se nadati. Nove metode borbe moraju da budu razrađene, usvojene i uključene u praksu jedinica, neophodno još pre početka vojnih dejstava.“²²¹) To znači, kada je reč o metodi praktičnog rada u obuci, da primarnu ulogu imaju zajedničke vežbe, uz učešće svih vidova, rodova i službi i primenu odgovarajuće borbene tehnike, delovanje na prirodnom zemljištu i u konkretnim klimatskim i drugim uslovima, postavljanje realnih snaga i celishodno delovanje „protivničke strane“ itd. Takav praktičan rad, praktične vežbe, predstavljaju najviši stepen obuke i istovremeno njen maksimalni vid prilagođenosti uslovima i zahtevima rata.

No, treba imati u vidu da i ovakve vežbe, kao organizacioni oblik obuke, gde praktičan rad ipak ima dominantnu ulogu, nisu uvek istog kvaliteta po sadržaju i načinu izvođenja, po delovanju i ponašanju učesnika obuke, po moralno-psihološkim efektima itd. i u podjednako meri realističke i bliske stvarnoj borbi. Upravo su kvalitet ove vrste obuke i celishodno delovanje čitavog taktičko-tehničkog mehanizma uslovljeni celokupnim tokom obuke koji mu je prethodio. Vojnik koji nije u fazi svoje stručne obuke praktično osposobljen za izvođenje osnovnih borbenih radnji i savršeno ovladao formacijskom tehnikom i veštinom njene taktičke primene u najraznovrsnijim borbenim radnjama i uslovima, danju i noću, itd. prirodno, ne može ni u sastavu manje ili veće jedinice sa uspehom obaviti svoju ulogu. Najviša forma obuke — taktičke vežbe, združene vežbe i manevri predstavljaju sintezu individualne, grupne i kolektivne obuke. Stoga se s pravom postavlja da je obuka pojedinaca temelj na

²²¹) „Красная звезда“, 14. februar 1964. godin.

kome počiva čitav dalji uspeh u obučavanju manjih i većih jedinica. Obuka se obično figurativno prikazuje u vidu piramide čiju osnovu čini obuka pojedinaca, a vrh, obuka najviših štabova i operativnih jedinica. Ako osnova nije kvalitetna, tj. ako svaki pojedini vojnik nije kvalifikovano osposobljen za određenu funkciju, čitava zgrada obuke je nestabilna i slaba.

Istina, metoda praktičnog rada daje najšire mogućnosti za aktivno i stvaralačko delovanje vojnika u obuci. Ona isto tako uslovljava najveći stepen realnosti i najpotpunije prilagođavanje ratu, time što se u procesu obuke angažuje celokupna ličnost, što se može ostvariti moralno-psihološka klima slična ratnoj, doći do primene borbene tehnike, ispoljiti delovanje suprotne strane itd. Ali, to ipak ne znači da se ovom metodom i njenim varijantama može potpuno realizovati prilagođenost obuke ratu i dati vojniku sve ono što je potrebno da sazna, vidi, čuje, oseti i doživi o ratnoj stvarnosti i delovanju u ratu. „Nijedna nastavna metoda, ma koliko bila savremena i ma koliko imala uslova za razvitak aktivnosti i stvaralačkog rada učenika ne može da rešava sve nastavne probleme.“²²²) To se u potpunosti može reći i za metodu praktičnog rada, kada je reč o vojnoj obuci. Stoga je za postizanje realizma u obuci, pored praktičnog delovanja, potrebna primena i drugih nastavnih metoda.

Posle metode praktičnog rada, metoda demonstracije sa više metodskih oblika i varijanti, najefikasniji je instrument i sredstvo za poimanje ratne stvarnosti, upoznavanje sa fizionomijom i načinom delovanja u ratu, za posredno doživljavanje ratne klime, sagledavanje svih faktora ratnih zbivanja, sa svim posledicama materijalne i moralno-psihološke prirode i sl. To znači da potpunu predstavu rata nije moguće doživeti samo praktičnim delovanjem i učešćem u vežbama, makar one bile maksimalno slične ratnoj stvarnosti. Manevri, taktičke i druge praktične vežbe ma koliko bili realna slika dinamike, složenosti i drugih fenomena rata, ne mogu, ipak, zameniti, na primer, demonstraciju dokumentarnog filma koji pri-

²²²) Dr Tihomir Prodanović, Metodika elementarne nastave prirodopisa, Beograd, 1958, str. 79.

kazuje dejstvo svih vidova i rodova vojske u procesu borbe, sve realne efekte dejstva ratnih borbenih sredstava. To znači da metoda demonstracije ima izvanredno značajnu i nezamenljivu funkciju u obuci i njenom prilagođavanju ratu. „Ova metoda ima praktičnu vrednost, jer je zasnovana na kompleksnoj percepciji, koja čini znanja trajnijim, potpunijim i vrednijim. Metoda demonstracije unapređuje proces spoznavanja, jer se zasniva na očiglednosti, a očiglednost je neobično važan izvor znanja.“²²³)

Metodom demonstracije može se na više načina prikazati delovanje jedinica, borbene tehnike, ponašanja „protivnika“ itd. Na primer: pokazivanjem praktičnog dejstva jedinica i oružja, prikazivanjem filma, dijafilma, slika, eksperimenata, magnetofonom itd. Prikazivanjem i posmatranjem rada kompletnih, dobro izvežbanih jedinica, snabdevenih formacijskom tehnikom i naoružanjem, podržavanih tenkovima, avijacijom i sl. onako kako bi to bilo u stvarnoj borbi, stvara se mogućnost da vojnici stiču predstavu o stvarnoj borbi, sagledavaju mesto i ulogu sopstvene jedinice, roda ili službe u kompleksnom, složenom mehanizmu borbe. Stoga je veoma značajno za postizanje uspeha u obuci i za njeno prilagođavanje uslovima rata da se stvore mogućnosti da vojnici posmatraju taktičke vežbe, a naročito združenih jedinica. Naravno, ovakvo posmatranje daće rezultate ako se učesnici obuke unapred za to pripreme da bi mogli razumeti i shvatiti suštinu vežbe, odnosno taktičke radnje, mesto i ulogu svih elemenata borbenog poretka, naših i „protivničkih“ jedinica, i sve faktore koji deluju u datom slučaju. Inače, bez takve pripreme vežba bi bila za vojnika samo vizuelni doživljaj, bez razumevanja njenih unutrašnjih odnosa, veza i funkcije čoveka i tehnike.

Prikazivanje vežbi kompleksnih jedinica svakako je najkorisnije, ali i pokazivanje vežbi i načina dejstva pojedinih rodova i vidova oružanih snaga (tenkovskih jedinica, avijacije, raketnih jedinica itd.) naročito kada se koristi bojeva municija, također može biti od velikog zna-

²²³) Dr Mihajlo Ogrizović, Problemi andragogije, Zagreb, 1959, str. 131.

čaja za sagledavanje mogućnosti i efekata dejstva naoružanja i tehnike. Time se stiže, iako nepotpuno, ali ipak značajno navikavanje na ratnu klimu.

Prikazivanje dokumentarnih ratnih, pa delimično i umetničkih filmova, sa ratnom tematikom, takođe je značajan i efikasan način za upoznavanje učesnika obuke sa ratnim ambijentom, za sticanje korisnih znanja o ratu, i za posredno sagledavanje materijalnih i psiholoških posledica u stvarnom ratu.

Razumljivo, efikasnost metode demonstracije, kao i ostalih, zavisi od načina i kvaliteta njene primene. Za uspešno posmatranje i potpuno razumevanje i usvajanje onoga što se pokazuje ili prikazuje (bilo da se radi o vežbama pojedinca, grupe, ekipe, jedinice, o filmu, dijapozitivima, eksperimentu i slično), nužno je, pored pretходne pripreme posmatrača za praćenje prikazivanja, po završetku demonstracije analizom i verifikovanjem utvrditi kakvi su rezultati postignuti, dopuniti prikazivanje i sl. „Kada je u pitanju metoda prikazivanja potrebna je redovna, naročito intenzivna i proračunata priprema, jer se svako pokazivanje ceni kao nešto što se ima smatrati uzornim.“²²⁴)

No, ipak, metode praktičnog rada i demonstracije još uvek nisu dovoljne da bi učesnici obuke stekli potpune predstave i pojmove o ratu, usvojili znanja, veštine i navike potrebne u ratu, i da bi se obuka potpuno približila uslovima rata. Zato su uz njih neophodne i verbalno-tekstuelne metode i sredstva. Predavanja, diskusije, objašnjavanje, opisivanje, pripovedanje, razgovor i sl. o oružanoj borbi, o utiscima iz rata, čitanje pogodne literature i opisa ratne stvarnosti itd. neophodna su dopuna onoga što se u obuci ostvaruje praktičnim radom, vežbanjem, demonstracijom i slično. Naročito kada je reč o adaptiranju obuke u moralno-psihološkom i ideološko-političkom smislu, razumljivo je što su živa i pisana reč za to nezamenljivo sredstvo, pa time i verbalno-tekstuelne metode obuke.

²²⁴) Oberst W. Ebeling, Ausbildung praxis für den offizieren. Darmštat, 1960, str. 68.

Međutim, svaka od navedenih i drugih metoda izolovano uzeta ne može, i pored najpravilnije primene, potpuno odgovoriti zahtevu prilagođavanja obuke ratu. Uzrok tome jeste u složenosti adaptivnih problema, cilja, zadataka i sadržaja obuke, raznovrsnosti i složenosti nastavnih sredstava i dr. Zbog toga skoro stalno dolazi do metodskih integracionih procesa. U praksi obuke samo povremeno dolazi do primene isključivo jedne nastavne metode. U stvari, u savremenoj obuci nema „čistih“ metoda. Ako se, na primer, radi o primeni metode praktičnog rada, demonstracije, verbalno-tekstuelnih i drugih, u sklopu njih su u procesu obuke, u manjem ili većem stepenu, još i elementi jedne ili više drugih nastavnih metoda. To ukazuje na sve veće bogatstvo didaktičko-metodičke prakse i raznovrsnost mogućnosti za postizanje realnosti u obuci. No, i pored toga u svakoj konkretnoj situaciji različite metode obuke daju različite nastavne efekte. U tome i jeste smisao i značaj izbora adekvatnih nastavnih metoda za podizanje kvaliteta obuke. Svakako, u obuci vojnika metoda praktičnog rada najčešće može dati najbolje rezultate. To je razumljivo kad se ima u vidu da su pored obimnih znanja, vojniku neophodne raznovrsne, pre svega, motorne veštine i navike koje se mogu formirati samo praktičnim radom i vežbanjem.

4. — *Nastavna sredstva, mesto i vreme izvođenja obuke*

Prilagođavanje obuke ratu i uspešno rešavanje niza drugih problema u obuci zavisi ne samo od pravilnog izbora i efikasne primene nastavnih metoda već i od načina primene sredstava nastavnog rada. „Osavremenjavanje nastavnog procesa, dinamičan ritam nastavnog rada, integralan razvoj ličnosti, harmonična interakcija nastavnika i učenika (polaznika, učesnika), usvajanje tekovine teorije i sticanje savremene kulture rada neposredno se oslanjaju na sredstva nastavnog rada koja ne određuju samo didaktičku granicu, već i razvojnu dubinu nastav-

nog procesa.²²⁵) Praktičan rad, vežbanje, demonstracije, eksperimenti itd. nemogući su bez odgovarajućih materijalno-tehničkih sredstava koja imaju didaktičku funkciju. Realnost u obuci ostvaruje se delom i rečju, sintezom čoveka i borbenih sredstava kojima se služi u borbi. Ako nedostaje ma koji od tih elemenata, nastavna situacija ne može biti analogna borbenoj. Otuda je od odlučujućeg značaja za prilagođavanje obuke ratu i doživljavanje, odnosno dočaravanje ratnih situacija na obuci, da se raspolože i efikasno koriste stvarna borbeno sredstva, objekti i tehnika, a gde je to nemoguće, da se koriste nastavna sredstva koja funkcije stvarnih borbenih sredstava mogu najefikasnije kompenzirati (razna veštačka sredstva, sredstva imitacije, raznovrsni eksplozivi, organizacija borbenih položaja, sredstva za vezu, zaprečavanje itd.). To je bitan uslov da učesnici obuke dožive intelektualna, moralno-psihološka i fizička naprezanja, auditivne i vizuelne efekte borbene tehnike i steknu odgovarajuće adaptivne sposobnosti i navike.

Mesto izvođenja obuke (lokacija) isto tako znatno utiče na kvalitet obuke i mogućnost efikasne primene pojedinih nastavnih metoda i sredstava. Pošto se rat ne vodi u učionici ili kabinetu, već na širokim prostranstvima i u prirodnim uslovima, normalno je da se i obuka najvećim delom izvodi na zemljištu. To je, neosporno, najbitniji uslov za postizanje njene adaptivnosti. Ukoliko se borbene radnje, bilo napad, bilo odbrana, i druge prilagođavaju zemljištu, a ne obrnuto, utoliko će obuka biti realnija. No, iz objektivnih razloga ponekad se mora birati teren polazeći od borbeno radnje koja se uvežbava. Ali ukoliko se takvo „nastavno taktičko zemljište“ često koristi na isti način, neizbežno će doći do šablonizma, što protivureći cilju koji se obukom mora postići (razvijanje samoinicijative, samostalnosti i stvaralačkog prilaznja i rešavanja borbenih zadataka itd.). Svako rutinerstvo, šematizam ili metoda ukalupljenost predstavljaju, u stvari, najveću opasnost za savremenu obuku. Težnja ka uprošćavanju nastavnih situacija, mehaničko ponavljanje

²²⁵) Dr Tihomir Prodanović, Odgojno-obrazovna i nastavna sredstva, Zagreb, 1962, str. 3.

taktičkih vežbi i zadataka, na isti način sa istim ulogama, na istom terenu i sl. ubijaju dušu i vitalnost obuke.

Međutim, baš zato što je savremeni rat izvanredno složen, pa analogno tome i obuka, što je zemljište kao prostor, kao faktor rata i elemenat svake borbene situacije poprimilo u mnogo čemu specifičnu ulogu, izvođenje obuke na unapred pripremljenom: uređenom zemljištu dobija veoma značajnu ulogu. Savremena borbena sredstva (nuklearna, hemijska i bakteriološka) upućuju u mnogo čemu na drukčiji način korišćenja i uređenja zemljišta za obuku. Traži se masovnije ukopavanje, zaklanjanje ljudstva i tehnike od uništenja i kontaminacije, postavljanje ili izgrađivanje najraznovrsnijih prepreka itd. Sve to upućuje na zaključak da nije dovoljno samo uzimati u obzir prirodne osobine reljefa i druge karakteristike zemljišta, već da se uz to moraju unositi i oni veštački elementi koji bi postojali u stvarnoj borbi. Pošto ovo nije moguće obezbediti u svakoj prilici i za svaki zadatak na taktičkoj i drugoj obuci, nužno se moraju uređivati poligoni, vežbališta koji mogu taj nedostatak kompenzirati.

Ovome se mora dodati i to da je za sada moguće proveravanje dejstva pojedinih borbenih sredstava samo na zemljištu koje je za to posebno podešeno, što takođe ukazuje na izvanredan značaj savremeno uređenih i opremljenih vojnih poligona i vežbališta u podizanju kvaliteta obuke i rešavanju njenih adaptivnih problema. U ovom smislu se u pojedinim armijama ulažu veliki naponi i otišlo se veoma daleko. Teži se, upravo, da vojnik „doživi“ što više užasa i tegoba rata, razaranja, gubitaka, vizuelnih, auditivnih i drugih posledica dejstva svih vrsta savremenog oružja, a pre svega nuklearnog, hemijskog i biološkog. No, u težnji da bude što stvarnija, što adekvatnija ratu, u obuku se unose u pojedinim armijama i elementi krajnjeg preterivanja. Takvo približavanje obuke ratu može imati i negativnih moralno-psiholoških i drugih posledica, o čemu je već bilo reči.

Realizacija obuke određena je i racionalnim korišćenjem vremena. Vreme je ušlo u proces obuke i u metodički postupak kao trajanje, kao doba godine, dana i noći

i kao meteorološka pojava. Saobražavanje obuke konkretnoj vremenskoj stvarnosti jedan je od osnovnih predušlova vaspitnosti i efikasnog prilagođavanja obuke ratu. Rat se vodi i danju i noću i u svim klimatskim uslovima. Analogno tome i proces obuke, realizovanje programa i način obučavanja, primena metoda, sredstava itd. mora od toga polaziti. To znači da vremenski uslovi ne mogu biti objektivna i nesavladiva prepreka za izvođenje obuke (sem izuzetno) u svim vremenskim uslovima.

Imanentan elemenat svake borbene situacije, pa i nastavne, jeste prisutnost protivnika. Obuka je rezultat sopstvenih planiranih i celishodno usmerenih radnji i ponašanja radi uspešnog rešavanja nastavnih problema i zadataka i predviđenog i slučajnog uticaja na sve to od druge strane. Zato metodička praksa koja bi zanemarila ovu činjenicu ne bi odgovorila svojoj svrsi. Pravilno, celishodno i realno delovanje „protivnika“ u procesu obuke uslovljava u velikoj meri kvalitet, prilagođenost i način delovanja „naših“ snaga analogno ratnim uslovima (naravno pod pretpostavkom da se poštuju i realno procenjuju delovanje, mogućnosti i sposobnosti protivnika). To znači da od naše realne procene kvaliteta „ratovanja“, protivnika, od toga kako on koristi borbena i druga sredstva, ispoljava inicijativu, upornost, istrajnost itd., u mnogome zavisi stepen prilagođenosti procesa obuke ratnoj praksi.

Sva razmatranja o metodičkom aspektu prilagođavanja obuke ratu ukazuju na dijalektičku povezanost, isprepletenost i uslovljenost metoda, sredstava, lokacije, vremenskih uslova izvođenja obuke i delovanja „suprotne“ strane. Međusobna zavisnost ovih elemenata je tolika da se kvalitet i adekvatnost obuke mogu realizovati kvalitetom i adekvatnošću pojedinačno uzetog svakog od njih, i, istovremeno njihovom harmonijskom sintezom. Isto tako može se zaključiti da uporedo sa sve većom raznovrsnošću metoda obuke i njihovih varijanti, nastaju sve širi i dublji integracioni procesi različitih nastavnih metoda i metodskih oblika, i da se ispoljavaju tendencije

sve neposrednijeg njihovog uzajamnog dopunjavanja i prožimanja. Ovakva naizgled protivurečnost predstavlja u stvari dijalektičko jedinstvo metodičke prakse. Ukoliko se ovakva zakonitost savremene obuke dublje sagledava i dijalektički razrešava (razvijanjem fonda nastavnih metoda i metodskih oblika, s jedne, i racionalnom sintezom elemenata više metoda u nastavnom procesu, s druge strane), utoliko se ostvaruje savremenija i kvalitetnija obuka prilagođena savremenim zahtevima.

OSNOVNA LITERATURA

- Ajre: *Ratna veština i tehnika*, Beograd, 1958.
- Arđan di Pik: *Studija o borbi*, Beograd, 1911.
- Bakić dr Vojislav: *Opšta pedagogika*, Beograd, 1897.
- Барабанщиков А. В. *Педагогические основы обучения советских воинов*, Москва, 1962.
- Базанов А. Г., *Педагогика*, Москва, 1961.
- Баранов А. О., *Военная техника и морально-боевые качества воина*, Москва, 1961.
- Бушманов К. А., *Требовательность к подчиненным и работа о них*, Москва, 1961.
- Bojović Petar: *Vaspitanje vojnika*, Beograd, 1907.
- Bojović Petar: *Šta imamo i možemo da očekujemo od egze-cirnih pravila uopšte, a šta od pešadijskih posebice*, Novi Sad, 1921.
- Bojović M. Veličko: *Elementi vojničkog vaspitanja sa etičko-psihološkog gledišta*, Tuzla, 1928.
- Boring E. G.: *Psychology for the Fighting Man*, Washington, 1945.
- Boring E. G.: *Psychology for the Armed Services*, Washington, 1946.
- Borojević Branko: *O moralnom vaspitanju u armiji*, Beograd, 1954.
- Borojević Branko: *Druga strana rata*, Beograd, 1959.
- Burke John: *Svest i nuklearno oružje*, Rewue Military 6/1957.
- Le Bon Gustave: *Enseignements psychologiques de la guerre Européenne*, Paris, 1920.
- Buyse Raymond: *L'experimentation en pedagogie*, Bruxelles, 1935.
- Chandessais Charles: *La psychologie dans l'arme*, Paris, 1961.
- Cordonnier: *L'obéissance aux armés*, Paris, 1924.
- Čeklić Vaso: *Upotreba audio-vizuelnih pomagala u nastavi*, Zagreb, 1958.

Čeklić—Trampetić—Filipović: *Primjena audio-vizuelnih pota-
gala u nastavi*, Zagreb, 1960.

Данилов А. М., Есипов П. Б., *Дидактика*, Москва, 1957.

Danilov A. M.: *Bit nastave*, Zagreb, 1949.

Dewey John: *Škola i društvo*, Beograd, 1937.

Didaktička načela vojne nastave, Beograd, 1957.

Deset godina JNA, Narodna armija, Beograd, 1961.

Дидактика, Москва, 1959.

Дьяченко И. М., *Индивидуальный подход в воспитании
воинов*, Москва, 1962.

Đukić Panta: *Vojničko vaspitanje*, ručna knjiga za moralnu
nastavu, Kragujevac, 1927.

Ebeling W.: *Ausbildungspraxis für den Offizier*, Darmstadt,
1960.

Егоров Г. Т., *Психология*, Москва, 1955.

Engels Friedrich: *Anti-Dühring*, Naprijed.

Engels: *Dijalektika prirode*, Beograd, 1951.

Engels: *Izabrana vojna dela*, Beograd, 1953.

Erl E.: *Tvorci moderne strategije*, Beograd, 1952.

Ермахин М. И., *Поощрение и дисциплинарное взыскание*,
Москва, 1961.

Ferriere A.: *Aktivna škola*, III izdanje, Zagreb, 1928.

Fiker Paul: *Didaktika nove škole*, Beograd, 1939.

Filipović Dragomir: *Organizacija obrazovanja odraslih*, Beo-
grad, 1961.

Franković dr Dragutin: *Bitna obeležja socijalističke idejnosti
i političnosti nastave*, Zagreb, 1953.

Frunze M. V.: *Izabrana dela*, Beograd, 1946.

Gajić Živorad: *Moralna nastava regruta*, Zagreb, 1937.

Gave Andre: *Veština komandovanja*, Beograd, 1934, 1936, 1950.

Гончаров Н. К., *Основы педагогики*, Москва, 1947.

Gross George, *Guerre et technique*, Revue militaire d'informa-
tion, 1946.

Gošnjak I., general armije: *Intervju „Narodnoj armiji“ od
30. IX 1960.*

Gogalac dr Stanko: *Znanje i obrazovanost*, Pedagogija 2/1963.

Hamović R., gen. puk.: *Disciplina i međusobni odnosi, „O voj-
noj disciplini“*, Beograd, 1964.

История военного искусства (у редакцији П. А. Ротми-
строва), Москва, 1963.

Izabrana poglavlja vojne psihologije, Beograd, 1962.

Janković V.: *Osnovi fizičkog odgoja*, Zagreb, 1948.

Janjušević Milan: *Nastavne metode*, Beograd, 1956.

Jesipov P. B.: *Elementarna didaktika*, Beograd, 1946.

Jesipov P. B., Gončarov dr K. N.: *Pedagogika*, Beograd, 1948.

Юрченко Я. Я., *Воспитание дисциплинированности совет-
ских воинов*, Москва, 1960.

- Kampanela: *Grad Sunca*, Beograd, 1953.
- Kampeano: *Essai de psychologie militaire*, Paris, 1902.
- Калинин М. И., *О коммунистическом воспитании и воинском долге*, Москва, 1958.
- Kardelj: *Socijalizam i rat*, Kultura, Beograd, 1960.
- Karl von Scherman: *Kleine Truppen psychologie*, München—Basel, 1958.
- Коширин П., *Роль морального фактора в современных войнах*, Москва, 1953.
- Констатинов Н. А., Савич А. Л., Смирнов М. Т., *Основные вопросы педагогики*, Москва, 1957.
- Klauzevic fon Karl: *O ratu*, Beograd, 1939.
- Komenski Jan Amos: *Velika didaktika*, Beograd, 1954.
- Kost Šari: *Psihologija borbe*, Beograd, 1934.
- Klasici marksizma-lenjinizma — *O partizanskoj borbi*, Politička uprava JA, Beograd, 1947.
- Коммунистическая мораль и воинский долг*, Москва, 1960.
- Козлов, ген.: *Военная доктрина и военная наука „Комунист вооруженных сил“*, Москва, 1954.
- Korzi Karlo: *Moralno vaspitanje vojnika*, Beograd, 1907.
- Kosanović Plija: *Istorijski materijalizam*, Sarajevo, 1960.
- Косюков А. А., *Военно-педагогические взгляды М. В. Фрунзе*, Москва, 1960.
- Krupska K. N.: *O vaspitanju i nastavi*, Beograd, 1949.
- Ksenofon: *Izabrani spisi*, Zagreb, 1898.
- Kuročkin: *Metodika vojnonaučnog istraživanja*, Beograd, 1963.
- Lazin M. Đorđe: *Vojna pedagogija, predavanja za 1938—1939. godinu*.
- Lenjin: *Filozofske sveske*, Beograd, 1955.
- Lenjin: *Izabrana dela*, Beograd, 1960.
- Марксизм-ленинизм о войне и армий*, Москва, 1958.
- Леонов М., *Моральный фактор в современных войнах*, Москва, 1946.
- Linebarger M. A. Paul: *Psychological Warfare*, Wachington, 1954.
- Луцков Н. В.: *Основы методики боевой подготовки*, Москва, 1961.
- Луков Г. Д., *Психология*, Москва, 1960.
- Луков Г. Д., *Воспитание воли у советских воинов*, Москва, 1961.
- Луков Г. Д., *Методы обучения советских воинов*, Москва, 1962.
- Lustenberger V.: *Školski rad po grupama*, Beograd, 1959.
- Makarenko S. A.: *Izabrana pedagoška dela*, Beograd, 1948.
- Makarenko S. A.: *Metodika vaspitnog rada*, Beograd, 1957.
- Dela t. V, 1958.
- Вопросы политического и воинского воспитания*, Москва, 1961.

- Marks-Engels: *O vaspitanju i obrazovanju*, Beograd, 1948.
- Maršal S. L. A.: *Ljudi protiv vatre*, Beograd, 1951.
- Emil Majer: *Essais de pedagogie militaire*, Paris, 1922.
- Мединский Е. Н., *История педагогики*, Москва, 1947.
- Mering: *Ogledi iz istorije ratne veštine*, Beograd, 1955.
- Merton K. Robert, Lazarfeld F. Pol: *Studies in the Scope and Method of „The American Soldier“*, Glencie, 1950.
- Methodik der Ausbildung*, Bonn, 1955.
- Metode obrazovanja odraslih*, Zagreb, 1958.
- Metodika nastave VVA*, Beograd, 1962.
- Meyer Enest: *Grupni oblici rata u nastavi*, Zagreb, 1957.
- Mikše F. O.: *Taktika atomskog rata*, Vojno delo, Beograd, 1957.
- Миловидов А. С., *Моральный кодекс и нравственное воспитание воинов*, Москва, 1964.
- Милштейн М. А., Слободенко А. К., *О буржуазной военной науке*, Воениздат, Москва 1957.
- Михайлов В., *Основы военной педагогики и психологии*, Москва, 1964.
- Moren, gen.: *Savremena vojska*, Beograd, 1939.
- Milosavljević T. Svetislav: *O moralnom, naučnom i fizičkom vaspitanju oficira po komandama*, Beograd, 1926.
- Морально-политический фактор в современной войне*, Москва, 1958.
- Mor Tomas: *Utopija*, Beograd, 1951.
- Мошин И. Д., В. И. Ленин о воспитании советских воинов, Москва, 1960.
- Mužić dr Vladimir: *Granice i područja primjene eksperimenata u pedagoškom istraživanju*, Beograd, 1962.
- Nastavni planovi i programi za jedinice i škole u JNA u periodu od 1957. do 1964.*
- Nastavnik i obrazovanje odraslih*, Zagreb, 1958.
- O moralno-političkom faktoru i partijsko-političkom radu* (zbirka članaka), Beograd, 1961.
- Obrazovanje odraslih — priručnik za predavače*, Zagreb, 1961.
- Obrazovanje odraslih u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja, Prilog Deklaraciji o sistemu obrazovanja i vaspitanja u FNRJ*, Beograd, 1957.
- Odgoy i nastava u našoj srednjoj školi*, Zagreb, 1950.
- Ogrizović dr Mihajlo: *Problemi andragogije*, Zagreb, 1963.
- Ogrizović dr Mihajlo: *Za suvremenije tretiranje odnosa pedagogije i andragogije*, Obrazovanje odraslih 5/1963.
- Ogrizovać dr Mihajlo: *Prosvjetni i kulturni rad s odraslima u Hrvatskoj za NOB-e*, Zagreb, 1960.
- Opća pedagogija*, u redakciji dr S. Patakija, Zagreb, 1963.
- Orović Savo: *Moralno vaspitanje*, Beograd, 1962.
- Оськин В. И., *Дисциплинарная практика в советских вооруженных силах*, Москва, 1961.
- Основы военной педагогики и психологии*. Общая редакция

- Кубасова и Белоусова, Москва, 1964.
Osnovno obrazovanje odraslih, Beograd, 1961.
 Palit D. K.: *Osnovi vojnih znanja*, Beograd, 1953.
 Pavićević Vuko: *Ličnost u socijalizmu*, Beograd, 1959.
 Pavićević V.: *Uvod u etiku*, Beograd, 1962.
 Pavlović Lj. Todor: *Društveni razvitak i vojska*, Beograd, 1909.
Pedagogija, u redakciji prof. P. N. Gruzdijeva, Beograd, 1949.
Основы военной педагогики и психологии, Москва, 1964.
Педагогика, (у редакцији И. А. Каурова), Москва, 1948.
 Petančić dr Martin: *Odnos općeg i stručnog obrazovanja*, Rijeka, 1958.
 Platon: *Država*, Beograd, 1954.
Povijest školstva i pedagogija u Hrvatskoj, u redakciji dr D. Frankovića, Zagreb, 1958.
Pravilo službe Jugoslovenske narodne armije, 1957.
Pregled ratne veštine, Beograd, 1938.
Проблемы революции в военном деле, Москва, 1965.
 Prodanović dr Tihomir: *Problemi sistema i suštine didaktičkih principa*, Zbornik filozofskog fakulteta, 1964.
 Prodanović T. Tihomir: *Odgojnoobrazovna i nastavna sredstva*, Zagreb, 1962.
 Prodanović T. Tihomir: *Problem određivanja pojma nastavnih Metoda i njihove klasifikacije*, Beograd, 1956.
Psihologija, u redakciji prof. K. N. Kornilova, prof. A. A. Smirnova, prof. B. M. Tjeplova, Beograd, 1950.
Razmatranja o savremenom ratu (izbor objavljenih radova), Beograd, 1950.
 Resner Maks: *Nastavna tehnika*, Beograd, 1960.
 Ригг. Р., *Боевая подготовка войск*, Москва 1956.
 C. Romain: *Pour nos soldats*, Paris, 1915.
 Rot dr Nikola: *Psihologija ličnosti*, Beograd, 1963.
 Rubinštajn S. Z.: *Psihologija i odgojni rad*, Zagreb, 1964.
 Samolovčev dr Borivoj: *Obrazovanje odraslih u prošlosti i danas*, Zagreb, 1963.
 Savićević M. Dušan: *Primena metoda u obrazovanju odraslih*, Zagreb, 1961.
 Военная стратегия (у редакцији В. Д. Соколовског), Москва, 1962.
 Solovjev V.: *Postanak i suština rata i armije*, Beograd, 1946, 1947.
Successful Instruction, The Ware Office, Washington, 1951.
 Stevanović Borislav: *Učenje i pamćenje*, Kragujevac, 1953.
 Stevanović Borislav: *Pedagoška psihologija*, Beograd, 1956.
 Stanišić Milija, gen.: *Starešina u borbi*, *Vojno delo*, Beograd, 1964.
Successful Instruction, London, 1951.
 Sun Cu Vu: *Veština ratovanja*, Beograd, 1952.
 Svečin: *Strategija*, Beograd, 1956.
 Szczerba W.: *Zarys pedagogiki wojskowej*, Warszawa, 1962.

- Schmieder dr J.: *Opća didaktika*, Zagreb, 1933.
- Šimleša dr Pero: *Uzroci formalizma u znanju učenika*, Zagreb, 1951.
- Šimleša Pero: *Didaktika i njezin predmet*, „Pedagogija“ 2/1963.
- Šmit dr Vlado: *Kako danas da razvijamo pedagošku nauku kod nas*, Beograd, 1958.
- Šteker Karl: *Savremeno formiranje nastave*, Beograd, 1960.
- Švajcer Vilko: *Grupa kao subjekt obrazovanja*, Zagreb, 1964.
- Teodosić R.: *Pedagogika*, Sarajevo, 1958.
- Tito: *Govori i članci*, Zagreb, 1959.
- Tito: *Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije*, Beograd, 1949.
- Tito: *Vojna dela*, Beograd, 1961.
- Tanasković Rajko: *Pitanje partizanskog ratovanja*, Vojno delo, Beograd, 1961.
- Tkalčić dr Marjan: *Dijalektičko jedinstvo odgoja, obrazovanja i nastave*, Zagreb, 1951.
- Valentine G. W.: *The Human Factor in the Army*, Aldershot, 1945.
- Vegecije: *Rasprava o vojnoj veštini*, Beograd, 1954.
- Vječeslovski J.: *Da li strojeva obuka postaje zastarela*, Przeglad Wojskovi, 1958.
- Vitak Avgust: *Moderni grupni rad*, Beograd, 1960.
- Vojna enciklopedija*, Beograd, 1959.
- Военная стратегия*, Москва, 1962.
- Закон жизни воина*, Москва, 1961.
- Zbirka članaka iz vojne psihologije*, VIZ, Vojno delo, Beograd, 1965.
- Zbornici dokumenata i podataka o NOR-u*, Vojnoistorijski institut, Beograd.
- Ziherl, Beograd: *Komunizam i otadžbina — prilog pitanju o komunističkom moralu*, Beograd, 1949.
- Zvonarević dr Mladen: *Primjena psihologije u obrazovanju odraslih*, Zagreb, 1962.
- Žlebnik dr Leon: *Opšta istorija školstva i pedagoških ideja*, Beograd, 1958.
- Vaillant: *L'âme du soldat*, (essais de psychologie militaire pratique), Paris, 1910.

IZDANJA VOJNE BIBLIOTEKE „NAŠI PISCI“

- Vekoslav Kolb, **BORBENA DEJSTVA U ŠUMI**, II dopunjeno i pre-rađeno izdanje, izdanje 1956. — rasprodato.
- Pero Morača, **NAPADI NOVJ NA NASELJENA MJESTA**, izdanje 1956. — rasprodato.
- Jovo Vukotić, **ZADRŽAVAJUĆA ODBRANA**, izdanje 1957. — rasprodato.
- Grupa pisaca, **ATOMSKO ORUŽJE I ZAŠTITA**, izdanje 1957. — rasprodato.
- Grupa pisaca, **BIOLOŠKA SREDSTVA U RATU**, izdanje 1957. — rasprodato.
- Danilo Cerović, **RAKETE**, izdanje 1958. — rasprodato.
- Milivoje Stanković, **ISTORIJSKI OSVRT NA ULOGU ARTILJERIJE U ZDRUŽENOM BOJU**, izdanje 1958. — rasprodato.
- Branko Obradović, **PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA**, izdanje 1959. — rasprodato.
- Borivoje Rockov — Franc Smole, **FORSIRANJE PLANINSKIH REKA**, izdanje 1958. — rasprodato.
- Aleksandar Vojinović, **RAZMIŠLJANJA O PRINCIPIMA RATOVANJA U ATOMSKIM USLOVIMA**, izdanje 1959. — rasprodato.
- Petar Tomac, **VOJNA ISTORIJA**, izdanje 1959. — „Nagrada 22. decembar“ — rasprodato.
- Milan Pavlović, **TENKOVI U PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI**, izdanje 1959. — rasprodato.
- Pero Morača, **ODBRANA U NOR**, izdanje 1959. — „Nagrada 22. decembar“ — rasprodato.
- Vladimir Timčenko, **OPERATIVNO MASKIRANJE**, izdanje 1959. — rasprodato.
- Blažo Žugić, **ANEGDOTE**, izdanje 1959. — rasprodato.
- Branko Borojević, **DRUGA STRANA RATA**, izdanje — 1959. — „Nagrada 22. decembar“ — rasprodato.

- Josip Žužul, POMORSKI OPERATIVNOTAKTIČKI DESANTI, izdanje 1959. — rasprodato.
- Vladimir Gintovt, GEOGRAFSKA KARTA, izdanje 1959. — rasprodato.
- Dorđe Dragić, SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZANSKIM USLOVIMA RATOVANJA, izdanje 1959. — „Nagrada 22. decembar“ — rasprodato.
- Aleksandar Vojinović, O NARODNOM RATU, izdanje 1960. — rasprodato.
- Petar Kleut, PARTIZANSKA TAKTIKA I ORGANIZACIJA, izdanje 1960. — rasprodato.
- Branko Borojević, DRUGA STRANA RATA, II izdanje, izdanje 1960. — rasprodato.
- Grupa pisaca, O VOJNOJ VEŠTINI — I, zbirka izabranih članaka štampanih u časopisima JNA — izdanje 1960, poluplatno, 711 stranica, cena 8 dinara.
- Grupa pisaca, O VOJNOJ VEŠTINI — II, zbirka izabranih članaka štampanih u časopisima JNA, izdanje 1960, poluplatno, 713 stranica, cena 8 dinara.
- Grupa pisaca, O MORALNO-POLITIČKOM FAKTORU I PARTIJSKO-POLITIČKOM RADU, zbirka izabranih članaka u časopisima JNA, izdanje 1961. — rasprodato.
- Dorđe Dragić, SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZANSKIM USLOVIMA RATOVANJA, II izdanje, izdanje 1961. — rasprodato.
- Peko Dapčević, TAKTIKA PARTIZANSKIH ODREDA I BRIGADA U TOKU NOR, izdanje 1961. — rasprodato.
- Rajko Tanasković, PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA, izdanje 1962. — „Nagrada 22. decembar“ — rasprodato.
- Grupa pisaca, ARTILJERIJA U NOR, izdanje 1962, poluplatno, 372 strane, cena 7 dinara.
- Milan Zelenika, PRVI SVETSKI RAT — 1914, izdanje 1962. — rasprodato.
- Savo Orović, MORALNO VASPITANJE, izdanje 1962. — rasprodato.
- Grupa pisaca, OKLOPNE JEDINICE, izdanje 1962. — rasprodato.
- Bogdan Oreščanin, VOJNI ASPEKTI BORBE ZA SVETSKI MIR, NACIONALNU NEZAVISNOST I SOCIJALIZAM, izdanje 1962. — rasprodato.
- Blažo Žugić, ANEGDOTE I HUMORESKE, izdanje 1962. — rasprodato.
- Dušan Živković, BOKA KOTORSKA I PAŠTROVIĆI U NOR, izdanje 1964, poluplatno, 1 skica, 452 strane, cena 10 dinara.
- Milija Stanišić, STAREŠINA U BORBI, izdanje 1964, „Nagrada 22. decembar“ — poluplatno, 243 strane, cena 6 dinara.

- Rajko Tanasković, PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA, II izdanje, izdanje 1964, poluplatno, 222 strane, cena 6,5 dinara.
- Stojan Cmelić, VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA, izdanje 1965, poluplatno, 277 strana, cena 6 dinara.
- Petar Tomac, FRANCUSKI REVOLUCIONARNI I NAPOLEONOV RATOVANJE, izdanje 1965, poluplatno, 794 strane, cena 1,8 dinara.
- Dorde Dragić, SANITETSKA SLUŽBA U USLOVIMA PARTIZANSKOG RATOVANJA — III izdanje, izdanje 1965, poluplatno, 452 strane, cena 10 dinara.
- Petar Kleut, PARTIZANSKA TAKTIKA I ORGANIZACIJA — II izdanje, izdanje 1965, poluplatno, 324 strane, cena 8 dinara.
- Grupa pisaca, IZGRADNJA ORUŽANIH SNAGA, izdanje 1965, broširano, 317 strana, 3 skice, cena 8,5 dinara.
- Grupa pisaca, TEHNIKA U SLUŽBI ARMIJE, izdanje 1965, broširano, 152 strane, 27 skica, cena 3,6 dinara.
- Grupa pisaca, O BORBENIM DEJSTVIMA JEDINICA, izdanje 1965, broširano, 231 strana, cena 5,8 dinara.
- Branko Rakočević, INFRACRVENI ZRACI I NJIHOVA PRIMENA U VOJNOJ TEHNICI, izdanje 1966, broširano, 148 strana, cena 13 dinara.
- Dušan Mušicki, RAZORNI EKSPLOZIVI, poluplatno, izdanje 1966, 52 crteža, 185 strana, cena 7 dinara.
- Tomislav Kronja, PSIHOLOŠKA RAZMATRANJA O RUKOVODENJU U ARMIJI, poluplatno, izdanje 1966, 132 strane, cena 6 dinara.
- Джорже Драгич — ПАРТИЗАНСКИЕ ГОСПИТАЛИ В ЮГОСЛАВИИ, izdanje 1966, broširano, strana 152, 25 slika i 1 skica, cena 17 dinara.
- Đorđe Ddragić — PARTISAN HOSPITALS IN YUGOSLAVIA, izdanje 1966, broširano, str. 154, 25 slika i 1 skica, cena 17 dinara.
- Đorđe Dragić — LES HOPITAUX DES PARTISANS EN YUGOSLAVIE, izdanje 1966, broširano, str. 161, 25 slika i 1 skica, cena 17 dinara.
- Tito — ИЗБРАННЫЕ ВОЕННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ, izdanje 1966, platno, str. 360, 10 slika, 7 skica, cena 37 dinara.
- Tito — SELECTED MILITARY WORKS, izdanje 1966, platno, str. 336, 10 slika, 7 skica, cena 37 dinara.
- Tito — OEUVRES MILITAIRES CHOISIES, izdanje 1966, platno, str. 363, 10 slika, 7 skica, cena 37 dinara.
- Tito — OBRAS MILITARES ESCOGIDAS, izdanje 1966, platno, str. 359, 10 slika, 7 skica, cena 37 dinara.
- Viktor Buban, TREĆA DIMENZIJA RATA, izdanje 1966, platno, str. 288, cena 11,5 dinara.

- Milivoje Stanković, PROTIVTENKOVSKA ODBRANA, izdanje 1967, poluplatno, str. 294, cena 15 dinara.
- CATALOGUE OF PUBLISHING INSTITUTIONS OF YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY
- CATALOGUE DES MAISONS D'EDITION DE L'ARMEE POPULAIRE YOUGOSLAVE
- КАТАЛОГ ПУБЛИКАЦИЙ ИЗДАТЕЛЬСТВ ЮГОСЛАВСКОЙ НАРОДНОЙ АРМИИ
- Grupa autora, RUSKO-SRPSKOHRVATSKI VOJNI REČNIK, izdanje 1967, platno, str. 420, cena 26 dinara.
- Grupa autora, ZAŠTITA OD NUKLEARNOG ZRAČENJA, izdanje 1967, poluplatno, str. 459, cena 34 dinara.
- Dr Zdravko Kolar, Teorijske osnove nastave u armiji, izdanje 1967, poluplatno, str. 289, cena 17 dinara.
- Grupa autora, OSNOVI VOJNE ANDRAGOGIJE, platno, str. 566, cena 20 din.
- Ilija Mrmak, METODE VOJNE NASTAVE, izdanje 1967, poluplatno, str. 306, cena 17 din.

SADRŽAJ

	Strana
UVOD	5

Glava I

ISTORIJSKI PRESEK PRILAGODAVANJA OBUKE RATU	27
1. — <i>Prilagođenost obuke ratu u robovlasničkoj vojsci</i> . . .	30
a) Egipatska armija	30
b) Indijska armija	32
c) Kineska armija	33
d) Grčka armija	34
e) Sparta	35
f) Atina	33
g) Obuka rimske vojske	40
2. — <i>Prilagođenost obuke ratu od francuske buržoaske re- volucije zaključno sa Drugim svetskim ratom</i>	65
a) Uticaj francuske buržoaske revolucije na prilago- davanje obuke ratu	65
b) Prilagodavanje obuke ratu u srpskoj vojsci	69
c) Obuka crnogorske vojske	77
d) Prilagodavanje obuke ratu u toku I svetskog rata	78
e) Adaptivni problemi obuke između dva svetska rata i u toku II svetskog rata	79
f) Prilagodavanje obuke rata u NOR-u	83

Glava II

Strana

PRILAGOĐAVANJE OBUKE SAVREMENOM RATU . . .	91
1. — <i>Obuka i opšte karakteristike savremenog rata</i> . . .	92
a) Moralno-psihološka komponenta prilagođavanja obuke savremenom ratu	97
b) Preodolevanje posledica nuklearnih udara	105
c) Promene u taktici	108
d) Zaostajanje sredstava za odbranu	109
e) Složenost borbenih dejstava	111
f) Problemi komandovanja	113
g) Mogućnost iznenađenja	114
h) Nov odnos između vojske i stanovništva	116
2. — <i>Moralno-psihološke pripreme za preodolevanje dejstva nuklearnog oružja</i>	118
a) Uloga vojnostručne obuke	118
b) Formiranje predstave o nuklearnom bojištu	126
c) Upućivanje u psihološku stranu borbe	129
d) Motivisanost vojnika za savremeni rat	132
e) Suština borbenog morala	134
f) Politička motivisanost	142
g) Ideološka motivisanost	147
h) Etička motivisanost	153
i) Psihološki motivi	158
j) Disciplina kao motiv ponašanja	161

Glava III

REALIZACIJA PRILAGOĐAVANJA OBUKE RATU . . .	168
1. — <i>Sadržaj obuke</i>	168
2. — <i>Izvođač i učesnik obuke</i>	174
3. — <i>Principi i metode prilagođavanja obuke ratu</i>	178
a) Princip potpunosti i složenosti obuke	189
b) Princip funkcionalne kolektivnosti	199
c) Princip ofanzivnosti i borbene aktivnosti	204

	Strana
d) Princip inicijativnosti i samostalnosti	203
e) Princip moralno-psihološke efikasnosti obuke . . .	218
f) Princip fizičkih napora	226
g) Princip trajnosti znanja, navika i veština	234
h) Metode prilagodavanja obuke ratu	237
4. — <i>Nastavna sredstva, mesto i vreme izvođenja obuke</i> .	248
<i>Osnovna literatura</i>	253

STEVO D. JOVANOVIĆ
PRILAGOĐAVANJE OBUKE RATU

Urednik-redaktor
pukovnik Radovan Krivokapić

*

Lektor
Veljko Aleksić, prof.

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Gordana Rosi
Vera Đurić
Nada Vesić

Štampanje završeno jula 1967.
Tiraž 3.000
Cena 17 n. din.

1699 zshp

